?ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

โมคฺคลฺลานสุตฺตปาโฐ

(๑) ปฐโม กโณฺฑ (สญฺญาทิ)

๑. ออาทโย ติตาลีส วณฺณาฯ

๒. ทสา-โท สราฯ

๓. เทฺวเทฺว สวณฺณาฯ

๔. ปุโพฺพ รโสฺสฯ

๕. ปโร ทีโฆฯ

๖. กาทโย พฺยญฺชนาฯ

๗. ปญฺจ ปญฺจกา วคฺคาฯ

๘. พินฺทุ นิคฺคหีตํฯ

๙. อิยฺวณฺณา ฌลา นามสฺสเนฺตฯ

๑๐. ปิตฺถิยํฯ

๑๑. ฆาฯ

๑๒. โค สฺยาลปเนฯ

(สญฺญา)

๑๓. วิธิพฺพิเสสนนฺตสฺสฯ

๑๔. สตฺตมิยํ ปุพฺพสฺสฯ

๑๕. ปญฺจมิยํ ปรสฺสฯ

๑๖. อาทิสฺส ฯ

๑๗. ฉฏฺฐิยนฺตสฺสฯ

๑๘. วานุพโนฺธฯ

๑๙. ฏานุพนฺธา-เนกวณฺณา สพฺพสฺสฯ

๒๐. ญูกานุพนฺธาทฺยนฺตาฯ

๒๑. มานุพโนฺธ สรานมนฺตา ปโรฯ

๒๒. วิปฺปฏิเสเธฯ

๒๓. สเงฺกโต-นวยโว-นุพโนฺธฯ

๒๔. วณฺณปเรน สวโณฺณ-ปิฯ

๒๕. นฺตุ วนฺตุมนฺตฺวาวนฺตุตวนฺตุสมฺพนฺธีฯ

ปริภาสา

๒๖. สโร โลโป สเรฯ

๒๗. ปโร กฺวจิฯ

๒๘. น เทฺว วาฯ

๒๙. ยุวณฺณานเมโอ ลุตฺตาฯ

๓๐. ยวา สเรฯ

๓๑. เอโอนํฯ

๓๒. โคสฺสาวงฯ

๓๓. พฺยญฺชเน ทีฆรสฺสาฯ

๓๔. สรมฺหา เทฺวฯ

๓๕. จตุตฺถทุติเยเสฺวสํ ตติยปฐมาฯ

๓๖. วี-ติเสฺส-เว โวฯ

๓๗. เอโอนม วเณฺณฯ

๓๘. นิคฺคหีตํฯ

๓๙. โลโปฯ

๔๐. ปรสรสฺสฯ

๔๑. วเคฺค วคฺคโนฺตฯ

๔๒. เยวหิสฺ โญฯ

๔๓. เย สํสฺสฯ

๔๔. มยทา สเรฯ

๔๕. วนตรคา จา-คมาฯ

๔๖. ฉา โฬฯ

๔๗. ตทมินาทีนิฯ

๔๘. ตวคฺควรณานํ เย จวคฺคพยญาฯ

๔๙. วคฺคลเสหิ เตฯ

๕๐. หสฺส วิปลฺลาโสฯ

๕๑. เว วาฯ

๕๒. ตถนรานํ ฏฐณลาฯ

๕๓. สํโยคาทิโลโปฯ

๕๔. วิจฺฉาภิกฺขเญฺญสุ เทฺวฯ

๕๕. สฺยาทิโลโป ปุพฺพเสฺส-กสฺสฯ

๕๖. สพฺพาทีนํ วีติหาเรฯ

๕๗. ยาวโพธํ สมฺภเมฯ

๕๘. พหุลํฯ

อิติ โมคฺคลฺลาเน พฺยากรเณ สญฺญาทิกโณฺฑ ปฐโมฯ

(๒) ทุติโย กโณฺฑ (สฺยาทิ)

๑. เทฺว เทฺวกา-เนเกสุ นามสฺมา สิ โย, อํ โย, นา หิ, ส นํ, สฺมา หิ, ส นํ, สฺมึ สุฯ

๒. กเมฺม ทุติยาฯ

๓. กาลทฺธานมจฺจนฺตสํโยเคฯ

๔. คติโพธาหารสทฺทตฺถากมฺมกภชฺชาทีนํ ปโยเชฺชฯ

๕. หราทีนํ วาฯ

๖. น ขาทาทีนํฯ

๑. วหิสฺสา-นิยนฺตุเก (คณ)ฯ

๒. ภกฺขิสฺสาหิํสายํ (คณ)ฯ

๗. ธฺยาทีหิ ยุตฺตาฯ

๘. ลกฺขณิตฺตมฺภูตวิจฺฉาสฺวภินาฯ

๙. ปติปรีหิ ภาเค จฯ

๑๐. อนุนาฯ

๑๑. สหเตฺถฯ

๑๒. หีเนฯ

๑๓. อุเปนฯ

๑๔. สตฺตมฺยาธิเกฺยฯ

๑๕. สามิเตฺต-ธินา ฯ

๑๖. กตฺตุกรเณสุ ตติยาฯ

๑๗. สหเตฺถนฯ

๑๘. ลกฺขเณฯ

๑๙. เหตุมฺหิฯ

๒๐. ปญฺจมีเณ วาฯ

๒๑. คุเณฯ

๒๒. ฉฏฺฐี เหตฺวเตฺถหิฯ

๒๓. สพฺพาทิโต สพฺพาฯ

๒๔. จตุตฺถี สมฺปทาเนฯ

๒๕. ตาทเตฺถฯ

๒๖. ปญฺจมฺยวธิสฺมาฯ

๒๗. อปปรีหิ วชฺชเนฯ

๒๘. ปฏินิธิปฏิทาเนสุ ปตินาฯ

๒๙. ริเต ทุติยา จฯ

๓๐. วินา-ญฺญตฺร ตติยา จฯ

๓๑. ปุถนานาหิฯ

๓๒. สตฺตมฺยาธาเรฯ

๓๓. นิมิเตฺตฯ

๓๔. ยโพฺภโว ภาวลกฺขณํฯ

๓๕. ฉฏฺฐี จา-นาทเรฯ

๓๖. ยโต นิทฺธารณํฯ

๓๗. ปฐมา-ตฺถมเตฺตฯ

๓๘. อามนฺตเณฯ

๓๙. ฉฏฺฐี สมฺพเนฺธฯ

๔๐. ตุลฺยเตฺถน วา ตติยาฯ

๔๑. อโต โยนํ ฏาเฏฯ

๔๒. นินํ วาฯ

๔๓. สฺมาสฺมินฺนํฯ

๔๔. สสฺสา-ย จตุตฺถิยาฯ

๔๕. ฆปเต-กสฺมึ นาทีนํ ยยาฯ

๔๖. สฺสา วา เต-ติ-มามูหิฯ

๔๗. นมฺหิ นุก ทฺวาทีนํ สตฺตรสนฺนํฯ

๔๘. พหุกตินฺนํฯ

๔๙. ณฺณํณฺณนฺนํ ติโต ฌาฯ

๕๐. อุภินฺนํฯ

๕๑. สุอุ สสฺสฯ

๕๒. สฺสํสฺสาสฺสาเยสฺวิตเรกเญฺญติมานมิฯ

๕๓. ตาย วาฯ

๕๔. เตติมาโต สสฺส สฺสายฯ

๕๕. รตฺตฺยาทีหิ โฏ สฺมิโนฯ

๕๖. สฺหิสฺ-ภโสฺสฯ

๕๗. ลฺตฺปิตาทีน มา สิมฺหิฯ

๕๘. เค อ จฯ

๕๙. อยูนํ วา ทีโฆฯ

๖๐. ฆ พฺรหฺมาทิเตฯ

๖๑. นา-มฺมาทีหิฯ

๖๒. รโสฺส วาฯ

๖๓. โฆ สฺสํสฺสาสฺสายํติํสฺฯ

๖๔. เอกวจนโยสฺวโฆนํฯ

๖๕. เค วาฯ

๖๖. สิสฺมิํนา-นปุํสกสฺสฯ

๖๗. โคสฺสาคสิหินํสฺ คาวควาฯ

๖๘. สุมฺหิ วาฯ

๖๙. ควํ เสนฯ

๗๐. คุนฺนํ จ นํนาฯ

๗๑. นาสฺสาฯ

๗๒. คาวุมฺหิฯ

๗๓. ยํ ปีโตฯ

๗๔. นํฌีโตฯ

๗๕. โยนํ โนเน ปุเมฯ

๗๖. โนฯ

๗๗. สฺมึโน นิฯ

๗๘. อมฺพฺวาทีหิ ฯ

๗๙. กมฺมาทิโตฯ

๘๐. นาเสฺส-โนฯ

๘๑. ฌลา สสฺส โนฯ

๓. อิโต กฺวจิ สสฺส ฏานุพโนฺธ (คณ)ฯ

๘๒. นา สฺมาสฺสฯ

๘๓. ลา โยนํ โว ปฺเมฯ

๘๔. ชนฺตฺวาทิโต โน จฯ

๘๕. กูโตฯ

๘๖. โลโป-มฺสฺมาฯ

๘๗. น โน สสฺสฯ

๘๘. โยโลปนิสุ ทีโฆฯ

๘๙. สุนํหิสุฯ

๙๐. ปญฺจาทีนํ จุทฺทสนฺนมฯ

๙๑. ยฺวาโท นฺตุสฺสฯ

๙๒. นฺตสฺส จ ฏ วํเสฯ

๙๓. โยสุ ฌิสฺส ปฺเมฯ

๙๔. เวโวสุ ลุสฺสฯ

๙๕. โยมฺหิ วา กฺวจิฯ

๙๖. ปุมา-ลปเน เวโวฯ

๙๗. สฺมาหิสฺมินฺนํ มฺหาภิมฺหิฯ

๙๘. สุหิสฺวเสฺส ฯ

๙๙. สพฺพาทีนํ นํมฺหิ จฯ

๔. ปุพฺพปราวรทกฺขิณุตฺตราธรานิ ววตฺถายมสญฺญายํ (คณ)ฯ

๑๐๐. สํสานํฯ

๑๐๑. ฆปา สสฺส สฺสา วาฯ

๑๐๒. สฺมิโน สฺสํฯ

๑๐๓. ยํฯ

๑๐๔. ติํสภาปริสายฯ

๑๐๕. ปทาทีหิ สิฯ

๑๐๖. นาสฺส สาฯ

๑๐๗. โกธาทีหิฯ

๑๐๘. อเตนฯ

๑๐๙. สิโสฺสฯ

๑๑๐. กฺวเจ วาฯ

๑๑๑. อํ นปุํสเกฯ

๑๑๒. โยนํ นิฯ

๑๑๓. ฌลา วาฯ

๑๑๔. โลโปฯ

๑๑๕. ชนฺตุเหตฺวีฆเปหิ วาฯ

๑๑๖. เย ปสฺสิวณฺณสฺสฯ

๑๑๗. คสีนํ ฯ

๑๑๘. อสเงฺขฺยหิ สพฺพาสํฯ

๑๑๙. เอกตฺถตายํฯ

๑๒๐. ปุพฺพสฺมา มาทิโตฯ

๑๒๑. นา-โต-มปญฺจมิยาฯ

๑๒๒. วา ตติยาสตฺตมีนํฯ

๑๒๓. ราชสฺสิ นามฺหิฯ

๑๒๔ สฺนํหิสูฯ

๑๒๕. อิมสฺสานิตฺถิยํ เฏฯ

๑๒๖. นามฺห-นิมิฯ

๑๒๗. สิมฺห-นปุํสกสฺสายํฯ

๑๒๘. ตฺยเตตานํ ตสฺส โสฯ

๑๒๙. มสฺสา-มุสฺสฯ

๑๓๐. เก วาฯ

๑๓๑. ตตสฺส โน สพฺพาสุฯ

๑๓๒. ฏ สสฺมาสฺมิํสฺสายสฺสํสฺสาสํมฺหามฺหิสฺวิมสฺส จฯ

๑๓๓. เฏ สิสฺสิสิสฺมาฯ

๑๓๔. ทุติยสฺส โยสฺสฯ

๑๓๕. เอกจฺจาทีห-โตฯ

๑๓๖. น นิสฺส ฏาฯ

๑๓๗. สพฺพาทีหิฯ

๑๓๘. โยนเมฏ ฯ

๑๓๙. นาญฺญํ-จ นามปฺปธานาฯ

๑๔๐. ตติยตฺถโยเคฯ

๑๔๑. จตฺถสมาเสฯ

๑๔๒. เวฏฯ

๑๔๓. ปุพฺพาทีหิ ฉหิฯ

๑๔๔. มนาทีหิ สฺมิํสํนาสฺมานํ สิโสโอสาสาฯ

๕. สฺเมธาทีน มวฺทฺธิจ (คณ)ฯ

๖. สรวยายวาสเจตา ชลาสยกฺขยโลหปฏมเนสุ (คณ)ฯ

๑๔๕. สโตสพเภฯ

๑๔๖. ภวโต วา โภโนฺต คโยนาเสฯ

๑๔๗. สิสฺสคฺคิโต นิฯ

๑๔๘. นฺตสฺสํฯ

๑๔๙. ภูโตฯ

๑๕๐. มหนฺตารหนฺตานํ ฏา วาฯ

๑๕๑. นฺตุสฺสฯ

๑๕๒. อํงํ นปุํสเกฯ

๑๕๓. หิมวโต วา โอฯ

๑๕๔. ราชาทิยุวาทิตฺวาฯ

๗. ธโมฺม วา-ญฺญูเตฺถ (คณ)ฯ

๘. อิโม ภาเว (คณ)ฯ

๑๕๕. วา-มฺหานงฯ

๑๕๖. โยนมาโนฯ

๑๕๗. อาโยโน จ สขาฯ

๑๕๘. เฏ สฺมิโนฯ

๑๕๙. โนนาเสสฺวิฯ

๑๖๐ สฺมานํสุ วาฯ

๑๖๑. โยสฺวํหิสุ จารงฯ

๑๖๒. ลฺตุปิตาทีนมเสฯ

๑๖๓. นํมฺหิ วาฯ

๑๖๔. อาฯ

๑๖๕. สโลโปฯ

๑๖๖. สฺหิสฺวารงฯ

๑๖๗. นชฺชาโยสฺวามฯ

๑๖๘. ฎฺ กติมฺหาฯ

๑๖๙. ฎฺ ปญฺจาทีหิ จุทฺทสหิฯ

๑๗๐. อุภโคหิ โฎฯ

๑๗๑. อารงสฺมาฯ

๑๗๒. โฎเฎ วาฯ

๑๗๓. ฎา นาสฺมานํฯ

๑๗๔. ฎิ สฺมิโนฯ

๑๗๕. ทิวาทิโต ฯ

๑๗๖. รสฺสารงฯ

๑๗๗. ปิตาทีนมนตฺวาทีนํฯ

๑๗๘. ยุวาทีนํ สุหิสฺวานงฯ

๑๗๙. โนนาเนสฺวาฯ

๑๘๐. สฺมาสฺมึนํ นาเนฯ

๑๘๑. โยนํ โนเน วาฯ

๑๘๒. อิโต-ญฺญเตฺถ ปุเมฯ

๑๘๓. เน สฺมิโน กฺวจิฯ

๑๘๔. ปุมาฯ

๑๘๕. นามฺหิฯ

๑๘๖. สฺมฺหา จฯ

๑๘๗. คสฺสํฯ

๑๘๘. สาสฺสํ เส จานงฯ

๑๘๙. วตฺตหา สนนฺนํ โนนานํฯ

๑๙๐. พฺรหฺมสฺสุ วาฯ

๑๙๑. นามฺหิฯ

๑๙๒. ปุมกมฺมถามทฺธานํ วา สสฺมาสุ จฯ

๑๙๓. ยฺวา สสฺสิโนฯ

๑๙๔. โน-ตฺตาตฺมาฯ

๑๙๕. สฺหิสฺ นกฯ

๑๙๖. สฺมาสฺส นา พฺรหฺมา จฯ

๑๙๗. อิเมตานเมนา-นฺวาเทเส ทุติยายํฯ

๑๙๘. กิสฺส โก สพฺพาสุฯ

๑๙๙. กิ สสฺมึสุ วา-นิตฺถิยํฯ

๒๐๐. กิมํสิสุ สห นปุํสเกฯ

๒๐๑. อิมสฺสิทํ วาฯ

๒๐๒. อมุสฺสาทุํฯ

๒๐๓. สฺมฺหา-มฺสฺสา-สฺมาฯ

๒๐๔. นํมฺหิ ติจตุนฺนมิตฺถิยํ ติสฺสจตสฺสาฯ

๒๐๕. ติโสฺส จตโสฺส โยมฺหิ สวิภตฺตีนํฯ

๒๐๖. ตีณิจตฺตาริ นปุํสเกฯ

๒๐๗. ปุเม ตโยจตฺตาโรฯ

๒๐๘. จตุโร วา จตุสฺสฯ

๒๐๙. มยมสฺมา-มฺหาสฺสฯ

๒๑๐. นํเสสฺว-สฺมากํมมํฯ

๒๑๑. สิมฺห-หํฯ

๒๑๒. ตุมฺหสฺส ตุวํ ตฺวมมฺหิ จฯ

๒๑๓. ตยาตยีนํ ตฺว วา ตสฺสฯ

๒๑๔. สฺมามฺหิ ตฺวมฺหาฯ

๒๑๕. นฺตนฺตูนํ โนฺต โยมฺหิ ปฐเมฯ

๒๑๖. ตํ นํมฺหิฯ

๒๑๗. โตตาติตา สสฺมาสฺมึนาสุฯ

๒๑๘. ฎฎาอํ เคฯ

๒๑๙. โยมฺหิ ทฺวินฺนํ ทฺเว เทฺวฯ

๒๒๐. ทุวินฺนํ นํมฺหิ วาฯ

๒๒๑. ราชสฺส รญฺญํฯ

๒๒๒. นาสฺมาสุ รญฺญาฯ

๒๒๓. รโญฺญรญฺญสฺสราชิโน เสฯ

๒๒๔. สฺมึมฺหิ รเญฺญราชินิฯ

๒๒๕. สมาเส วาฯ

๒๒๖. สฺมึมฺหิ ตุมฺหมฺหานํ ตยิมยิฯ

๒๒๗. อํมฺหิ ตํ มํ ตวํ มมํฯ

๒๒๘. นาสฺมาสุ ตยามยาฯ

๒๒๙. ตว มม ตุยฺหํ มยฺหํ เสฯ

๒๓๐. วํวากํ นํมฺหิฯ

๒๓๑. ทุติเย โยมฺหิ วาฯ

๒๓๒. อปาทาโท ปทเตกวาเกฺยฯ

๒๓๓. โยนํหิสฺม-ปญฺจมฺยา โวโนฯ

๒๓๔. เตเม นาเสฯ

๒๓๕. อนฺวาเทเสฯ

๒๓๖. สปุพฺพา ปฐมนฺตา วาฯ

๒๓๗. น จ วาหาเหวโยเคฯ

๒๓๘. ทสฺสนเตฺถ-นาโลจเน ฯ

๒๓๙. อามนฺตณํ ปุพฺพมสนฺตํวาฯ

๒๔๐. น สามญฺญวจนเมกเตฺถฯ

๒๔๑. พหูสุ วาฯ

อิติ โมคฺคลฺลาเน พฺยากรเณ สฺยาทิกโณฺฑ ทุติโยฯ

(๓) ตติโย กโณฺฑ (สมาโส)

๑. สฺยาทิ สฺยาทิเนกตฺถํฯ

๒. อสงฺขฺยํ วิภตฺติสมฺปตฺติสมีปสากลฺยา-ภาวยถา ปจฺฉายุคปทเตฺถฯ

๓. ยถา น ตุเลฺยฯ

๔. ยาวา-วธารเณฯ

๕. ปยฺยปาพหิติโรปุเรปจฺฉา วา ปญฺจมฺยาฯ

๖. สมีปายาเมสฺวนุฯ

๗. ติฏฺฐคฺวาทีนิฯ

๘. โอเร ปริ วติ ปาเร มเชฺฌ เหฏฺฐุทฺธา โธโนฺต วา ฉฏฺฐิยาฯ

๙. ตํ นปุํสกํฯ

๑๐. อมาทิฯ

๑๑. วิเสสนเมกเตฺถนฯ

๑๒. นอุฯ

๑๓. กุปาทโย นิจฺจมสฺยาทิวิธิมฺหิฯ

๙. ปาทโย คตาทฺยเตฺถ ปฐมายฯ (คณ)

๑๐. อจฺจาทโย กนฺตาทฺยเตฺถ ทุติยายฯ (คณ)

๑๑. อวาทโย กุฏฺฐาทฺยเตฺถ ตติยายฯ (คณ)

๑๒. ปริยาทโย คิลานาทฺยเตฺถ จตุตฺถิยาฯ (คณ)

๑๓. นฺยาทโย กนฺตาทฺยเตฺถ ปญฺจมิยาฯ (คณ)

๑๔. จี กฺริยเตฺถหิฯ

๑๕. ภูสนา-ทรา-นาทเรสฺวลํสาสาฯ

๑๖. อเณฺญ จฯ

๑๗. วา-เนกณฺญเตฺถฯ

๑๘. ตตฺถ คเหตฺวา เตน ปหริตฺวา ยุเทฺธ สรูปํฯ

๑๙. จเตฺถฯ

๒๐. สมาหาเร นปุํสกํฯ

๒๑. สงฺขฺยาทิฯ

๒๒. กฺวเจ-กตฺตณฺจ ฉฏฺฐิยาฯ

๒๓. สฺยาทีสุ รโสฺสฯ

๒๔. ฆปสฺสนฺตสฺสา-ปฺปธานสฺสฯ

๒๕. โคสฺสฯ

๒๖. อิตฺถิยมตฺวาฯ

๒๗. นทาทิโต งีฯ

๑๔. โคโต วาฯ (คณ)

๒๘. ยกฺขาทิตฺวินี จฯ

๒๙. อารามิกาทีหิฯ

๑๕. สญฺญายํ มานุโสฯ (คณ)

๓๐. ยุวเณฺณหิ นีฯ

๓๑. กฺติมฺหา-ญฺญเตฺถฯ

๓๒. ฆรณฺยาทโยฯ

๑๖. อาจริยา วา ยโลโป จฯ (คณ)

๓๓. มาตุลาทิตฺวานี ภริยายํฯ

๑๗. อภริยายํ ขตฺติยา วาฯ (คณ)

๑๘. ปุนฺนามสฺมา โยคา อปาลกนฺตาฯ (คณ)

๓๔. อุปมาสํหิตสหิตสํยตสหสผวามลกฺขณาทิตูรุตูฯ

๓๕. ยุวา ติฯ

๓๖. นฺตนฺตูนํ งีมฺหิโต วาฯ

๓๗. ภวโต โภโตฯ

๓๘. โคสฺสา-วงฯ

๓๙. ปุถุสฺส ปถวปุถวาฯ

๔๐. สมาสนฺตฺวฯ

๔๑. ปาปาทีหิ ภูมิยาฯ

๔๒. สงฺขฺยาหิฯ

๔๓. นทีโคทาวรีนํฯ

๔๔. อสเงฺขฺยหิ จางฺคุลฺยานญฺญาสงฺขฺยเตฺถสุฯ

๔๕. ทีฆาโหวเสฺสกเทเสหิ จ รตฺตฺยาฯ

๔๖. โคตฺวจเตฺถ จาโลเปฯ

๔๗. รตฺตินฺทิวทารควจตฺรสฺสาฯ

๔๘. อายาเม-นุควํฯ

๔๙. อกฺขิสฺมา-ญฺญเตฺถฯ

๕๐. ทารุมฺหฺยงฺคุลฺยาฯ

๕๑. จิ วีติหาเรฯ

๕๒. ลฺตฺวิตฺถิยูหิ โกฯ

๕๓. วา-ญฺญโตฯ

๕๔. อุตฺตรปเทฯ

๕๕. อิมสฺสิทํฯ

๕๖. ปุํ ปุมสฺส วาฯ

๕๗. ฎ นฺตนฺตูนํฯ

๕๘. อฯ

๕๙. มนาทฺยาปาทีน โม มเยจฯ

๖๐. ปรสฺส สงฺขฺยาสุฯ

๖๑. ชเน ปุถสฺสุฯ

๖๒. โส ฉสฺสา-หายตเน วาฯ

๖๓. ลฺตุปิตาทีน มารงฺครงฺคฯ

๖๔. วิชฺชาโยนิสมฺพนฺธานมา ตตฺร จเตฺถฯ

๖๕. ปุเตฺตฯ

๖๖. จิสฺมิํฯ

๖๗. อิตฺถิยํ ภาสิตปุมิตฺถี ปุเมว-กเตฺถฯ

๖๘. กฺวจิ ปจฺจเยฯ

๖๙. สพฺพาทโย วุตฺติมเตฺถฯ

๗๐. ชายาย ชยํ ปติมฺหิฯ

๗๑. สญฺญาย มฺโททกสฺสฯ

๗๒. กุมฺภาทีสุ วาฯ

๗๓. โสตาทีสู โลโปฯ

๗๔. ฎ นอุสฺสฯ

๗๕. อน สเรฯ

๗๖. นขาทโยฯ

๗๗. นโค วา-ปฺปาณินิฯ

๗๘. สหสฺส โสญฺญเตฺถฯ

๗๙. สญฺญายํฯ

๘๐. อปฺปจฺจเกฺขฯ

๘๑. อกาเล สกเตฺถฯ

๘๒. คนฺถนฺตา-ธิเกฺยฯ

๘๓. สมานสฺส ปกฺขาทีสุ วาฯ

๘๔. อุทเร อิเยฯ

๘๕. รีริกฺขเกสุฯ

๘๖. สพฺพาทีนมาฯ

๘๗. นฺตกิมิมานํ ฏากีฏีฯ

๘๘. ตุมฺหา-มฺหานํ ตาเมกสฺมึฯ

๘๙. ตํ มม-ญฺญตฺรฯ

๙๐. เว-ตเสฺสฏฯ

๙๑. วิธาทีสุ ทฺวิสฺส ทุฯ

๙๒. ทิ คุณาทีสุฯ

๙๓. ตีสฺวฯ

๙๔. อา สงฺขฺยายาสตาโทนญฺญเตฺถฯ

๙๕. ติเสฺสฯ

๙๖. จตฺตาลีสาโท วาฯ

๙๗. ทฺวิสฺสา จฯ

๙๘. พาจตฺตาลีสา โทฯ

๙๙. วีสติทเสสุ ปญฺจสฺส ปณฺณปนฺนาฯ

๑๐๐. จตุสฺส จุโจ ทเสฯ

๑๐๑. ฉสฺส โสฯ

๑๐๒. เอกฏฺฐานมาฯ

๑๐๓. ร สงฺขฺยาโต วาฯ

๑๐๔. ฉตีหิ โฬ จฯ

๑๐๕. จตุตฺถตติยานมฑฺฒุฑฺฒฑภิยาฯ

๑๐๖. ทุติยสฺส สห ทิยฑฺฒทิวฑฺฒาฯ

๑๐๗. สเร กท กุสฺสุตฺตรเตฺถฯ

๑๐๘. กา-ปฺปเตฺถฯ

๑๐๙. ปุริเส วาฯ

๑๑๐. ปุพฺพา-ปรชฺชสายมชฺฌหา-หสฺส โณฺหฯ

อิติ โมคฺคลฺลาเน พฺยากรเณ สมาสกโณฺฑ ตติโยฯ

(๔) จตุโตฺถ กโณฺฑ (ณาทิ)

๑. โณ วา ปเจฺจฯ

๒. วจฺฉาทิโต ณานณายนาฯ

๑๙. กตา ณิโยวฯ (คณ)

๒๐. กโณฺห พฺราหฺมเณฯ (คณ)

๓. กตฺติกาวิธวาทีหิ เณยฺยเณราฯ

๔. ณฺย ทิจฺจาทีหิฯ

๕. อา ณิฯ

๖. ราชโต โญฺญ ชาติยํฯ

๗. ขตฺตา ยิยาฯ

๘. มนุโต สฺสสณฯ

๙. ชนปทนามสฺมา ขตฺติยา รเญฺญ จ โณฯ

๑๐. ณฺย กุรุสิวีหิฯ

๑๑. ณ ราคา เตน รตฺตํฯ

๑๒. นกฺขเตฺต-นินฺทุยุเตฺตน กาเลฯ

๑๓. สา-สฺส เทวตา ปุณฺณมาสีฯ

๑๔. ตมธีเต ตํ ชานาติ กณิกา จฯ

๑๕. ตสฺส วิสเย เทเสฯ

๑๖. นิวาเส ตนฺนาเมฯ

๑๗. อทูรภเวฯ

๑๘. เตน นิพฺพเตฺตฯ

๑๙. ตมีธตฺถิ ฯ

๒๐. ตตฺร ภเวฯ

๒๑. อชฺชาทีหิ ตโนฯ

๒๒. ปฺราโต โณ จฯ

๒๓. อมาตฺวโจฺจฯ

๒๔. มชฺฌาทิตฺวิโมฯ

๒๕. กณ เณยฺย เณยฺยก ยิยาฯ

๒๖. ณิโกฯ

๒๗. ตมสฺส สิปฺปํ สีลํ ปณฺยํ ปหรณํ ปโยชนํฯ

๒๘. ตํ หนฺต รหติ คจฺฉตฺุญฺฉติ จรติฯ

๒๙. เตน กตํ กีตํ พทฺธมภิสงฺขตํ สํสฏฺฐํ หตํ หนฺติ ชิตํ ชยติ ทิพฺพติ ขณติ ตรติ จรติ วหติ ชีวติฯ

๓๐. ตสฺส สํวตฺตติฯ

๓๑. ตโต สมฺภูตมาคตํฯ

๓๒. ตตฺถ วสติ วิทิโต ภโตฺต นิยุโตฺตฯ

๓๓. ตสฺสิทํฯ

๓๔. โณฯ

๓๕. ควาทีหิ โยฯ

๓๖. ปิติโต ภาตริ เรยฺยณฯ

๓๗. มาติโต จ ภคินิยํ โฉฯ

๓๘. มาตาปิตูสฺวา-มโหฯ

๓๙. หิเต เรยฺยณฯ

๔๐. นินฺทา-ญฺญาต-ปฺปปฏิภาครสฺส ทยาสญฺญาสุ โกฯ

๒๑. วตฺถิโต อิวเตฺถ เอโยฺยฯ (คณ)

๒๒. สิลาย เณโยฺย จฯ (คณ)

๒๓. สาขาทีหิ อิโยฯ (คณ)

๒๔. มุขาทีหิ โยฯ (คณ)

๒๕. อากสฺมิเก ภิเธเย อีโยฯ (คณ)

๒๖. สกฺกราทีหิ โณฯ (คณ)

๒๗. องฺคุลฺยาทีหิ ณิโกฯ (คณ)

๔๑. ตมสฺส ปริมาณํ ณิโก จฯ

๔๒. ยเต-เตหิ ตฺตโกฯ

๔๓. สพฺพา จา-วนฺตุฯ

๔๔. กิมฺหา รติ รีว รีวตก ริตฺตกาฯ

๔๕. สญฺชาตํ ตารกาทิตฺวิโตฯ

๔๖. มาเน มโตฺตฯ

๔๗. ตโคฺฆ จฺทฺธํฯ

๔๘. โณ จ ปุริสาฯ

๔๙. อยุภทฺวิตีหํเสฯ

๕๐. สงฺขฺยาย สจฺจุตีสา-ส, ทสนฺตา-ธิกา-สฺมึ สตสหเสฺส โฑฯ

๕๑. ตสฺส ปูรเณ-กาทสาทิโต วาฯ

๕๒. ม ปญฺจาทิกตีหิฯ

๕๓. สตาทีนมิ จฯ

๕๔. ฉา ฏฺฐฏฺฐมาฯ

๕๕. เอกา กากฺย-สหาเยฯ

๕๖. วจฺฉาทีหิ ตนฺเตฺต ตโรฯ

๕๗. กิมฺหา นิทฺธารเณ รตร รตมาฯ

๕๘. เตน ทเตฺต ลิยาฯ

๕๙. ตสฺส ภาวกเมฺมสุ ตฺต ตา ตฺตน ณฺย เณยฺยณิย ณิยาฯ

๖๐. พฺย วทฺธทาสา วาฯ

๖๑. นณ ยุวา โพ จ วสฺสฯ

๖๒. อณฺวาทิตฺวิโมฯ

๖๓. ภาวา เตน นิพฺพเตฺตฯ

๖๔. ตร ตมิ-สฺสิกิยิฎฺฐาติสเยฯ

๖๕. ตนฺนิสฺสิเต โลฺลฯ

๖๖. ตสฺส วิการาวยเวสุ ณ ณิก เณยฺย มยาฯ

๖๗. ชตุโต สฺสณ วาฯ

๖๘. สมูเห กณ ณ ณิกาฯ

๖๙. ชนาทีหิ ตาฯ

๗๐. อิโย หิเตฯ

๗๑. จกฺขฺวาทิโต โสฺสฯ

๗๒. โณฺย ตตฺถ สาธุฯ

๗๓. กมฺมา นิยญฺญาฯ

๗๔. กถาทิตฺวิโกฯ

๗๕. ปถาทีหิ เณโยฺยฯ

๗๖. ทกฺขิณายา-รเหฯ

๗๗. ราโย ตุมนฺตาฯ

๗๘. ตเมตฺถ-สฺส-ตฺถีติ มนฺตุฯ

๗๙. วนฺตฺววณฺณาฯ

๘๐. ทณฺฑาทิตฺวิก อี วาฯ

๒๘. อุตฺตมีเณ ว ธนา อิโกฯ (คณ)

๒๙. อสนฺนิหิเต อตฺถาฯ (คณ)

๓๐. ตทนฺตา จฯ (คณ)

๓๑. วณฺณนฺตา อีเยวฯ (คณ)

๓๒. หตฺถ ทเนฺตหิ ชาติยํฯ (คณ)

๓๓. วณฺณโต พฺรหฺมจาริมฺหิฯ (คณ)

๓๔. โปกฺขราทิโต เทเสฯ (คณ)

๓๕. นาวายิ-โกฯ (คณ)

๓๖. สุขทุกฺขา อีฯ (คณ)

๓๗. พลา พาหูรุปุพฺพา จฯ (คณ)

๘๑. ตปาทีหิ สฺสีฯ

๘๒. มุขาทิโต โรฯ

๓๘. ทนฺตสฺสุ จ อุนฺนตทเนฺตฯ (คณ)

๘๓. ตุนฺทฺยาทีหิ โภฯ

๘๔. สทฺธาทิตฺว ฯ

๘๕. โณ ตปาฯ

๘๖. อาลฺวภิชฺฌาทีหิฯ

๘๗. ปิจฺฉาทิตฺวิโลฯ

๘๘. สีลาทิโต โวฯ

๓๙. อณฺณา นิจฺจํฯ (คณ)

๔๐. คาณฺฑิราชีหิ สญฺญายํฯ (คณ)

๘๙. มายาเมธาหิ วีฯ

๙๐. สิสฺสเร อามฺยุวามีฯ

๙๑. ลกฺขฺยา โณ อ จฯ

๙๒. องฺคา โน กลฺยาเณฯ

๙๓. โส โลมาฯ

๙๔. อิมิยาฯ

๙๕. โต ปญฺจมฺยาฯ

๙๖. อิโต เตโตฺต กุโตฯ

๙๗. อภฺยาทีหิฯ

๙๘. อาทฺยาทีหิฯ

๙๙. สพฺพาทิโต สตฺตมฺยา ตฺรตฺถาฯ

๑๐๐. กเตฺถ-ตฺถกุตฺรา-ตฺรเกฺว-หิธฯ

๑๐๑. ธิ สพฺพา วาฯ

๑๐๒. ยา หิํฯ

๑๐๓. ตา หํ จฯ

๑๐๔. กุหิํ กหํฯ

๑๐๕. สเพฺพ-กญฺญ ย เตหิ กาเล ทาฯ

๑๐๖. กทา กุทา สทา-ธุเน-ทานิฯ

๑๐๗. อชฺชสชฺชฺวปรเชฺชฺว-ตรหิกรหาฯ

๑๐๘. สพฺพาทีหิ ปกาเร ถาฯ

๑๐๙. กถมิตฺถํฯ

๑๑๐. ธา สงฺขฺยาหิฯ

๑๑๑. เวกา ชฺฌํฯ

๑๑๒. ทฺวิตีเหธาฯ

๑๑๓. ตพฺพติ ชาติโยฯ

๑๑๔. วารสงฺขฺยาย กฺขตฺตุํฯ

๑๑๕. กติมฺหาฯ

๑๑๖. พหฺมฺหา ธา จ ปจฺจาสตฺติยํฯ

๑๑๗. สกึ วาฯ

๑๑๘. โส วีจฺฉา ปการเรสุฯ

๑๑๙. อภูตตพฺภาเว กราสภูโยเค วิการา จีฯ

๑๒๐. ทิสฺสนฺตเญฺญปิ ปจฺจยาฯ

๑๒๑. อณฺญสฺมึฯ

๑๒๒. สกเตฺถฯ

๑๒๓. โลโปฯ

๑๒๔. สรานมาทิสฺสา-ยฺวณฺณสฺสา เอ โอ ณานุพเนฺธฯ

๑๒๕. สํโยเค กฺวจิฯ

๑๒๖. มเชฺฌฯ

๑๒๗. โกสชฺชาชฺชว ปาริสชฺช โสหชฺช มทฺทวาริสฺสาสภาชเญฺญ เถยฺย พาหุสจฺจาฯ

๑๒๘. มนาทีนํ สกฯ

๑๒๙. อุวณฺณสฺสา-วง สเรฯ

๑๓๐. ยมฺหิ โคสฺส จฯ

๑๓๑. โลโป-วณฺณิวณฺณานํฯ

๑๓๒. รานุพเนฺธ-นฺตสราทิสฺสฯ

๑๓๓. กิสมหตมิเม กสมหาฯ

๑๓๔. อายุสฺสา-ยส มนฺตุมฺหิฯ

๑๓๕. โช วุทฺธสฺสิยิเฏฺฐสุฯ

๑๓๖. พาฬฺหนฺติกปสตฺถานํ สาธ เนท สาฯ

๑๓๗. กณกนา-ปฺปยุวานํฯ

๑๓๘. โลโป วีมนฺตุวนฺตูนํฯ

๑๓๙. เฑ สติสฺส ติสฺสฯ

๑๔๐. เอตเสฺสฏ ตฺตเกฯ

๑๔๑. ณิกสฺสิ โย วาฯ

๑๔๒. อธาตุสฺส เก-สฺยาทิโต เฆ-สฺสิฯ

อิติ โมคฺคลฺลาเน พฺยากรเณ กาทิกโณฺฑ จตุโตฺถฯ

(๕) ปญฺจโม กโณฺฑ (ขาทิ)

๑. ติชมาเนหิ ขสา ขมาวีมํสาสุฯ

๒. กิตา ติกิจฺฉาสํสเยสุ โฉฯ

๓. นินฺทายํ คุปพธา พสฺส โภจฯ

๔. ตุํสฺมา โลโป จิจฺฉายํ เตฯ

๕. อีโย กมฺมาฯ

๖. อุปมา-นาจาเรฯ

๗. อาธาราฯ

๘. กตฺตุตา-โยฯ

๙. จฺยเตฺถฯ

๑๐. สทฺทาทีนิ กโรติฯ

๑๑. นโมตฺวโสฺสฯ

๑๒. ธาตฺวเตฺถ นามสฺมิฯ

๑๓. สจฺจาทีหาปิฯ

๑๔. กฺริยตฺถาฯ

๑๕. จุราทิโต ณิฯ

๑๖. ปโยชกพฺยาปาเร กาปิ จฯ

๑๗. โกฺย ภาวกเมฺมสฺวปโรเกฺขสุ มานนฺตตฺยาทีสุฯ

๑๘. กตฺตริ โลฯ

๑๙. มํ จ รุธาทีนํฯ

๒๐. ณิณาปฺยาปีหิ วาฯ

๒๑. ทิวาทีหิ ยกฯ

๒๒. ตุทาทีหิ โกฯ

๒๓. ชฺยาทีหิกฺนาฯ

๒๔. กฺยาทีหิ กฺณาฯ

๒๕. สฺวาทีหิ โกฺณฯ

๒๖. ตนาทิโตฺวฯ

๒๗. ภาวกเมฺมสุ ตพฺพานียาฯ

๒๘. ฆฺยณฯ

๒๙. อาเสฺส จฯ

๓๐. วทาทีหิ โยฯ

๔๑. ภฺชาเนฺนฯ (คณ)

๓๑. กิจฺจ ฆจฺจ ภจฺจ ภพฺพ เลยฺยาฯ

๔๒. สญฺญายํ ภราฯ (คณ)

๓๒. คุหาทีหิ ยกฯ

๓๓. กตฺตริ ลฺตฺณกาฯ

๓๔. อาวีฯ

๓๕. อาสิํสาย-มโกฯ

๓๖. กรา ณโนฯ

๓๗. หาโต วีหิกาเลสุฯ

๓๘. วิทา กูฯ

๓๙. วิโต ญาโตฯ

๔๐. กมฺมา ฯ

๔๑. กฺว จณฯ

๔๒. คมา รูฯ

๔๓. สมานญฺญภวนฺตยาทิตูปมานา ทิสา กเมฺมรีริกฺขากาฯ

๔๔. ภาวการเก สฺวฆณฆกาฯ

๔๕. ทาธาตฺวิฯ

๔๖. วมาทีหฺยถุฯ

๔๗. กฺวิฯ

๔๘. อโนฯ

๔๙. อิตฺถิยมณ ตฺติ ก ยกยา จฯ

๕๐. ชาหาหิ นิฯ

๕๑. กรา ริริโยฯ

๕๒. อิ กิ ตี สรูเปฯ

๕๓. สีลา-ภิกฺขณฺญา-วสฺสเกสุ ณีฯ

๕๔. ถาวริ-ตฺตร, ภงฺคุร, ภิทุร, ภาสุร, ภสฺสราฯ

๕๕. กตฺตริ ภูเต กฺตวนฺตุตฺตาวีฯ

๕๖. โกฺต ภาวกเมฺมสุฯ

๕๗. กตฺตริ จารเมฺภฯ

๕๘. ฐา-ส, วส, สิลิส, สี, รุห, ชร, ชนีหิฯ

๕๙. คมนตฺถา กมฺมกาธาเร จฯ

๖๐. อาหารตฺถา ฯ

๖๑. ตุํ ตาเย ตเว ภาเว ภวิสฺสติ กฺริยายํ ตทตฺถายํฯ

๖๒. ปฏิเสเธ-ลํขลูนํ, ตฺุนกฺตฺวาน, กฺตฺวา วาฯ

๖๓. ปุเพฺพ-กกตฺตุกานํฯ

๖๔. โนฺต กตฺตริ วตฺตมาเนฯ

๖๕. มาโนฯ

๖๖. ภาวกเมฺมสุฯ

๖๗. เต สฺสปุพฺพา-นาคเตฯ

๖๘. ณฺวาทโยฯ

๖๙. ขฉสานเมกสฺสโรทิ เทฺวฯ

๗๐. ปโรกฺขายญฺจฯ

๗๑. อาทิสฺมา สราฯ

๗๒. น ปฺุนฯ

๗๓. ยถิฏฺฐํ สฺยาทิโนฯ

๗๔. รโสฺส ปุพฺพสฺสฯ

๗๕. โลโป-นาทิพฺยญฺชนสฺสฯ

๗๖. ขฉเสสฺวสฺสิฯ

๗๗. คุปิสฺสุสฺสฯ

๗๘. จตุตฺถ ทุติยานํ ตติยปฐมาฯ

๗๙. กวคฺคหานํ จวคฺคชาฯ

๘๐. มานสฺส วี ปรสฺส จ มํฯ

๘๑. กิตสฺสา-สํสเย ติ วาฯ

๘๒. ยุวณฺณานเม โอ ปจฺจเยฯ

๘๓. ลหุสฺสุปานฺตสฺสฯ

๘๔. อสฺสา ณานุพเนฺธฯ

๘๕. น เต กานุพนฺธนาคเมสุฯ

๘๖. วา กฺวจิฯ

๘๗. อญฺญตฺรา ปิฯ

๘๘. เปฺย สิสฺสาฯ

๘๙. เอโอนมยวา สเรฯ

๙๐. อายาวา ณานฺพเนฺธฯ

๙๑. อาสฺสา ณาปิมฺหิ ยุกฯ

๙๒. ปทาทีนํ กฺวจิฯ

๙๓. มํ วา รุธาทีนํฯ

๙๔. กฺวิมฺหิ โลโป-นฺต พฺยญฺชนสฺสฯ

๙๕. ปรรูปมยกาเร พฺยญฺชเนฯ

๙๖. มนานํ นิคฺคหีตํฯ

๙๗. น พฺรูโสฺสฯ

๙๘. กคา จชานํ ฆานุพเนฺธฯ

๙๙. หนสฺส ฆาโต ณานุพเนฺธฯ

๑๐๐. กฺวิมฺหิ โฆ ปริปจฺจาสโมหิฯ

๑๐๑. ปรสฺส ฆํเสฯ

๑๐๒. ชิหรานํ คีฯ

๑๐๓. ธาสฺส โหฯ

๑๐๔. ณิมฺหิ ทีโฆ ทุสสฺสฯ

๑๐๕. คุหิสฺส สเรฯ

๑๐๖. มุหพหานญฺจ เต กานุพเนฺธ เตฺวฯ

๑๐๗. วหสฺสุสฺสฯ

๑๐๘. ธาสฺส หิฯ

๑๐๙. คมาทิรานํ โลโป-นฺตสฺสฯ

๑๑๐. วจาทีนํ วสฺสุฏ วาฯ

๑๑๑. อสฺสุฯ

๑๑๒. วทฺธสฺส วาฯ

๑๑๓. ยชสฺส ยสฺส ฏิยีฯ

๑๑๔. ฐาสฺสิฯ

๑๑๕. คาปานมีฯ

๑๑๖. ชนิสฺสาฯ

๑๑๗. สาสสฺส สิส วาฯ

๑๑๘. กรสฺสา ตเวฯ

๑๑๙. ตุํตุนตเพฺพสุ วาฯ

๑๒๐. ญาสฺส เน ชาฯ

๑๒๑. สกาปานํ กุณกู เณฯ

๑๒๒. นิโต จิสฺส โฉฯ

๑๒๓. ชรสทานมีม วาฯ

๑๒๔. ทิสสฺส ปสฺส ทสฺส ทส ท ทกฺขาฯ

๑๒๕. สมานา โร รีริกฺขเกสุฯ

๑๒๖. ทหสฺส ทสฺส โฑฯ

๑๒๗. อนฆณสฺวาปรีหิ โฬฯ

๑๒๘. อตฺยาทิเนฺตสฺวตฺถิสฺส ภูฯ

๑๒๙. ออาสฺสอาทีสุฯ

๑๓๐. นฺตมานานฺติยิยุํ สฺวาทิโลโปฯ

๑๓๑. ปาทิโต ฐาสฺส วา ฐโห กฺวจิฯ

๑๓๒. ทาสฺสิ ยงฯ

๑๓๓. กโรติสฺส โขฯ

๑๓๔. ปุรา สฺมาฯ

๑๓๕. นิโต กมสฺสฯ

๑๓๖. ยุวณฺณานมิยงฺวง สเรฯ

๑๓๗. อณฺญาทิสฺสาสฺสี เกฺยฯ

๑๓๘. ตนสฺสา วาฯ

๑๓๙. ทีโฆ สรสฺสฯ

๑๔๐. สา-นนฺตรสฺส ตสฺส โฐฯ

๑๔๑. กสฺสิม จ วาฯ

๑๔๒. ธโสฺตตฺรสฺตาฯ

๑๔๓. ปุจฺฉาทิโตฯ

๑๔๔. สาส , วส, สํส, สสา โถฯ

๑๔๕. โธ ธหเภหิฯ

๑๔๖. ทหา โฒฯ

๑๔๗. พหสฺสุม จฯ

๑๔๘. รุหาทีหิ โห ฬ จฯ

๑๔๙. มุหา วาฯ

๑๕๐. ภิทาทิโต โน กฺตกฺตวนฺตูนํฯ

๑๕๑. ทาตฺวิโนฺนฯ

๑๕๒. กิราทีหิ โณฯ

๑๕๓. ตราทีหิ ริโณฺณฯ

๑๕๔. โค ภนฺชาทีหิฯ

๑๕๕. สุสา โขฯ

๑๕๖. ปจา โกฯ

๑๕๗. มุจา วาฯ

๑๕๘. โลโป วฑฺฒา กฺติสฺสฯ

๑๕๙. กฺวิสฺสฯ

๑๖๐. ณิณาปีนํ เตสุฯ

๑๖๑. กฺวจิ วิกรณานํฯ

๑๖๒. มานสฺส มสฺสฯ

๑๖๓. ญิ ลเสฺสฯ

๑๖๔. โปฺย วา ตฺวาสฺส สมาเสฯ

๑๖๕. ตุํยานาฯ

๑๖๖. หนา รโจฺจฯ

๑๖๗. สาสาธิกรา จ จ ริจฺจาฯ

๑๖๘. อิโต โจฺจฯ

๑๖๙. ทิสา วานวาส จฯ

๑๗๐. ญิ พฺยญฺชนสฺสฯ

๑๗๑. รา นสฺส โณฯ

๑๗๒. น นฺตมานตฺยาทีนํฯ

๑๗๓. คมยมิสาสทิสานํ วา จฺฉงฯ

๑๗๔. ชรมรานมียงฯ

๑๗๕. ฐาปานํ ติฏฺฐ ปิวาฯ

๑๗๖. คมวททานํ ฆมฺม วชฺช ทชฺชาฯ

๑๗๗. กรสฺส โสสฺส กุพฺพ กุรุ กยิราฯ

๑๗๘. คหสฺส เฆโปฺปฯ

๑๗๙. โณ นิคฺคหีตสฺสฯ

อิติ โมคฺคลฺลาเน พฺยากรเณ ขาทิกโณฺฑ ปญฺจโมฯ

(๖) ฉโฏฺฐ กโณฺฑ (ตฺยาทิ)

๑. วตฺตมาเน ติ อนฺติ, สิ ถ, มิ ม, เต อเนฺต, เส เวฺห, เอ เมฺหฯ

๒. ภวิสฺสติ สฺสติ สฺสนฺติ, สฺสสิ สฺสถ, สฺสามิ สฺสาม, สฺสเต สฺสเนฺต, สฺสเส สฺสเวฺห, สฺสํ สฺสาเมฺหฯ

๓. นาเม ครหาวิมฺหเยสุฯ

๔. ภูเต อี อุํ, โอ ตฺถ, อึ มฺหา, อา อู, เส วฺหํ, อ เมฺหฯ

๕. อนชฺชตเน อา อู, โอ ตฺถ, อ มฺหา, ตฺถ ตฺถุํ, เส วฺหํ, อึ มฺเสฯ

๖. ปโรเกฺข อ อุ, เอ ตฺถ, อ มฺห, ตฺถ เร, โตฺถ โวฺห, อิ เมฺหฯ

๗. เอยฺยาโท วา ติปตฺติยํ สฺสา สฺสํสุ, เสฺส สฺสถ, สฺสํ สฺสามฺหา, สฺสถ สฺสิํสุ, สฺสเส สฺสเวฺห, สฺสึ สฺสามฺหเสฯ

๘. เหตุผเลเสฺวยฺย เอยฺยุํ, เอยฺยาสิ เอยฺยาถ, เอยฺยามิ เอยฺยาม, เอถ เอรํ, เอโถ เอยฺยาโวฺห, เอยฺยํ เอยฺยาเมฺหฯ

๙. ปญฺจปตฺถนาวิธีสุฯ

๑๐. ตุ อนฺตุ, หิ ถ, มิม, ตํ อนฺตํ, สฺสุ โวฺห, เอ อามธสฯ

๑๑. สตฺยรเหเสฺวยฺยาทีฯ

๑๒. สมฺภาวเน วาฯ

๑๓. มาโยเค อีอาอาทีฯ

๑๔. ปุพฺพาปรจฺฉกฺกาน เมกาเนเกสุ ตุมฺหามฺหเสเสสุ เทฺวเทฺว มชฺฌิมุตฺตมปฐมาฯ

๑๕. อาอีสฺสาทีสฺวอุ วาฯ

๑๖. ออาทีสฺวาโห พฺรูสฺสฯ

๑๗. ภูสฺส วุกฯ

๑๘. ปุพฺพสฺส อฯ

๑๙. อุสฺสํ สฺวาหา วาฯ

๒๐. ตฺยนฺตีนํ ฏฏูฯ

๒๑. อีอาโท วจโสฺสมฯ

๒๒. ทาสฺส ทํ วา มิเมสฺวทฺวิเตฺตฯ

๒๓. กรสฺส โสสฺส กุํฯ

๒๔. กา อีอาทีสุฯ

๒๕. หาสฺส จาหง เสฺสนฯ

๒๖. ลภวสจฺฉิทภิทรุทานํ จฺฉงฯ

๒๗. ภุช มุจ วจ วิสานํ กฺขงฯ

๒๘. อาอีอาทีสฺ หรสฺสาฯ

๒๙. คมิสฺสฯ

๓๐. ฑํสสฺส จ ฉงฯ

๓๑. หูสฺส เห เหหิ โหหี สฺสตฺยาโทฯ

๓๒. ณานาสฺ รโสฺสฯ

๓๓. อาอีอูมฺหาสฺสาสฺสมฺหานํ วาฯ

๓๔. กุสรุเหหี-สฺส ฉิฯ

๓๕. ออีสฺสอาทีนํ พฺยญฺชนสฺสิอฺฯ

๓๖. พฺรูโต ติสฺสีอฺฯ

๓๗. กฺยสฺสฯ

๓๘. เอยฺยาถเสฺสออาอีถานํ โอออํตฺถโตฺถโวฺหกฯ

๓๙. อุํสฺสิํ สฺวํสุฯ

๔๐. เอโอตฺตา สุํฯ

๔๑. หูโต เรสุํฯ

๔๒. โอสฺส ออิตฺถโตฺถฯ

๔๓. สิ ฯ

๔๔. ทีฆา อีสฺสฯ

๔๕. มฺหาตฺถาน มฺหฯ

๔๖. อิํสฺส จ สิอฺฯ

๔๗. เอยฺยุํสฺสุํฯ

๔๘. หิสฺส-โต โลโปฯ

๔๙. กฺยสฺส เสฺสฯ

๕๐. อตฺถิเตยฺยาทิจฺฉนฺนํ ส สฺ ส สถ สํ สามฯ

๕๑. อาทิทฺวินฺนมิยาอิยุํฯ

๕๒. ตสฺส โถฯ

๕๓. สิหิสฺวฎฯ

๕๔. มิมานํ วา มิมฺหา จฯ

๕๕. เอสุงฯ

๕๖. อีอาโท ทีโฆฯ

๕๗. หิมิเมสฺวสฺสฯ

๕๘. สกา ณาสฺส ข อีอาโทฯ

๕๙. เสฺส วาฯ

๖๐. เตสุ สุโต โกฺณกฺณานํ โรฎฯ

๖๑. ญาสฺส สนาสฺส นาโย ติมฺหิฯ

๖๒. ญามฺหิ ชํฯ

๖๓. เอยฺยาสฺสิยาญา วาฯ

๖๔. อีสฺสตฺยาทีสุ กฺนาโลโปฯ

๖๕. สฺสสฺส หิ กเมฺมฯ

๖๖. เอติสฺมาฯ

๖๗. หนา ฉ ขาฯ

๖๘. หโต หฯ

๖๙. ทกฺขเหหิ โหหีหิ โลโปฯ

๗๐. กยิเรยฺยเสฺสยฺยุมาทีนํฯ

๗๑. ฎาฯ

๗๒. เอถสฺสาฯ

๗๓. ลภา อิํอีนํ ถํถา วาฯ

๗๔. คุรุปุพฺพา รสฺสา เร-เนฺต-นฺตินํฯ

๗๕. เอเยฺยยฺยาเสยฺยนฺนํ เฏฯ

๗๖. โอวิกรณสฺสุ ปรจฺฉเกฺกฯ

๗๗. ปุพฺพจฺฉเกฺก วา กฺวจิฯ

๗๘. เอยฺยามเสฺส มุจฯ

อิติ โมคฺคลฺลาเน พฺยากรเณ ตฺยาทิกโณฺฑ ฉโฏฺฐฯ

(๗) สตฺตโม กโณฺฑ (ณฺวาทิ)

๑. จร ทร กร รห ชน สน ตล สาท สาธ กสาส จฏา ย วาหิ ณุฯ

๒. ภร มร จร ตร อร คร หน ตน มน ภม กิต ธน พํห กมฺพมฺพ จกฺข ภิกฺข สํกินฺทนฺท ยช ปฏาณาส วส ปส ปํส พนฺธา อุฯ

๓. พนฺธา อู วโธ จฯ

๔. ชมฺพาทโยฯ

๕. ตปุส วิธ กุร ปุถ มุทา กุฯ

๖. สินฺธาทโยฯ

๗. อิฯ

๘. ทธฺยาทโยฯ

๙. ยุวณฺณุปนฺตา กิฯ

๑๐. วป วร วส รส นภ หร หน ปณา อีณฯ

๑๑. ภู คมา อีณฯ

๑๒. ตนฺท ลกฺขา อีฯ

๑๓. คมา โรฯ

(อิติ สรปจฺจยา)

๑๔. อิ ภี กา กราร วก สก วาหิ โกฯ

๑๕. อูกาทโกฯ

๑๖. ภีตฺวา นโกฯ

๑๗. สิงฺฆา อาณิ กาฎกาฯ

๑๘. กราทิตฺวโกฯ

๑๙. พล ปเต หฺยาโกฯ

๒๐. สามากาทโยฯ

๒๑. วิจฺฉา ล คม มุสา กิโกฯ

๒๒. กึ กณิกาทโยฯ

๒๓. อิ สา กีโกฯ

๒๔. กม ปทา ณุโกฯ

๒๕. มณฺฑ สลา ณูโกฯ

๒๖. ลูกาทโยฯ

๒๗. กสา สโกฯ

๒๘. กรา ติโกฯ

๒๙. อิสา ฐกนฯ

๓๐. สมา โขฯ

๓๑. มุขาทโยฯ

๓๒. อช วช มุท คท คมา คกฯ

๓๓. สิงฺคาทโยฯ

๓๔. อคา คิฯ

๓๕. ยาวลา คุฯ

๓๖. เผคฺวาทโยฯ

๓๗. ชนา โฆฯ

๓๘. เมฆาทโย ฯ

(อิติ กวคฺคปจฺจยา)

๓๙. จุสร วรา โจฯ

๔๐. มรา จุอีจีจฯ

๔๑. กุส ปสา ฉิกฯ

๔๒. กสอุสา ฉุกฯ

๔๓. อส มส วส กุจ กจา โฉฯ

๔๔. คุจฺฉาทโยฯ

๔๕. อรา ชุ อุฏ จฯ

๔๖. รชฺชาทโยฯ

๔๗. คิธา ฌกฯ

๔๘. วณฺจฺยาทโยฯ

๔๙. กม ยชา โญฯ

๕๐. ปุญฺญํฯ

๕๑. อรหาโณฺญ หาสฺส หิร จฯ

(อิติ จวคฺคปจฺจยา)

๕๒. กิร ตรา กีโฏฯ

๕๓. สกาทีหฺยโฏฯ

๕๔. มกฺฏาวาฏ กวาฏ กุกฺกุฏาฯ

๕๕. กมฺส กุส กสา โฐฯ

๕๖. กุฏฺฐาทโยฯ

๕๗. วร กรา อโณฺฑฯ

๕๘. มนฺนุตา โฑฯ

๕๙. กุณฺฑาทโยฯ

๖๐. ติช กส ตส ทกฺขา กิโณ ชสฺส โข จฯ

๖๑. วีอาทิโต ณิฯ

๖๒. คหาทีหฺย ณิฯ

๖๓. รีวีภาหิ ณุฯ

๖๔. ขาณฺวาทโยฯ

๖๕. กฺวาทิโตโณฯ

๖๖. สฺวีหิ ณกฯ

๖๗. ติณาทโยฯ

๖๘. รวณ วรณ ปูรณาทโยฯ

(อิติ ฎวคฺคปจฺจยา)

๖๙. ปาวสา อติฯ

๗๐. ธาหิสิ ตน ชน ชร คม สจา ตุฯ

๗๑. อริสฺสุฏ จฯ

๗๒. ปิตฺวาทโยฯ

๗๓. ชน กรา รตุฯ

๗๔. สกา อุโนฺตฯ

๗๕. กปา โอโตฯ

๗๖. วสาทีหฺยโนฺตฯ

๗๗. หิสีนํ มุก จฯ

๗๘. หร รุห กุลา อิโตฯ

๗๙. ภราทีหฺยโตฯ

๘๐. กิราทีหฺยา-ตกฯ

๘๑. อมาทีหฺย-โตฺตฯ

๘๒. วาทีหิ โตฯ

๘๓. ฆราทีหิ ตกฯ

๘๔. เนตฺตาทโยฯ

๘๕. สมาทีหฺยโถฯ

๘๖. อุปวสา วโสฺสฎ จฯ

๘๗. รมา ถกฯ

๘๘. ติตฺถาทโยฯ

๘๙. วส มส กุสา ถุฯ

๙๐. สก วสา ถิฯ

๙๑. วีโต ถิกฯ

๙๒. สาริสฺมา รถิฯ

๙๓. ตา ตา อิถิฯ

๙๔. อิสา ถีฯ

๙๕. รุท ขุท มุท มท ฉิท สูท สป กมา ทกฯ

๙๖. กุนฺทาทโยฯ

๙๗. ททา ทุฯ

๙๘. ขนาน ทม รมา โธฯ

๙๙. มุทฺธาทโยฯ

๑๐๐. สีโต ธุกฯ

๑๐๑. วราร กร ตร ทร ยมอชฺช มิถสกา กุโนฯ

๑๐๒. อชา อิโนฯ

๑๐๓. วิปินาทโยฯ

๑๐๔. กิรา กโนฯ

๑๐๕. ที ชิ อิ มีหิ นกฯ

๑๐๖. สิ ธา วี วาหิ โนฯ

๑๐๗. อูนาทโยฯ

๑๐๘. วีปตา ตโนฯ

๑๐๙. รมา ตนกฯ

๑๑๐. สู ภาหิ นุกฯ

๑๑๑. ธาเสฺส จฯ

๑๑๒. วตฺตา ฎาว ธมาเสหฺยนิฯ

๑๑๓. ยุโต นิฯ

(อิติ ตวคฺคปจฺจยา)

๑๑๔. จมาป ปา วปา โปฯ

๑๑๕. ยุ ถุ กุนํ ทีโฆ จฯ

๑๑๖. ขิป สุป นี สู ปูหิ ปกฯ

๑๑๗. สิปฺปาทโยฯ

๑๑๘. สาสา อโปฯ

๑๑๙. วิฏปาทโยฯ

๑๒๐. คุปา โผฯ

๑๒๑. คร สราทีหิ โพฯ

๑๒๒. นิมฺพาทโยฯ

๑๒๓. ทรา พิฯ

๑๒๔. กร สร สล กล วลฺล วสา อโภฯ

๑๒๕. คทา รโภฯ

๑๒๖. อุสรา สา กโตฯ

๑๒๗. อิโต ภกฯ

๑๒๘. คราวา โภฯ

๑๒๙. โสพฺภาทโยฯ

๑๓๐. อุส กุส ปท สุขา กุโมฯ

๑๓๑. วฎุมาทโยฯ

๑๓๒. คุธา อุโมฯ

๑๓๓. ปฐ จรา อมิมาฯ

๑๓๔. หิ ธูหิ มกฯ

๑๓๕. ตีโต รีสโน จฯ

๑๓๖. ขี สุ วี ยา คา หิ สา ลู ขุ หุ มร ธร กร ฆร ชมา ม สามา โมฯ

๑๓๗. อสฺมาทโยฯ

๑๓๘. นีโต มิฯ

๑๓๙. อูมิ ภูมิ นิมิ รสฺมิฯ

(อิติ ปวคฺคปจฺจยา)

๑๔๐. มา ฉาหิ โยฯ

๑๔๑. ชนิสฺส ชา จฯ

๑๔๒. หทยาทโยฯ

๑๔๓. ขี สิ สินี สี สุ วี กุ สู หิ รกฯ

๑๔๔. หิจิ ทุ มินํ ทีโฆ จฯ

๑๔๕. ธาตา นมี จฯ

๑๔๖. ภทฺราทโย ฯ

๑๔๗. มนฺทงฺก สสา ส ม ธ จตา อุโรฯ

๑๔๘. วิธุราทโยฯ

๑๔๙. ติมรุหรุธพธมทมนฺทวชา ชรุจกสา กิโรฯ

๑๕๐. ถิราทโยฯ

๑๕๑. ททคเรหิ ทุร ภราฯ

๑๕๒. จร ทร ชร คร มเรหิเตฯ

๑๕๓. ปีโต กฺวโรฯ

๑๕๔. จีวราทโยฯ

๑๕๕. กุโต กฺรโรฯ

๑๕๖. วสาสา ฉโรฯ

๑๕๗. มสา เฉโร จฯ

๑๕๘. ธูวาโต สโรฯ

๑๕๙. ภมาทีหฺยโรฯ

๑๖๐. วทิสฺส พท จฯ

๑๖๑. วทชนานํ ฐง จฯ

๑๖๒. ปจิสฺสิฐง จฯ

๑๖๓. วกา อรณฯ

๑๖๔. สิคฺยงฺคาค มชฺชกลา ลา อาโรฯ

๑๖๕. กมิสฺส สฺสุ จฯ

๑๖๖. ภิงฺคา (งฺกา) ราทโยฯ

๑๖๗. กรา มาโรฯ

๑๖๘. ปุส สเรหิ ขโรฯ

๑๖๙. สร วส กลา กีโร วสฺสุฎ จฯ

๑๗๐. คพฺภีราทโยฯ

๑๗๑. ขชฺช วลฺล มสา อูโรฯ

๑๗๒. กปฺปูราทโยฯ

๑๗๓. กฐ จกา โอโรฯ

๑๗๔. โมราทโยฯ

๑๗๕. กุโต เอรกฯ

๑๗๖. ภูสูหิ ริกฯ

๑๗๗. มีกสีนีหิ รุฯ

๑๗๘. สินา เอรุฯ

๑๗๙. ภีรุหิ รุกฯ

๑๘๐. ตมา พูโลฯ

๑๘๑. สิโต ลกวาลาฯ

๑๘๒. มงฺค กม สมฺพ สพ สก วส วิส เกว กล ปลฺล กฐ ปฎ กุณฺฑ มณฺฑา อโลฯ

๑๘๓. มุสา กโลฯ

๑๘๔. ถลาทโยฯ

๑๘๕. กุลา กาโล จฯ

๑๘๖. มุฬาลาทโยฯ

๑๘๗. จณฺฑ ปตา ณาโลฯ

๑๘๘. มาทิโต โลฯ

๑๘๙. อน สน กล กุก สฐ มหา อิโลฯ

๑๙๐. กุฐา กิโลฯ

๑๙๑. สิถิลาทโยฯ

๑๙๒. จฎ กณฺฑ วฎฺฎ ปุถา กุโลฯ

๑๙๓. ตุมฺลาทโยฯ

๑๙๔. กลฺล กป ตกฺก ปฐา โอโลฯ

๑๙๕. องฺคา อุโล ลิฯ

๑๙๖. อณฺชา ลิฯ

๑๙๗. ฉทา ลิฯ

๑๙๘. อลฺยาทโยฯ

๑๙๙. ปิลาที หฺย โวฯ

๒๐๐. สาฬวาทโยฯ

๒๐๑. สรา อาโวฯ

๒๐๒. อล มล พิลา ณุโวฯ

๒๐๓. คาตฺวีโวฯ

๒๐๔. สุโต กฺว กฺวาฯ

๒๐๕. วิทฺวาฯ

๒๐๖. ถุโต เร โวฯ

๒๐๗. สมา ริโวฯ

๒๐๘. ฉทา รวิฯ

๒๐๙. ปูร ติมา กิโส รโสฺส จฯ

๒๑๐. กรา อีโสฯ

๒๑๑. สิรีสาทโยฯ

๒๑๒. กรา ริพฺพิ โสฯ

๒๑๓. สสาส วส วิส หน วน มนาน กมา โสฯ

๒๑๔. อามิ ถุ กุสีโต สกฯ

๒๑๕. ผสฺสาทโยฯ

๒๑๖. สุโต ณิสกฯ

๒๑๗. เว ตา ต ยุ ปนา ล กล จมา อโสฯ

๒๑๘. วย ทิว กร กเร หฺย สณสกปาส กสาฯ

๒๑๙. สส มส ทํสา สา สุฯ

๒๒๐. วิทา ทสุกฯ

๒๒๑. สสา รีโหฯ

๒๒๒. ชีวามา โห วมา จฯ

๒๒๓. ตณฺหาทโยฯ

๒๒๔. ปณฺสฺสหา หีหี โณลง จฯ

๒๒๕. ขี มิ ปี จุ มา วา กาหิ โฬ อุสฺส วา ทีโฆ จฯ

๒๒๖. คุโต ฬก จฯ

๒๒๗. ปงฺคุฬาทโยฯ

๒๒๘. ปาโต ฬิฯ

๒๒๙. วีโต ฬุฯ

อิติ โมคฺคลฺลาเน พฺยากรเณ ณฺวาทิกโณฺฑ สตฺตโมฯ

ฯ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

โมคฺคลฺลานพฺยากรณํ

๑. ปฐโม สญฺญาทิกโณฺฑ

สิทฺธมิทฺธคุณํ สาธุ, นมสฺสิตฺวา ตถาคตํ;
สธมฺมสงฺฆํ ภาสิสฺสํ, มาคธํ สทฺทลกฺขณํฯ

๑. ออาทโย ติตาลีส วณฺณาฯ

อการาทโย นิคฺคหีตนฺตา เตจตฺตาลีส-กฺขรา วณฺณา นาม โหนฺติฯ อ อา อิ อี อุ อู เอ เอ โอ โอ, ก ข ค ฆ ง จ ฉ ช ฌ ญฺญ, ฎ ฐ ฑ ฒ ณ, ต ถ ท ธ น, ป ผ พ ภ ม, ย ร ล ว ส ห ฬ อํฯ เตน กฺวตฺถ? "เอ โอ น มวเณฺณ" ๑. ๓๗ฯ ติตาลีสาภิ วจนํ กตฺถจิ วณฺณโลปํ ญาเปติฯ เตน 'ปฏิสงฺขา โยนิโส'ติอาทิ สิทฺธํฯ

๒. ทสาโท สราฯ

ตตฺถาทิมฺหิ ทส วณฺณา สรา นาม โหนฺติฯ เตน กฺวตฺถ? "สโร โลโป สเร" ๑, ๒๖ อิจฺจาทิฯ

๓. เทฺวเทฺว สวณฺณาฯ เตสุ เทฺวเทฺว สรา สวณฺณา นาม โหนฺติฯ เตน กฺวตฺถ? "วณฺณปเรน สวโณฺณปิ" ๑, ๒๔ฯ

๔. ปุโพฺพ รโสฺสฯ

เตสุ ทฺวีสุ โย โย ปุโพฺพ, โส โส รสฺสสโญฺญ โหติฯ เตสุ เอ.โอ.สํโยคโต ปุพฺพาว ทิสฺสนฺติฯ เตน กฺวตฺถ? "รโสฺส วา" ๒,๖๒ อิจฺจาทิฯ

๕. ปโร ทีโฆฯ

เต เสฺวว ทฺวีสุโย โย ปโร, โส โส ทีฆสโญฺญ โหติฯ เตน กฺวตฺถ? "โย โล ปนิสุ ทีโฆ" ๒,๘๘ อิจฺจาทิฯ

๖. กาทโย พฺยญฺชนาฯ

กการาทโย วณฺณา นิคฺคหีตปริยนฺตา พฺยญฺชนสญฺญาโหนฺติฯ เตน กฺวตฺถ? "พฺยญฺชเน ทีฆรสฺสา" ๑,๓๓ อิจฺจาทิฯ

๗. ปญฺจ ปญฺจกา วคฺคาฯ

กาทโย ปญฺจ ปญฺจกา วคฺค, นาม โหนฺติฯ เตน กฺวตฺถ? "วเคฺค วคฺคโนฺต" ๑,๔๑ อิจฺจาทิฯ

๘. พินฺทุ นิคฺคหีตํฯ

ยฺวายํ วโณฺณ พินฺทุมโตฺต, โส นิคฺคหีตสโญฺญ โหติฯ เตน กฺวตฺถ? "นิคฺคหีตํ" ๑,๓๘ อิจาทิฯ ครุสญฺญากรณํ อนฺวตฺถสญฺญตฺถํฯ

๙. อิยุวณฺณา ฌลา นามสฺสเนฺตฯ

นามํ ปาฏิปทิกํ, ตสฺสอเนฺต วตฺตมานา อิวณฺณุวณฺณา ฌลสญฺญา โหนฺติ ยถากฺกมํฯ เตน กฺวโตฺถ? ''ฌลา วา'' ๒,๑๑๑ อิจฺจาทิฯ

๑๐. ปิตฺถิยํฯ

อิตฺถิยํ วตฺตมานสฺส นามสฺส-เนฺต วตฺตมานา อิวณฺณุวณฺณา ปสญฺญา โหนฺติฯ เตน กฺวโตฺถ? เย ปสฺสิวณฺณสฺส'' ๒,๑๑๖ อิจฺจาทิฯ

๑๑. ฆาฯ

อิตฺถิยํ วตฺตมานสฺส นามสฺส-เนฺต วตฺถมาโน อากาโร ฆสโญฺญ โหติฯ เตน กฺวโตฺถ? ''ฆพฺรหฺมาทิเต'' ๒,๖๐ อิจฺจาทิฯ

๑๒. โค สฺยาลปเนฯ

อาลปเน สิ คสโญฺญ โหติฯ

เตน กฺวโตฺถ? ''เควา'' ๒,๖๕ อิจฺจาทิฯ

(สญฺญา)

๑๓. วิธิพฺพิเสสนนฺตสฺสฯ

ยํ วิเสสนํ, ตทนฺตสฺส วิธิ ญาตโพฺพ ''อโต โยนํ ฏาเฏ'' ๒,๔๑ นรานเรฯ

๑๔. สตฺตมิยํ ปุพฺพสฺสฯ

สตฺตมีนิเทฺทเส ปุพฺพเสฺสว การิยํ ญาตพฺพํ ''สโร โลโป สเร'' ๑,๒๖ เวฬคฺคํฯ 'ตมห'นฺตีธ กสฺมา น โหติ?, สเรโตปสิเลสิกาธาโร ตเตฺถตาว วุจฺจเต 'ปุพฺพเสฺสว โหติ น ปรสฺสา'ติฯ

๑๕. ปญฺจมิยํ ปรสฺสฯ

ปญฺจมีนิเทฺทเส ปรสฺส การิยํ ญาตพฺพํ ''อโตโยนํ ฏาเฏ'' ๒,๔๑ นรานเรฯ อิธ น โหตํ 'ชนฺตุโห อนตฺตา'ฯ อิธ กสฺมา น โหติ? โอสโขฺย, อนนฺตเร กตตฺถตาย น พฺยวหิตสฺส การิยํฯ

๑๖. อาทิสฺสฯ

ปรสฺส สฺสิสฺสมานํ การิยมาทิวณฺณสฺส ญาตพฺพํ ''ร สงฺขฺยาโต วา'' ๓,๑๐๓ เตรสฯ

๑๗. ฉฏฺฐิยนฺตสฺสฯ

ฉฏฺฐีนิทฺทิฏฺฐสฺส ยํ การิยํ, ตทนฺตสฺส วณฺณสฺส วิเญฺญยฺยํ ''ราชสฺสิ นามฺหิ'' ๒,๒๓ ราชินาฯ

๑๘. งานุพโนฺธฯ

งกาโร อนุพโนฺธ ยสฺส, โส อนฺตสฺส โหติ ‘‘โคสฺสา วง’’ ๑,๓๒ ควาสฺสํฯ

๑๙. ฎานุพนฺธาเนกวณฺณา สพฺพสฺสฯ

ฎกาโร-นุพโนฺธ ยสฺส, โส-เนกกฺขโร จาเทโส สพฺพสฺส โหติ ‘‘อิมสฺสานิตฺถิยํ เฎ’’ ๒,๑๒๘ เอสฺ, ‘‘นามฺห-นิมิ’’ ๒,๑๒๖ อเนนฯ

๒๐. ญกานุพนฺธาทฺยนฺตาฯ

ฉฎฺฐีนิทฺทิฏฺฐสฺส ญานุพนฺธกานุพนฺธา อาทฺยนฺตา โหนฺติ ‘‘พฺรูโต ติสฺสีญ’’ ๖,๓๖ พฺรวีติ, ‘‘ภูสฺส วุก’’ ๖,๑๗ พภูวฯ

๒๑. มานุพโนฺธ สรานมนฺตา ปโรฯ

มกาโร-นุพโนฺธ ยสฺส, โส สรา นมนฺตา สรา ปโร โหติ ‘‘มญฺจ รุธาทีนํ’’ ๕-๑๙ รุนฺธติฯ

๒๒. วิปฺปฏิเสเธฯ

ทฺวินฺนํ สาวกาสานเมกตฺถปฺปสงฺเค ปโร โหติฯ ยถา ทฺวินฺนํ ติณฺณํ วาปุริสานํ สหปฺปตฺติยํ ปโร, โส จ (คจฺฉติ) ตฺวํ จ (คจฺฉสิ, ตุเมฺห) คจฺฉถฯ โส จ (คจฺฉติ,) ตฺวํ จ (คจฺฉสิ,) อหํ จ (คจฺฉามิ, มยํ) คจฺฉามฯ

๒๓. สเงฺกโต-นวยโว-นุพโนฺธฯ

โย นวยวภูโตสเงฺกโต, โส-นุพโนฺธติ ญาตโพฺพ, ‘‘ลุปิตาทีนมาสิมฺหิ’’ ๒-๕๗ กตฺตาฯ

สเงฺกตคฺคหณํ กึ? ปกติยาทิสมฺทายสฺสานุพนฺธตา มา โหตูติ, อนวยโวหิ สมฺทาโย… สมฺทายรูปตฺตาเยวฯ

อนวยวคฺคหณํ กึ? ‘‘อเตน’’ ๒-๑๐๘ ชเนนฯ อิมินาว โลปสฺสาวคตตฺตา นานุพนฺธโลปาย วจนมารทฺธํฯ

๒๔. วณฺณปเรน สวโณฺณปิฯ

วณฺณสโทฺท ปโร ยสฺมา เตน สวโณฺณปิ คยฺหติ สํจ รูปํ ‘‘ยฺวณฺณานเมโอ ลุตฺตา’’ ๑-๒๙ วาเกริตํ, สโมนาฯ

๒๕. นฺตุ วนฺตุมนฺตฺวาวนฺตฺวนฺตุสมฺพนฺธีฯ

วนฺตฺวาทิสมฺพนฺธีเยวนฺตุ คยฺหติ, ‘‘นฺตนฺตูนํ โนฺต โยมฺหิ ปฐเม’’ ๒-๒๑๕ คุณวโนฺตฯ

วนฺตฺวาทิสมฺพนฺธีติ กึ? ชนฺตู ตนฺตูฯ

(ปริภาสาโยฯ)

๒๖. สโร โลโป สเรฯ

สเร สโร โลปนีโย โหติฯ ตตฺริ-เม, สทฺธิ-นฺทฺริยํ, โนเห-ตํ, ภิกฺขุโน-วาโท, สเมตา-ยสฺมา, อภิภา-ยตนํ, ปุตฺตาม-ตฺถิ, อสเนฺต-ตฺถฯ

๒๗. ปโร กฺวจิฯ

สรมฺหา ปโร สโร กฺวจิ โลปนีโย โหติฯ โส-ปิ, สาว, ยโต-ทกํ, ตโต-วฯ กฺวจีติกึ? สทฺธิ-นฺทฺริยํ, อยมธิกาโร อาปริเจฺฉทาวสานา, เตน นาติปฺปสโงฺคฯ

๒๘. น เทฺววาฯ

ปุพฺพปรสรา เทฺวปิ วา กฺวจิ น ลุปฺยเนฺต, ลตา อิว, ลเต-ว, ลตา-วฯ

๒๙. ยฺวณฺณานเมโอ ลุตฺตาฯ

ลุตฺตา สรา ปเรสํ อิวณฺณุวณฺณานํ เอโอ โหนฺติ วา ยถากฺกมํฯ

ตเสฺส-ทํ, วาเต-ริตํ, โน-เปติ, วาโม-รู, อเต-วเณฺณหิ, โว-ทกํฯ กถํ ‘‘ปโจฺจรสฺมิ’’นฺติ? โยควิภาคาฯ วาเตฺวว? ตสฺสิทํฯ

ลุเตฺตติ กึ? ลตา อิวฯ

๓๐. ยวา สเรฯ

สเร ปเร อิวณฺณุวณฺณานํ ยการวการา โหนฺติ วา ยถากฺกมํฯ พฺยากโต, อิจฺจสฺส, อชฺฌิณมุโตฺต, สฺวาคตํ, สฺวาปนลานิลํ, วาเตฺวว? อิติ-สฺสฯ กฺวจิเตฺวว? ยานี-ธ, สู-ปฎฺฐิตํฯ

๓๑. เอโอนํฯ

เอโอนํยวาโยนฺติ วา สเร ยถากฺกมํฯ ตฺยชฺช เต-ชฺช, สฺวาหํ โส-หํฯ กฺวจิเตฺวว? ปุตฺตาม-ตฺถิ, อสเนฺต-ตฺถฯ

๓๒. โคสฺสา-วงฯ

สเร โคสฺส อวง โหติฯ ควา-สฺสํฯ ‘ยถรีว, ตถริเว’ติ นิปาตาว, ‘ภุสามิเว’ติ อิวสโทฺท เอว โตฺถฯ

๓๓. พฺยญฺชเน ทีฆรสฺสาฯ

รสฺสทีฆานํ กฺวจิ ทีฆรสฺสา โหนฺติ พฺยญฺชเนฯ ตตฺรา-ยํ, มุนีจเร, สมฺมเทว, มาลภารีฯ

๓๔. สรมฺหา เทฺวฯ

สรมฺหา ปรสฺส พฺยญฺชนสฺส กฺวจิ เทฺว รูปานิ โหนฺติฯ ปคฺคโหฯ สรมฺหาติ กึ? ตํ ขณํฯ

๓๕. จตุตฺถทุติเยเสฺวสํ ตติยปฐมาฯ

จตุตฺถทุติเยสุ ปเรเสฺวสํ จตุตฺถทุติยานํ ตพฺพเคฺค ตติย ปฐมา โหนฺติฯ ปจฺจาสตฺถฺยา, นิโคฺฆโส, อกฺขนฺติ, โพชฺฌงฺคา, เสตจฺฉตฺตํ, ทโฑฺฒ, นิฏฺฐานํ, มหทฺธโน, ยสเตฺถโร, อปฺผุฏํ, อพฺภุคฺคโตฯ เอสฺวีติ กึ? เถโรฯ เอสนฺติ กึ? ปโตฺถฯ

๓๖. วิติเสฺสเว วาฯ

เอวสเทฺท ปเร อิติสฺส โว โหติ วาฯ อิเตฺวว, อิเจฺจวฯ เอเวติ กึ? อิจฺจาหฯ

๓๗. เอโอนม วเณฺณฯ

เอโอนํ วเณฺณ กฺวจิ อ โหติ วาฯ ทิสฺวา ยาจก มาคเต, อกรมฺหส เต, เอส อโตฺถ, เอส ธโมฺม, อคฺคมกฺขายติ, สฺวาตนํ , หิยฺยตฺตนํ, กรสฺสุฯ วาเตฺวว? ยาจเก อาคเต เอโส ธโมฺมฯ วเณฺณติ กึ? โสฯ

๓๘. นิคฺคหีตํฯ

นิคฺคหีตมาคโม โหติ วา กฺวจิฯ จกฺขุํ อุทปาทิ จกฺขุอุทปาทิ, ปุริมํ ชาตึ ปุริมชาตึ, กตฺตพฺพํ กุสลํ พหุํฯ อวํสิโรติอาทีสุ นิจฺจํ... ววตฺถิตวิภาสตฺตา วาธิการสฺส, สามตฺถิเยนาคโมว, ส จ รสฺส สรเสฺสว โหติ... ตสฺส รสฺสานุคตตฺตาฯ

๓๙. โลโปฯ

นิคฺคหีตสฺส โลโป โหติ วา กฺวจิฯ กฺยาหํ กิมหํสารโตฺต สํรโตฺตฯ สเลฺล โข-คนฺตุกาโม คนฺตุมโนติ, อาทีสุ นิจฺจํฯ

๔๐. ปรสรสฺสฯ

นิคฺคหีตมฺหา ปรสฺส สรสฺส โลโป โหติ วา กฺวจิฯ ตฺวํ-สิ ตฺวมสิฯ

๔๑. วเคฺค วคฺคโนฺตฯ

นิคฺคหีตสฺส โข วเคฺค วคฺคโนฺต วา โหติ ปจฺจาสตฺตฺยาฯ ตงฺกโรติ ตํ กโรติ, ตญฺจรติ ตํ จรติ, ตณฺฐานํ ตํ ฐานํ, ตนฺธนํ ตํ ธนํ, ตมฺปาติ ตํ ปาติฯ นิจฺจํ ปทมเชฺฌ คนฺตฺวา, กฺวจญฺญาตฺรปิ สนฺติฏฺฐติฯ

๔๒. เยวหิสุ โญฯ

ย เอว หิ สเทฺทสุ นิคฺคหีตสฺส วา โญ โหติฯ ยญฺญเทว, ตเญฺญว, ตญฺหิ, วาเตฺวว? ยํ ยเทวฯ

๔๓. เย สํสฺสฯ

สํสทฺทสฺส ยํ นิคฺคหีตํ ตสฺส วา โญ โหติ ยกาเรฯ สญฺญโม สํยโมฯ

๔๔. มยทา สเรฯ

นิคฺคหีตสฺส มยทา โหนฺติ วา สเร กฺวจิฯ ตมหํ, ตยิทํ, ตทลํฯ วา เตฺวว? ตํ อหํฯ

๔๕. วนตรคา จาคมาฯ

เอเต มยทา จ อาคมา โหนฺติ สเร วา กฺวจิฯ ติวงฺคิกํ, อิโต นายติ, จินิตฺวา, ตสฺมาติห, นิโรชํ, ปุถเคว, อิธมาหุ, ยถยิทํ, อตฺตทตฺถํฯ วา เตฺวว? อตฺตตฺถํฯ ‘อติปฺปโค โข ตาวา’ติ-ปฐมโนฺต ปคสโทฺทวฯ

๔๖. ฉา โฬฯ

ฉสทฺทา ปรสฺส สรสฺส ฬกาโร อาคโม โหติ วาฯ ฉฬงฺคํ, ฉฬายตนํฯ วาเตฺวว? ฉอภิญฺญาฯ

๔๗. ตทมินาทีนิฯ

ตทมินาทีนิ สาธูนิ ภวนฺติฯ ตํ อิมินา ตทมินา, สกึ อาคามี สกทาคามี, เอกํ อิธ อหํ เอกมิทาหํ, สํวิธาย อวหาโร สํวิทาวหาโร, วาริโน วาหโก วลาหโก, ชีวนสฺส มูโต ชีมูโต, ฉวสฺส สยนํ สฺสานํ, อุทฺธํ ขมสฺส อุทฺทุกฺขลํ, ปิสิตาโส ปิสาโจ, มหิยํ รวตีติ มยูโร, เอวมเญฺญปิ ปโยคโต-นุคนฺตพฺพา, ปเรสํ ปิโสทราทิมิเวทํ ทฎฺฐพฺพํฯ

๔๘. ตวคฺควรณานํ เย จวคฺคพยญาฯ

ตวคฺควรณานํ กฺวจิ จวคฺคพยญา โหนฺติ ยถากฺกมํ ยกาเรฯ อปุจฺจณฺฑตาย, ตจฺฉํ, ยเชฺชวํ, อชฺฌตฺตํ, ถญฺญํ, ทิพฺพํ, ปโยฺยสนา, โปกฺขรโญฺญฯ กฺวจิเตฺวว? รตฺตฺยา

๔๙. วคฺคลเสหิ เตฯ

วคฺคลเสหิ ปรสฺส ยการสฺส กฺวจิ เต วคฺคลสา โหนฺติฯ

สกฺกเต, ปจฺจเต, อฎฺฎเต, กุปฺปเต, ผลฺลเต, อสฺสเตฯ กฺวจิเตฺวว? กฺยาหํฯ

๕๐. หสฺส วิปลฺลาโสฯ

หสฺส วิปลฺลาโส โหติ ยกาเรฯ คุยฺหํฯ

๕๑. เว วาฯ

หสฺส วิปลฺลาโส โหติ วา วกาเรฯ พวฺหาพาโธ พวฺหาพาโธฯ

๕๒. ตถานรานํ ฏฐณลา

ตถนรานํ ฏฐณลา โหนฺติ วาฯ ทุกฺกฎํ, อฎฺฐกถา, คหณํ, ปลิโฆ, ปลายติฯ วาเตฺวว? ทุกฺกตํฯ กฺวจิเตฺวว? สุคโตฯ

๕๓. สํโยคาทิ โลโปฯ

สํโยคสฺส โย อาทีภูโต-วยโว ตสฺส วา กฺวจิ โลโป โหติฯ ปุปฺผํ-สา ชายเต-คินิฯ

๕๔. วิจฺฉาภิกฺขเณฺญสุ เทฺวฯ

วิจฺฉายมาภิกฺขเณฺญ จ ยํ วตฺตเต, ตสฺส เทฺว รูปานิ โหนฺติฯ กฺริยาย คุเณน ทเพฺพน วา ภิเนฺน อเตฺถ พฺยาปิตุมิจฺฉา วิจฺฉาฯ รุกฺขํ รุกฺขํ สิญฺจติ, คาโม คาโม รมณีโย, คาเม คาเม ปานียํ, เคเห เคเห อิสฺสโร, รสํ รสํ ภกฺขยติ, กิริยํ กิริยมารภเตฯ

อตฺถิเยวา-นุปุพฺพิเยปิ วิจฺฉา มูเล มูเล ถูลา, อเคฺค อเคฺค สุขุมา, ยทิ หิ เอตฺถ มูลคฺคเภโท น สิยา, อานุปุพฺพิยมฺปิ น ภเวยฺยฯ มาสกํ มาสกํ อิมมฺหา กหาปณา ภวนฺตานํ ทฺวินฺนํ เทหีติ มาสกํ มาสกมิเจฺจตสฺมา วิจฺฉาคมฺยเต, สทฺทนฺตรโต ปน อิมมฺหา กหาปณาติ อวธารณํฯ ปุพฺพํ ปุพฺพํ ปุปฺผนฺติ, ปฐมํ ปฐมํ ปจฺจนฺตีตฺยตฺราปิ วิจฺฉาวฯ อิเม อุโภ อฑฺฒา กตรา กตรา เอสํ ทฺวินฺนมฑฺฒตา, สเพฺพ อิเม อฑฺฒา กตมา กตมา อิเมสํ อฑฺฒฺตา อิหาปิ วิจฺฉาวฯ อาภิกฺขณฺญํ โปโนปุญฺญํ ปจติ ปจติ, ปปจติ ปปจติ, ลุนาหิ ลุนาหิเตฺววายํ ลุนาติ, ภุตฺวา ภุตฺวา คจฺฉติ, ปฏปฏา กโรติ, ปฏปฏายติฯ

๕๕. สฺยาทิโลโป ปุพฺพเสฺสกสฺสฯ

วิจฺฉายเมกสฺส ทฺวิเตฺต ปุพฺพสฺส สฺยาทิโลโป โหติฯ เอเกกสฺสฯ กถํ มตฺถกมตฺถเกนาติ? ‘สฺยาทิโลโป ปุพฺพสฺสา’ติ โยควิภาคา, นาจาติปฺปสโงฺค โยควิภาคา อิฏฺฐปฺปสิทฺธีติฯ

๕๖. สพฺพาทีนํ วีติหาเรฯ

สพฺพาทีนํ วีติหาเร เทฺว ภวนฺติ ปุพฺพสฺส สฺยาทิโลโป จฯ อญฺญมญฺญสฺส โภชกา, อิตรีตรสฺส โภชกาฯ

๕๗. ยาวโพธํ สมฺภเมฯ

ตุริเตนาปายเหตุปทสฺสนํ สมฺภโม, ตสฺมึสติ วตฺถุ ยาวเนฺตหิ สเทฺทหิ โส-โตฺถ วิญฺญายเต, ตาวโนฺต สทฺทา ปยุชฺชเนฺตฯ สโปฺป สโปฺป สโปฺป, พุชฺฌสฺสุ พุชฺฌสฺสุ พุชฺฌสฺสุ, ภิโนฺน ภิกฺขุสโงฺฆ ภิโนฺน ภิกฺขุสโงฺฆฯ

๕๘. พหุลํฯ

อยมธิกาโร อาสตฺถปริสมตฺติยาฯ เตน นาติปฺปสโงฺค อิฏฺฐปฺปสิทฺธิ จฯ

อิติ โมคฺคลฺลาเน พฺยากรเณ วุตฺติยํ

ปฐโม กโณฺฑฯ

๒. ทุติโย กโณฺฑ (สฺยาทิ)

๑. เทฺว เทฺว-กาเนเกสุ นามสฺมา สิ โย, อํ โย, นา หิ, ส นํ, สฺมา หิ, ส นํ, สฺมึ สุฯ

เอเตสํ เทฺว เทฺว โหนฺติ เอกาเนกเตฺถสุ วตฺตมานโต นามสฺมาฯ มุนิ มุนโย, มุนึ มุนโย, มุนินา มุนีหิ, มุนิสฺส มุนีนํ, มุนิสฺมา มุนีหิ, มุนิสฺส มุนีนํ, มุนิสฺมึ มุนีสุ, เอวํ กุมารี กุมาริโย, กญฺญา กญฺญาโยติฯ เอตานิ สตฺต ทุกานิ สตฺต วิภตฺติโย วิภาโค วิภตีติ กตฺวา, เอตฺถ สิอมิตี-การา-การา ''กิมํ สิสุ'' ๒,๒๐๐ ติ สํเกตตฺถาฯ

๒. กเมฺม ทุติยาฯ

กรียติ กตฺตุ กิริยายา-ภิสมฺพนฺธียตีติ กมฺมํ, ตสฺมึ ทุติยาวิภตฺติ โหตํฯ กฏํ กโรติ, โอทนํ ปจติ, อาทิจฺจํ ปสฺสติฯ

'โอทโน ปจฺจตี'ติ โอทนสทฺทโต กมฺมตา นปฺปตียเต, กิญฺจรหิ? อาขฺยาตโตฯ 'กฏํ กโรติ วิปุลํ ทสฺสนีย'นฺติ อเตฺถว คุณยุตฺตสฺส กมฺมตา, อิจฺฉิเตปิ กมฺมตฺตาว ทุติยา สิทฺธา คาวุํ ปโย โทหติ, โคมนฺตํ คาวํ ยาจติ, คาวมวรุนฺธติ วชํ, มาณวกํ มคฺคํ ปุจฺฉติ, โคมนฺตํ คาวํ ภิกฺขเต, รุกฺขมวจินาติ ผลานิ, สิสฺสํ ธมฺมํ พฺรูเต, สิสฺสํ ธมฺมมนุสาสตีติฯ เอวํ อนิจฺฉิเตปิ อหึ ลงฺฆยติ, วิสํ ภเกฺขติฯ ยํเนวิจฺฉิตํ นาปิ อนิจฺฉิตํ, ตตฺถาปิ ทุติยา สิทฺธาฯ คามํ คจฺฉโนฺต รุกฺขมูลมุปสปฺปติฯ

ปถวึ อธิเสสฺสติ, คามมธิติฏฺฐติ, รุกฺขมชฺฌาสเตติอธิสีฐาสานํปโยเค-ธิกรเณ กมฺมวจนิจฺฉา, วตฺติจฺฉาโต หิ การกานิ โหนฺติฯ ตํ ยถา-วลาหกา วิโชฺชตเต, วลาหกสฺส วิโชฺชตเต, วลาหโก วิโชฺชตเต, วลาหเก วิโชฺชตเต, วลาหเกน วิโชฺชตเตติฯ เอวมภินิวิสสฺส วา ธมฺมมภินิวิสเต ธเมฺม วาฯ

ตถา อุปนฺวชฺฌาวสสฺสาโภชน นิวุตฺติวจนสฺส คามมุปวสติ, ค, มมนุวสติ, ปพฺพตมธิวสติ, ฆรมาวสติฯ อโภชนนิวุตฺติ วจนสฺสาติ กึ? คาเม อุปวสติ, โภชนนิวุตฺตึ กโรตีติ อโตฺถฯ ตปฺปานาจาเรปิ กมฺมตฺตาว ทุติยา สิยา นทิมฺปิวติ, คามํ จรติ, เอวํ 'สเจ มํ อาลปิสฺสตี'ติอาทีสุปิฯ วิหิตาว ปติธโยเค ทุติยา – 'ปฏิภนฺตุ ตํ จุนฺท โพชฺฌงฺคา'ติฯ ตํ ปติ โพชฺฌงฺคา ภาสนฺตูติ อโตฺถ, ยทาตุ ธาตุนายุโตฺต ปติ, ตทา เตนา-โยคา สมฺพเนฺธ ฉฏฺฐีว 'ตสฺส นปฺปฏิภาตี'ติฯ อเกฺข ทิพฺพติ, อเกฺขหิ ทิพฺพติ, อเกฺขสุ ทิพฺพตีติ กมฺมกรณาธิกรณวจนิจฺฉาฯ

๓. กาลทฺธานมจฺจนฺตสํโยเคฯ

กิริยา, คุณ, ทเพฺพหิ สากเลฺลน กาลทฺธานํ สมฺพโนฺธ อจฺจนฺตสํโยโคฯ ตสฺมึ วิญฺญายมาเน กาลสเทฺทหิ อทฺธอเทฺทหิ จ ทุติยา โหติฯ มาสมธีเต, มาสํ กลฺยาณิ, มาสํ คุฬธานา, โกสมธีเต, โกสํ กุฏิลา นที, โกสํ ปพฺพโตฯ อจนฺตสํโยเคติ กึ? มาสสฺส ทฺวีหมธีเต, โกสเสฺสกเทเส ปพฺพโตฯ

ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา, เอกํ สมยํ ภควา, อิมํ รตฺตึ จตฺตาโร มหาราชาติ เอวมาทีสุ กาลวาจี หิ อจฺจนฺตสํโยคตฺตาว ทุติยา สิทฺธาฯ วิภตฺติวิปลฺลาเสนปิ วา พหุลํวิธานาฯ

ผลปฺปตฺติยํ กิริยาปริสมตฺตฺยปวโคฺค, ตสฺมึ วิญฺญายมาเน กาลทฺธานํ กิริยายาจฺจนฺตสํโยเค ตติยาภิมตา, สาปิ กรณตฺตาว สิทฺธา ‘มาเสนานุวาโก-ธีโต, โกเสนานุวาโก-ธีโต’ติฯ อนปวเคฺคตุ อสาธกตมตฺตากรณตฺตาภาเว ทุติยาว ‘มาสมธีโต-นุวาโก, น จาเน น คหิโต’ติฯ

การกมเชฺฌ เย กาลทฺธานวาจิโน, ตโต สตฺตมีปญฺจมิโย อภิมตา ‘อชฺช ภุตฺวา เทวทโตฺต ทฺวิเห ภุญฺชิสฺสติ, ทฺวีหา ภุญฺชิสฺสติ, อตฺรโฏฺฐ-ยมิสฺสาโส โกเส ลกฺขํ วิชฺฌติ, โกสา ลกฺขํ วิชฺฌตี’ติ, ตาปีห สกสกการกวจนิจฺฉาเยว สิทฺธาฯ

๔. คติ โพธาหาร สทฺทตฺถากมฺมก ภชฺชาทีนํ ปโยเชฺชฯ

คมนตฺถานํ โพธตฺถานํ อาหารตฺถานํ สทฺทตฺถานมกมฺมกานํ ภชฺชาทีนญฺจ ปโยเชฺช กตฺตริ ทุติยา โหติฯ สามตฺถิยา จ ปโยชกพฺยาปาเรน กมฺมตาวสฺส โหตีติ ปตียเตฯ คมยติ มาณวกํ คามํ, ยาปยติ มาณวกํ คามํ, โพธยติ มาณวกํ ธมฺมํ, เวทยติ มาณวกํ ธมฺมํ, โภชยติ มาณ-วกํ โมทกํ, อาสยติ มาณวกํ โมทกํ, อชฺฌาปยติ มาณวกํ เวทํ, ปาฐยติ มาณวกํ เวทํ, อาสยติ เทวทตฺตํ, สายยติ เทวทตฺตํ, อญฺญํ ภชฺชาเปติ, อญฺญํ โกฏฺฏาเปติ, อญฺญํ สนฺถราเปติฯ เอเต สเมวาติ กึ? ปาเจติ โอทนํ เทวทเตฺตน ยญฺญทโตฺตฯ ปโยเชฺชติ กึ? คจฺฉติ เทวทโตฺตฯ ยทา จรหิ คมยติ เทวทตฺตํ ยญฺญทโตฺต, ตมปโร ปโยเชติ, ตทา คมยติ เทวทตฺตํ ยญฺญทเตฺตเนติ ภวิตพฺพํ … คมยติสฺสา-คมนตฺถตฺตาฯ

๕. หราทีนํ วาฯ

หราทีนํ ปโยเชฺช กตฺตริ ทุติยา โหติ วาฯ หาเรติ ภารํ เทวทตฺตํ เทวทเตฺตเนติ วา, อโชฺฌหาเรติ สตฺตุํ เทวทตฺตํ เทวทเตฺตเนติ วา, กาเรติ กฏํ เทวทตฺตํ เทวทเตฺตเนติ วา ทสฺสยเต ชนํ ราชํ ชเนเนติ วา, อภิวาทยเต คุรุํ เทวทตฺตํ เทวทเตฺตเนติ วาฯ

๖. น ขาทาทีนํฯ

ขาทาทีนํ ปโยเชฺช กตฺตริ ทุติยา น โหติฯ ขาทยติ เทวทเตฺตน, อาทยติ เทวทเตฺตน, อวฺห, ปยติ เทวทเตฺตน, สทฺทายยติ เทวทเตฺตน, กนฺทยติ เทวทเตฺตน, นายยติ เทวทเตฺตนฯ

(๑) วหิสฺสานิยนฺตุเกฯ วาหยติ ภารํ เทวทเตฺตน อนิยนฺตุเกติ กึ? วาห-ยติ ภารํ พลีพเทฺทฯ

(๒) ภกฺขิสฺสาหึ สายํฯ ภกฺขยติ โมทเก เทวทเตฺตนฯ อหึสายนฺติ กึ? ภกฺขยติ พลีพเทฺท สสฺสํฯ

๗. ฌาทีหิ ยุตฺตาฯ

ธีอาทีหิ ยุตฺตโต ทุติยา โหติฯ ธิรตฺถุ มํ ปูติกายํ, อนฺตรา จ ราชคหํ อนฺตรา จ นาลนฺทํ, สมาธานมนฺตเรน, มุจลินฺทมภิโต สรมิจฺจาทิ, ฉฏฺฐิยาปวาโท-ยํฯ

๘. ลกฺขณิตฺถมฺภูตวิจฺฉาสฺวภินาฯ

ลกฺขณาทีสฺวเตฺถสฺวภินา ยุตฺตมฺหา ทุติยา มหาติฯ รุกฺขมภิ วิโชฺชตเต วิชฺชุ, สาธุ เทวท โตฺต มาตรมภิ, รุกฺขํ รุกฺขมภิติฎฺฐติฯ

๙. ปติปรีหิ ภาเค จฯ

ปติปรีหิ ยุตฺตมฺหา ลกฺขณาทีสุ ภาเค จเตฺถ ทุติยา โหติฯ รุกฺขํ ปติ วิโชฺชตเต วิชฺชุ, สาธุ เทวทโตฺต มาตรํ ปติ, รุกฺขํ รุกฺขํ ปติ ติฎฺฐติ, ยเทตฺถ มํ ปติ สิยาฯ รุกฺขํ ปริ วิโชฺชตเต วิชฺชุ, สาธุ เทวทโตฺต มาตรํ ปริ, รุกฺขํ รุกฺขํ ปริ ติฎฺฐติ, ยเทตฺถ มํ ปริ สิยาฯ

๑๐. อนุนาฯ

ลกฺขณาทีสฺวเตฺถสฺวนุนา ยุตฺตมฺหา ทุติยา โหติฯ รุกฺขมนุ วิโชฺชตเต วิชฺชุ, สจฺจกิริยมนุ วุฎฺฐิ ปาวสฺสิ, เหตุ จ ลกฺขณํ ภวติ, สาธุ เทวทโตฺต มาตรมนุ, รุกฺขํ รุกฺขมนุ ติฎฺฐติ, ยเทตฺถ มํ อนุ สิยาฯ

๑๑. สหเตฺถฯ

สหเตฺถ-นุนา ยุตฺตมฺหา ทุติยา โหติฯ ปพฺพตมนุ เสนา ติฎฺฐติฯ

๑๒. หีเนฯ

หีนเตฺถ-นุนา ยุตฺตมฺหา ทุติยา โหติฯ อนุ สาริปุตฺตํ ปญฺญวโนฺตฯ

๑๓. อุเปนฯ

หีนเตฺถ อุเปน ยุตฺตมฺหา ทุติยา โหติฯ อุป สาริปุตฺตํ ปญฺญวโนฺถฯ

๑๔. สตฺตมฺยาธิเกฺยฯ

อาธิกฺยเตฺถ อุเปน ยุตฺตมฺหา สตฺตมี โหติฯ อุป ขาริยํ โทโณฯ

๑๕. สามิเตฺต-ธินาฯ

สามิภาวเตฺถ-ธินา ยุตฺตมฺหา สตฺตมี โหติฯ อธิ พฺรหฺมทเตฺต ปญฺจาลา, อธิ ปญฺจาเลสุ พฺรหฺมทโตฺตฯ

๑๖. กตฺตุกเรเณสุ ตติยาฯ

กตฺตริ กรเณ จ การเก ตติยา โหติฯ ปุริเสน กตํ, อสินา ฉินฺทติฯ ปกติยา-ภิรูโป, โค เตฺถน โคตโม, สุเมโธ นาม นาเมน, ชาติยา สตฺตวสฺสิโกติ ภูธาตุสฺส สมฺภวา กรเณ เอว ตติยาฯ เอวํ สเมน ธาวติ วิสเมน ธาวติ, ทฺวิโทเณน ธญฺญํ กิณาติ, ปญฺจเกน ปสโว กิณาตีติฯ

๑๗. สหเตฺถนฯ

สหเตฺถน โยเค ตติยา สิยาฯ ปุเตฺตน สห คโต, ปุเตฺตน สทฺธึ อาคโต, ตติยาปิ ฉฎฺฐีว อปฺปธาเน เอว ภวติฯ

๑๘. ลกฺขเณฯ

ลกฺขเณ วตฺตมานโต ตติยา สิยาฯ ติทณฺฑเกน ปริพฺพาชกมทฺทกฺขิ, อกฺขินา กาโณ, เตน หิ อเงฺคน องฺคิโน วิกาโร ลกฺขียเตฯ

๑๙. เหตุมฺหิฯ

ตกฺกิริยา โยเคฺค ตติยา สิยาฯ อเนฺนน วสติ, วิชฺชาย ยโสฯ

๒๐. ปญฺจมีเณ วาฯ

อิเณ เหตุมฺหิ ปญฺจมี โหติ วาฯ สตสฺมา พโทฺธ, สเตน วาฯ

๒๑. คุเณฯ

ปรงฺคภูเต เหตุมฺหิ ปญฺจมี โหติ วาฯ ชฬตฺตา พโทฺธ ชเฬฺตน วา, ปญฺญาย มุโตฺต, หุตฺวา อภาวโตอนิจฺจา, สงฺขารนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธฯ

๒๒. ฉฎฺฐี เหตฺวเตฺถหิฯ

เหตฺวตฺถวาจีหิ โยเค เหตุมฺหิ ฉฎฺฐี สิยาฯ อุทรสฺส เหตุ, อุทรสฺส การณาฯ

๒๓. สพฺพาทิโต สพฺพาฯ

เหตฺวเตฺถหิ โยเค สพฺพาทีหิ สพฺพา วิภตฺติโย โหนฺติฯ โก เหตุ, กํ เหตุํ, เกน เหตุนา, กสฺส เหตุสฺส, กสฺมา เหตุสฺมา, กสฺส เหตุสฺส, กสฺมึ เหตุสฺมึ, กึ การณํ, เกน การเณน, กึ นิมิตฺตํ, เกน นิมิเตฺตน, กึ ปโยชนํ, เกน ปโยชเนน อิเจฺจวมาทิฯ เหตฺวเตฺถหีเตฺวว? เกน กตํฯ

๒๔. จตุตฺถี สมฺปทาเนฯ

ยสฺส สมฺมา ปทียเต ตสฺมึ จตุตฺถี สิยาฯ สงฺฆสฺส ททาติฯ อาธารวิวกฺขายํ สตฺตมีปิ สิยา สเงฺฆ เทหิฯ

๒๕. ตาทเตฺถฯ

ตเสฺส-ทํ ตทตฺถํ, ตทตฺถภาเว โชตนีเย นามสฺมา จตุตฺถี สิยาฯ สีตสฺส ปฏิฆาตาย, อตฺถาย หิตาย (สุขาย) เทวมนุสฺสานํ, นาลํ ทารภรณาย, ยูปาย ทารุ, ปากาย วชตีเตฺววมาทิฯ

กสฺส สาทุํ น รุจฺจภิ, มา-ยสฺมนฺตานมฺปิ สงฺฆเภโท รุจฺจิตฺถ, ขมติ สงฺฆสฺส, ภตฺตมสฺส นจฺฉาเทสีติ ฉฎฺฐี สมฺพนฺธวจนิจฺฉายํ, น เจวํ วิโรโธ สิยา สทิสรูปตฺตา, เอวํวิเธสุ จ สมฺพนฺธสฺส สทฺทิกานุมตตฺตา , กสฺส วา ตฺวํ ธมฺมํ โรเจสีติ อตฺถมเตฺต ปฐมาฯ

เอวมญฺญาปิ วิธญฺญยฺยา, ปรโตปิ ยถาคมํฯ

รโญฺญ สตํ ธาเรติ, รโญฺญ ฉตฺตํ ธาเรตีติ สมฺพเนฺธ ฉฎฺฐี, เอวํ รโญฺญ สิลาฆเต, รโญฺญ หนุเต, รโญฺญ อุปติฎฺฐเต, รโญฺญ สปเต, เทวาปิ ตสฺส ปิหยนฺติ ตาทิโน, ตสฺส กุชฺฌ มหาวีร,

ยทิหํ ตสฺส ปกุเปฺปยฺยํ, ทุหยติ ทิสานํ เมโฆ, โย มิตฺตานํ น ทูภติ, โย อปฺปทุฏฺฐสฺส นรสฺส ทุสฺสติ, กฺยาหํ อยฺยานํ อปรชฺฌามิ, อิสฺสยนฺติ สมณานํ ติตฺถิยา, ธเมฺมน นยมานานํ กา อุสูยา รโญฺญ ภาคฺยมารชฺฌติ, รโญฺญ ภาคฺยมิกฺขเต, เตน ยาจิโต อยาจิโต วา ตสฺส คาโว ปฏิสุณาติ, คาโว อาสุณาติ, ภควโต ปจฺจโสฺสสุํ, โหตุ ปติคิณาติ, โหตุวนุคิณาติ, อาโรจยามิ โว ปติเวทยามิ โว, ธมฺมํ เต เทเสสฺสามิ, ยถา โว ภควา พฺยากเรยฺย, อลํ เต อิธ วาเสน, กึ เต ชฏาหิ ทุเมฺมธ, อรหติ มโลฺล มลฺลสฺสาติฯ

ชีวิตํ ติณายปิ น มญฺญมาโนติ ตาทตฺถฺย จตุตฺถี, ติเณน โย อโตฺถ ตทตฺถายปีติ อโตฺถ, ‘‘โย จ สีตญฺจ อุณฺหญฺจ, ติณา ภิโยฺย น มญฺญติ’’ ติณมิว ชีวิตํ มญฺญมาโนติ สวิสยาว วิภตฺติโยฯ สคฺคาย คจฺฉตีติ ตาทเตฺถฺย จตุตฺถี, โย หิ สคฺคํ คจฺฉติ ตทตฺถํ ตสฺส คมนนฺติ, กมฺมวจนิจฺฉายนฺตุ ทุติยาว สคฺคํ คจฺฉตีติฯ

อายุ โภโต โหตุ, จิรํ ชีวิตํ, ภทฺทํ กลฺยาณํ อตฺถํ ปโยชนํ, กุสลํ อนามยํ, หิตํ ปถฺยํ สุขํ สาตํ โภโต โหตุ, สาธุ สมฺมุติ เมตสฺส, ปุตฺตสฺสาวิกเรยฺย คุยฺหมตฺถํ, ตสฺส เม สโกฺก ปาตุรโหสิ, ตสฺส ปหิเณยฺย, ภิกฺขูนํ ทูตํ ปาเหสิ, กปฺปติ สมณานํ อาโยโค, เอกสฺส ทฺวินฺนํ ติณฺณํ วา ปโหติ, อุปมํ เต กริสฺสามิ, อญฺชลึ เต ปคฺคณฺหามิ, ตสฺส ผาสุ, โลกสฺสโตฺถ, นโม เต ปุริสาชญฺญ, โสตฺถิ ตสฺส, อลํ มโลฺล มลฺลสฺส, สมโตฺถ มโลฺล มลฺลสฺส, ตสฺส หิตํ, ตสฺส สุขํ, สฺวาคตํ เต มหาราชาติ สพฺพตฺถ ฉฏฺฐี สมฺพเนฺธ, เอวํวิธมญฺญเมฺปว วิเญฺญยฺยํ ยถาคมํฯ

๒๖. ปญฺจมฺยวธิสฺมาฯ

ปทตฺถาวธิสฺมา ปญฺจมีวิภตฺติ โหติฯ คามสฺมา อาคจฺฉตุ, เอวํ โจรสฺมา ภายติ, โจรสฺมา อุตฺตสติ, โอรสฺมา ตายติ, โจรสฺมา รกฺขตีติ, สเจ ภายถ ทุกฺขสฺส, ปมาเท ภยทสฺสิวา, ตสนฺติ ทณฺฑสฺสาติ ฉฏฺฐี สตฺตมิโยปิ โหเนฺตว สมฺพนฺธาธารวจนิจฺฉายํฯ

อเชฺฌนา ปราเชติ, ปฏิปเกฺข ปราเชตีติ สวิสยาว วิภตฺติโยฯ สเจ เกวฏฺฏสฺส ปรชฺชิสฺสามีติ ฉฏฺฐีปิ โหติ สมฺพนฺธวจนิจฺฉายํฯ ยเวหิ คาโว วาเรติ, ปาปา จิตฺตํ นิวารเย, กาเก รกฺขติ ตณฺฑุลาติ สวิสเยว ปญฺจมีฯ จิตฺตํ รเกฺขถ เมธาวีติ ทุติยาว ทิสฺสติ กมฺมเตฺถฯ อุปชฺฌายา อนฺตรธายติ , อุปชฺฌายา อธิเต, กามโต ชายเต โสโกติ สวิสเย ปญฺจมีฯ

ตเตฺถว-นฺตรธายิ สุ, นฏฺสฺส สุโณติ, ปทุมํ ตตฺถ ชาเยถาติ สตฺตมีฉฏฺฐิโยปิ โหเนฺตว สวิสเยฯ หิมวนฺตา ปภวติ คงฺคา, ปาณาติปาตา วิรมสฺสุ ขิปฺปํ, อโญฺญ เทวทตฺตา, ภิโนฺน เทวทตฺตาติ สวิสเยว ปญฺจมีฯ เอวํ อารา โส อาสวกฺขยา, อิตโร เทวทตฺตา, อุทฺธํ ปาทตลา อโธ เกสมตฺถกา, ปุโพฺพ คามา, ปุเพฺพว สโมฺพธา, ตโต ปรํ, ตโต อปเรน สมเยน, ตตุตฺตรินฺติฯ สมฺพนฺธวจนิจฺฉายํ ฉฏฺฐีปิ ปุรโต คามสฺส, ทกฺขิณโต คามสฺส, อุปริ ปพฺพตสฺส, เหฏฺฐา ปาสาทสฺสาติฯ ปาสาทมารุยฺห เปกฺขติ ปาสาทา เปกฺขติ, อาสเน อุปวิสิตฺวา เปกฺขติ อาสนา เปกฺขตีติ อวธิวจนิจฺฉายํ ปญฺจมีฯ

ปุจฺฉานาขฺยาเนสุ กุโต ภวํ? ปาตฏลิปุตฺตสฺมาติฯ ตถา เทสกาลมาเนปิ ปาฏลิปุตฺตสฺมา ราชคหํ สตฺต โยชนานิ, สตฺตสุ โยชเนสูติ วาฯ เอวํ อิโต ติณฺณํ มาสาน-มจฺจเยนาติ, กิจฺฉาลทฺธนฺติ คุเณ ปญฺจมีฯ กิเจฺฉน เม อธิคตนฺติ เหตุมฺหิ กรเณ วา ตติยาฯ เอวํ โถกา มุโตฺต, โถเกน มุโตฺตติฯ โถกํ จลตีติ กิริยาวิเสสเน กมฺมนิ ทุติยาฯ

ทูรนฺติ กตฺถโยเคปิ สวิสเยว ปญฺจมีฉฏฺฐิโย สิยุํ, ทูรํ คามสฺมา, อนฺติกํ คามสฺมา, ทูรํ คามสฺส, อนฺติกํ คามสฺสาติ, ทูรนฺติ กเตฺถหิ ตุ สพฺพาว สวิสเย สิยุํ พาธกาภาวา ทูโร คาโม, อนฺติโก คาโมเตฺววมาทิฯ

เกจิ ปนาหุ ‘อสตฺตวจนเหเตหิ ปาฏิปทิกเตฺถ ทุติยาตติยาปญฺจมีสตฺตมิโย, สตฺตวจเนหิ ตุ สพฺพาว สวิสเย’ติ, เต ปนเญฺญเหว ปฏิกฺขิตฺตาฯ ทูรํ มโคฺค, อนฺติกํ มโคฺคติ กิริยาวิเสสนํ… ภูธาตฺสฺส คมฺมมานตฺตาฯ วิสุโทฺธ โลภนีเยหิ ธเมฺมหิ, ปริมุโตฺต โส ทุกฺขสฺมา วิวิเจฺจว กาเมหิ, คมฺภีรโต จ ปุถุลโต จ โยชนํ, อายาเมน โยชนํ, ตโต ปภุติ, ยโต สรามิ อตฺตานนฺติ สวิสเยว วิภตฺติโยฯ

๒๗. อปปรีหิ วชฺชเนฯ

วชฺชเน วตฺตมาเนหิ อปปรีหิ โยเค ปญฺจมี โหติฯ อป สาลาย อายนฺติ วาณิชา, ปริ สาลาย อายนฺติ วาณิชา, สาลํ วเชฺชตฺวาติ อโตฺถฯ วชฺชเนติ กึ? รุกฺขํ ปริวิโชฺชตเต วิชฺชุฯ อาปาฏลิปุตฺตสฺมา วสฺสิ เทโวติ มริยาทา-ภิวิธีสฺววธิ วิสเยว ปญฺจมี, วินา ปาฏลิปุเตฺตน สห เวติ วิเสโส, เอวํ ยาว ปาฏลิปุตฺตสฺมา วสฺสิ เทโวติฯ

๒๘. ปฏินิธิปฏิทาเนสุ ปตินาฯ

ปฏินิธิมฺหิ ปฏิทาเน จ วตฺตมาเนน ปตินา โยเค นามสฺมา ปญฺจมี วิภตฺติ โหติฯ พุทฺธสฺมา ปติ สาริปุโตฺต, ฆตมสฺส เตสสฺมา ปติ ททาติ, ปฏินิธิปฏิทาเนสูติ กึ? รุกฺขํ ปติ วิโชฺชตเตฯ

๒๙. ริเต ทุติยา จฯ

ริเตสเทฺทน โยเค นามสฺมา ทุติยา โหติ ปญฺจมี จฯ ริเต สทฺธมฺมํ, ริเต สทฺธมฺมาฯ

๓๐. วินา-ญฺญตฺร ตติยา จฯ

วินา-ญฺญตฺรสเทฺทหิ โยเค นามสฺมา ตติยา จ โหติ ทุติยา ปญฺจมิโย จฯ วินา วาเตน, วินา วาตํ, วินา วาตสฺมา, อญฺญตฺร เอเกน ปิณฺฑปาตนีหารเกน, อญฺญตฺร ธมฺมํ, อญฺญตฺร ธมฺมาฯ

๓๑. ปุถนานาหิฯ

เอเตหิ โยเค ตติยา โหติ ปญฺจมี จฯ ปุถเคว ชเนน, ปุถเคว ชนสฺมา, ชเนน นานา, ชนสฺมา นานาฯ

๓๒. สตฺตมฺยาธาเรฯ

กิริยาธาร ภูต กตฺตุ กมฺมานํ ธารเณน โย กิริยายาธาโร ตสฺมึ การเก นามสฺมา สตฺตมี โหติฯ กเฏ นิสีทติ (เทวทโตฺต), ถาลิยํ โอทนํ ปจติ, อากาเส สกุนา, ภิเลสุ เตลํ, คงฺคายํ วโชฯ

๓๓. นิมิเตฺตฯ

นิมิตฺตเตฺถ สตฺตมี โหติฯ อชินมฺหิ หญฺญเต ทีปิ, มุสาวาเท ปาจิตฺติยํฯ

๓๔. ยพฺภาโวภาวลกฺขณํฯ

ยสฺส ภาโว ภาวนฺตรสฺส ลกฺขณํ ภวติ, ตโต สตฺตมี โหติฯ คาวีสุ ทุยฺหมานาสุ คโต, ทุทฺธาสุ อาคโตฯ ภาโวติ กึ? โย ชฏาหิ โส ภุญฺชติฯ ภาวลกฺขณนฺติ กึ? โย ภุญฺชติ โส เทวทตฺโต, ‘‘อกาเล วสฺสติ ตสฺส, ตาเล ตสฺส น วสฺสตี’’ติ วิสยสตฺตมีฯ

๓๕. ฉฏฺฐี จานาทเรฯ

ยสฺส ภาโว ภาวนฺตรสฺส ลกฺขณํ ภวติ, ตโต ฉฏฺฐี ภวติ สตฺตมี จ อนาทเร คมฺยมาเนฯ ‘‘อาโกฏยนฺโต โส เนติ, สิวิราชสฺส เปกฺขโต’’, ‘‘มจฺจุ คจฺฉติ อาทาย, เปกฺขมาเน มหาชเน’’ฯ

คุนฺนํ สามีติ สมฺพเนฺธ ฉฏฺฐี, โคสุ สามีติ วิสยสตฺตมี, เอวํ คุนฺนมิสฺสโร, โคสฺวิสฺสโร, คุนฺนํ อธิปติ, โคสุ อธิปติ, คุนฺนํ ทายาโท, โคสุ ทาหาโท, ทุนฺนํ สกฺขิ, โคสุ สกฺขิ, คุนฺนํ ปติภู, โคสุ ปติภู, คุนฺนํ ปสูโต, โคสุ ปสูโต, กุสลา นจฺจคีตสฺส, กุสลา นจฺจคีเต, อายุตฺโต กฏกรณสฺส, อายุตฺโต กฏกรเณติฯ

ตถาธารวจนิจฺฉายํ สตฺตมี, ภิกฺขูสุ อภิวาเทนฺติ, มุทฺธนิ ธุมฺพิตฺวา, พาหาสุ คเหตฺวา, หเตฺถสุ ปิณฺฑาย จรนฺติ, ปเถสุ คจฺฉนฺติ, กทลีสุ คเช รกฺขนฺตีติฯ ญาณสฺมึ ปสโนฺนติ วิสยสตฺตมี, ญาเณน ปสโนฺนติ กรเณ ตติยา, เอวํ ญาณสฺมึ อุสฺสุโกฺก ญาเณน อุสฺสุโกฺกติฯ

๓๖. ยโต นิทฺธารณํฯ

ชาติคุณกิริยาหิ สมุทายเตกเทสสฺส ปุถกฺกรณํ นิทฺธารณํฯ ยโต ตํ กรียติ, ตโต ฉฏฺฐีสตฺตมิโย โหนฺติฯ สาลโย สูกธญฺญานํ ปถฺยตมา, สาลโย สูกธเญฺญสุ ปถฺยตมา, กณฺหา คาวีนํ สมฺปนฺนขีรตมา, กณฺหา คาวีสุ สมฺปนฺนขีรตมา, คจฺฉตํ ธาวโนฺต สีฆตโม, คจฺฉเนฺตสุ ธาวโนฺต สีฆตโมฯ สีลเมว สุตา เสโยฺยติ อวธิมฺหิเยว ปญฺจมีฯ

๓๗. ปฐมาตฺถมเตฺตฯ

นามสฺสาภิเธยฺยมเตฺต ปฐมาวิภตฺติ โหติฯ รุโกฺขฯ อิตฺถิ ปุมา นปุํสกนฺติ ลิงฺคมฺปิ สทฺทโตฺถว, ตถา โทโณ ขารี อาฬฺหกนฺติ ปริมาณมฺปิ สทฺทโตฺถว, เอโก เทฺว พหโวติ สงฺขฺยาปิ สทฺทโตฺถวฯ

๓๘. อามนฺตเณฯ

สโต สเทฺทนาภิมุขีกรณมามนฺตณํฯ ตสฺมึ วิสเย ปฐมา วิภตฺติ โหติฯ โภปุริส, โภกฺกตฺถิ, โภ นปุํสกฯ

๓๙. ฉฏฺฐี สมฺพเนฺธฯ

กิริยาการกสญฺชาโต อเสฺสทมฺภาวเหตุโก สมฺพโนฺธ นามฯ ตสฺมึ ฉฏฺฐี วิภตฺติ โหติฯ รโญฺญ ปุริโส, สรติ รชฺชสฺสาติ สมฺพเนฺธ ฉฏฺฐี, รชฺชสมฺพนฺธินึ สตึ กโรตีติ อโตฺถ, กมฺมวจนิจฺฉารนฺตุ ทุติยาว สรติ รชฺชํฯ ตถา รชกสฺส วตฺถํ ททาติ, ปหรโต ปิฏฺฐึ ททาติ, พาโล ปูรติ

ปาปสฺส, อมเจฺจ ตาต ชานาหิ, ธีเร อตฺถสฺส โกวิเท, ทิวสสฺส ติกฺขตฺตุํ, สกึ ปกฺขสฺส, ปูรํ หิรญฺญสุวณฺณสฺส กุมฺภเนฺตฺววมาทิฯ

กิตกปฺปโยเค กกฺตฺกเมฺมสุ พหุลํ สมฺพนฺธวจนิจฺฉายํ ฉฏฺฐี, สาธุ สมฺมโต พหุชนสฺส, สุปฺปฏิวิทฺธา พุทฺธานํ ธมฺมธาตุ, ธมฺมสฺส คุโตฺต เมธาวี, อมตํ เตสํ ปริภุตฺตํ, ตสฺส ภวนฺติ วตฺตาโร, อวิสํวาทโก โลกสฺส, อลชฺชีนํ นิสฺสาย, จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทาย ปสาโทเตฺววมาทิฯ

กตฺตุกมฺมวจนิจฺฉายนฺตุ ตติยา ทุติยาโย จ, สญฺจโตฺต ปิตรา อหํ, สรสิ ตฺวํ เอวรูปึ วาจํ ภาสิตา, ภควนฺตํ ทสฺสนายเตฺววมาทิฯ

๔๐. ตุลฺยเตฺถน วา ตติยาฯ

ตุลฺยเตฺถน โยเค ฉฏฺฐี โหติ ตติยา วา, ตุโลฺย ปิตุ, ตุโลฺย ปิตรา, สทิโส ปิตุ, สทิโส ปิตรา, อิห กถํ ตติยา น โหติ? อชฺชุนสฺส ตุลา นตฺถิ, เกสวสฺสุปมา น เจติ, เนเต ตุลฺยตฺถา, กิญฺชรหิ ตุลฺยานโมปมฺมตฺถาฯ

๔๑. อโต โยนํ ฏาเฏฯ

อการนฺตโต นามสฺมา โยนํ ฏาเฏ โหนฺติ ยถากฺกมํ, ฏการา สพฺพเทสตฺถา, พุทฺธา พุเทฺธ, อโตติ กึ? กญฺญาโย, อิตฺถิโย, วธุโย, อิธ กสฺมา น ภวติ อคฺคโยฯ อวิธานสามตฺถิยาฯ

๔๒. นินํ วาฯ

อการนฺตโต นามสฺมา นินํ ฏาเฏ วา โหนฺติ ยถากฺกมํฯ รูปา, รูเป, รูปานิ, อโตเตฺวว อฏฺฐีนิฯ

๔๓. สฺมาสฺมินํฯ

อการนฺตโต นามสฺมา สฺมาสฺมินฺนํ ฏาเฏ วา โหนฺติ ยถากฺกมํฯ พุทฺธา พุทฺธสฺมา, พุเทฺธ พุทฺธสฺมึ, อโตเตฺวว อคฺคิสฺมา อคฺคิสฺมึฯ

๔๔. สสฺสาย จตุตฺถิยาฯ

อการนฺตโต ปรสฺส สสฺส จตุตฺถิยา อาโย โหติ วาฯ พุทฺธาย พุทฺธสฺส, ภิโยฺย ตาทเตฺถฺยเยวายมาโย ทิสฺสเต, กฺวจิเทวญฺญตฺถ, อโตเตฺวว อิสิสฺส, จตุตฺถิยาติ กึ? พุทฺธสฺส มุขํ, อตฺตตฺถนฺติ อตฺถสเทฺทน สมาโสฯ

สพฺพาทิโตปิ สฺมาสฺมึสานํ ฏาเฏอายา โหเนฺตว… นิรุตฺติการานุมตตฺตา พุทฺธวจเน สนฺทสฺสนวโต จ, ตโตฺรทมุทาหรณํ 'อสฺมา โลกา ปรมฺหา จ, อุภยา ธํสเต นโร', 'ตฺยาหํ มเนฺต ปรตฺถโทฺธ', 'ยาเยว โข ปนตฺถาย อาคเจฺฉยฺยาโถ ตเมวตฺถํ สาธุกํ มนสิกเรยฺยาโถ'ติฯ

๔๕. ฆปเตกสฺมึ นาทีนํ ยยาฯ

ฆปโต นาทีนเมกสฺมึ ยยา โหนิ ยถากฺกมํฯ กญฺญาย, รตฺติยา, อิตฺถิยา, เธนฺยา, วธุยา, เอกสฺมินฺติ กึ? กญฺญาหิ, รตฺตีหิฯ

๔๖. สฺสา วา เตติมามูหิฯ

ฆปสญฺญิหิ เตติมามูหิ นาทีนเมกสฺมึสฺสา วา โหติ, ตสฺสา กตํ, ตสฺสา ทียเต, ตสฺสา นิสฺสฎํ, ตสฺสา ปริคฺคโห, ตสฺสา ปติฏฺฐิตํ, ตาย วา, เอวํ เอติสฺสา เอตาย, อิมิสฺสา อิมาย, อมุสฺสา อมุยา, เอเตหีติ กึ? สพฺพาย, นาทีนํ เตฺวว? สา, ฆปโตเตฺวว? ตาหิ อมูหิฯ

๔๗. นํมฺหิ นุก ทฺวาทีนํ สตฺตรสนฺนํฯ

ทฺวาทีนํ สตฺตรสนฺนํ สงฺขฺยานํ นุก โหติ นํมฺหิ วิภตฺตมฺหิ, ทฺวินฺนํ จตุนฺนํ, ปญฺจนฺนํ, เอวํ ยาว อฎฺฐารสนฺนํ, อุกาโร อุจฺจารณโตฺถ, กกาโร อนฺตาวยวโตฺถ, เตน นํมฺหิ น ทีโฆฯ

๔๘. พสฺกตินฺนํฯ

นํมฺหิ พหุโน กติสฺส จ นุก โหติ, พหุนฺนํ, กตินฺนํฯ

๔๙. ณฺณํณฺณนฺนํ ติโต ฌาฯ

ฌสญฺญา ติโต นํวจนสฺส ณฺณํณฺณนฺนํ โหติ, ติณฺณํ, ติณฺณนฺนํ, ฌาติ กึ ติสฺสนฺนํฯ

๕๐. อุภินฺนํฯ

อุภา นํวจนสฺส อินฺนํ โหติ, อุภินฺนํฯ

๕๑. สุญ สสฺสฯ

นามสฺมา สสฺส สุญ โหติ, พุทฺธสฺส, ทฺวิสการปาเฐน สิเทฺธ ลาฆวตฺถมิทํฯ

๕๒. สฺสํสฺสาสฺสาเยสฺวิตเร กเญฺญภิมานมิฯ

สฺสมาทีสฺวิตราทีนมิ โหติ, อิตริสฺสํ, อิตริสฺสา, เอกิสฺสํ, เอกิสฺสา, อญฺญิสฺสํ, อญฺญิสฺสา, เอติสฺสํ, เอติสฺสา, เอติสฺสาย, อิมิสฺสํ, อิมิสฺสา, อิมิสฺสาย, เอสฺวิติ กึ? อิตราย, เอสนฺติ กึ? สพฺพสฺสํ, สพฺพสฺสาฯ

๕๓. ตาย วาฯ

สฺสมาทีสุ ตสฺสา วา อิ โหติ, ติสฺสํ ตสฺสํ, ติสฺสา ตสฺสา, ติสฺสาย ตสฺสาย, สฺสํสฺสาสฺสาเยสฺวิเตฺวว? ตายฯ

๕๔. เตติมาโต สสฺส สฺสายฯ

ตาเอตาอิมาโต สสฺส สฺสาโย โหติ วาฯ ตสฺสาย ตาย, เอติสฺสาย เอตาย, อิมิสฺสาย อิมายฯ

๕๕. รตฺยาทีหิ โฎ สฺมิโนฯ

รตฺยาทีหิ สฺมิโน โฎ โหติ วา, รโตฺต รตฺติยํ, อาโท อาทิสฺมึฯ

๕๖. สุหิสุภโสฺสฯ

อุภสฺส สุหิโสฺว โหติฯ อุโภสุ, อุโภหิฯ

๕๗. ลตุปิตาทินมา สิมฺหิฯ

ลตุปฺปจฺจยนฺตานํ ปิตาทีนํ จ อา โหติ สิมฺหิฯ กตฺตา, ปิตาฯ ปิตุ, มาตุ, ภาวุ, มีตุ, ทุหิตุ, ชามาตุ, นตฺตุ, โหตุ, โปตุฯ

๕๘. เค อ จฯ

ลตุปิตาทีนํ อ โหติ เค อา จ, โภ กตฺต, โภ กตฺตา, โภ ปิต, โภ ปิตาฯ

๕๙. อยุนํ วา ทีโฆฯ

อ อิ อุ อิเจฺจสํ วา ทีโฆ โหติ เค ปเร ติลิเงฺคฯ โภ ปุริสา, โภ ปุริส, โภ อคฺคี, โภ อคฺคิ, โภ ภิกฺขู, โภ ภิกฺขูฯ

๖๐. ฆพฺรหฺมาทิเตฯ

ฆโต พฺรหฺมาทิโต จ คเสฺส วา โหติฯ โภติ กเญฺญ, โภติ กญฺญา, โภ พฺรเหฺม, โภ พฺรหฺม, โภ ขเตฺต, โภ ขตฺต, โภ อิเส, โภ อิสิ, โภ สเข, โภ สขฯ สขิ สขีติ อิตฺถิยํ สิทฺธเมวฯ อาก ติคโณ-ยํ, เอวมญฺญตฺราปิฯ

๖๑. นมฺมาทีหิฯ

อมฺมาทีหิ คเสฺส น โหติฯ โภติ อมฺมา, โภติ อนฺนา, โภติ อมฺพาฯ

๖๒. รโสฺส วาฯ

อมฺมาทีนํ เค รโสฺส โหติ วาฯ โภติ อมฺม, โภติ อมฺมาฯ

๖๓. โฆ สฺสํ, สฺสา, สฺสายํ ติํสุฯ

สฺสมาทีสุ โฆ รโสฺส โหติฯ ตสฺสํ, ตสฺสา, ตสฺสาย, ตํ, สภติํ, เอสฺวิติ กิํ? ตาย, สภายฯ

๖๔. เอกวจน โยสฺว-โฆนํฯ

เอกวจเน โยสุ จ ฆโอการนฺตวชฺชิตา นํ นามานํ รโสฺส โหติ ติลิเงฺคฯ อิตฺถิํ, อิตฺถิยา, อิตฺถิโย, วธุํ วธุยา, วธุโย, ทณฺฑิํ, ทณฺฑินา, ทณฺฑิโน, สยมฺภุํ, สยมฺภุนา, สยมฺภุโว, อโฆ นนฺติ กิํ? กญฺญาย, กญฺญาโย, โอคฺคหณมุตฺตรตฺถํฯ

๖๕. เค วาฯ

อโฆนํ เค วา รโสฺส โหติ ติลิเงฺค, อิตฺถิ, อิตฺถี, วธุ, วธู, ทณฺฑิ, ทณฺฑี, สยมฺภุ, สยมฺภูฯ อโฆนํเตฺวว? โภติ กญฺญา, โภ โคฯ

๖๖. สิสฺมิํ นานปุํสกสฺสฯ

นปุํสกวชฺชิตสฺส นามสฺส สิสฺมิํ รโสฺส น โหติฯ อิตฺถี, ทณฺฑี, วธู, สยมฺภูฯ สิสฺมินฺติ กิํ? อิตฺถิํ, อนปุํสกสฺสาติ กิํ? ทณฺฑิ กุลํฯ

๖๗. โคสฺสาคสิหินํสุ คาวควาฯ

คสิหินํวชฺชิตาสุ วิภตฺตีสุ โคสทฺทสฺส คาวควา โหนฺติฯ (คาวํ, ควํ), คาโว, คโว, คาเวน, คเวน, คาวสฺส, ควสฺส, คาวสฺมา, ควสฺมา, คาเว, คเวฯ อคสิหินํสูติ กิํ? โภ โค, โค ติฏฺฐติ, โคหิ, โคนํฯ

๖๘. สุมฺหิ วาฯ

โคสฺส สุมฺหิ คาวควา โหนฺติ วาฯ คาเวสุ, คเวสุ, โคสุฯ

๖๙. ควํ เสนฯ

โคสฺส เส วา ควํ โหติ สห เสนฯ ควํ, คาวสฺส, ควสฺสฯ

๗๐. คุนฺนํ จ นํนาฯ

นํวจเนน สห โคสฺส คุนฺนํ โหติ ควํจ วาฯ คุนฺนํ, ควํ, โคนํฯ

๗๑. นาสฺสาฯ

โคโต นาสฺส อา โหติ วาฯ คาวา, ควา, คาเวน, คเวนฯ

๗๒. คาวุมฺหิฯ

อํวจเน โคสฺส คาวุห วา โหติฯ วาวุหํ, คาวํ, ควํฯ โคสฺส โคณาเทโส น กโต… สทฺทนฺตรตฺตาฯ

๗๓. ยํ ปีโตฯ

ปสญฺญีโต อํวจนสฺส ยํ วา โหติฯ อิตฺถิยํ, อิตฺถิํฯ ปีโตติ กิํ? ทณฺฑิํ, รตฺติํฯ

๗๔. นํ ฌีโตฯ

ฌสญฺญีโต อํวจนสฺส นํ วา โหติฯ ทณฺฑินํ, ทณฺฑิํฯ กถํ ‘พุทฺธํ อาทิจฺจพนฺธุน’นฺติ? โยควิภาวาฯ ฌาติ กิํ? อิตฺถิํฯ อีติ กิํ? อคฺคิํฯ

๗๕. โยนํ โนเน ปุเมฯ

ฌีโต โยนํ โนเน วา โหนฺติ ยถากฺกมํ ปุลฺลิเงฯ ทณฺฑีโน, ทณฺฑิเน, ทณฺฑี, ฌีโตเตฺวว? อิตฺถิโย, ปุเมติ กิํ? ทณฺฑีนิ กุลานิฯ

๗๖. โนฯ

ฌีโต โยนํ โน วา โหติ ปุลฺลิงฺเคฯ ทณฺฑิโน ติฏฺฐนฺติ, ทณฺฑิโน ปสฺส, ทณฺฑี วาฯ

๗๗. สฺมิโน นิฯ

ฌีโต สฺมึวจนสฺส นิ โหติ วา, ทณฺฑินิ, ทณฺฑิสฺมึ, ฌีโต เตฺวว? อคฺคิสฺมึฯ

๗๘. อมฺพฺวาทีหิฯ

อมฺพุอาทีหิ สฺมิโนนิ โหติ วา, ผลํ ปตติ อมฺพุนิ, ปุปฺผํ ยถา ปํสุนิ อาตเป กตํ, วาเตฺวว? อมฺพุมฺหิ, ปํสุมฺหิฯ

๗๙. กมฺมาทิโตฯ

กมฺมาทิโต สฺมิโน นิ โหติ วาฯ กมฺมนิ กเมฺมฯ กมฺม, จมฺม, เวสฺม, ภสฺม (อสฺม), พฺรหฺม, อตฺต, อาตุม, ฆมฺม, มุทฺธฯ กมฺมาทิโตติ กึ? พุเทฺธฯ

๘๐. นาเสฺสโนฯ

กมฺมาทิโต นาวจนสฺส เอโน วา โหติฯ กเมฺมน, กมฺมนา, จเมฺมน, จมฺมนา, กมฺมาทิโต เตฺวว? พุเทฺธนฯ

๘๑. ฌลา สสฺส โนฯ

ฌลโต สสฺส โน วา โหติฯ อคฺคิโน อคฺคิสฺส, ทณฺฑิโน ทณฺฑิสฺส, ภิกฺขุโน ภิกฺขุสฺส, สยมฺภุโน สยมฺภุสฺส,

กถํ ‘โย จ สิโสฺส มหามุเน’ ติ? (๓) ‘‘อิโต กฺวจิ สสฺส ฏานุพโนฺธ’’ติ พฺรหฺมาทีสุ ปาฐา สสฺส เอ ฏานุพโนฺธฯ

๘๒. นา สฺมาสฺสฯ

ฌลโต สฺมาสฺส นา โหติ วาฯ อคฺคินา อคฺคิสฺมา, ทณฺฑินา ทณฺฑิสฺมา, ภิกฺขุนา ภิกฺขุสฺมา, สยมฺภุนา สยมฺภุสฺมาฯ

๘๓. ลา โย นํ โว ปุเมฯ

ลโต โยนํ โว โหติ วา ปุลฺลิงฺเคฯ ภิกฺขโว ภิกฺขู, สยมฺภุโว สยมฺภูปุเมติ กึ? อายูนิฯ

๘๔. ชนฺตฺวาทิโต โน จฯ

ชนฺตฺวาทิโต โยนํ โน โหติ โว จ วา ปุลฺลิงฺเคฯ ชนฺตุโน, ชนฺตโว ชนฺตุโย, โคตฺรภุโน, โคตฺรภุโว โคตฺรภูฯ สหภุโน, สหภุโว สหภูฯ

๘๕. กูโตฯ

กูปจฺจยนฺตโต โยนํ โน วา โหติ ปุลฺลิเงฺค, วิทุโน วิทู, วิญฺญุโน วิญฺญู, สพฺพญฺญุโน สพฺพญฺญูฯ

๘๖. ธลาโป-มุสฺมาฯ

อมุสทฺทโต โยนํ โลโปว โหติ ปุลฺลิเงฺค, อมู, ปุเมเตฺวว? อมุโย อมูนิฯ โวปวาโทยํฯ

๘๗. น โน สสฺสฯ

อมุสฺมา สสฺส โน น โหติ, อมุสฺส, โนติ กึ? อมุยาฯ

๘๘. โยโลปนิสุ ทีโฆฯ

โยนํ โลเป นิสุ จ ทีโฆ โหติ, อฏฺฐี อฏฺฐีนิ, โยโลปนิสูติ กึ? รตฺติโยฯ

๘๙. สุนํหิสุฯ

เอสุ นามสฺส ทีโฆ โหติฯ อคฺคีสุ, อคฺคีนํ, อคฺคีหิฯ

๙๐. ปญฺจาทีนํ จุทฺทสนฺนมฯ

ปญฺจาทีนํ จุทฺทสนฺนํ สุนํหิสฺว โหติฯ ปญฺจสุ, ปญฺจนฺนํ, ปญฺจหิ, ฉสุ, ฉนฺนํ, ฉหิ, เอวํ ยาว อฏฺฐารสาฯ

๙๑. ยฺวาโท นฺตุสฺสฯ

ยฺวาทีสุ นฺตุสฺส อ โหติฯ คุณวนฺตา, คุณวนฺตํ, คุณวเนฺต, คุณวเนฺตน อิจฺจาทิ, ยฺวา-โทติ กึ? คุณวา ติฏฺฐติฯ

๙๒. นฺตสฺส จ ฏ วํเสฯ

อํเสสุ นฺตปฺปจฺจยสฺส ฏ โหติ วา นฺตุสฺส จฯ ยํ ยํ หิ ราช ภชติ สนฺตํวายทิ วา อสํ, กิจฺจา-นกุพฺพสฺส กเรยฺย กิจฺจํ, หิมวํว ปพฺพตํ, สุชาติมโนฺตปิ อชาติมสฺสฯ โยควิภาเคนาญฺญตฺราปิฯ จกฺขุมา อนฺธิตา โหนฺติ, วคฺคุมุทาตีริยา ปน ภิกฺขู วณฺณวา โหนฺติฯ

๙๓. โยสุ ฌิสฺส ปุเมฯ

ฌสญฺญสฺส อิสฺส โยสุ วา ฏ โหติ ปุลฺลิเงฺคฯ อคฺคโย อคฺคี, ฌคฺคหณํ กึ? อิการนฺตสมุทายสฺส ฏ มา สิยาภิ, รตฺติโย, อิคฺคหณํ กึ? ทณฺฑิโน, ปุเมติ กึ? อฏฺฐีนิฯ

๙๔. เวโวสุ ลุสฺสฯ

ลสญฺญสฺส อุสฺส เวโวสุ ฏ โหติฯ ภิกฺขเว, ภิกฺขโว, เวโวสูติ กึ? ชนฺตุโย, อุคฺคหณํ กึ? สยมฺภุโวฯ

๙๕. โยมฺหิ วา กฺวจิฯ

โยมฺหิ กฺวจิ ลสญฺญสฺส อุสฺส วา ฎ โหติฯ เหตโย, นนฺทนฺติ ตํ กุรโย ทสฺสเนน, อเชฺชว ตํ กุรโย ปาปยตุฯ วาติ กึ? เหตุโยฯ

๙๖. ปุมาลปเน เวโวฯ

ลสญฺญโต อุโต โยสฺสาลปเน เวโว โหนฺติ วา ปุลฺลิเงฺคฯ ภิกฺขเว, ภิกฺขโว ภิกฺขู, ปุเมติ กึ อายูนิ, อาลปเนติ กึ? ชนฺตุโย ติฎฺฐนฺติ, ลุโตเตฺวว? เธนุโย, สยมฺภุโวฯ

๙๗. สฺมาหิสฺมึ นํ มฺหาภิมฺหิฯ

นามสฺมา ปเรสํ สฺมาหิสฺมินฺนํ มฺหา ภิมฺหิ วา โหนฺติ ยถากฺกมํฯ พุทฺธมฺหา พุทฺธสฺมา, พุเทฺธภิ พุเทฺธหิ, พุทฺธมฺหิ พุทฺธสฺมึ, พหุลาธิการาอปวาทวิสเยปิ, ทสสหสฺสิมฺหิ ธาตุยาฯ

๙๘. สุหิสฺวเสฺสฯ

อการนฺตสฺส สุหิเสฺว โหติฯ พุเทฺธสุ พุเทฺธหิฯ

๙๙. สพฺพาทีนํ นํมฺหีจฯ

อการนฺตานํ สพฺพาทีนํ เอ โหติ นํมฺหิ สุหิสุ จฯ สเพฺพสํ, สเพฺพสุ, สเพฺพหิ, สพฺพาทีนนฺติ กึ? พุทฺธานํ, อเสฺสเตฺวว? อมูสํฯ สพฺพ กตร กตม อุภย อิตร อญฺญ อญฺญตร อญฺญตม (๔) ‘‘ปุพฺพปรา-วรทกฺขิณุตฺตรา-ธรานิ ววตฺถายมสญฺญายํ’’ (ปา,๑,๑,๓๔) ย ตฺย ต เอต อิม อมุ กึ เอก ตุมฺห อมฺหฯ

๑๐๐. สํสานํฯ

สพฺพาทิโต นํวจนสฺส สํสานํ โหนฺติฯ สเพฺพสํ, สเพฺพสานํฯ

๑๐๑. ฆปา สสฺส สฺสา วาฯ

สพฺพาทีนํ ฆปโต สสฺส สฺสา วา โหติ, สพฺพสฺสา สพฺพาย, ปคฺคหณมุตฺตรตฺถํฯ

๑๐๒. สฺมิโน สฺสํฯ

สพฺพาทีนํ ฆปโต สฺมิโน สฺสํ วา โหติ, สพฺพสฺสํ สพฺพาย, อมุสฺสํ อมุยาฯ

๑๐๓. ยํฯ

ฆปโต สฺมิโน ยํ วา โหติ, กญฺญายํ กญฺญาย, รตฺติยํ รตฺติยา, วธุยํ วธุยา, สพฺพายํ สพฺพาย, อมุยํ อมุยาฯ

๑๐๔. ตึ สภาปริสายฯ

สภาปริสาหิ สฺมิโน ตึ วา โหติ, สภตึ สภาย, ปริสตึ ปริสายฯ

๑๐๕. ปทาทีหิ สิฯ

เอหิ สฺมิโน สิ โหติ วา, ปทสิ ปทสฺมึ, พิลสิ พิลสฺมึฯ

๑๐๖. นาสฺส สาฯ

ปทาทีหิ นาสฺส สา โหติ วา, ปทสา ปเทน, พิลสา พิเลนฯ

๑๐๗. โกธาทีหิฯ

เอหิ นาสฺส สา โหติ วา, โกธสา โกเธน, อตฺถสา อเตฺถนฯ

๑๐๘. อเตนฯ

อการนฺตโต ปรสฺส นาวจนสฺส เอนาเทโส โหติ, พุเทฺธน, อโตติ กึ? อคฺคินาฯ

๑๐๙. **สิโสฺส**ฯ

อการนฺตโต นามสฺมา สิสฺส โอ โหติ, พุโทฺธ, อโตเตฺวว? อคฺคิฯ

๑๑๐. กฺวเจ วาฯ

อการนฺตโต นามสฺมา สิสฺส เอ โหติ วา กฺวจิ, วนปฺปคุเมฺพ ยถา ผุสฺสิตเคฺค ฯ อปวาทวิสเยปิ พหุลํวีธานา-สฺเข ทุเกฺข ฯ วาติ กึ? วนปฺปคุโมฺพ กฺวจีติ กึ? ปเกฺข สพฺพตฺถ มา โหตุฯ

๑๑๑. อํ นปุํสเกฯ

อการนฺตโต นามสฺมา สิสฺส อํ โหติ นปุํสกลิเงฺคฯ รูปํฯ

๑๑๒. โยนํ นิฯ

อการนฺตโต นามสฺมา โยนํ นิ โหติ นปุํสเกฯ สพฺพานิ รูปานิ, นิจฺจวิธาเน ผลํ เอกจฺจาทิสพฺพาทีนํ ปฐมายํฯ

๑๑๓. ฌลา วาฯ

ฌลโต โยนํ นิ โหติ วา นปุํสเก, อฏฺฐีนิ อฏฺฐี, อายูนิ อายูฯ

๑๑๔. โลโปฯ

ฌลโต โยนํ โลโป โหติ, อฏฺฐี, อายู, อคฺคี, ภิกฺขู, ฌลาเตฺวว? อคฺคโยฯ ปเคว กสฺมา น โหติ? อนฺตรงฺคตฺตา อการสฺสฯ

๑๑๕. ชนฺตุเหตฺวีฆเปหิ วาฯ

ชนฺตุเหตูหิ อีการเนฺตหิ ฆป สเญฺญหิ จ ปเรสํ โยนํ วา โลโป โหติ, ชนฺตู ชนฺตุโย, เหตู เหตุโย, ทณฺฑี ทณฺฑิโย, กญฺญา กญฺญาโย, รตฺตี รตฺติโย, อิตฺถี อิตฺถิโย, เธนู เธนุโย, วธู วธุโยฯ

๑๑๖. เย ปสฺสิวณฺณสฺสฯ

ปสญฺญสฺส อิวณฺณสฺส โลโป โหติ วา ยกาเร, รโตฺย รตฺยา, รตฺยํ, โปกฺขรโณฺญ, โปกฺขรญฺญา, โปกฺขรญฺญํ, วา เตฺวว? รตฺติโย, ปสฺสาติ กึ? ทณฺฑิโย, อิวณฺณสฺสาติ กึ? เธนุโย วธุโยฯ กถํ 'อนุญฺญาโต อหํ มตฺยา'ติ? 'เย ปสฺสา'ติ โยควิภาคาฯ

๑๑๗. คสีนํฯ

นามสฺมา คสีนํ โลโป โหติ วิชฺฌนฺตราภาเว, โภ ปุริส, อยํ, ทณฺฑีฯ

๑๑๘. อสเงฺขฺยหิ สพฺพาสํฯ

อวิชฺชมานสเงฺขฺยหิ ปราสํ สพฺพาสํ วิภตฺตีนํ โลโป โหติ, จ วา เอว เอวํ, เอตสฺมาเยว ลิงฺคา อสเงฺขฺยหิ สฺยาทฺยุปฺปตฺติ อนุมียเตฯ

๑๑๙. เอกตฺถตายํฯ

เอกตฺถีภาเว สพฺพาสํ วิภตฺตีนํ โลโป โหติ พหุลํ, ปุตฺตียติ, ราชปุริโส, วาสิโฏฺฐ, กฺวจิ น โหติ พหุลํ วิธานา-ปรนฺตโป, ภคนฺทโร, ปรสฺสปทํ, อตฺตโนปทํ, ควมฺปติ, เทวานํปิยติโสฺส, อเนฺตวาสี, ชเนสุโต มมตฺตํ มามโกฯ

๑๒๐. ปุพฺพสฺมามาทิโตฯ

อมาเทกตฺถา ปุพฺพํ ยเทกตฺถํ ตโต ปราสํ สพฺพาสํ วิภตฺตีนํ โลโป โหติฯ อธิตฺถิฯ อิธ น โหติ พหุลํ

วิธานา ยถาปตฺถิยา, ยถาปริสาย, ปุพฺพสฺมาติ กึ? คามคโตฯ

๑๒๑. นาโตม ปญฺจมิยาฯ

อมาเทกตฺถา ปุพฺพํ ยเทกตฺถมการนฺตํ, ตโต ปราสํ สพฺพาสํ วิภตฺตีนํ โลโป น โหติ, อนฺตุ, ภวตฺยปญฺจมฺยา, อุปกุมฺภํ, อปญฺจมิยาติ กึ? อุปกุมฺภา อานยฯ

๑๒๒. วา ตติยาสตฺตมินํฯ

อมาเทกตฺถา ปุพฺพํ ยเทกตฺถมการนฺตํ, ตโต ปราสํ ตติยาสตฺถมีนํ วา อํ โหติ, อุปกุเมฺภน กตํ, อุปกุมฺภํ กตํ, อุปกุเมฺต นิเธหิ, อุปกุมฺภํ นิเธหิฯ

๑๒๓. ราชสี นามฺหิฯ

นามฺหิ ราชสฺสิ วา โหติ, สพฺพทเตฺตน ราชินา, วาเตฺวว? รญฺญาฯ

๑๒๔. สุนํหิสูฯ

ราชสฺส อู โหติ วา สุนํหิสุ, ราชูสุ ราเชสุ, ราชูนํ รญฺญํ, ราชูหิ ราเชหิฯ

๑๒๕. อิมสฺสาทิตฺถิยํเฏฯ

อิมสทฺทสฺสานิตฺถิยํ เฏ โหติ วา สฺนํหิสุ, เอสุ อิเมสุ, เอสํ อิเมสํ, เอสิ อิเมหิ, อนิตฺถิยนฺติ กึ? อิมาสุ, อิมาสํ, อิมาหิฯ

๑๒๖. นามฺห นิมิฯ

อิมสทฺทสฺสานิตฺถิยํ นามฺหิ อนอิมิอิจฺจาเทสา โหนฺติ, อเนน อิมีนา, อนิตฺถิยํเตฺวว? อิมายฯ

๑๒๗. สิมฺห นปุํสกสฺสายํฯ

อิมสทฺทสฺสานปุํสกสฺส อยํ โหติ สิมฺหิ, อยํ ปุริโส, อยํ อิตฺถี, อนปุํสกสฺสาติ กึ? อิมํฯ

๑๒๘. ตฺยเตตานํ ตสฺส โสฯ

ตฺยเตตานมนปุํสกานํ ตสฺส โส โหติ สิมฺหิ, โสฺย ปุริโส, สฺยา อิตฺถี, เอวํ โส, สา, เอโส, เอสา, อนปุํสกเสฺสเตฺวว? ตฺยํ, ตํ, เอตํฯ

๑๒๙. มสฺสามุสฺสฯ

อนปุํสกสฺสามุสฺส มการสฺส **โส** โหติ สิมฺหิ, อสุ ปุริโส, อสุ อิตฺถีฯ

๑๓๐. เก วาฯ

อมุสฺส มสฺส เก วา โส โหติ, อสุโก อมุโก, อสุกา อมุกา, อสุกํ อมุกํ, อสุกานิ อมุกานิฯ

๑๓๑. ตตสฺส โน ตพฺพาสุฯ

ตสทฺทสฺส ตสฺส โน วา โหติ สพฺพาสุ วิภตฺตีสุ, เน เต นาโย ตาโย, นํ ตํ, นานิ ตานิ อิจฺจาทิฯ

๑๓๒. ฏ สสฺมาสฺมึสฺสายสฺสํสฺสาสํมฺหามฺหิสฺวิ มสฺส จฯ

สาทีสฺวิมสฺส ตตสฺส จ โฏ วา โหติ, อสฺส อิมสฺส, อสฺมา อิมสฺมา, อสฺมึ อิมสฺมึ, อสฺสาย อิมิสฺสาย, อสฺสํ อิมิสฺสํ, อสฺสา อิมิสฺสา, อาสํ อิมาสํ, อมฺหา อิมมฺหา, อมฺหิ อิมมฺหิ, อสฺส ตสฺส, อสฺมา ตสฺมา, อสฺมึ ตสฺมึ, อสฺสาย ตสฺสาย, อสฺสํ ตสฺสํ, อสฺสา ตสฺสา, อาสํ ตาสํ, อมฺหา ตมฺหา, อมฺหิ ตมฺหิ, สฺสายาทิคฺคหณมาเทสนฺตเร มา โหตูติฯ

๑๓๓. เฏ สิสฺสิสิสฺมาฯ

อิสิสฺมา สิสฺส เฏ วา โหติ, 'โย นฺวชฺช วินเย กงฺขํ, อตฺถธมฺมวิทู อิเส', วาเตฺวว? อิสิฯ

๑๓๔. ทุติยสฺส โยสฺสฯ

อิสิสฺมา ปรสฺส ทุติยาโยสฺส เฎ วา โหติ, ‘สมเณ พฺราหฺมเณ วเนฺท, สมฺปนฺนจรเณ อิเส’, วาเตฺวว? อิสโย ปสฺส, ทุติยสฺสาติ กึ? อิสโย ติฏฺฐนฺติฯ

๑๓๕. เอกจฺจาทีห โตฯ

อการเนฺตหิ เอกจฺจาทีหิ โยนํ เฎ โหติ, เอกเจฺจ ติฏฺฐนฺติ, เอกเจ ปสฺส, อโตติ กึ? เอกจฺจาโย, เอวํ เอส ส ปฐมฯ

๑๓๖. น นิสฺส ฎาฯ

เอกจฺจาทีหิ ปรสฺส นิสฺส ฎา น โหติ, เอกจฺจานิฯ

๑๓๗. สพฺพาทีหี ฯ

สพฺพาทีหิ ปรสฺส นิสฺส ฎา น โหติ, สพฺพานิฯ

๑๓๘. โยนเมฎฯ

อการเนฺตหิ สพฺพาทีหิ โยนเมฎ โหติ, สเพฺพ ติฏฺฐนฺติ, สเพฺพ ปสฺส, อโตเตฺวว? สพฺพาโยฯ

๑๓๙. นาญฺญํ จนามปฺปธานาฯ

นามภูเตหิ อปฺปธาเนหิ จ สพฺพาทีหิ ยํ วุตฺตํ, ยญฺจาญฺญํ สพฺพาทิการิยํ, ตํ น โหติ, เต สพฺพา, เต ปิยสพฺพา, เต อติสพฺพาฯ

๑๔๐. ตติยตฺถโยเคฯ

ตติยเตฺถน โยเค สพฺพาทีหิ ยํ วุตฺตํ, ยญฺจาญฺญํ สพฺพาทิ การิยํ, ตํ น โหติ, มาเสน ปุพฺพานํ มาสปุพฺพานํฯ

๑๔๑. จตฺถสมาเสฯ

จตฺถสมาสวิสเย สพฺพาทีหิ ยํ วุตฺตํ, ยญฺจาญฺญํ สพฺพาทิการิยํ, ตํ น โหติ, อิกฺขิณุตฺตรปุพฺพานํ, สมาเสติ กึ? อมุสญฺจ เตสญฺจ เทหิฯ

๑๔๒. เวฎฯ

เอตฺถสมาสวิสธย สพฺพาทีหิ ยธสฺสฎ วุโตฺต, ตสฺส วา โหติ, ปุคฺคุตฺตเร, ปุพฺพุตฺตราฯ

๑๔๓. ปุพฺพาทีหิ ฉหีฯ

เอเตหิ ปุพฺพาทีหิ ฉหิ สวิสเย เอฎ วา โหติ, ปุเพฺพ ปุพฺพา, ปเร ปรา, อปเร อปรา, ทกฺขิเณ ทกฺขิณา, อุตฺตเร อุตฺตรา, อธเร อธรา, ฉหิติกึ? เยฯ

๑๔๔. มนาทีหิ สฺมิํสํนาสฺมานํ สิโสโอสาสาฯ

มนาทีหิ สฺมิมาทีนํ สิโสโอสาสา วา โหนฺติ ยถากฺกมํ, มนสิ มนสฺมึ, มนโส มนสฺส, มโน มนํ, มนสา มเนน, มนสา มนสฺมา, กถํ ‘ปุโตฺต ชาโต อเจตโส, หิตฺวา ยาติ สุเมธโส, สุทฺธุตฺตร วาสสา, เหมกปฺปนวาสเส’ติ? สกเตฺถณตฺถาฯ มนตม ตป เตช สิร อุร วจ โอช รชยส ปย (๖) ‘‘สรวยา-ยวาสเจตา ชลาสยากฺขยโลหปฏมเนสุ’’ฯ

๑๔๕. สโต สพ เภฯ

สนฺถสทฺทสฺส สพ ภวติ ภกาเร, สพฺภิฯ

๑๔๖. ภวโต วา โภโนฺต คโยนาเสฯ

ภวนฺตสทฺทสฺส โภนฺตาเทโส วา โหติ คโยนาเส, โภนฺต ภวํ, โภโนฺต ภวโนฺต, โภตา ภวตา, โภโต ภวโต, โภ อิติ อามนฺตเณ นิปาโต ‘กุโต นุ อาคจฺฉถ โภ ตโย ชนา’, เอวํ ภวนฺต ติ, ภเทฺทติ สทฺทนฺตเรน สิทฺธํ, สทฺธนฺถอิติ ทสฺส ทฺวิภาเวนฯ

๑๔๗. สิสฺสาคฺคิโต นิฯ

อคฺคิสฺมา สิสฺส นิ โยติ วา, อคฺคินิ อคฺคิฯ

๑๔๘. นฺตสฺสํฯ

สิมฺหิ นฺตปฺปจฺจยสฺส อํ โหติ วา, คจฺฉํ คจฺฉโนฺตฯ

๑๔๙. ภูโตฯ

ภูธาตุโต นฺตสฺส อํ โหติ สิมฺหิ นิจฺจํ ปุนพฺพิธานา, ภวํฯ

๑๕๐. มหนฺตารหนฺตานํ ฏา วาฯ

สิมฺหิ มหนฺตารหนฺตานํ นฺตสฺส ฏา วา โหติ, มหา มหํ, อรหา อรหํฯ

๑๕๑. นฺตุสฺสฯ

สิมฺหิ นฺตุสฺส ฏา โหติ, คุณวาฯ

๑๕๒. อํงํ นปุํสเกฯ

นฺตุสฺส อํงํ โหนฺติ สิมฺหิ นปุํสเก, คุณวํ กุลํ, คุณวนฺตํ กุลํ, นปุํสเกติ กึ? สีลวา ภิกฺขุฯ

๑๕๓. หิมวโต วา โอฯ

หิมวโต สิมฺหี นฺตุสฺส โอ วา โหติ, หิมวโนฺต หิมวาฯ

๑๕๔. ราชาทิยุวาทิตฺวาฯ

ราชาทีหิยุวาทีหิ จ สิสฺส อา โหติ, ราชา, ยุวาฯ ราช พฺรหฺม สข อตฺต อาตุม (๗) ‘‘ธโมฺม วาณฺญูเตฺถ’’ ทฬฺหธมฺมา, อสฺม, (๘) ‘‘อิโม ภาเว’’ อณิมา, (มหิมา, คริมา) ลฆิมา, ยุว สา สฺวา มฆว ปุม วตฺตหฯ

๑๕๕. วามฺหานงฯ

ราชาทีนํ ยุวาทีนํ จ อานง โหติ วา อํมฺหิ, ราชานํ ราชํ, ยุวานํ ยุวํฯ

๑๕๖. โยนมาโนฯ

ราชาทีหิ ยุวาทีหิ จ โยนํ อาโน วา โหติ, ราชาโน ยุวาโน, วา เตฺวว? ราชา ราเช, ยุวา ยุเวฯ

๑๕๗. อาโยโน จ สขาฯ

สขโต โยน มาโย โน โหนฺติ วา อาโน จ, สขาโย, สขิโน, สขาโน, วา เตฺวว? สขา, สเขฯ

๑๕๘. เฏ สฺมิโนฯ

สขโต สฺมิโน เฏ โหติ, สเข, นิจฺจโตฺถ-ยมารโมฺภฯ

๑๕๙. โนนาเสสฺวิฯ

สขสฺส อิ โหติ โนนาเสสุ, สขิโน, สขินา, สขิสฺสฯ

๑๖๐. สฺมานํสุ วาฯ

สขสฺส อิ วา โหติ สฺมานํสุ, สขิสฺมา สขสฺมา, สขีนํ สขานํฯ

๑๖๑. โยสฺวํหิสุ จารงฯ

สขสฺส อารง วา โหติ โยสฺวํหิสุ สฺมานํสุ จ, สขาโร สขาโย, สขาเรสุ สเขสุ, สขารํ สขํ, สขาเรหิ สเขหิ, สขารา สขา, สขสฺมา, สขารานํ สขานํฯ

๑๖๒. ลุถุปิตาทีนมเสฯ

ลุตฺปฺปจฺจยนฺตานํ ปิตาทีนํ จ อารง โหตี สโต-ญฺญตฺร, กตฺตาโร, ปิตโร, กตฺตารํ, ปิตรํ, กตฺตารา, ปิตรา, กตฺตริ, ปิตริ, อเสติ กึ? กตฺตุโน, ปิตุโนฯ

๑๖๓. นมฺหิ วาฯ

นมฺหิ ลุตฺปิตาทีนุมานง วา โหติ, กตฺตารานํ กตฺตูนํ, ทิตรานํ ปิตุนฺนํฯ

๑๖๔. อาฯ

นมฺหิ ลฺตุปิตาทีนมา วา โหตี, กตฺตานํ กตฺตูนํ, ปีตานํ ปิตุนฺนํฯ

๑๖๕. สโลโปฯ

ลฺตุปิตาทิหิ สสฺส โลโป วา โหติ, กตฺถุ กตฺถุโน, สกมนฺตาตุ สกมนฺธาตุโน, ปีตุ ปิตุโนฯ

๑๖๖. สุหิสฺวารงฯ

สุหิสุ ลฺตุปิตาทีนมารง วา โหติ, กตฺตาเรสุ กตฺตูสุ, ปิตเรสุ ปิตูสุ, กตฺตาเรหิ กตฺตูหิ, ปิตเรหิ ปีตูหิฯ

๑๖๗. นชฺชาโยสฺวามฯ

โยสุ นทิสทฺทสฺส อาม วา โหติ, นชฺชาโย นทิโยฯ

๑๖๘. ฎิ กติมฺหาฯ

กติมฺหา ธยานํ ฎิ โหติ, กติ ติฏฺฐนฺติ, กติ ปสฺสฯ

๑๖๙. ฎ ปญฺจาทีหิ จุทฺทสหิฯ

ปญฺจาทีหิ จุทฺทสหิ สํขฺยาหิ โยนํ โฎ โหติ ปญฺจ, ปญฺจ, เอวํ ยาว อฏฺฐารสาฯ ปญฺจาทีหีติ กึ? เทฺว, ตโย, จตฺตาโร, จุทฺธสหีติ กึ? เทฺว วิสติโยฯ

๑๗๐. อุภโคหิ โฎฯ

อุภโคหิ โยนํ โฎ โหติ, อุโภ, อุโภ, คาโว, คาโว, กถํ 'อิเมกรตฺถึ อุภโย วสามา'ติ? โฎมฺหิ ยการาคโมฯ

๑๗๑. อารง สฺมาฯ

อารวาเทสโต โยนํ โฎ โหติ, สขาโร, กตฺตาโร, ปิตโรฯ

๑๗๒. โฎเฏ วาฯ

อารวาเทสมฺหา โยนํ โฎเฏ วา โหนฺติ ยถากฺกมํ, สขาโร, สขาเร สขาโย, โฎคฺคหณํ ลาฆวตฺถํฯ

๑๗๓. ฏา นาสฺมานํฯ

อารวาเทสมฺหา นาสฺมานํ ฏา โหติ, กตฺตารา, กตฺตราฯ กฺวจิ วา โหติ พยฺลาธิการา, เอตาทิสา สขารมฺหาฯ

๑๗๔. ฏิ สฺมิโนฯ

อารวาเทสมฺหา สฺมิโน ฏิ โหติ, กตฺตริ, วิตริฯ

๑๗๕. ทิวาทิโตฯ

ทิวาทีหิ นาเมหิ สฺมิโน ฎิ โหติ, ทิวิ, ภุวิฯ นิจฺจํ วการาคโมฯ

๑๗๖. รสฺสารงฯ

สฺมิมฺหิ อาโร รโสฺส โหติ, กตฺตริ, นตฺตริฯ

๑๗๗. ปิตาทีนมนตฺวาทีนํฯ

นตฺวาทิวชฺชิตานํ ปิตาทีนมาโร รโสฺส โหติ สพฺพาสุ วิภตฺตีสุ, ปิตโร, ปิตรํ, อนุตฺวาทีนนฺติ กึ? นตฺตาโรฯ

๑๗๘. ยุวาทีนํ สุหิสฺวานงฯ

สุหิสุ ยุวาทีนํ อานง โหติ, ยุวาเนสุ, ยุวาเนหิฯ

๑๗๙. โนนาเนสฺวาฯ

เอสุ ยุวาทีนมา โหติ, ยุวาโน, ยุวานา, ยุวาเนฯ

๑๘๐. สฺมาสฺมินฺนํ นาเนฯ

ยุวาทีหิ สฺมาสฺมินฺนํ นาเน โหนฺติ ยถากฺกมํ, ยุวานา, ยุวาเนฯ

๑๘๑. โยนํ โนเน วาฯ

ยุวาทีหิ โยนํ โนเน วา โหนฺติ ยถากฺกมํ, ยุวาโน, ยุวาเน, วาติ กึ? ยุเว ปสฺส, โนคฺคหณํ ลาฆวตฺถํฯ

๑๘๒. อิโต ญฺญเตฺถ ปุเมฯ

อญฺญปทเตฺถ วตฺตมานา อิการนฺตโต นามสฺมา โยนํ โนเน วา โหนฺติ ยถากฺกมํ ปุลฺลิเงฺค, โตมรงฺกุสปาณิโน, โตมรงฺกุสปาณิเน, วาเตฺวว? โตมรงฺกุสปาณโย, อญฺญเตฺถติ กึ? ปาณโยฯ

๑๘๓. เน สฺมิโน กฺวจิฯ

อญฺญปทเตฺถ วตฺถมานา อิการนฺตโต นามสฺมา สฺมิโน เน โหติ วา กฺวจิ ปุลฺลิเงฺค, กตญฺญุมฺหิ จ โปสมฺหิ, สีลวเนฺต อริย วุตฺติเน, วาเตฺวว? อริยวุตฺติมฺหิ, ปุเมเตฺวว? อริยวุตฺติยาฯ

๑๘๔. ปุมาฯ

ปุมสทฺทโต สฺมิโน ยํ วุตฺตํ, ตํ วา โหติ, ปุมาเน ปุเมฯ

๑๘๕. นามฺหิฯ

ปุมสฺส นามฺหิ ยํ วุตฺตํ, ตํ วา โหติ, ปุมานา ปุเมนฯ

๑๘๖. สฺมฺหา จฯ

ปุมสฺส สฺมฺหิ ยํ วุตฺตํ, ตํ อา จ วา โหติ, ปุมาเนสฺ, ปุมาสฺ ปุเมสุํฯ

๑๘๗. คสฺสํฯ

ปุมสทฺทโต คสฺส อํ วา โหติ, โภ ปุมํ โภ ปุม, โภ อิตฺถิปุมํ โภ อิตฺถิปุมฯ

๑๘๘. สาสฺสํเส จานงฯ

สาสทฺทสฺส อานง โหติ อํเส เค จ, สานํ, สานสฺส, จภา สานฯ

๑๘๙. วตฺตหา สนํนํ โนนานํฯ

วตฺตหา สนํนํ โนนานํ โหนฺติ ยถากฺกมํ, วตฺตหาโน, วตฺตหานานํฯ

๑๙๐. พฺรหฺมสฺสุ วาฯ

พฺรหฺมสฺส อุ วา โหติ สนํสุ, พฺรหฺมุโน พฺรหฺมสฺส, พฺรหฺมูนํ พฺรหฺมานํฯ

๑๙๑. นามฺหิฯ

พฺรหฺมสฺส อุ โหติ นามฺหิ, พฺรหฺมุนาฯ

๑๙๒. ปุมกมฺมถามทฺธานํ วา สสฺมาสุ จฯ

ปุมาทินมุ โหติ วา สสฺมาสุ นามฺหิ จ, ปุมุโน ปุมสฺส, ปุมุนา ปุมานา, ปุมุนา ปุมานา, กมฺมุโน กมฺมสฺส, กมฺมุนา กมฺมสฺมา, กมฺมุนา กมฺมนา, ถามุโน ถามสฺส, ถามุนา ถามสฺมา, ถามุนา ถาเมน, อทฺธุโน อทฺธสฺส, อทฺธุนา อทฺธสฺมา, อทฺธุนา อทฺธนาฯ

๑๙๓. ยุวา สสฺสิโนฯ

ยุวา สสฺส วา อิโน โหติ, ยุวิโน ยุวสฺสฯ

๑๙๔. โน-ตฺตาตุมาฯ

อตฺตาตุเมหิ สสฺส โน โหติ วา, อตฺตโน อตฺตสฺส, อาตุมโน อาตุมสฺสฯ

๑๙๕. สุหิสุ นกฯ

อตฺตอาตุมานํ สุหิสุ วา นก โหติ, อตฺตเนสุ อเตฺตสุ อาตุมเนสุ อาตุเมสุ, อตฺตเนหิ อเตฺตหิ อาตุมเนหิ อาตุเมหิ, กถํ ‘เวริเนสุ’ติ? ‘นก’ อิติ โยควิภาคาฯ

๑๙๖. สฺมาสฺส นา พฺรหฺมา จฯ

พฺรหฺมา อตฺตอาตุเมหิ จ สฺวาสฺส นา โหติ, พฺรหฺมุนา, อตฺตนา, อาตุมนาฯ

๑๙๗. อิเมตานเมนานฺวาเทเส ทุติยายํฯ

อิมเอตสทฺทานํ กถิตานุกถนวิสเย ทุติยายเมนาเทโส โหติ, อิมํ ภิกฺขุํ วินยมชฺฌาปย, อโถ เอนํ ธมฺมมชฺฌาปย, อิเม ภิกฺขู วินยมชฺฌาปย, อโถ เอเน ธมฺมมชฺฌาปย, เอวเมตสฺส จ โยชนิยํฯ

๑๙๘. กิสฺส โก สพฺพาสุฯ

สพฺพาสุ วิภตฺติสุ กิสฺส โก โหติ, โก, เอก, กา, กาโย, กํ, กานิ, เกเนจฺจามิฯ

๑๙๙. กิ สสฺมึสุ วานิตฺถิยํฯ

อนิตฺถิยํ กิสฺส กิ วา โหติ สสฺมึสุ, กิสฺส กสฺส, กิสฺมึ กสฺมึ, อนิตฺถิยนฺติ กึ? กสฺสา, กสฺสํฯ

๒๐๐. กิมํสิสุ สห นปุํสเกฯ

อํสิสุ สห เตหิ กึสทฺทสฺส กึ โหติ นปุํสเกฯ กึ, กึ, นปุํสเกติ กึ? โก, กํฯ

๒๐๑. อิมสฺสิทํ วาฯ

อํสิสุ สห เตติ อิมสฺส อิทํ โหติ วา นปุํสเก, อิทํ อิมํ, อิทํ อิมํฯ

๒๐๒. อมุสฺสาทุํฯ

อํสิสุ สห เตหิ อมุสฺส อทุํ โหติ วา นปุํสเก, อทุํ อมุํ, อทุํ อมุํฯ

๒๐๓. สฺมฺหามุสฺสาสฺมาฯ

อมฺหสฺส อสฺมา โหติ วา สฺมฺหิ, ภตฺติรสฺมาสุ ยา ตว, วา เตฺวว? อเมฺหสุฯ

๒๐๔. นํมฺหิ ติจตุนฺนมิตฺถิยํ ติสฺสจตสฺสาฯ

นํมฺหิ ติจตุนฺนํ ติสฺสจตสฺสา โหนฺติ อิตฺถิยํ ยถากฺกมํ, ติสฺสนฺนํ จตสฺสนฺนํ, อิตฺถิยนฺติ กึ? ติณฺณํ จตุนฺนํฯ

๒๐๕. ติโสฺสจตโสฺส โยมฺหิ สวิภตฺตีนํฯ

วิภตฺติสหิตานํ ติจตุนฺนํ โยมฺหิ ติโสฺส จตโสฺส โหนฺติ อิตฺถิยํ ยถากฺกมํ, ติโสฺส จตโสฺสฯ

๒๐๖. ตีณิจตฺตาริ นปุํสเกฯ

โยมฺหิ สวิภตฺตีนํ ติจตุนฺนํ ยถากฺกมํ ตีณิจตฺตาริ โหนฺติ นปุํสเก, ตีณิฯ จตฺตาริฯ

๒๐๗. ปุเม ตโย จตฺตาโรฯ

โยมฺหิ สวิภตฺตีนํ ติจตุนฺนํ ตโยจตฺตาโร โหนฺติ ยถากฺกมํ ปุลฺลิเงฺค, ตโย, จตฺตาโรฯ

๒๐๘. จตุโร วา จตุสฺสฯ

จตุสทฺทสฺส สวิภตฺติสฺส โยมฺหิ จตุโร วา โหติ ปุลฺลิเงฺค, จตุโร ชนา สํวิธาย, กถํ ‘จตุโร นิมิเตฺต นาทฺทสฺสาสิ’นฺติ? ลิงฺควิปลฺลาสาฯ

๒๐๙. มยมสฺมามฺหสฺสฯ

โยสฺวมฺหสฺส สวิภตฺติสฺส มยมสฺมา วา โหนฺติ ยถากฺกมํ, มยํ, อสฺมา, อเมฺหฯ

๒๑๐. นํเสสฺวสฺมากํมมํฯ

นํเสสฺวมฺสฺส สวิภตฺติสฺส อสฺมากํ มมํ โหนฺติ วา ยถากฺกมํ, อสฺมากํ, อมฺหากํ, มมํ มมฯ

๒๑๑. สิมฺห-หํฯ

สิมฺหิ อมฺหสฺส สวิภตฺติสฺส อหํ โหติ, อหํฯ

๒๑๒. ตุมฺหสฺส ตุวํตฺวมมฺหิ จฯ

อํมฺหิ สิมฺหิ จ ตุมฺหสฺส สวิภตฺติสฺส ตุวํตฺวํ โหนฺติ ยถากฺกมํ, ตุวํ, ตฺวํฯ

๒๑๓. ตยาตยีนํ ตฺว วา ตสฺสฯ

ตุมฺหสฺส ตยาตยีนํ ตการสฺส ตฺว โหติ วา, ตฺวยา ตยา, ตฺวยิ ตยิฯ

๒๑๔. สฺมามฺหิ ตฺวมฺหาฯ

สฺวามฺหิ ตุมฺหสฺส สวิภตฺติสฺส ตฺวมฺหา โหติ วา, ปตฺตา นิสฺสํ สยํ ตฺวมฺหา, วา เตฺวว? ตฺวยาฯ

๒๑๕. นฺตนฺตูนํโนฺตโยมฺหี ปฐเมฯ

ปฐเม โยมฺหิ นฺตนฺตูนํ สวิภตฺตีนํ โนฺตอิจฺจาเทโส วา โหติ, คจฺฉโนฺต, คจฺฉนฺตา, คุณวโนฺต คุณวนฺตาฯ

๒๑๖. ตํ นํมฺหิฯ

นํมฺหิ นฺตนฺตูนํ สวิภตฺถีนํ ตํ วา โหติ, คจฺฉตํ **คจฺฉนฺตานํ**, คุณวตํ คุณวนฺตานํฯ

๒๑๗. โตตาติตา สสฺมาสฺมึนาสุฯ

สาทีสุ นฺตนฺตูนํ สวิภตฺตีนํ โตตาติตา โหนฺติ วา ยถากฺกมํ, คจฺฉโต คจฺฉนฺตสฺส, คุณวโต คุณวนฺตสฺส, คจฺฉตา คจฺฉนฺตมฺหา, คุณวตา คุณวนฺถมฺหา, คจฺฉติ คจฺฉเนฺต, คุณวติ คุณวเนฺต, คจฺฉตา คจฺฉเนฺตน, คุณวตา คุณวเนฺตนฯ

๒๑๘. ฎฎาอํ เคฯ

เค ปเร นฺตนฺตูนํ สวิภตฺตีนํ ฎฎาอํ อิจฺจาเทสา โหนฺติ, โภ คจฺฉ, โภ คจฺฉา, โภ คจฺฉํ, โต คุณว, โภ คุณวา, โภ คุณวํฯ

๒๑๙. โยมฺหิ ทฺวินฺนํ ทุเวเทฺวฯ

โยมฺหี ทฺวีสฺส สวิภตฺติสฺส ทุเวเทฺว โหนฺติ ปเจฺจกํ, ทุเว, เทฺวฯ

๒๒๐. ทุวินฺนํ นํมฺหิ วาฯ นํมฺหิ ทฺวิสฺส สวิภตฺติสฺส ทุวินฺนํ โหติ วา, ทุวินฺนํ, ทฺวินฺนํฯ

๒๒๑. ราชสฺส รญฺญํฯ นํมฺหิ ราชสฺส สวิภตฺติสฺส รญฺญํ โหติ วา, รญฺญํ ราชานํฯ

๒๒๒. นาสฺมาสุ รญฺญาฯ นาสฺมาสุ ราชสฺส สวิภตฺติสฺส รญฺญา โหติ, รญฺญา กตํ, รญฺญา นิสฺสฏํฯ

๒๒๓. รโญฺญ รญฺญสฺส ราชิโน เสฯ เส ราชสฺส สวิภตฺติสฺส รโญฺญ รญฺญสฺส ราชิโน โหนฺติ, รโญฺญ, รญฺญสฺส, ราชิโนฯ

๒๒๔. สฺมิมฺหิ รเญฺญราชินิฯ สฺมิมฺหิ ราชสฺส สวิภตฺติสฺส รเญฺญ ราชินิ โหนฺติ, รเญฺญ, ราชินิฯ

๒๒๕. สมาเส วาฯ สมาสวิสเย เอเต อาเทสา ราชสฺส วา โหนฺติ, กาสิรญฺญา กาสิราเชน, กาสิรญฺญา กาสิราชสฺมา, กาสิรโญฺญ กาสิราชสฺส, กาสิรเญฺญ กาสิราเชฯ

๒๒๖. สฺมิมฺหิ ตุมฺหามฺหานํ ตยิมยิฯ สฺมิมฺหิ ตุมฺหอมฺสทฺทานํ สวิภตฺตีนํ ตยิมยิ โหนฺติ ยถากฺกมํ, ตยิ, มยิฯ

๒๒๗. อํมฺหิ ตํ มํ ตวํ มมํฯ

อํมฺหิ ตุมฺหอมฺหสทฺทานํ สวิภตฺตีนํ ตํ มํ ตวํ มมํ โหนฺติ ยถากฺกมํ, ตํ, มํ, ตวํ, มมํ,

๒๒๘. นาสฺมาสุ ตยามยาฯ

นาสฺมาสุ ตุมฺหอมฺหสทฺทานํ สวิภตฺตีนํ ตยามยา โหนฺติ ยถากฺกมํ, ตยา กตํ, มยา กตํ, ตยา นิสฺสฏํ, มยา นิสฺสฏํฯ

๒๒๙. ตว มม ตุยฺหํ มยฺหํ เสฯ

เส ตุมฺหอมฺหสทฺทานํ สวิภตฺตีนํ ตว มม ตุยฺหํ มยฺหํ โหนฺติ ยถากฺกมํ, ตว, ตุยฺหํ, มม, มยฺหํฯ

๒๓๐. งํงากํ นํมฺหิฯ

นํมฺหิ ตุมฺหอมฺหสทฺทานํ สวิภตฺตีนํ งํงากํ โหนฺติ ปเจฺจกํ, ตุมฺหํ, ตุมฺหากํ, อมฺหํ, อมฺหากํ, ยถาสงฺขฺยมตฺร น วิวจฺฉเตฯ

๒๓๑. ทุติเย โยมฺหิ วาฯ

ตุมฺหอมฺหสทฺทานํ สวิภตฺตีนํ ปเจฺจกํ งํงากํ วา โหนฺติ โยมฺหิ ทุติเย, ตุมฺหํ, ตุมฺหากํ, ตุเมฺห, อมฺหํ, อมฺหากํ, อเมฺหฯ

๒๓๒. อปาทาโท ปทเตกวาเกฺยฯ

อิทมธิกตํ เวทิตพฺพํฯ ปชฺชเต-เนนโตฺถติ ปทํ-สฺยาทฺยนฺตํ ตฺยาทฺยนฺตํ จ, ปทสมูโห วากฺยํฯ

๒๓๓. โยนํหิสฺวปญฺจมฺยา โววโนฯ

อปญฺจมิยา โยนํหิสฺวปาทาโท วตฺตมานานํ ปทสฺมา ปเรสํ เอกวาเกฺย ฐิตานํ ตุมฺหามฺหสทฺทานํ สวิภตฺตีนํ โววโน โหนฺติ วา ยถากฺกมํ, ติฏฺฐถ โว, ติฏฺฐถ ตุเมฺห, ติฏฺฐาม โน, ติฏฺฐาม มยํ, ปสฺสติ โว, ปสฺสติ ตุเมฺห, ปสฺสติ โน, ปสฺสติ อเมฺห, ทียเต โว, ทียเต ตุมฺหํ, ทียเต โน, ทียเต อมฺหํ, ธนํ โว, ธนํ ตุมฺหํ, ธนํ โน ธนํ อมฺหํ, กตํ โว, กตํ ตุเมฺหหิ, กตํ โน, กตํ อเมฺหหิ, อปญฺจมฺยาติ กึ? นิสฺสฏํ ตุเมฺหหิ, นิสฺสฏํ อเมฺหหิ, อปาทาโทเตฺวว? ‘พลญฺจ ภิกฺขูนมนุปฺปทินฺนํ, ตุเมฺหหิ ปุญฺญํ ปสุตํ อนปฺปกํ’, ปทโตเตฺวว? ตุเมฺห ติฏฺฐถ, เอกวาเกฺยเตฺวว? เทวทโตฺต ติฏฺฐติ คาเม, ตุเมฺห ติฏฺฐถ นคเร, สวิภตฺตีนํเตฺวว? อรหติ ธโมฺม ตุมฺหาทิสานํ, อรหติ ธโมฺม อมฺหาทิสานํฯ

๒๓๔. เตเม นาเสฯ

นามฺหิ เส จ อปาทาโท วตฺตมานานํ ปทสฺมา ปเรสํ เอกวาเกฺย ฐิตานํ ตุมฺหามฺหสทฺทานํ สวิภตฺตีนํ เตเม วา โหนฺติ ยถากฺกมํ, กตํ เต, กตํ ตยา, กตํ เม, กตํ มยา, ทียเต เต, ทียเต ตว ทียเต เม, ทียเต มม, ธนํ เต, ธนํ ตว, ธนํ เม, ธนํ มมฯ

๒๓๕. อนฺวาเทเสฯ

กถิตานุกถนวิสเย ตุมฺหอมฺห-สทฺทานมาเทสา นิจฺจํ ภวนฺติ ปุนพฺพิธานา, คาโม ตุมฺหํ ปริคฺคโห, อโถ ชนปโท โว ปริคฺคโหฯ

๒๓๖. สปุพฺพา ปฐมนฺตา วาฯ

วิชฺชมานปุพฺพสฺมา ปฐมนฺตา ปเรสํ ตุมฺหอมฺหสทฺทานมาเทสา วา โหนฺติ อนฺวาเทเสปิ, คาเม ปโฏ ตุมฺหากํ, อโถ นคเร กมฺพโล โว, อโถ นคเร กมฺพโล ตุมฺหากํ, สปุพฺพาติ กึ? ปโฏ ตุมฺหากํ, อโถ กมฺพโล โว, ปฐมนฺตาติ กิ? ปโฏ นาคเร ตุมฺหากํ, อโถ กมฺพโล คาเม โวฯ

๒๓๗. น จ วา หา เหวโยเคฯ

จาทีหิ โยเค ตุมฺหอมฺหสทฺทานมาเทสา น โหนฺติ, คาโม ตว จ ปริคฺคโห, มม จ ปริคฺคโห, คาโม ตว วา ปริคฺคโห, มม วา ปริคฺคโห, คาโม ตว ห ปริคฺคโห, มม ห ปริคฺคโห, คาโม ตวาห ปริคฺคโห, มมาห ปริคฺคโห, คาโม ตเวว ปริคฺคโห, มเมว ปริคฺคโห, เอวํ สพฺพตฺถ อุทาหริตพฺพํ, โยเคติ กึ? คาโม จ เต ปริคฺคโห, นครญฺจ เม ปริคฺคโหฯ

๒๓๘. ทสฺสนเตฺถ นาโลจเนฯ

ทสฺสนเตฺถสุ อาโลจนวชฺชิเตสุ ปยุชฺชมาเนสุ ตุมฺหอมฺหสทฺทานมาเทสา น โหนฺติ, คาโม ตุเมฺห อุทฺทิสฺสาคโต, คาโม อเมฺห อุทฺทิสฺสาคโต, อนาโลจเนติ กึ? คาโม โว อาโลเจติ, คาโม โน อาโลเจติฯ

๒๙๓. อามนฺตณํ ปุพฺพมสนฺตํวฯ อามนฺตณํ ปุพฺพมวิชฺชมานํ วิย โหติ ตุมฺหามฺหสทฺทานมาเทสวิสเย, เทวทตฺต ตว ปริคฺคโห, อามนฺตณนฺติ กึ? กมฺพโล เต ปริคฺคโห, ปุพฺพมิติ กึ? ‘มเยตํ สพฺพมกฺขาตํ, ตุมฺหากํ ทฺวิชปุงฺควา , ปรสฺส หิ อวิชฺชมานเตฺต ‘อปาทาโท’ติ ปฏิเสโธ น สิยาฯ อิวาติ กึ? สวนํ ยถา สิยาฯ

๒๔๐. น สามญฺญวจนเมกเตฺถฯ

สมานาธิกรเณ ปรโต สามญฺญวจนมามนฺตณมสนฺตํ วิย น โหติ, มาณวก ชฏิลก เต ปริคฺคโหฯ ปรสฺสาวิชฺชมานเตฺตปิ ปุพฺพรูปมุปาทายาเทโส โหติ, สามญฺญวจนนฺติ กึ? เทวทตฺต มาณวก ตว ปริคฺคโห, เอกเตฺถติ กึ? เทวทตฺต ยญฺญทตฺต ตุมฺหํ ปริคฺคโหฯ

๒๔๑. พหูสุ วาฯ

พหูสุ วตฺตมานมามนฺตณํ สามญฺญวจนเมกเตฺถ อวิชฺชมานํ วิย วา น โหติ, พฺราหฺมณา คุณวโนฺต ตุมฺหากํ ปริคฺคโห, พฺราหฺมณา คุณวโนฺต โว ปริคฺคโหฯ

อิติ โมคฺคลฺลาเน พฺยากรเณ วุตฺติยํ

สฺยาทิกโณฺฑ ทุติโยฯ

(๓) ตติโย กโณฺฑ (สมาโส)

๑. สฺยาทิ สฺยาทิเนกตฺถํฯ

สฺยาทฺยนฺตํ สฺยาทฺยเนฺตน สเหกตฺถํ โหตีติ อิทมธิกตํ เวทิตพฺพํ, โส จ ภินฺนตฺถานเมกตฺถีภาโว สมาโสติ วุจฺจเตฯ

๒. อสงฺขฺยํวิภตฺติ สมฺปตฺติ สมีป สากลฺยาภาว ยถา ปจฺฉายุคปทเตฺถฯ

อสงฺขฺยํ , สฺยาทฺยนฺตํ วิภตฺยาทีนมเตฺถ วตฺตมานํ สฺยาทฺยเนฺตน สเหกตฺถํ ภวติ, ตตฺถ วิภตฺยเตฺถ ตาว อิตฺถีสุ กถา ปวตฺตา อธิตฺถิฯ สมฺปตฺติ ทฺวิธา อตฺตสมฺปตฺติ สมิทฺธิ จ, สมฺปนฺนํ พฺรหฺมํ สพฺรหฺมํ ลิจฺฉวีนํ, สมิทฺธิ ภิกฺขานํ สุภิกฺขํฯ สมีเป กุมฺภสฺส สมีปมุปกุมฺภํฯ สากเลฺยสติณมโชฺฌหรติ, สาคฺยธีเตฯ อภาโว สมฺพนฺธิเภทา พหุวิโธ, ตตฺร อิทฺธาภาเว-วิคตา อิทฺธิสทฺทิกานํ ทุสฺสทฺทิกํ, อตฺถาภาเว-อภาโว มกฺขิกานํ นิมฺมกฺขิกํ, อหิกฺกมาภาเว-อติคตานิ ติณานิ นิตฺติณํ, สมฺปตฺยาภาเว-อติคตํ ลหุปาวุรณํ อติลหุปาวุรณํ, ลหุปาวุรณสฺส นายมุปโภคกาโลติ อโตฺถฯ ยถา เอตฺถา-เนกวิโธ, ตตฺร โยคฺคตายํ-อนุรูปํ สุรูโปวหติ, วิจฺฉายํ-อนฺวทฺธมาสํ, อตฺถานติวตฺติยํ-ยถาสตฺติ, สทิสเตฺต, สทิโส กิขิยา สกิขิ, อานุปุพฺพิเย-อนุเชฏฺฐํ, ปจฺฉาทเตฺถอนุรถํ, ยุคปทเตฺถ-สจกฺกํ นิเธหิฯ

๓. ยถา น ตุเลฺยฯ

ยถาสโทฺท ตุลฺยเตฺถ วตฺตมาโน สฺยาทฺยเนฺตน สเหกโตฺถ น ภวติ, ยถา เทวทโตฺต ตถา ยญฺญทโตฺตฯ

๔. ยาวาวธารเณฯ

ยาวสโทฺท-วธารเณ วตฺตมาโน สฺยาทฺยเนฺตน สเหกโตฺถ ภวติ, อวธารณ เมตฺตกตา ปริเจฺฉโท, ยาวามตฺตํ พฺราหฺมเณ อามนฺตย, ยาวชีวํ, อวธารเณติ กึ? ยาว ทินฺนํ ตาว ภุตฺตํ, นาวธารยามิ กิตฺตกํ มยา ภุตฺตนฺติฯ

๕. ปยฺยปา พหิ ติโร ปุเร ปจฺฉา วา ปญฺจมฺยาฯ

ปริอาทโย ปญฺจมฺยเนฺตน สเหกตฺถา โหนฺติ วา, ปริปพฺพตํ วสฺสิ เทโว ปริปพฺพตา, อปปพฺพตํ วสฺสิ เทโว อปปพฺพตา, อาปาฏลิปุตฺตํ วสฺสิ เทโว อาปาฏลิปุตฺตา, พหิคามํ พหิคามา, ติโรปพฺพตํ ติโรปพฺพตา, ปุเรภตฺตํ ปุเรภตฺตา, ปจฺฉาภตฺตํ ปจฺฉาภตฺตา, เวตาธิกาโรฯ

๖. สมีปายาเมสฺวนุฯ

อนุสโทฺท สามีเปฺย อายาเม จ วตฺตมาโน สฺยาทฺยเนฺตน สเหกโตฺถ โหติ วา, อนฺวนมสนิคตา, อนุคงฺคํ พาราณสี, สมีปายาเมสฺวีติ กึ? รกฺขมนฺวิโชฺชตเต วิชฺชุฯ

๗. ติฏฺฐคฺวาทีนิฯ

ติฏฺฐคุปฺปภุตีนิ เอกตฺถีภาววิสเย นิปาตียเนฺต, ติฏฺฐนฺตี คาโว ยสฺมึ กาเล ติฏฺฐคุ กาโล, วหคุ กาโลฯ อายตีควํ, ขเลยวํ, ลูนยวํ ลูยมานยวมิจฺจาทิ, จุยโนฺต เปตฺถ เกสา เกสิ, ทณฺฑา ทณฺฑิ, ตถา เวลาปฺปภาวนโตฺถปิ, ปาโต นหานํ ปาตรหานํ, สายํ นยานํ สายนหานํ, ปาตกาลํ สายกาลํ, ปาตเมฆํ สายเมฆํ, ปาตมคฺคํ สายมคฺคํฯ

๘. โอเร ปริ ปฏิ ปาเร มเชฺฌ เหฏฺฐุทฺธาโธ-โนฺตวาฉฏฺฐิยาฯ โอราทโย สทฺทา ฉฏฺฐิยเนฺตน สเหกตฺถา วา โหนฺติ, เอการนฺตตฺตํ นิปาตนโต, โอเรคงฺคํ, ปริสิขรํ, ปฏิโสตํ, ปาเรยมุนํ, มเชฺฌคงฺคํ, เหฏฺฐาปาสาทํ, อุทฺธคงฺคํ, อโธคงฺคํ, อโนฺถปาสาทํ, ปุน วาวิธานา ‘คงฺคาโอร’ มิจฺจาทีปิ โหนฺติฯ

๙. ตํ นปุํสกํฯ

ยเทตมติกฺกนฺตเมกตฺถํ , ตํ นปุํสกลิงฺคํ เวทิตพฺพํ, ตถา เจโวทาหฏํ, วา กฺวจิ พหุลาธิการา, ยถาปริสํ ยถาปริสาย, สกาย สกาย ปริสายาติ อโตฺถฯ

๑๐. อมาทิฯ

อมาทิ สฺยาทฺยนฺตํ สฺยาทฺยเนฺตน สห พหุลเมกตฺถํ โหติ คามํ คโต คามคโต, มุหุตฺตํ สุขํ มุหุตฺตสุขํ, วุตฺติเยโวปปทสมาเส กุมฺภกาโร, สปาโก, ตนฺตวาโย, วราหโรฯ นฺตมานกฺตวนฺตูติ วากฺยเมว, ธมฺมํ สุณโนฺต, ธมฺมํ สุณมาโน, โอทนํ ภุตฺตวาฯ

รญฺญา หโต ราชหโต, อสินา ฉิโนฺน อสิจฺฉิโนฺน, ปิตุสทิโส, ปิตุสโม, สุขสหคตํ, ทธินา อุปสิตฺตํ โภชนํ ทธิโภชนํ, คุเฬน มิโสฺส โอทโน คุโฬทโน, วุตฺติปเทเนโวปสิตฺตาทิกิริยายาขฺยาปนโต นตฺถายุตฺตตฺถตาฯ กฺวจิ วุตฺติเยว อุรโค, ปาทโปฯ กฺวจิ วากฺยเมว ผรสุนา ฉินฺนวา, ทสฺสเนน ปหาตพฺพาฯ

พุทฺธสฺส เทยฺยํ พุทฺธเทยฺยํ, ยูปาย ทารุ ยูปาทารุ, รชนาย โทณิ รชนโทณิฯ อิธ น โหติ สงฺฆสฺส ทาตพฺพํฯ กถํ ‘เอตทโตฺถ เอตทตฺถา เอตทตฺถ’นฺติ? อญฺญปทเตฺถ ภวิสฺสติฯ

สวเรหิ ภยํ สวรภยํ, คามนิคฺคโต, เมถุนาเปโต, กฺวจิ วุตฺติเยว กมฺมชํ, จิตฺตชํ, อิธ น โหติ รุกฺขา ปติโตฯ

รโญฺญ ปุริโส ราชปุริโสฯ พหุลาธิการา นฺตมานนิทฺธาริยปูรณภาวติตฺตเตฺถหิ น โหติ-มมานุกุพฺพํ, มมานุกุรฺมาโน, คุนฺนํ กณฺหา สมฺปนฺนขีรตมา, สิสฺสานํ ปญฺจโม, ปฏสฺส สุกฺกตา, กฺวจิ โหเตว-วตฺตมานสามีปฺยํ, กถํ ‘พฺราหฺมณสฺส สุกฺกา ทนฺตา’ติ? สาเปกฺขตาย น โหติฯ อิธ ปน โหเตว ‘จนฺทนคโนฺธ, นทิโฆโส, กญฺญารูปํ, กายสมฺผโสฺส, ผลรโส’ติ, ผลานํ ติโตฺต, ผลานมาสิโต, ผสานํ สุหิโตฯ

พฺราหฺมณสฺส อุจฺจํ เคหนฺติ สาเปกฺขตาย น โหติ, ‘รโญฺญ ปาฏลิปุตฺตกสฺส ธน’นฺติ ธนสมฺพเนฺธ ฉฏฺฐีติ ปาฏลิปุตฺตเกน สมฺพนฺธาภาวา น เหสฺสติ, ‘รโญฺญ โค จ อโสฺส จ ปุริโส จา’ติ ภินฺนตฺถตาย วากฺยเมว, ‘รโญฺญ ควาสฺสปุริสา ราชควาสฺสปุริสา’ติ วุตฺติ โหเตเวกตฺติภาเวฯ

ทาเน โสโณฺฑ ทานโสโณฺฑ, ธมฺมรโต, ทานาภิรโตฯ กฺวจิ วุตฺติเยว กุจฺฉิสโย, ถลโฏฺฐ, ปงฺกชํ, สโรรุหํฯ อิธ น โหติ โภชเน มตฺตญฺญุตา, อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตา, อาสเน นิสิโนฺน, อาสเน นิสีทิตพฺพํฯ

๑๑. วิเสสนเมกเตฺถนฯ

วิเสสนํ สฺยานฺตํ วิเสเสฺสน สฺยาทฺยเนฺตน สมานาธิกรเณน สเหกตฺถํ โหติ, นีลญฺจ ตํ อุปฺปลเญฺจติ นีลุปฺปลํ, ฉินฺนญฺจ ตํ ปรุฬฺหเญฺจติ ฉินฺนปรฬฺหํ, สตฺถีว สตฺถี, สตฺถี จ สา สามา เจติ สตฺถิสามา, สีโหว สีโห, มุนิ จ โส สีโห เจติ มุนิสีโห, สีลเมว ธนํ สีลธนํฯ

กฺวจิ วากฺยเมว ปุโณฺณ มนฺตาณิปุโตฺต, จิโตฺต คหปติฯ กฺวจิ วุตฺติเยว กณฺหสโปฺป, โลหิตสาลิ, วิเสสนนฺติ กึ? ตจฺฉโก สโปฺป, เอกเตฺถเนติ กึ? กาฬมฺหา อโญฺญฯ กถํ ‘ปตฺตชีวิโก, อาปนฺนชีวิโก, มาสชาโต’ติ? อญฺญปทเตฺถ ภวิสฺสติฯ

๑๒. นญฯ

นญิเจฺจตํ สฺยาทฺยนฺตํ สฺยาทฺยเนฺตน สเหกตฺถํ โหติ, น พฺราหฺมโณ อพฺราหฺมโณ, พหุลาธิการโต อสมตฺถเตฺถหิ, เกหิจิ โหติ ‘อปุนเคยฺยา คาถา, อโนกาสํ กาเรตฺวา, อมูลา มูลํ คนฺตฺวาฯ อีสํกฬาโร, อีสํปิงฺคโลติ ‘สฺยาทิ สฺยาทิเน’ติ สมาโส, วากฺยเมว วาติปฺปสงฺคาภาวาฯ

๑๓. กุปาทโย นิจฺจมสฺยาทิวิธิมฺหิฯ

กุสโทฺท ปาทโย จ สฺยาทฺยเนฺตน สเหกตฺถา โหนฺติ นิจฺจํ สฺยาทิวิธิวิสยโต-ญฺตฺถ, กุจฺฉิโต พฺราหฺมโณ กุพฺราหฺมโณ, อีสกํ อุณฺหํ กทุณฺหํ, ปนายโก, อภิเสโก, ปกริตฺวา, ปกตํ, ทุปฺปุริโส, ทุกฺกฏํ, สุปุริโส, สุกตํ, อภิตฺถุตํ, อติตฺถุตํ, อากฬาโร, อาพโทฺธฯ

(๙) ‘‘ปาทโย คตาทฺยเตฺถ ปฐมาย’’ฯ ปคโต อาจริโย ปาจริโย, ปเนฺตวาสีฯ

(๑๐) ‘‘อจฺจาทโย กนฺตาทฺยเตฺถ ทุติยาย’’ฯ อติกฺกโนฺต มญฺจมติมโญฺจ, อติมาโลฯ

(๑๑) ‘‘อวาทโย กุฏฺฐาทฺยเตฺถ ตติยาย’’ฯ อวกุฏฺฐํ โกกิลาย วนํ อวโกกิลํ, อวมยูรํฯ

(๑๒) ‘‘ปริยาทโย คิลานาทฺยเตฺถ จตุตฺถิยา’’ฯ ปริคิลาโน อเชฺฌนาย ปริยเชฺฌโนฯ

(๑๓) ‘‘นฺยาทโย กนฺตาทฺยเตฺถ ปญฺจมิยา’’ฯ

นิกฺขโนฺต โกสมฺพิยา นิโกฺกสมฺปิ, อสฺยาทิวิธิมฺหีติ กึ? รุกฺขํ ปติ วิโชฺชตเตฯ

๑๔. จี กฺริยเตฺถหิฯ

จีปฺปจฺจยโนฺต กิริยเตฺถหิ สฺยาทฺยเนฺตหิ สเหกโตฺถ โหติ, มลินีกริยฯ

๑๕. ภูสนาทรานาทเรสฺวลํสาสาฯ

ภูสนาทิสฺวเตฺถ สฺวลมาทโย สทฺทา กิริยเตฺถหิ สฺยาทฺยเนฺตหิ สเหกตฺถา โหนฺติ, อลํกริย, สกฺกจฺจ, อสกฺกจฺจฯ ภูสนาทีสูติ กึ? อลํภุตฺวา คโต, สกฺกตฺวา คโต, อสกฺกตฺวา คโต, ปริยตฺตํ โสภนมโสภนนฺติ อโตฺถฯ

๑๖. อเญฺญ จฯ

อเญฺญ จ สทฺทา กิริยเตฺถหิ สฺยาทฺยเนฺตหิ สห พหุลเมกตฺถา ภวนฺติ, ปุโรภูย, ติโรภูย, ติโรกริย, อุรสิกริย, มนสิกริย, มเชฺฌกริย, ตุณฺหีภูยฯ

๑๗. วาเนกญฺญเตฺถฯ

อเนกํ สฺยาทฺยนฺตมญฺญสฺส ปทสฺสเตฺถ เอกตฺถํ วา โหติ, พหูนิ ธนานิ ยสฺส โส พหุธโน, ลมฺพา กณฺณา ยสฺส โส ลมฺพกโณฺณ, วชิรํ ปาณิมฺหิ ยสฺส โสยํ วชิรปาณิ, มตฺตา พหโว มาตงฺคา เอตฺถ มตฺตพหุมาตงฺคํ วนํ, อารุโฬฺห วานโร ยํ รุกฺขํ โส อารุฬฺหวานโร, ชิตานิ อินฺทฺริยานิ เยน โส ชิตินฺทฺริโย, ทินฺนํ โภชนํ ยสฺส โส ทินฺนโภชโน, อปคตํ กาฬกํ ยสฺมา ปฏา โส-ยมปคตกาฬโก, อุปคตา ทส เยสํ เต อุปทสา, อาสนฺนทสา, อทูรทสา, อธิกทสา, ตโย ทส ปริมาณเมสํ ติทสา, กถํ ทสสโทฺท สงฺขฺยาเน วตฺตเต? ปริมาณสทฺทสนฺนิธานา, ยถา ปญฺจ ปริมาณเมสํ ปญฺจกา สกุนาติ, เทฺว วา ตโย วา ปริมาณเมสํ ทฺวตฺตโย วาสทฺทเตฺถ วา เทฺว วา ตโย วา ทฺวตฺตโยฯ

ทกฺขิณสฺสา จ ปุพฺพสฺสา จ ทิสาย ยทนฺตราฬํ ทกฺขิณปุพฺพา ทิสา, ทกฺขิณา จ สา ปุพฺพา จาติ วา, สห ปุเตฺตนาคโต สปุโตฺต, สโลมโก วิชฺชมานโลมโกติ อโตฺถ, เอวํ สปกฺขโก, อตฺถี ขีรา พฺราหฺมณีติ อตฺถิสโทฺท วิชฺชมานเตฺถ นิปาโต, กฺวจิ คตตฺถตาย ปทนฺตรานมปฺปโยโค, กณฺฐฎฺฐา กาฬา อสฺส กเณฺฐกาโฬ, โอฎฺฐสฺส มุขมิว มุขมสฺส โอฎฺฐมุโข, เกสสงฺฆาโต จูฬา อสฺส เกสจูโฬ, สุวณฺณวิกาโร อลงฺกาโร อสฺส สุวณฺณาลงฺกาโร, ปปติตํ ปณฺณมสฺส ปปติตปโณฺณ, ปปโณฺณ, อวิชฺชมานา ปุตฺตา อสฺส อวิชฺชมานปุโตฺต, น สนฺติ ปุตฺตา อสฺส อปุเตฺต, กฺวจิ น โหติ ปญฺจ ภุตฺตวโนฺต อสฺส ภาตุโน ปุโตฺต อสฺส อตฺถีติ พหุลาธิการโตฯ

๑๘. ตตฺถ คเหตฺวา เตน ปหริตฺวา ยุเทฺธ สรูปํฯ

สตฺตมฺยนฺตํ ตติยนฺตญฺจ สรูปมเนกํ ตตฺถ คเหตฺวา เตน ปหริตฺวา ยุเทฺธ-ญฺญปทเตฺถ เอกตฺถํ วา โหติ, เกเสสุ จ เกเสสุ จ คเหตฺวา ยุทฺธํ ปวตฺตํ เกสาเกสิ, ทเณฺฑหิ จ ทเณฺฑหิ จ ปหริตฺวา ยุทฺธํ ปวตฺตํ ทณฺฑาทณฺฑิ, มุฎฺฐามุฎฺฐิ, ''จิ วีติยาเร'' (๓-๕๑) ติ จิ สมาสโนฺต, ''จิสฺมึ'' (๓.๖๖) ติ อกาโรฯ ตตฺถ เตเนติ กึ? กายญฺจ กายญฺจ คเหตฺวา ยุทฺธํ ปวตฺตํฯ คเหตฺวา ปหริตฺวาติ กึ? รเถ จ รเถ จ ฐตฺวา ยุทฺธํ ปวตฺตํฯ ยุเทฺธติ กึ? หเตฺถ จ หเตฺถ จ คเหตฺวา สขฺยํ ปวตฺตํฯ สรูปนฺติ กึ? ทเณฺฑหิ จ มุสเลหิ จ ปหริตฺวา ยุทฺธ ปวตฺตํฯ

๑๙. จเตฺถฯ

อเนกํ สฺยาทฺยนฺตํ จเตฺถ เอกตฺถํ วา ภวติฯ สมุจฺจโยนฺวาจโย อิตรีตรโยโค สมาหาโร จ จ สทฺทตฺถา, ตตฺถ สมุจฺจยานฺวาจเยสุ เนกตฺถีภาโว สมฺภวติ, เตสุ หิ สมุจฺจโย อญฺญมญฺญนิรเปกฺขา นมตฺตปฺปธานานํ กตฺถจิ กิริยาวิเสเส จียมานตา, ยถา 'ธเว จ ขทิเร จ ปลาเส จ ฉินฺทา'ติฯ อนฺวาจโย จ ยเตฺถโก ปธานภาเวน วิธียเต อปโร จ คุณภาเวน, ยถา 'ภิกฺขญฺจร คาโว จานเย'ติฯ อิตรทฺวเย ตุ สมฺภวติ, เตสุ หิ อญฺญมญฺญสาเปกฺขานมวยวภทานุคโต อิตรีตรโย

โค, ยถา ‘สาริปุตฺตโมคฺคลฺลานา’ติ, อสฺสาวยวปฺปธานตฺตา พหุวจนเมวฯ อญฺญมญฺญสาเปกฺขานเมว ติโรหิตาวยวเภโท สมุทายปฺปธาโน สมาหาโร, ยถา ‘ฉตฺตุปาหน’นฺติ, อสฺส ปน สมุทายปฺปธานตฺตา เอกวจนเมวฯ

เต จ สมาหารีตรีตรโยคา พหุลํ วิธานา นิยตวิสยาเยว โหนฺติ, ตตฺรายํ วิสยวิภาโค นิรุตฺติปิฏกาคโต-ปาณิตุริยโยคฺคเสนงฺคานํ, นิจฺจเวรีนํ, สงฺขฺยาปริมาณ-สญฺญานํ, ขุทฺทชนฺตุกานํ, ปจนจณฺฑาลานํ, จรณสาธารณานํ, เอกชฺฌายนปาวจนานํ, ลิงฺควิเสสานํ, วิวิธวิรุทฺธานํ ทิสานํ, นทีนญฺจ นิจฺจํ สมาหาเรกตฺตํ ภวติ, ติณรุกฺขปสุสกุนธนธญฺญพฺยญฺชนชนปฺปทานํ วา, อเญฺญสมิตรีตรโยโควฯ

ปาณฺยงฺคานํ-จกฺขุโสตํ, มุขนาสิกํ, หนุคีวํ, ฉวิมํสโลหิตํ, นามรูปํ, ชรามรณํฯ ตุริยงฺคานํ-อลสตาลมฺพรํ, มุรชโคมุขํ, สงฺขเทณฺฑิมํ, มทฺทวิกปาณวิกํ, คีตวาทิตํ, สมฺมตาลํฯ โยคฺคงฺคานํ ผาลปาจนํ, ยุคนงฺคลํฯ เสนงฺคานํ-อสิสตฺติโตมรปิณฺฑํ, อสิจมฺมํ, ธนุกลาปํ, ปหรณาวรณํฯ นิจฺจเวรีนํ-อหินกุลํ, พีฬาลมูสิกํ, กาโกลูกํ, นาคสุปณฺณํฯ สงฺขฺยาปริมาณ สญฺญานํ-เอกกทุกํ, ทุกติกํ, ติกจตุกฺกํ, จตุกฺกปญฺจกํ, ทเสกาทสกํฯ ขุทฺทชนฺตุกานํ กีฏปฏงฺคํ, กุนฺถกิปิลฺลิกํ, ฑํสมกสํ, มกฺขิกกิปิลฺลิกํฯ ปจนจณฺฑาลานํ-โอรพฺภิกสูกริกํ, สากุนฺติ กมาควิกํ, สปากจณฺฑาลํ, เวนรถการํ, ปุกฺกุส ฉวฑาหกํฯ จรณสาธารณานํ-อติสภารทฺวาชํ, กฐกลาปํ, สีลปญฺญาณํ, สมถวิปสฺสนํ, วิชฺชาจรณํฯ เอกชฺฌายนปาวจนานํ ทีฆมชฺฌิมํ, เอกุตฺตรสํยุตฺตกํ, ขนฺธกวิภงฺคํฯ ลิงฺควิเสสานํ-อิตฺถิปุมํ, ทาสิทาสํ, จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปฺปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ, ติณกฏฺฐสาขาปลาสํ, ‘ลาภี โหติ จีวรปิณฺฑปาตเสนา- สนคิลานปฺปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาราน’นฺติปิ ทิสฺสติฯ วิวิธวิรุทฺธานํ กุสลากุสลํ , สาวชฺชานวชฺชํ, หีนปฺปณีตํ, กณฺหสุกฺกํ, เฉกปาปกํฯ ทิสานํ ปุพฺพาปรํ, ทกฺขิณุตฺตรํ, ปุพฺพทกฺขิณํ, ปุพฺพุตฺตรํ, อธรุตฺตรํ, อปรทกฺขิณํ, อปรุตฺตรํฯ นทีนํ-คงฺคายมุนํ, มหิสรภุฯ

ติณวิเสสานํ-กาสกุสํ กาสกุสา, อุสีรพีรณํ อุสีรพีรณา, มุญฺชปพฺพชํ มุญฺชปพฺพชํ มุญฺชปพฺพชาฯ รุกฺขวิเสสานํ ขทิรปลาสํ ขทิรปลาสา, โวสฺสกณฺณํ ธวาสฺสกณฺณา, ปิลกฺขนิโคฺรธํ ปิลกฺขนิโคฺรธา, อสฺสตฺถกปิตฺถนํ อสฺสตฺถกปิตฺถนา, สากสาลํ สากสาลาฯ ปสุวิเสสานํ-คชควชํ คชควชา, โคมหิสํ โคมหิสา, เอเณยฺยโคมหิสํ เอเณยฺยโคมหิสา, เอเณยฺยวราหํ เอเณยฺยวราหา, อเชฬกํ อเชฬกา, กุกฺกุรสูกรํ กุกฺกุรสูกรา, หตฺถิควาสฺสวฬวํ หตฺถิควาสฺสวฬวาฯ สกุนวิเสสานํ-หํสพลาวํ หํสพลาวา, การณฺฑวจกฺกวากํ การณฺฑวจกฺกวากา, พกพลากํ พกพลากาฯ ธนานํ-หิรญฺญสุวณฺณํ หิรญฺญสุวณฺณา, มณิสงฺขมุตฺตาเวฬุริยํ มณิสงฺขมุตฺตาเวฬุริยา, ชาตรูปรชตํ ชาตรูปรชตาฯ ธญฺญานํ-สาลิยวกํ สาลิยวกา, ติลมุคฺคมาสํ ติลมุคฺคมาสา, นิปฺผาวกุลตฺถํ นิปฺผาวกุลตฺถาฯ พฺยญฺชนานํ-สากสุวํ สากสุวา, คพฺยมาหิสํ คพฺยมาหิสา, เอเณยฺยวาราหํ เอเณยฺยวาราหา, มิคมายูรํ มิคมายูราฯ ชนปทานํ-กาสิโกสลํ กาสิโกสลา, วชฺชิมลฺลํ วชฺชิมลฺลา, เจติวํสํ เจติวํสา, มจฺฉสูรเสนํ มจฺฉสูรเสนา, กุรุปญฺจาลํ กุรุปญฺจาลาฯ อิตรีตรโยโค ยถา-จนฺทิมสูริยา, สมณพฺราหฺมณา มาตาปิตโร อิจฺจาทิฯ

เอตสฺมิํ เอกตฺถีภาวกเณฺฑ ยํ วุตฺตํ ปุพฺพํ, ตเทว ปุพฺพํ นิปตติ กมาติกฺกเม ปโยชนาภาวาฯ กฺวจิ วิปลฺลาโสปิ โหติ พหุลาธิการโต, ทนฺตานํ ราชา ราชทโนฺต, กตฺถจิ กมํ ปจฺจานาทรา ปุพฺพกาลสฺสาปิ ปรนิปาโต, ลิตฺตวาสิโต, นคฺคมุสิโต, สิตฺตสมฺมฏฺฐ, ภฏฺฐลุญฺจิโตฯ จ เตฺถ ยเทกตฺถํ ตตฺถ เกจิ ปุพฺพปทํ พหุธา นิยเมนฺติ, ตทิห พฺยภิจารทสฺสาน น วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํฯ

๒๐. สมาหาเร นปุํสกํฯ

จเตฺถ สมาหาเร ยเทกตฺถํ, ตํ นปุํสกลิงฺคํ ภวติ, ตถาเจโวทาหฎํ, กตฺถจิ น โหติ ‘สภาปริสายา’ติ ญาปกา, อาธิปจฺจปริวาโร, ฉนฺทปาริสุทฺธิ, ปฏิสนฺธิปวตฺติยํฯ

๒๑. สงฺขฺยาทิฯ

เอกเตฺถ สมาหาเร สงฺขฺยาทิ นปุํสกลิงฺคํ ภวติ, ปญฺจควํ, จตุปฺปถํ, สมาหารเสฺสกตฺตา เอกวจนเมว โหติ, สมาหาเรเตฺวว ปญฺจกาปาโล ปูโว, ติปุโตฺตฯ

๒๒. กฺวเจกตฺตญฺจ ฉฏฺฐิยาฯ

ฉฏฺฐิเยกเตฺถ กฺวจิ นปุํสกตฺตํ โหเตกตฺถญฺจ, สลภานํ ฉายา สลภจฺฉายํ, เอวํ สกุนฺตานํ ฉายา สกุนฺตจฺฉายํ, ปาสาทจฺฉายํ ปาสาทจฺฉายา, ฆรจฺฉายํ ฆรจฺฉายา, อมนุสฺสสภาย นปุํสเกกตฺตํ ภวติ พฺรหฺมสภํ, เทวสภํ, อินฺทสภํ, ยกฺขสภํ, สรภสภํ, มนุสฺสสภายํ ปน ขตฺติยสภา, ราชสภา อิเจฺจวมาทิ, กฺวจีติ กิํ ราชปุริโสฯ

๒๓. สฺยาทีสุ รโสฺสฯ

นปุํสเก วตฺตมานสฺส รโสฺส โหติ สฺยาทีสุฯ สลภจฺฉายํ, สฺยาทีสูติ กิํ? สลภจฺฉาเยฯ

๒๔. ฆปสฺสนฺตสฺสาปฺปธานสฺสฯ

อนฺตภูตสฺส อปฺปธานสฺส ฆปสฺส สฺยาทีสุ รโสฺส โหติฯ พหุมาโล โปโส, นิโกฺกสมฺพิ, อติวาโมรุ, อนฺตสฺสาติ กิํ? ราชา กญฺญาปิโย, อปฺปธานสฺสาติ กิํ? ราชกุมารี พฺรหฺมพนฺธูฯ

๒๕. โคสฺสุฯ

อนฺตภูตสฺส อปฺปธานสฺส โคสฺส สฺยาทีสุ อุ โหติฯ จิตฺตคุ, อปฺปธานสฺสาเตฺวว? สุโค, อนฺตสฺสาเตฺวว? โคกุลํฯ

๒๖. อิตฺถิยมตฺวาฯ

อิตฺถิยํ วตฺตมานโต อการนฺตโต นามสฺมา อาปจฺจโย โหติฯ ธมฺมทินฺนาฯ

๓๗. นทาทิโต วีฯ

นทาทีหิ อิตฺถิยํ วีปฺปจฺจโย โหติฯ นที, มหี, กุมารี, ตรุณี, วารุณี, โคตมีฯ (๑๔) ‘‘โคโต วา’’ คาวี โค, อากติคโณ-ยํ, โกโร ‘‘นฺตนฺตูนํ วีมฺหิ โต วา’’ (๓-๓๖) ติ วิเสสนโตฺถฯ

๒๘. ยกฺขาทิตินี จฯ

ยกฺขาทิโต อิตฺถิยํ อินี โหติ วีจฯ ยกฺขินี ยกฺขี, นาคินี นาคี, สีหินี สีหีฯ

๒๖. อารามิกาทีหิฯ

อารามิกาทิโต อินี โหติตฺถิยํฯ อารามิกินี, อนนฺตรายิกินี, ราชินี (๑๕) ‘‘สญฺญายํ มานุโส’’ มานุสินี, อญฺญตฺร มานุสีฯ

๓๐. ยุวเณฺณหิ นีฯ

อิตฺถิยมิวณฺณุวณฺณเนฺตหิ นี โหติ พหุลํฯ สทาปยตปาณินี, ทณฺฑินี, ภิกฺขุนี, ขตฺตพนฺธุนี, ปรจิตฺตวิทุนี, มาตุอาทิโต กสฺมา น โหติ? อิตฺถิปฺปจฺจยํ วินาปิ อิตฺถตฺตาภิธานโตฯ

๓๑. กฺติมฺหาญฺญเตฺถฯ

กฺติมฺหาญฺญเตฺถเยว อิตฺถิยํ นี โหติ พหุลํฯ สาหํ อหิํ สารตินี, ตสฺสา มุฏฺฐสฺสตินิยา, สาคาวี วจฺฉคิทฺธินี, อญฺญเตฺถติ กิํ? ธมฺมรติฯ

๓๒. ฆรณฺยาทโยฯ

ฆรณิปฺปภุตโย นีปฺปจฺจนฺตาสาธโว ภวนฺติฯ ฆรณี, โปกฺขรณี, อีสฺส-ตฺตํ นิปาตนา, (๑๖) ‘‘อาจริยา วา ย-โลโป จ’’ อาจรินี, อาจริยาฯ

๓๓. มาตุลาทิตฺวานี ภริยายํฯ

มาตุลาทิโต ภริยายมานี โหติฯ มาตุลานี, วารุณานี, คหปตานี, อาจริยานี, (๑๗) ‘‘อภริยายํ ขตฺติยา วา’’ ขตฺติยานี ขตฺติยา, นทาทิปาฐา ภริยายนฺตุ ขตฺติยีฯ

๓๔. อุปมาสํหิต สหิต สญฺญต สห สผวาม ลกฺขณาทิตูรุตูฯ

อูรุสทฺทา อุปมานาทิปุพฺพา อิตฺติยมู โหติฯ กรโภรู, สํหิโตรู, สหิโตรู, สญฺญโตรู, สโหรู, สโผรู, วาโมรู, ลกฺขโณรู, อูติโยควิภาคา อู พฺรหฺมพนฺธูฯ

๓๕. ยุวา ติฯ

ยุวสทฺทโต ติ โหติตฺถิยํฯ ยุวติฯ

๓๖. นฺตนฺตูนํ วีมฺหิโต วาฯ

วีมฺหิ นฺตนฺตูนํ โต วา โหติฯ คจฺฉตี คจฺฉนฺตี, สีลวตี สีลวนฺตีฯ

๓๗. ภวโต โภโตฯ

วีมฺหิ ภวโต โภตาเทโส โหติ วาฯ โภตี ภวนฺตีฯ

๓๘. โคสฺสาวงฯ

โคสทฺทสฺส วีมฺหาวง โหติฯ คาวีฯ

๓๙. ปุถุสฺส ปถวปุถวาฯ

วีมฺหิ ปุถุสฺส ปถวปุถวา โหนฺติฯ ปถวี, ปุถวี, เฐ ปถวีฯ

๔๐. สมาสนฺตฺวฯ

สมาสนฺตฺว อิติ จาธิกรียติฯ

๔๑. ปาปาทีหิ ภูมิยาฯ

ปาปาทีหี ปรา ยา ภูมิ ตสฺสา สมาสโนฺต อ โหติฯ ปาปภูมํ, ชาติภูมํฯ

๔๒. สงฺขฺยาหิฯ

สงฺขฺยาหิ ปรา ยา ภูมิ ตสฺสา สมาสโนฺต อ โหติฯ ทฺวิภูมํ, ติภูมํฯ

๔๓. นทีโคทาวรีนํฯ

สงฺขฺยาหิ ปราสํ นทีโคทาวรีนํ สมาสโนฺต อ โหติ, ปญฺจนทํ, สตฺตโคทาวรํ, สงฺขฺยาหิ เตฺวว? มหานที, นทีโคทาวรีนนฺติ กึ? ทสิตฺถิฯ

๔๔. อสเงฺขฺยหิ จางฺคุลฺยานญฺญาสงฺขฺยเตฺถสุฯ

อสเงฺขฺยหิ สงฺขฺยาหิ จ ปราย องฺคุลฺยา สมาสโนฺต อ โหติ โน เจ อญฺญปทเตฺถ อสงฺขฺย เตฺถ จ สมาโส วตฺตเตฯ นิคฺคตมงฺคุลีหิ นิรงฺคุลํ, อจฺจงฺคุลํ, เทฺว องฺคุลิโย สมาหฎา ทฺวงฺคุลํ, อนญฺญาสงฺขฺยเตฺถสูติ กึ? ปญฺจงฺคุลิ หโตฺถ, อุปงฺคุลิ, กถํ ‘เทฺว องฺคุลีมานมสฺสาติ ทฺวงฺคุล’นฺติ? นาตฺร สมาโสญฺญปทเตฺถ วิหิโต มตฺตาทีนํ โลเป กเต ตตฺถ วตฺตเตฯ องฺคุลสโทฺท วา ปมาณวาจิ สทฺทนฺตรํ, ยถา ‘เสนงฺคุลปฺปมาเณน องฺคุลานํ สตํ ปุณฺณํ จตุทฺทส วา องฺคุลา นี’ติฯ

๔๕. ทีฆาโหวเสฺสกเทเสหิ จ รตฺตฺยาฯ

ทีฆาทีหิ อสเงฺขฺยหิ สงฺขฺยาหิ จ ปรมสฺมา รตฺติยา สมาสโนฺต อ โหติฯ ทีฆรตฺตํ, อโหรตฺตํ (โตฺต), วสฺสารตฺตํ (โตฺต), ปุพฺพรตฺตํ, อปรรตฺตํ, อฑฺฒรตฺตํ, อติกฺกโนฺต รตฺตึ อติรโตฺต, เทฺวรตฺตี สมาหฎา ทิรตฺตํ (โตฺต), วา กฺวจิ พหุลาธิการา เอกรตฺตํ (โตฺต), เอกรตฺติ, อนญฺญาสงฺขฺยเตฺถสุเตฺวว? ทีฆรตฺติเหมโนฺต, อุปรตฺติ, กฺวจิ โหเตว พหุลํ วิธานายถารตฺตํฯ

๔๖. โคตฺวจเตฺถ จาโลเปฯ

โคสทฺทา อโลปวิสยา สมาสโนฺต อ โหติ น เจ จเตฺถ สมาโส อญฺญปทเตฺถ อสงฺขฺยเตฺถ จ, ราชคโว, ปรมคโว, ปญฺจควธโน, ทสควํ, อโลเปติ กึ? ปญฺจหิ โคหิ กีโต ปญฺจคุ, อจเตฺถติ กิ? อชสฺสคาโว, อนญฺญาสงฺขฺยเตฺถสุเตฺวว? จิตฺตคุ, อุปคุฯ

๔๗. รตฺตินฺทิวทารควจตุรสฺสาฯ

เอเต สทฺทา ออนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ รโตฺต จ ทิวา จ รตฺตินฺทิวํ, รตฺติ จ ทิวา จ รตฺตินฺทิวํ, ทารา จ คาโว จ ทารควํ, จตโสฺส อสฺสิโย อสฺส จตุรโสฺสฯ

๔๘. อายาเมนุควํฯ

อนุควนฺติ นิปจฺจเต อายาเม คมฺยมาเนฯ อนุควํ สกฏํ, อายาเมติ กึ? คุนฺนํ ปณฺฉา อนุคุฯ

๔๙. อกฺขิสฺมาญฺญเตฺถฯ อกฺขิสฺมา สมาสนฺต อ โหติ อญฺญตฺเถ เจ สมาธสาฯ วิสาล โกฺข, วิสาลกฺขีฯ

๕๐. ทารุมฺยงฺคุลฺยาฯ

องฺคุลนฺตา อญฺญปทเตฺถ ทารุมฺหิ สมาสนฺต อ โหติฯ ทฺวงฺคุลํทารุ, ปญฺจงฺคุลํ, องฺคุลิสทิสาวยวํ ธญฺญาทีนํ วิเกฺขปกํ ทารุํ วุจฺจเต, ปมาเณ ตุ ปุเพฺพ วิย สิทฺธํ สขราชสทฺทา อการนฺตาว, สิโสฺสปิ น ทิสฺสติ, คาณฺฑี วธนฺวาติ ปกตนฺตเรน สิทฺธํฯ

๕๑. จิ วีติหาเรฯ

โอฆาพฺยติหาเร คมฺยมาเน อญฺญปทเตฺถ วตฺตมานโต จิ โหติฯ เกสาเกสิ ทณฺฑาทณฺฑิ, จกาโร ‘‘จิสฺมิ’’นฺติ (๓.๖๖) วิเสสนโตฺถ, สุคนฺธิ, ทุคฺคนฺตีติ ปโยโค น ทิสฺสเตฯ

๕๒. ลฺตฺวิตฺถิยูหิ โกฯ

ลฺตุปฺปจฺจยเนฺตหิ, อิตฺถิยมีการูการเนฺตหิ จ พหุลํ กปฺปจฺจโย โหติ อญฺญปทเตฺถฯ พหุกตฺตุโก, พหุกุมาริโก, พหุพฺรหฺมพนฺธุโก, พหุลํเตฺวว? สุพฺภูฯ

๕๓. วาญฺญโตฯ

อเญฺญหิ อญฺญปทเตฺถ โก วา พหุลํ โหติฯ พหุมาลโก, พหุมาโลฯ

๕๔. อุตฺตรปเทฯ เอตมธิกตํ เวทิตพฺพํฯ

๕๕. อิมสฺสิทํฯ

อุตฺตรปเท ปรโต อิมสฺส อิทํ โหติฯ อิทมฏฺฐิตา, อิทปฺปจฺจยตา, นิคฺคหีตโลโป ปสฺส จ ทฺวิภาโวฯ

๕๖. ปุํ ปุมสฺส วาฯ ปุมสฺส ปุํ โหตฺตุตรปเท วิภาสาฯ ปุลฺลิงฺคํ, ปุมลิงฺคํฯ

๕๗. ฏนฺตนฺตูนํฯ

เอสํ ฏ โหตฺตุตรปเท กฺวจิ วาฯ ภวมฺปติฏฺฐามยํ, ภควํมูลกา โน ธมฺมา, พหุลาธิการาตราทีสุ จ ปเคว มหตฺตรี, รตฺตญฺญุมหตฺตํฯ

๕๘. อฯ เอสํ อ โหตฺตุตรปเทฯ คุณวนฺตปติโฏฺฐ-สฺมิฯ

๕๙. มนาทฺยาปาทีนโม มเย จฯ มนาทีนมาปาทีนํ จ โอ โหตฺตุตรปเท มเย จฯ มโน เสฏฺฐา, มโนมยา, รโชชลฺลํ, รโชมยํ, อาโปคตํ, อาโปมยํ, อนฺยนฺติ ทิโสทิสํฯ

๖๐. ปรสฺส สงฺขฺยาสุฯ

สงฺขฺยาสุตฺตรปเทสุ ปรสฺส โอ โหติฯ ปโรสตํ, ปโรสหสฺสํ, สงฺขฺยาสูติ กึ? ปรทตฺตูปชีวิโนฯ

๖๑. ชเน ปุถสฺสุฯ

ชเน อุตฺตรปเท ปุถสฺส อุ โหติฯ อริเยหิ ปุถเควายํ ชโนติ ปุถุชฺชโนฯ

๖๒. โส ฉสฺสาหายตเน วาฯ

อเห อายตเน จุตฺตรปเท ฉสฺส โส วา โหติฯ สาหํ ฉาหํ, สฬายตนํ, ฉฬายตนํฯ

๖๓. ลฺตุปิตาทีนมารงรงฯ

ลฺตุปฺปจฺจยนฺตานํ ปิตาทีนญฺจ ยถากฺกมมารงรง วา โหนฺตุตฺตรปเท, สตฺถารทสฺสนํ, กตฺตารนิเทฺทโส, มาตรปิตโร, วาเตฺวว? สตฺถุทสฺสนํ, มาตาปิตโรฯ

๖๔. วิชฺชาโยนิสมฺพนฺธานมา ตตฺร จเตฺถฯ

ลฺตุปิตาทีนํ วิชฺชาสมฺพนฺธีนํ โยนิสมฺพนฺธีนํ จ เตเสฺวว ลฺตุปิตาทีสุ วิชฺชาโยนิสมฺพนฺธิสุตฺตรปเทสุ จตฺถวิสเย อา โหติฯ โหตาโปตโร มาตาปิตโร, ลฺตุปิตาทีนํ เตฺวว? ปุตฺตภาตโร, ตเตฺรติ กึ? ปิตุปิตามหา, จเตฺถติ กึ? มาตุภาตา, วิชฺชาโยนิสมฺพนฺธานนฺติ กึ? ทาตุภตฺตาโรฯ

๖๕. ปุเตฺตฯ

ปุเตฺต อุตฺตรปเท จตฺถวิสเย ลฺตุปิตาทีนํ วิชฺชาโยนิ สมฺพนฺธานมา โหติฯ ปิตาปุตฺตา, มาตาปุตฺตาฯ

๖๖. จิสฺมึฯ

จิปฺปจฺจยเนฺต อุตฺตรปเท อา โหติฯ เกสาเกสิ, มุฏฺฐามุฏฺฐิฯ

๖๗. อิตฺถิยมฺภาสิตปุมิตฺถี ปุเมวเกเตฺถฯ

อิตฺถิยํ วตฺตมาเน เอกเตฺถ สมานาธิกรเณ อุตฺตรปเท ปเร ภาสิตปุมา อิตฺถี ปุเมว โหติฯ กุมารภริโย, ทีฆชโงฺฆ, ยุวชาโย, อิตฺถิยนฺติ กึ? กลฺยาณี ปธานเมสํ กลฺยาณิปฺปธานา, ภาสิตปุเมติ กึ? กญฺญาภริโย, อิตฺถีติ กึ? คามณิกุลํ ทิฏฺฐิ อสฺส คามณิทิฏฺฐิ, เอกเตฺถติ กึ? กลฺยาณิยา มาตา กลฺยาณิมาตาฯ

๖๘. กฺวจิ ปจฺจเยฯ

ภาสิตปุมิตฺถี ปจฺจเย กฺวจิ ปุเมว โมติฯ พฺยตฺตตรา, พฺยตฺตตมาฯ

๖๙. สพฺพาทโย วุตฺติมเตฺตฯ

อิตฺถิวาจกา สพฺพาทโย วุตฺติมเตฺต ปุเมว โหนฺติฯ ตสฺสา มุขํ ตมฺมุขํ, ตสฺสํ ตตฺร, ตาย ตโต, ตสฺสํ เวลายํ ตทาฯ

๗๐. ชายาย ชยํ ปติมฺหิฯ

ปติมฺหิ ปเร ชายาย ชยํ โหติ, ชยมฺปตี, 'ชานิปตี'ติ ปกตนฺตเรน สิทฺธํ, ตถา 'ทมฺปตี, ชมฺปตี'ติฯ

๗๑. สญฺญายมุโททกสฺสฯ

สญฺญายมุทกสฺสุตฺตรปเท อุทาเทโส โหติฯ อุทธิ, อุทปานํฯ

๗๒. กุมฺภาทีสุ วาฯ

กุมฺภาทีสุตฺตรปเทสุ อุทกสฺส อุทาเทโส วา โหติฯ อุทกุมฺภ อุทกกุมฺภ, อุทปตฺต อุทกปตฺต, อุทพินฺธุ อุทกพินฺธุ, อากติคโณ-ยํฯ

๗๓. โสตาทีสูโลโปฯ

โสตาทีสุตฺตรปเทสุ อุทกสฺส อุสฺส โลโป โหติฯ ทกโสตํ, ทกรกฺขโสฯ

๗๔. ฎ นญ สฺสฯ

อุตฺตรปเท นญ สทฺทสฺส ฎ โหติฯ อพฺราหฺมโณ, ญกาโร กึ? เกวลสฺส มา โหตุ ปามนปุโตฺตฯ

๗๕. อน สเรฯ

สราโท อุตฺตรปเท นญ สทฺทสฺส อน โหติฯ อนกฺขาตํฯ

๗๖. นขาทโยฯ

นขาทโย สทฺทา อนน ฎาเทสา นิปจฺจเนฺตฯ นาสฺส ขมตฺถีติ นโข, อขมญฺญํ, สญฺญาสเทฺทสุ จ นิปฺผตฺติมตฺตํ ยถากถญฺจิ กตฺตพฺพํนาสฺส กุลมตฺถีติ นกุโล, อกุลมญฺญํ, นข นกุล นปุํสกนกฺขตฺต นาก เอวมาทิฯ

๗๗. นโค วาปฺปาณินิฯ

นคอิจฺจปฺปาณินิ วา นิปจฺจเตฯ นโค รุโกฺข, นโค ปพฺพโต, อโค รุโกฺข, อโค ปพฺพโต, อปฺปาณินีติ กึ? อโค วสโล สีเตนฯ

๗๘. สหสฺส โส-ญฺญเตฺถฯ

อญฺญปทตฺถวุตฺถิมฺหิ สมาเส อุตฺตรปเท ปเร สหสฺส โส วา โหติฯ สปุโตฺต, สหปุโตฺต, อญฺญเตฺถติ กึ? สห กตฺวา, สห ยุชฺฌิตฺวาฯ

๗๙. สญฺญายํฯ

สหสฺสุตฺตรปเท โส โหติ สญฺญายํฯ สาสฺสตฺถํ, สปลาสํฯ

๘๐. อปฺปจฺจเกฺขฯ

อปฺปจฺจเกฺข คมฺยมาเน สหสฺส โส โหตุตฺตรปเท, สาคฺคิ กโปโต, สปิสาจา วาตมณฺฑลิกาฯ

๘๑. อกาเล สกเตฺถฯ

สกตฺถปฺปธานสฺส สหสทฺทสฺส อกาเล อุตฺตรปเท โส โหติฯ สมฺปนฺนํ พฺรหฺมํ สพฺรหฺมํ, สจกฺกํ นิเธหิ, สธุรํ ปาเชหิ, อกาเลติ กึ? สห ปุพฺพณฺหํ, สหาปรณฺหํฯ

๘๒. คนฺถนฺตาธิเกฺยฯ

คนฺถเนฺต อาธิเกฺย จ วตฺตมานสฺส สหสฺส โส โหตุตฺตรปเทฯ สกลํ โชติมธีเต สมุหุตฺตํ, กาลโตฺถ อารโมฺภ, อาธิเกฺย-สโทณา ขารี, สมาสโก กหาปโณ, นิจฺจโตฺถยมารโมฺภฯ

๘๓. สมานสฺส ปกฺขาทีสุ วาฯ

ปกฺขาทีสุตฺตรปเทสุ สมานสฺส โส โหติ วาฯ สปโกฺข สมานปโกฺข, สโชติ สมานโชติ, ปกฺขาทีสูติ กึ? สมานสีโล, ปกฺข, โชติ, ชนปท, รตฺติ, ปตฺตินี, ปตฺตี, นาภิ, พนฺธุ พฺรหฺมจารี, นาม, โคตฺต, รูป, ฐาน, วณฺณ, วโย, วจน, ธมฺม, ชาติย, ฆจฺจฯ

๘๔. อุทเร อิเยฯ

อุทเร อิเย ปเร ปรโต สมานสฺส โส วา โหติฯ โสทริโย, สมาโนทริโย, อิเยติ กึ? สมาโนทราฯ

๘๕. รีริกฺขเกสุฯ

เอเตสุ สมานสฺส โส โหติฯ สรี, สริโกฺข, สริโสฯ

๘๖. สพฺพาทีนมาฯ

รีริกฺขเกสุ สพฺพาทีนมา โหติฯ ยาที, ยาทิโกฺข, ยาทิโสฯ

๘๗. นฺตกิมิมานํ ฏากีฏีฯ

รีริกฺขเกสุ นฺตสทฺท กึสทฺท อิมสทฺทานํ ฏากีฏี โหนฺติ ยถากฺกมํฯ ภวาที, ภวาทิโกฺข, ภวาทิโส, กีที, กีทิโกฺข, กีทิโส, อีที, อีทิโกฺข, อีทิโสฯ

๘๘. ตุมฺหามฺหานํ ตาเมกสฺมิํฯ

รีริกฺขเกสุ ตุมฺหามฺหานํ ตามา โหเนฺตกสฺมึ ยถากฺกมํฯ ตาที, ตาทิโกฺข, ตาทิโส, มาที, มาทิโกฺข, มาทิโสฯ เอกสฺมินฺติ กึ? ตุมฺหาที, อมฺหาที, ตุมฺหาทิโกฺข, อมฺหาทิโกฺข, ตุมฺหาทิโส, อมฺหาทิโสฯ

๘๙. ตํ มมญฺญตฺรฯ

รีริกฺขกนฺตโต อญฺญสฺมึ อุตฺตรปเท ตุมฺหามฺหานเมกสฺมึ ตํมํ โหนฺติ ยถากฺกมํ, ตนฺทีปา, มนฺทีปา, ตํสรณา, มํสรณา, ตโยฺยโค, มโยฺยโคติ พินฺทุโลโปฯ

๙๐. เวตเสฺสฏฯ

รีริกฺขเกเสฺวตเสฺสฏ วา โหติ, เอที, เอตาที, เอทิโกฺข, เอตาทิโกฺข, เอทิโส, เอตาทิโสฯ

๙๑. วิธาทีสุ ทฺวิสฺส ทุฯ

ทฺวิสฺส ทุ โหติ วิธาทีสุ, ทุวิโธ, ทุปฏฺฐํ เอวมาทิฯ

๙๒. ทิ คุณาทีสุฯ

คุณาทีสุ ทฺวิสฺส ทิ โหติ, ทฺวิคุณํ, ทิรตฺติ, ทิคุ เอวมาทิฯ

๙๓. ตีสฺวฯ

ตีสุ ทฺวิสฺส อโหติฯ ทฺวตฺติกฺขตฺตุํ, ทฺวิตฺติปตฺตปุราฯ

๙๔. อา สงฺขฺยายาสตาโท-นญฺญเตฺถฯ

สงฺขฺยายมุตฺตรปเท ทฺวิสฺส อา โหติ อสตาโท อนญฺญธตฺเถฯ ทฺวาทส, ทฺวาวีสติ ทฺวตฺติํส, สงฺขฺยายนฺติ กึ? ทิรตฺตํ, อสตาโทติ กึ? ทิสตํ, ทิสหสฺสํฯ อนญฺญเตฺถติ กึ? ทฺวิทสาฯ

๙๕. ติเสฺสฯ

สงฺขฺยายมุตฺตรปเท ติสฺส เอ โหติ อสตาโท อนญฺญเตฺถ, เตรส, เตวีส, เตตฺติํส, สงฺขฺยายํเตฺวว? ติรตฺตํ, อสตาโทเตฺวว? ติสตํ, อนญฺญเตฺถเตฺวว? ติจตุกาฯ

๙๖. จตฺตาลีสาโท วาฯ

ติเสฺส วา โหติ จตฺตาลีสาโท, เตจตฺตาลาสํ ติจตฺตาลีสํ, เตปญฺญาสํ ติปญฺญาสํ, เตสฏฺฐิ ติสฏฺฐิ, เตสตฺตติ ติสตฺตติ, เตอสีติ ติยาสีติ, เตนวุติ ตินวุติ, อสตาโทเตฺวว? ติสตํฯ

๙๗. ทฺวิสฺสา จฯ

อสตาโท-นญฺญเตฺถ จตฺตาลีสาโท ทฺวิเสฺส วา โหติ อา จฯ เทฺวจตฺตาลีสํ, ทฺวาจตฺตาลีสํ ทฺวิจตฺตาลีสํ, เทฺวปญฺญาสํ, ทฺวาปญฺญาสํ ทฺวิปญฺญาสํ อิจฺจาทิฯ

๙๘. พาจตฺตาลีสาโทฯ

ทฺวิสฺส พา วา โหติ อจตฺตาลีสาโท-นญฺญเตฺถฯ พารส ทฺวาทส, พาวีสติ ทฺวาวีสติ, พตฺติํส ทฺวตฺติํส, อจตฺตาลีสาโทติ กิํ? ทฺวิจตฺตาลีสํฯ

๙๙. วีสติทเสสุ ปญฺจสฺส ปณฺณปนฺนาฯ

วีสติทเสสุ ปเรสุ ปญฺจสฺส ปณฺณปนฺนา โหนฺติ วา ยถากฺกมํฯ ปณฺณวีสติ ปญฺจวีสติ, ปนฺนรสฺว ปญฺจทสฯ

๑๐๐. จตุสฺส จุโจ ทเสฯ

จตุสฺส จุโจ โหนฺติ วา ทสสเทฺท ปเรฯ จุทฺทส, โจทฺทส, จตุทฺทสฯ

๑๐๑. ฉสฺส โสฯ

ฉสฺส โสอิจฺจยมาเทโส โหติ ทสสเทฺท ปเรฯ โสฬสฯ

๑๐๒. เอกฏฺฐานมาฯ

เอกอฏฺฐานํ อา โหติ ทเส ปเรฯ เอกาทส, อฏฺฐารสฯ

๑๐๓. ร สงฺขฺยาโต วาฯ

สงฺขฺยาโต ปรสฺส ทสสฺส ร โหติ วิภาสาฯ เอการส เอกาทส, พารส ทฺวาทส, ปนฺนรส ปญฺจทส, สตฺตรส สตฺตทส, อฏฺฐารส อฏฺฐาทส, ปนฺนพาเทเสสุ นิจฺจํ, อิธ น โหติ จตุทฺทสฯ

๑๐๔. ฉตีหิ โฬ จฯ

ฉตีหิ ปรสฺส ทสสฺส โฬ โหติ โร จ, โสฬส โสรส, เตฬส เตรสฯ

๑๐๕. จตุตฺถ ตติยาน มฑฺฒุฑฺฒติยาฯ

อฑฺฒา ปเรสํ จตุตฺถตติยานํ อุฑฺฒติยา โหนฺติ ยถากฺกมํฯ อเฑฺฒน จตุโตฺถ อฑฺฒุโฑฺฒ, อเฑฺฒน ตติโย อฑฺฒติโย, กถํ อฑฺฒเตโยฺยติ? สกเตฺถ เณฺย อุตฺตรปทวุฑฺฒิฯ

๑๐๖. ทุติยสฺส สห ทิยฑฺฒทิวฑฺฒาฯ

อฑฺฒา ปรสฺส ทุติยสฺส สห อฑฺฒสเทฺทน ทิยฑฺฒทิวฑฺฒา โหนฺติฯ อเฑฺฒน ทุติโย ทิยโฑฺฒ, ทิวโฑฺฒ วาฯ

๑๐๗. สเร กท กุสฺสุตฺตรเตฺถฯ

กุสฺสุตฺตรปทเตฺถ วตฺตมานสฺส สราโท อุตฺตรปเท กทาเทโส โหติฯ กทนฺนํ, กทสนํ, สเรติ กิํ? กุปุโตฺต, อุตฺตรเตฺถติ กิํ? กุโอโฏฺฐ ราชาฯ

๑๐๘. กาปฺปเตฺถฯ

อปฺปเตฺถ วตฺตมานสฺส กุสฺส กา โหติ อุตฺตรปทเตฺถ, อปฺปกํ ลวณํ กาลวณํฯ

๑๐๙. ปุริเส วาฯ

กุสฺส ปุริเส กา โหติ วาฯ กาปุริโส กุปุริโส, อยมปฺปตฺตวิภาสา, อปฺปเตฺถ ตุ ปุเพฺพน นิจฺจํ โหติ อีสํ ปุริโส กาปุริโสฯ

๑๑๐. ปุพฺพาปรชฺชสายมเชฺฌหาหสฺส โณฺหฯ

ปุพฺพาทีหุตฺตรปทสฺส อหสฺส ณฺหาเทโส โหติ, ปุพฺพโณฺห, อปรโณฺห, อชฺชโณฺห, สายโณฺห, มชฺฌโณฺห (ปโณฺห)ฯ

อิติ โมคฺคลฺลาเน พฺยากรเณ วุตฺติยํ

สมาสกโณฺฑ ตติโยฯ

๔. จตุโตฺถ กโณฺฑ (ณาทิ)

๑. โณ วา ปเจฺจฯ

ฉฏฺฐิยนฺตา นามสฺมา วา ณปฺปจฺจโย โหติ อปเจฺจ-ภิเธเยฺย, ณกาโร วุทฺธฺยโตฺถ, เอว มญฺญตฺตาปิ, วสิฏฺฐสฺสาปจฺจํ วาสิโฏฺฐ, วาสิฏฺฐี วา, โอปคโว, โอปควี วา, เวติ วากฺยสมาสวิกปฺปนตฺถํ, ตสฺสาธิกาโร สกตฺถาวธิฯ

๒. วจฺฉาทิโต ณานณายนาฯ

วจฺฉาทีหิ อปจฺจปฺปจฺจยเนฺตหิ โคตฺตาทีหิ จ สเทฺทหิ ณานณายนปฺปจฺจยา วา โหนฺติ อปเจฺจ, วจฺฉาโน วจฺฉายโน, กจฺจาโน กจฺจายโน, ยาคเม กาติยาโน, โมคฺคลฺลาโน โมคฺคลฺลายโน, สากฏาโน สากฏายโน, กณฺหาโน กณฺหายโน อิจฺจาทิฯ

๓. กตฺติกาวิธวาทีหิ เณยฺยเณราฯ

กตฺติกาทีหิ วิธวาทีหิ จ เณยฺยเณรา วา ยถากฺกมํ โหนฺติ อปเจฺจ, กตฺติเกโยฺย, เวนเตโยฺย, ภาคิเนโยฺย อิจฺจาทิ , เวธเวโร, พนฺธเกโร, นาลิเกโร, สามเณโร อิจฺจาทิฯ

๔. ณฺยทิจฺจาทีหิฯ

ทิติปฺปภุติหิ โณฺย วา โหติ อปเจฺจ, เทโจฺจ, อาทิโจฺจ, โกณฺฑโญฺญ, คโคฺคฺย, ภาตโพฺพ อิจฺจาทิฯ

๕. อา ณิฯ

อการนฺตโต ณิ วา โหติ อปเจฺจ, ทกฺขิ, ทตฺถิ, โทณิฯ วาสวิ, วารุณิ อิจฺจาทิฯ

๖. ราชโต โญฺญ ชาติยํฯ

ราชสทฺทโต โญฺญ วา โหติ อปเจฺจ ชาติยํ คมฺยมานายํ, ราชโญฺญ, ชาติยนฺติ กึ? ราชาปจฺจํฯ

๗. ขตฺตา ยิยาฯ

ขตฺตสทฺทา ยอิยา โหนฺติ อปเจฺจ ชาติยํ, ขโตฺย, ขตฺติโย, ชาติยํเตฺวว? ขตฺติฯ

๘. มนุโต สฺสสณฯ

มนุสทฺทโต ชาติยํ สฺสสณ โหนฺติ อปเจฺจ, มนุโสฺส, มานุโส, อิตฺถิยํ มนุสฺสา, มานุสี, ชาติยํเตฺวว? มานโวฯ

๙. ชนปทนามสฺมา ขตฺติยา รเญฺญ จ โณฯ

ชนปทสฺส ยํ นามํ, ตนฺนามสฺมา ขตฺติยา อปเจฺจ รเณฺญ จ โณ โหติ, ปญฺจาโล, โกสโล, มาคโธ, โอกฺกาโก, ชนปทนามสฺมาติ กึ? ทาสรถิ, ขตฺติยาติ กึ? ปญฺจาลสฺส พฺราหฺมณสฺส อปจฺจํ ปญฺจาลิฯ

๑๐. ณฺย กุรุสิวีหิฯ

กุรุสิวีหิ อปเจฺจ รเณฺญ จ โณฺย โหติฯ โกรโพฺย, เสโพฺยฯ

๑๑. ณ ราคา เตน รตฺตํฯ

ราควาจิตติยนฺตโต รตฺตมิเจฺฉตสฺมึ อเตฺถ โณ โหติ, กสาเวน รตฺตํ กาสาวํ, โกสุมฺภํ, ยาลิทฺทํ, ราคาติ กึ? เทวทเตฺตน รตฺตํ วตฺถํ, อิธ กสฺมา น โหติ? 'นีลํ ปีต'นฺติ, คุณวจนตฺตา วินาปิ เณน ณตฺถสฺสาภิธานโตฯ

๑๒. นกฺขเตฺตนินฺทุยุเตฺตน กาเลฯ

ตติยนฺตโต นกฺขตฺตา เตน ลกฺขิเต กาเล โณ โหติ, ตเญฺจ นกฺขตฺตมินฺทุยุตฺตํ โหติ, ผุสฺสี รตฺติ, ผุสฺสํ อหํ, นกฺขเตฺตเนติ กึ? คุรุนา ลกฺขิตา รตฺติฯ อินฺทุยุเตฺตเนติ กึ? กตฺติกาย ลกฺขิโต มุหุโตฺต, กาเลติ กึ? ผุเสฺสน ลกฺขิตา อตฺถสิทฺธิ, อชฺชกตฺติกาติ กตฺติกายุเตฺต จเนฺท กตฺติกาสโทฺท วตฺตเตฯ

๑๓. สา-สฺส เทวตา ปุณฺณมาสีฯ

เสติ ปฐมนฺตา อสฺสาติ ฉฎฺฐฺยเตฺถ โณ ภวติ, ยํ ปฐมนฺตํ, สา เจ เทวตา ปุณฺณมาสีวา, สุคโต เทวตา อสฺสาภิ โสคโต, มาหิโนฺท, ยาโม, วารุโณ, ผุสฺสี ปุณฺณมาสี อสฺส สมฺพนฺธินีติ ผุโสฺส, มาโฆ, มาโฆ, ผคฺคุโน, จิโตฺต, เวสาโขฯ เชฎฺฐมูโล, อาสโฬฺห, สาวโณ, โปฎฺฐปาโท, อสฺสยุโช, กตฺติโก, มาคสิโร, ปุณฺณมาสีติ กึ? ผุสฺสี ปญฺจมี อสฺส, ปุณฺณมาสี จ ภตกมาสสมฺพนฺธินี น โหติ... ปุโณฺณ มา อสฺสนฺติ นิพฺพจนา, อโต เอว นิปาตนา โณ สาคโม จ, มาสสุติ ยาว น ปญฺจทส รตฺตาโท วิธิฯ

๑๔. ตมธีเต ตํ ชานาติ กณิกา จฯ

ทุติยนฺตโต ตมธีเต ตํ ชานาตีติ เอเตสฺวเตฺถสุ โณ โหติ โณ ณิโก จ, พฺยากรณมธีเต ชานาติ วา เวยฺยากรโณ, ฉโนฺทโส, กมโก, ปทโก, เวนยิโก, สุตฺตนฺติโก, ทฺวิตคฺคหณํ ปุถเควิธานตฺถํ ชานนสฺส จ อเชฺฌนวิสยภาวทสฺสนตฺถํ ปสิทฺธูปสงฺคหตฺถํ จฯ

๑๕. ตสฺส วิสเย เทเสฯ

ฉฎฺฐียนฺตา วิสเย เทสรูเป โณ โหติ, วสาตีนํ วิสโย เทโส วาสาโต, เทเสติ กึ? จกฺขุสฺส วิสโย รูปํ, เทวทตฺตสฺส วิสโย-นุวาโกฯ

๑๖. นิวาเส ตนฺนาเมฯ

ฉฎฺฐียนฺตา นิวาเส เทเส ตนฺนาเม โณ โหติ, สิวีนํ นิวาโส เทโส เสโพฺย, วาสาโตฯ

๑๗. อทูรภเวฯ

ฉฏฺฐิยนฺตา อทูรภเว เทเส ตนฺนาเม โณ โหติ, วิทิสาย อทูรภวํ เวทิสํฯ

๑๘. เตน นิพฺพเตฺตฯ

ตติยนฺตา นิพฺพเตฺต เทเส ตนฺนาเม โณ โหติ, กุสเมฺพน นิพฺพตฺตา โกสมฺภี นครี, กากนฺที, มากนฺที, สหเสฺสน นิพฺพตฺตา สาหสฺสี ปรีขา, โหตฺมฺหิ กตฺตริ กรเณ จ ยถาโยคํ ตติยาฯ

๑๙. ตมีธตฺถิฯ

ตนฺติ ปฐมนฺตา อิธาติ สตฺตมฺยเตฺถ เทเส ตนฺนาเม โณ โหติ, ยนฺตํ ปฐมนฺตมตฺถิ เจ, อุทุมฺพรา อสฺมิํ เทเส สนฺตีติ โอทุมฺพโร, พาทโร, พพฺพโชฯ

๒๐. ตตฺร ภเวฯ

สตฺตมฺยนฺตา ภวเตฺถ โณ โหติ, อุทเก ภโว โอทโก, โอรโส, ชานปโท, มาคโธ, กาปิลวตฺถโว, โกสโมฺพฯ

๒๑. อชฺชาทีหิ ตโนฯ

ภวเตฺถ อชฺชาทีหิ ตโน โหติ, อชฺช ภโว อชฺชตโน, สฺวาตโน, หิยฺยตฺตโนฯ

๒๒. ปุราโต โณ จฯ

ปุราอิจฺจสฺมา ภวเตฺถ โณ โหติ ตโน จ, ปุราโณ, ปุราตโนฯ

๒๓. อมาตฺวโจฺจฯ

อมาสทฺทโต อโจฺจ โหติ ภวเตฺถ, อมโจฺจฯ

๒๔. มชฺฌาทิตฺวิโมฯ

มชฺฌาทีหิ สตฺตมฺยเนฺตหิ ภวเตฺต อิโม โหติ, มชฺฌิโม, อนฺติโมฯ มชฺฌ, อนฺต, เหฏฺฐา, อุปริ, โอร, ปาร, ปจฺฉา, อพฺภนฺตร, ปจฺจนฺต (ปุรตฺถา, พาหิร)ฯ

๒๕. กณเณยฺยเณยฺยกยิยาฯ

สตฺตมฺยนฺตา เอเต ปจฺจยา โหนฺติ ภวเตฺถ, กณ-กุสินา รายํ ภโว โกสินารโก, มาคธโก, อารญฺญโก วิหาโรฯ เณยฺย-คเงฺคโยฺย, ปพฺพเตโยฺย, วาเนโยฺยฯ เณยฺยก-โกเลยฺยโก, พาราณเสยฺยโก, จเมฺปยฺยโก, มิถิเลยฺยโกติ เอยฺยโกฯ ย-คโมฺม, ทิโพฺพฯ อิยคามิโย, อุทริ-โย, ทิวิโย, ปญฺจาลิโย, โพธิปกฺขิโย, โลกิโยฯ

๒๖. ณิโกฯ

สตฺตมฺยนฺตา ภวเตฺถ ณิโก โหติ, สารทิโก ทิวโส, สารทิกา รตฺติฯ

๒๗. ตมสฺส สิปฺปํ สีลํ ปณฺยํ ปหรณํ ปโยชนํฯ

ปฐมนฺตา สิปฺปาทิวาจกา อเสฺสติฉฏฺฐิยเตฺถณิโก โหติ, วีณาวาทนํ สิปฺปมสฺส เวณิโก, โมทงฺคิโก, วํสิโก, ปํสุกู- ลธารณํ สีลมสฺส ปํสุกูลิโก, เตจีวริเกว, คโนฺธปณฺยมสฺส คนฺธิโก, เตลิโก, โคฬิโก, จาโป ปหรณมสฺส จาปิโก, โตมริโก, มุคฺคริโก, อุปธิปฺปโยชนมสฺส โอปธิกํ, สาติกํ, สาหสฺสิกํฯ

๒๘. ตํ หนฺตรหติ คจฺฉตุณฺฉติ จรติฯ

ทุติยนฺตา หนฺตีติ เอวมาทีสฺวเตฺถสุ ณีโก โหติฯ ปกฺขีหิปกฺขิโน หนฺตีติ ปกฺขิโก, สากุนิโก, มายูริโกฯ มเจฺฉหิ-มจฺฉิโก, เมนิโกฯ มิเคหิ-มาควิโก หาริณิโก, ‘สูกริโก’ติ อิโกฯ สตมรหตีติ สาติกํ, สนฺทิฎฺฐิโก, เอหิปสฺสวิธึ อรหตีติ เอหิปสฺสิโก, สาหสฺสิโก, ‘สหสฺสิโย’ติ อิโยฯ ปรทารํ คจฺฉตีติ ปารทาริโก, มคฺคิโก, ปณฺณาสโยชนิโกฯ พทเร อุณฺฉตีติ พาทริโก, สามากิโกฯ ธมฺมํ จรตีติ ธมฺมิโก, อธมฺมิโกฯ

๒๙. เตน กตํ กีตํ พทฺธมภิสงฺขตํ สํสฎฺฐํ หตํ หนฺติ ชิตํ ชยติ ทิพฺพติ ขณติ ตรติ จรติ วหติ ชีวติฯ

ตติยนฺตา กตาทิสฺวเตฺถสุ ณิโก โหติฯ กาเยน กตํ กายิกํ, วาจสิกํ, มานสิกํ, วาเตน กโต อาพาโธ วาติโกฯ สเตน กีตํ สาติกํ, สาหสฺสิกํ, มูลโตว, เทวทเตน กีตนฺติ น โหติ ตทตฺถาปฺปตีติยาฯ วรตฺตาย พโทฺธ วารตฺติโก, อายสิโก, ปาสิโกฯ ฆเตน อภิสงฺขตํ สํสฎฺฐํ วา ฆาติกํ, โคฬิกํ, ทาธิกํ, มาริจิกํฯ ชาเลน หโต หนฺตีติ วา ชาลิโก, พาลีสิโกฯ อเกฺขหิ ชิตมกฺขิกํ, สาลากิกํฯ อเกฺขหิ ชยติ ทิพฺพตีติ วา อกฺขิโกฯ ขณิตฺติยา ขณตีติ ขาณิตฺติโก, กุทฺทาลิโก, เทวทเตฺตน ชิตํ, องฺคุลฺยา ขณตีติ น โหติ ตทตฺถานวคมาฯ อุฬุเมฺปน ตรตีติ โอฬุมฺปิโก, ‘อุฬุมฺปิโก’ติ อิโก โคปฺจฺฉิโก, นาวิโกฯ สกเฎน จรตีติ สากฏิโก, ‘รถิโก, ปรปฺปิโก’ติ อิโกฯ ขเนฺธน วหตีติ ขนฺธิโก, อํสิโก, ‘สีสิโก’ติ อิโกฯ เวตเนน ชีวตีติ เวตนิโก, ‘ภติโก, กยิโก, วิกฺกยิโก, กยวิกฺกยิโก’ติ อิโกฯ

๓๐. ตสฺส สํวตฺตติฯ

จตุตฺถิยนฺตา สํวตฺตตีติ อสฺมึ อเตฺถ ณิโก โหติ, ปุนพฺภวาย สํวตฺตตีติ โปโนภวิโก, อิตฺถิยํ โปโนภวิกา, โลกาย สํวตฺตตีติ โลกิโก สุฏฺฐุ อโคฺคติ สโคฺค, สคฺคาย สํวตฺตตีติ โสวคฺคิโก, สโสฺสวก ตทมินาทิปาฐา, ธนาย สํวตฺตตีติ ธญฺญํ, โยฯ

๓๑. ตโต สมฺภูตมาคตํฯ

ปญฺจมฺยนฺตา สมฺภูตมาคตนฺติ เอเตสฺวเตฺถสุ ณิโก โหติ, มาติโก สมฺภูตมาคตํ วา มตฺติกํ, เปตฺติกํ, ณฺยริยณ -ยาปิ ทิสฺสนฺติ, สุรภิโต สมฺภูตํ โสรภฺยํ, ถนโต สมฺภูตํ ถญฺญํ, ปิติโต สมฺภูโต เปตฺติโย, มาติโย, มตฺติโย, มโจฺจ วาฯ

๓๒. ตตฺถ วสติ วิทิโต ภโตฺต นิยุโตฺตฯ

สตฺตมฺยนฺตา ตตฺถ วสตีเตฺววมาทีสฺวเตฺถสุ ณิโก โหติฯ รุกฺขมูเล วสตีติ รุกฺขมูลิโก, อารญฺญิโก, โสสานิโกฯ โลเก วิทิโต โลกิโกฯ จตุมหาราเชสุ ภตฺตา จาตุมฺมหาราชิกา ฯ ทุ

วาเร นิยุโตฺต โทวาริโก ทโสฺสก ตทมินาทิปาฐา, ภณฺฑาคาริโก, อิโก-นวกมฺมิโก, กิโยชาติกิโย, อนฺธกิโยฯ

๓๓. ตสฺสิทํฯ

ฉฏฺฐิยนฺตา อิทมิจฺจสฺมึ อเตฺถ ณิโก โหติ, สงฺฆสฺส อิทํ สงฺฆิกํ, ปุคฺคลิกํ, สกฺยปุตฺติโก, นาติปุตฺติโก, เชนทตฺติโก, กิเย-สกิโย, ปรกิโย, นิเย-อตฺตนิยํ, เก- สโก ราชกํ ภณฺฑํฯ

๓๔. โณฯ

ฉฏฺฐิยนฺตา อิทมิจฺจสฺมึ อเตฺถ โณ โหติ, กจฺจายนสฺส อิทํ กจฺจายนํ พฺยากรณํ, โสคตํ สาสนํ, มาหิสํ มํสาทิฯ

๓๕. ควาทีหิ โยฯ

ควาทีหิ ฉฏฺฐิยเนฺตหิ อิทมิจฺจสฺมึ อเตฺถ โย โหติ, คุนฺนํ อิทํ คพฺยํ มํสาทิ, กพฺยํ, ทพฺพํฯ

๓๖. ปิติโต ภาตริ เรยฺยณฯ

ปิตุสทฺทา ตสฺส ภาตริ เรยฺยณ โหติ, ปิตุ ภาตา เปเตฺตยฺโยฯ

๓๗. มาติโต จ ภคินิยํ โฉฯ

มาติโต ปิติโต จ เตสํ ภคินิยํ โฉ โหติ, มาตุ ภคินี มาตุจฺฉา, ปิตุ ภคินี ปิตุจฺฉา, กถํ ‘มาตุโล’ติ ‘‘มาตุลาทิตฺวานี’’ติ นิปาตนาฯ

๓๘. มาตาปิตูสฺวามโหฯ

มาตาปิตูหิ เตสํ มาตาปิตูสุ อามโห โหติ, มาตุ มาตา มาตามหี, มาตุ ปิตา มาตามโห, ปิตุ มาตา ปิตามหี, ปิตุ ปิตา ปิตามโห, น ยถาสงฺขฺยํ, ปเจฺจกาภิ สมฺพนฺธาฯ

๓๙. หิเต เรยฺยณฯ

มาตาปิตูหิ หิเต เรยฺยณ โหติ, มเตฺตยฺย, เปเตฺตยฺยฯ

๔๐. นินฺทาญฺญาตปฺปปฏิภาครสฺสทยาสญฺญาสุ โกฯ

นินฺทาทีสฺวเตฺถสุ นามสฺมา โก โหติ, นินฺทายํ-มุณฺฑโก, สมณโกฯ อญฺญาเต-กสฺสายํ อโสฺสติ อสฺสโก, ปโยคสามตฺถิยา สมฺพนฺธิวิเสสานวคโมวคมฺยเตฯ อปฺปเตฺถเตลกํ, ฆตกํฯ ปฏิภาคเตฺถ-หตฺถี วิย หตฺถิโก, อสฺสโก, พลีพทฺทโกฯ รเสฺส-มานุสโก, รุกฺขโก, ปิลกฺขโกฯ ทยายํ-ปุตฺตโก, วจฺฉโกฯ สญฺญายํ-โมโร วิย โมรโกฯ

๔๑. ตมสฺสปริมาณํ ณิโก จฯ

ปฐมนฺตา อเสฺสติ อสฺมึ อเตฺถ ณิโก โหติ โก จ ตเญฺจ ปฐมนฺตํ ปริมาณํ ภวติ, ปริมียเตเนเนติ ปริมาณํ, โทโณ ปริมาณมสฺส โทณิโก วีหิ, ขารสติโก, ขารสหสฺสิโก อาสีติโก วโย,

อุปฑฺฒกายิกํ พิโมฺพหนํ, ปญฺจกํ, ฉกฺกํฯ

๔๒. ยเตเตหิ ตฺตโกฯ

ยาทีหิ ปฐมเนฺตหี อเสฺสติ ฉฏฺฐิยเตฺถ ตฺตโก โหติ, ตเญฺจ ปฐมนฺตํ ปริมาณํ ภวติ, ยํ ปริมาณมสฺส ยตฺตกํ, ตตฺตกํ, เอตฺตกํ, อาวตเก ยาวตโก, ตาวตโก (เอตาวตโก)ฯ

๔๓. สพฺพา จาวนฺตุฯ

สพฺพโต ปฐมเนฺตหิ ยาทีหิ จ อเสฺสติ ฉฏฺฐิยเตฺถ อาวนฺตุ โหติ, ตเญฺจ ปฐมนฺตํ ปริมาณํ ภวติฯ สพฺพํ ปริมาณมสฺส สพฺพาวนฺตํ, ยาวนฺตํ, ตาวนฺตํ, เอตาวนฺตํฯ

๔๔. กิมฺหา รติรีวรีวตกริตฺตกาฯ

กิมฺหา ปฐมนฺตา อเสฺสติ ฉฏฺฐิยเตฺถ รติรีวรีวตกริตฺตกา โหนฺติ, ตเญฺจ ปฐมนฺตํ ปริมาณํ ภวติ, กึ สงฺขฺยานํ ปริมาณเมสํ กติ เอเต, กีว, กีวตกํ, กิตฺตกํฯ รีวโนฺต สภาวโต อสโงฺขฺยฯ

๔๕. สญฺชาตํ ตารกาทิตฺวิโตฯ

ตารกาทีหิ ปฐมเนฺตหิ อเสฺสติ ฉฏฺฐิยเตฺถ อิโต โหติ, เต เจ สญฺชาตา โหนฺติ, ตารกา สญฺชาตา อสฺส ตารกิตํ คคนํ, ปุปฺผิโต รุโกฺข, ปลฺลวิตา ลตาฯ

๔๖. มาเน มโตฺตฯ

ปฐมนฺตา มานวุตฺติโต อเสฺสติ อสฺมิํเตฺถ มโตฺต โหติ, ปลํ อุมฺมานมสฺส ปลมตฺตํ, หโตฺถ ปมาณมสฺส หตฺถมตฺตํ สตํ มานมสฺส สตมตฺตํ, โทโณ ปริมาณมสฺส โทณมตฺตํ, อเภโทปจารา โทโณติปิ โหติฯ

๔๗. ตโคฺฆ จุทฺธํฯ

อุทฺธมานวุตฺติโห อเสฺสติ ฉฏฺฐิยเตฺถ ตโคฺฆ โหติ มโตฺต จ, ชณฺณุตคฺฆํ, ชณฺณุมตฺตํฯ

๔๘. โณ จ ปุริสาฯ

ปุริสา ปฐมนฺตา อุทฺธมานวุตฺติโต โณ โหติ มตฺตาทโย จ, โปริสํ, ปุริสมตฺตํ, ปุริสตคฺฆํฯ

๔๙. อยูภทฺวิตีหํเสฯ

อุภทฺวิตีหิ อวยววุตฺตีติ ปฐมเนฺตหิ อเสฺสติ ฉฏฺฐิยเตฺถ อโย โหติฯ อุโภ อํสา อสฺส อุภยํ, ทฺวยํ, ตยํฯ

๕๐. สงฺขฺยาย สจฺจุตีสาสทสนฺตายาธิกาสฺมิํ สวสหเสฺส โฑฯ

สตฺยนฺตาย อุตฺยนฺตาย อีสนฺตาย อาสนฺตาย ทสนฺตาย จ สงฺขฺยาย ปฐมนฺตาย อสฺมินฺติ สตฺตมฺยเตฺถ โฑ โหติ, สา เจ สงฺขฺยา อธิกา โหติ, ยทสฺมินฺติ ตเญฺจ สตํ สหสฺสํ สตสหสฺสํ วา โหติ, วีสติ อธิกา อสฺมิํ สเตติ วีสํ สตํ, เอกวีสํ สตํ, สหสฺสํ, สตสหสฺสํ วา, ติํสํ สตํ, เอกติํสํ

สตํฯ อุตฺยนฺตาย-นวุตํ สตํ สหสฺสํ สตสหสฺสํ วาฯ อีสนฺตาย จตฺตาลีสํ สตํ, สหสฺสํ, สตสหสฺสํ วาฯ อาสนฺตาย ปญฺญาสํ สตํ, สหสฺสํ, สตสหสฺสํ วาฯ ทสนฺตายเอกาทสํ สตํ, สหสฺสํ, สตสหสฺสํ วาฯ สจฺจุตีสาสทสนฺตายาติ กึ? ฉาธิกา อสฺมึสเตฯ อธิเกติ กึ? ปญฺจทสหีนา อสฺมึสเต, อสฺมินฺติ กึ? วีสตฺยธิกา เอตสฺมา สตา, สตสหเสฺสติ กึ? เอกาทส อธิกา อสฺสํ วีสติยํฯ

๕๑. ตสฺส ปูรเณกาทสาทิโต วาฯ

ฉฏฺฐิยนฺตาเยกาทสาทิกาย สงฺขฺยาย โฑ โหติ (ตสฺส) ปูรณเตฺถ วิภาสา, สา สงฺขฺยา ปูรียเต เยน ตํ ปูรณํ, เอกาทสนฺนํ ปูรโณ เอกาทโสฯ เอกาทสโม, วีโส, วีสติโม, ตึโส, ตึสติโม, จตฺตาลีโส, ปญฺญาโสฯ

๕๒. ม ปญฺจาทิกติหิฯ

ฉฏฺฐิยนฺตาย ปญฺจาทิกาย สงฺขฺยาย กติสฺมา จ โม โหติ (ตสฺส) ปูรณเตฺถ, ปญฺจโม, สตฺตโม, อฏฺฐโม, กติโม, กติมีฯ

๕๓. สตาทีนมิจฯ สตาทิกาย สงฺขฺยาย ฉฏฺฐิยนฺตาย (ตสฺส) ปูรณเตฺถ โมโหติ สตาทีนมิจานฺตาเทโส, สติโม, สหสฺสิโมฯ

๕๔. ฉา ฏฺฐฏฺฐมาฯ

ฉสทฺทา ฏฺฐฏฺฐมา โหนฺติ ตสฺส ปูรณเตฺถ, ฉโฏฺฐ, ฉฏฺฐโม, อิตฺถิยํ ฉฏฺฐี, ฉฏฺฐมี, กถํ ‘ทุติยํ จตุตฺถ’นฺติ? ‘‘ทุติยสฺส, จตุตฺถ ตติยาน’’นฺติ นิปาตนาฯ

๕๕. เอกา กากฺยสหาเยฯ

เอกสฺมา อสหายเตฺถ กอากี โหนฺติ วา, เอกโก, เอกากี, เอโกฯ

๕๖. วจฺฉาทีหิ ตนุเตฺต ตโรฯ

วจฺฉาทีนํ สภาวสฺส ตนุเตฺต คมฺยมาเน ตโร โหติ, สุสุตสฺส ตนุเตฺต วจฺฉตโร, อิตฺถิยํ วจฺฉตรี, โยพฺพนสฺส ตนุเตฺต โอกฺขตโร, อสฺสภาวสฺส ตนุเตฺต อสฺสตโร, สามตฺถิยสฺส ตนุเตฺต อุสภตโรฯ

๕๗. กิมฺหา นิทฺธารเณ รตร รตมาฯ กึสทฺทา นิทฺธารเณ รตร รตมา โหนฺติ, กตโร ภวตํ เทวทโตฺต, กตโร ภวตํ กโฐ, กตโม ภวตํ เทวทโตฺต, กตโม ภวตํ กโฐ, ภารทฺวาชานํ กตโมสิ พฺรเหฺมฯ

๕๘. เตน ทเตฺต ลิยาฯ

ตติยนฺตา ทเตฺต-ภิเธเยฺย ลอิยา โหนฺติ, เทเวน ทโตฺต เทวโล, เทวิโย, พฺรหฺมโล, พฺรหฺมิโย, สิวา สีวโล, สีวิโย, สิสฺส ทีโฆฯ

๕๙. ตสฺส ภาวกเมฺมสุ ตฺตตาตฺตนณฺยเณยฺยณิยณิยาฯ

ฉฏฺฐิยนฺตา ภาเว กเมฺม จ ตฺตาทโย โหนฺติ พหุลํ, น จ สเพฺพ สพฺพโต โหนฺติ อญฺญตฺร ตฺตตาหิ, ภวนฺติ เอตสฺมา พุทฺธิสทฺทาภิ ภาโว สทฺทสฺส ปวตฺตินิมิตฺตํ, นีลสฺส ปฏสฺส ภาโว นีลตฺตํ นีลตาภิ คุโณ ภาโว, นีลสฺส คุณสฺส ภาโว นีลตฺตํ นีลตาภิ นีลคุณชาติ, โคตฺตํ โคตาติ โคชาติ, ปาจกตฺตํ, ทณฺฑิตฺตํ, วิสาณิตฺตํ, ราชปุริสตฺตนฺติ กฺริยาทิสมฺพนฺธิตฺตํ, เทวทตฺตตฺตํ, จนฺทตฺตํ, สูริยตฺตนฺติ ตทวตฺถาวิเสสสามญฺญํ, อากาสตฺตํ, อภาวตฺตนฺติ อุปจริตเภทสามญฺญํฯ ตฺตน-ปุถุชฺชนตฺตนํ, เวทนตฺตนํ, ชายตฺตนํ, ชารตฺตนํฯ ณฺย-อาลสฺยํ, พฺรหฺมญฺญํ, จาปลฺยํ, เนปุญฺญํ, เปสุญฺญํ, รชฺชํ, อาธิปจฺจํ, ทายชฺชํ, เวสมฺมํ ‘เวสม’นฺติ, เกจิ, สขฺยํ, วาณิชฺชํฯ เณยฺย-โสเจยฺยํ, อาธิปเตยฺยํฯ ณคารวํ, ปาฏวํ, อชฺชวํ, มทฺทวํฯ อิย-อธิปติยํ, ปณฺฑิติยํ, พหุสฺสุติยํ, นคฺคิยํ, สูริยํฯ ณิย-อาลสิยํ, กาฬุสิยํ, มนฺทิยํทกฺขิยํ, โปโรหิติยํ, เวยฺยตฺติยํฯ กถํ ‘รามณียก’นฺติ? สกเตฺถ กนฺตา เณน สิทฺธํฯ กมฺมํ กิริยา, ตตฺถ อลสสฺส กมฺมํ อลสตฺตํ’ อลสตา, อลสตฺตนํ, อาลสฺยํ, อาลสิยํ วา, ‘‘สกเตฺถ’ (๔.๑๒๒) ติ สกเตฺถปิ, ยถาภุจฺจํ, การุญฺญํ, ปตฺตกลฺลํ, อากาสานญฺจํ, กายปาคุญฺญตาฯ

๖๐. ฑฺย วทฺธทาสา วาฯ

ฉฏฺฐิยนฺตา วทฺธา ทาสา จ โฑฺย วา โหติ ภาวกเมฺมสุ, วทฺธฑฺยํ วทฺธตา, ทาสฑฺยํ ทาสตา, กถํ ‘วทฺธว’นฺติ? เณ วาคโมฯ

๖๑. นณ ยุวา โพ จ วสฺสฯ

ฉฏฺฐิยนฺตา ยุวสทฺทา ภาวกเมฺมสุ นณ วา โหติ ตสฺส โพ จ, โยพฺพนํ, วาเตฺวว? ยุวตฺตํ, ยุวตาฯ

๖๒. อณฺวาทิตฺวิโมฯ

อณฺอาทีหิ ฉฏฺฐิยเนฺตหิ ภาเว วา อิโม โหติ, อณิมา, ลฆิมา, มหิมา, (คริมา), กสิมา, วาเตฺวว? อณุตฺตํ อณุตาฯ

๖๓. ภาวา เตน นิพฺพเตฺตฯ

ภาววาจกา สทฺทา เตน นิพฺพเตฺต-ภิเธเยฺย อิโม โหติ, ปาเกน นิพฺพตฺต ปาณิมํ, เสกิมํฯ

๖๔. ตรตมิสฺสิกิยิฏฺฐาติสเยฯ

อติสเย วตฺตมานโต โหเนฺตเต ปจฺจยา, อติสเยน ปาโป ปาปตโร, ปาปตโม, ปาปิสฺสิโก, ปาปิโย, ปาปิโฏฺฐ, อิตฺถิยํ ปาปตราฯ อติสยนฺตาปิ อติสยปฺปจฺจโย, อติสเยน ปาปิโฏฺฐ ปาปิฏฺฐตโรฯ

๖๕. ตนฺนิสฺสิเต โลฺลฯ

ทุติยนฺตา ลฺลปฺปจฺจโย โหติ นิสฺสิตเตฺถ, เวทํ นิสฺสิตํ เวทลฺลํ, ทุฏฺฐุ นิสฺสิตํ ทุฏฺฐุลฺลํฯ อิเลฺล-สงฺขาริลฺลํฯ

๖๖. ตสฺส วิการาวยเวสุ ณ ณิก เณยฺยมยาฯ

ปกติยา อุตฺตรมวตฺถนฺตรํ วิกาโร, ฉฏฺฐิยนฺตา นามสฺมา วิกาเร-วยเว จ ณาทโย โหนฺติ พหุลํ, ณ-อายสํ พนฺธนํ, โอทุมฺพรํ, ปณฺณํ, โอทุมฺพรํ ภสฺมํ, กาโปตํ มํสํ, กาโปตํ สตฺถิฯ ณิก-กปฺปาสิกํ วตฺถํฯ เณยฺย-เอเณยฺยํ มํสํ, เอเณยฺยํ สตฺถิ ฯ โกเสยฺยํ วตฺถํฯ มย-ติณมยํ, ทารุมยํ, นฬมยํ, มตฺติกามยํฯ ''อญฺญสฺมิ''นฺติ (๔.๑๒๑) คุนฺนํ กรีเสปิ มโย, โคมยํฯ

๖๗. ชตุโต สณ วาฯ

ฉฏฺฐิยนฺตา นามสฺมา ชตุโต วิการาวยเวสุ สณ วา โหติฯ ชตุโน วิกาโร ชาตุสํ ชตุมยํฯ ''โลโป''ติ (๔.๑๒๓) พหุลํ ปจฺจยโลโปปิ ผลปุปฺผมูเลสุ วิการาวยเวสุ, ปิยาลสฺส ผลานิ ปิยาลานิ, มลฺลิกาย ปุปฺผานิ มลฺลิกา, อุสิรสฺส มูลํ อุสีรํ, ตํ สเทฺทน วา ตทภิธานํฯ

๖๘. สมูเห กณ ณ ณิกาฯ

ฉฏฺฐิยนฺตา สมูเห กณ ณ ณิกา โหนฺติ โคตฺตปฺปจฺจยนฺตาฯ กณ-ราชญฺญกํ, มานุสฺสกํ, อุกฺขาทีหิ-โอกฺขกํ, โอฏฺฐกํ, โอรพฺภกํ, ราชกํ, ราชปุตฺตกํ, หตฺถิกํ, เธนุกํฯ ณ-กากํ, ภิกฺขํฯ อ จิตฺตา ณิก-อาปูปิกํ, สํกุลิกํฯ

๖๙. ชนาทีหิ ตาฯ

ชนาทีหิ ฉฏฺฐิยเนฺตหิ สมูเห ตา โหติฯ ชนตา, คชตา, พนฺธุตา, คามตา, สหายตา, นาครตาฯ ตานฺตา สภาวโต อิตฺถิลิงฺคา, 'มทนีย'นฺติ กรเณ-ธิกรเณ วา อนีเยน สิทฺธํฯ 'ธูมายิตตฺต'นฺติ กฺตานฺตา นามธาตุโต เกฺตน สิทฺธํฯ

๗๐. อิโย หิเตฯ

ฉฏฺฐิยนฺตา หิเต อิโย โหติฯ อุปาทานิยํ, อญฺญตฺราปิ สมาโนทเร สยิโต โสทริโยฯ

๗๑. จกฺขฺวาทิโต โสฺสฯ

ฉฏฺฐิยเนฺตหิ จกฺขุอาทีหิ หิเต โสฺส โหติ, จกฺขุสฺสํ, อายุสฺสํฯ

๗๒. โณฺย ตตฺถ สาธุฯ

สตฺตมฺยนฺตา ตตฺถ สาธูติ อสฺมึ อเตฺถ โณฺย โหติฯ สโพฺภ, ปาริสโชฺชฯ สาธูติ กุสโล โยโคฺค หิโต วาฯ อญฺญตฺราปิ รถํ วหตีติ รจฺฉาฯ

๗๓. กมฺมา นิย ญฺญาฯ

สตฺตมฺยนฺตา กมฺมสทฺทา ตตฺถ สาธูภิ อสฺมึ อเตฺถ นิย ญฺญา โหนฺติฯ กเมฺม สาธุ กมฺมนิยํ, กมฺมญฺญํฯ

๗๔. กถาทิตฺวิโกฯ

กถาทีหิ สตฺตมฺยเนฺตหิ ตตฺถ สาธูติ อสฺมึ อเตฺถ อิโก โหติฯ กถิโก, ธมฺมกถิโก, สงฺคามิโก ปวาสิโก, อุปวาสิโกฯ

๗๕. ปถาทีหิ เณโยฺยฯ

ปถาทีหิ สตฺตมฺยนฺเตหิ ตตฺถ สาธูติ อสฺมึ อเตฺถ เณ-โยฺย โหติ, ปาเถยฺยํ สาปเตยฺยํ (อาติเถยฺยํ)ฯ

๗๖. ทกฺขิณายารเหฯ

ทกฺขิณาสทฺทโต อรหเตฺถ เณโยฺย โหติ, ทกฺขิณํ อรหตีติ ทกฺขิเณโยฺยฯ

๗๗. ราโย ตุมนฺตาฯ

ตุมนฺตโต อรหเตฺถ ราโย โหติฯ ฆาเตตายํ วา ฆาเตตุํ, ชาเปตายํ วา ชาเปตุํ, ปพฺพาเชตายํ วา ปพฺพาเชตุํฯ

๗๘. ตเมตฺถสฺสตฺถีติ มนฺตุฯ

ปฐมนฺตา เอตฺถ อสฺส อตฺถีติ เอเตสฺวเตฺถสุ มนฺตุ โหติฯ คาโว เอตฺถ เทเส, อสฺส วา ปุริสสฺส สนฺตีติ โคมาฯ อตฺถีติ วตฺตมานกาโลปาทานโต ภูตาหิ ภวิสฺสนฺตีหิ วา โคหิ น โคมาฯ กถํ ‘โคมา อาสิ, โคมา ภวิสฺสตี’ติ? ตทาปิ วตฺตมานาหิเยว โคหิ โคมา, อาสิ ภวิสฺสตีติ ปทนฺตรา กาลนฺตรํ, อิติกรณโต วิสยนิยโม –

> ปหูเต จ ปสํสายํ, นินฺทายญฺจาติสายเน;
> นิจฺจโยเค จ สํสเคฺค, โหนฺติเม มนฺตุอาทโยฯ

โค อโสฺสติ ชาติสทฺทานํ ทพฺพาภิธานสามตฺถิยา มนฺตฺวาทโย น โหนฺติ, ตถา คุณสทฺทานํ ‘เสโต ปโฏ’ติ, เยสนฺตุ คุณสทฺทานํ ทพฺพาภิธานสามตฺถิยํ นตฺถิ, เตหิ โหเนฺตว ‘พุทฺธิมา, รูปวา, รสวา, คนฺธวา, ผสฺสวา, สทฺทวา, รสี, รสิโก, รูปี, รูปิโก, คนฺธี, คนฺธิโก’ติฯ

๗๙. วนฺตฺวาวณฺณาฯ

ปฐมนฺตโต อวณฺณนฺตา มนฺตฺวาเตฺถ วนฺตุ โหติฯ สีลวา, ปญฺญวา, อวณฺณาติ กึ? สติมา พนฺธุมาฯ

๘๐. ทณฺฑาทิตฺวิกอี วาฯ

ทณฺฑาทีหิ อิก อี โหนฺติ วา มนฺตฺวาเตฺถฯ พหุลํ วิธานา กฺวจิ เทฺว โหนฺติ, กฺวเจก เมกํว ทณฺฑิโก ทณฺฑี ทณฺฑวา, คนฺธิโก คนฺธี คนฺธวา, รูปิโก รูปี รูปวาฯ (๒๘) ‘‘อุตฺตมีเณว ธนา อิโก’’, ธนิโก, ธนี ธนวา อโญฺญฯ (๒๙) ‘‘อสนฺนิหิเต อตฺถา’’, อตฺถิโก อตฺถี, อญฺญตฺร อตฺถวาฯ (๓๐) ‘‘ตทนฺตา จ’’, ปุญฺญตฺถิโก, ปุญฺญตฺถี, (๓๑) ‘‘วณฺณนฺตา อีเยว’’ พฺรหฺมวณฺณี, เทววณฺณี, (๓๒) ‘‘หตฺถทเนฺตหิ ชาติยํ’’, หตฺถี, ทนฺตี, อญฺญตฺร หตฺถวา ทนฺตวาฯ (๓๓) ‘‘วณฺณโต พฺรหฺมจาริมฺหิ’’, วณฺณี พฺรหฺมจารี, วณฺณวา อโญฺญฯ (๓๔) ‘‘โปกฺขราทิโต เทเส’’, โปกฺขรณี, อุปฺปลินี, กุมุทินี, ภิสินี, มุฬาลินี, สาลุกินี, กฺวจาเทเสปิ ปทุมิปิ ปทุมินี ปณฺณํฯ อญฺญตฺร โปกฺขรวา หตฺถี, (๓๕) ‘‘นาวายิโก’’, นาวิโกฯ (๓๖) ‘‘สุขทุกฺขา อี’’, สุขี, ทุกฺขีฯ (๓๗) ‘‘สิขาทีหิ วา’’, สิขี, สิขาวา, มาลี, มาลาวา, สีลี, สีลวา, พลี, พลวาฯ (๓๘) ‘‘พลา พาหูรุปุพฺพา จ’’, พาหุพลี, อูรุพลีฯ

๘๑. ตปาทีหิ สฺสีฯ ตปาทิโต มนฺตฺวเตฺถ วา สฺสี โหติฯ ตปสฺสี, ยสสฺสี, เตชสฺสี, มนสฺสี, ปยสฺสีฯ วาเตฺวว? ยสวาฯ

๘๒. มุขาทิโต โรฯ มุขาทีหิ มนฺตฺวเตฺถโร โหติฯ มุขโร, สุสิโร, อูสโร, มธุโร, ขโร, กุญฺชโร, นครํ, (๓๙) ‘‘ทนฺตสฺสุ จ อุนฺนภทเนฺต’’, ทนฺตุโรฯ

๘๓. ตุนฺทฺยาทีหิ โภฯ

ตุนฺทิอาทีหิ มนฺตฺวเตฺถ โภ วา โหติฯ ตุนฺทิโภ, วฏิโภ, วลิโภฯ วาเตฺวว? ตุนฺทิมาฯ

๘๔. สทฺธาทิตฺวาฯ

สทฺธาทีหิ มนฺตฺวเตฺถอ โหติ วาฯ สโทฺธ, ปโญฺญ, อิตฺถิยํ สทฺธาฯ วาเตฺวว? ปญฺญวาฯ

๘๕. โณ ตปาฯ

ตปา โณ โหติ มนฺตฺวเตฺถฯ ตาปโส, อิตฺถิยํ ตาปสีฯ

๘๖. อาลฺวภิชฺฌาทีหิฯ

อภิชฺฌาทีหิ อาลุ โหติ มนฺตฺวเตฺถ, อภิชฺฌาลุ, สีตาลุ, ธชาลุ, ทยาลุฯ วาเตฺวว? ทยาวาฯ

๘๗. ปิจฺฉาทิตฺวิโลฯ

ปิจฺฉาทีหิ อิโล โหติ วา มนฺตฺวเตฺถฯ ปิจฺฉิโล ปิจฺฉวา, เผนิโล เผนวา, ชฏิโล ชฏาวาฯ กถํ ‘วาจาโล’ติ? นินฺทายมิลสฺสาทิโลเป ‘‘ปโร กฺวจี’’ติ (๑-๒๗)ฯ

๘๘. สีลาทิโต โวฯ

สีลาทีหิ โว โหติ วา มนฺตฺวเตฺถฯ สีลโว สีลวา, เกสโว เกสวา, (๔๐) ‘‘อณฺณา นิจฺจํ’’ อณฺณโวฯ (๔๑) คาณฺฑี ราชีหิ สญฺญายํ’’ คาณฺฑีวํ ธนุ, ราชีวํ ปงฺกชํฯ

๘๙. มายา เมธาหิ วีฯ

เอเตหิ ทฺวีหิ วี โหติ มนฺตฺวเตฺถฯ มายาวี, เมธาวีฯ

๙๐. สิสฺสเร อามฺยุวามีฯ สสทฺทา อามฺยุวามี โหนฺติ อิสฺสเร-ภิธาเยฺย มนฺตฺวเตฺถฯ สมสฺสตฺถีติ สามี, สุวามีฯ

๙๑. ลกฺขฺยา โณ อ จฯ ลกฺขีสทฺทา โณ โหติ มนฺตฺวเตฺถ อ จานฺตสฺสฯ ณกาโรวยโว, ลกฺขโณฯ

๙๒. องฺคา โน กลฺยาเณฯ

กลฺยาเณ คมฺยมาเน องฺคสฺมา โน โหติ มนฺตฺวเตฺถฯ องฺคนาฯ

๙๓. โส โลมาฯ

โลมา โส โหติ มนฺตฺวเตฺถฯ โลมโส, อิตฺถิยํ, โลมสาฯ

๙๔. อิมิยาฯ

มนฺตฺวเตฺถ อิม อิยา โหนฺติ พหุลํฯ ปุตฺติโม, กิตฺติโม, ปุตฺติโย, กปฺปิโย, ชฏิโย, หานภาคิโย, เสนิโยฯ

๙๕. โต ปญฺจมฺยาฯ ปญฺจมฺยนฺตา พหุลํ โต โหติ วาฯ คามโต อาคจฺฉติ คามสฺมา อาคจฺฉติ, โจรโต ภายติ โจเรหิ ภายติ, สตฺถโต ปริหีโน สตฺถา ปริหีโนฯ

๙๖. อิโต-เตโตฺต กุโตฯ

โตมฺหิ อิมสฺส ฏิ นิปจฺจเต, เอตสฺส ฏ เอต, กิํสทฺทสฺส กุตฺตญฺจฯ อิโต อิมสฺมา, อโต เอโตฺต เอตสฺมา, กุโต กสฺมาฯ

๙๗. อภฺยาทีหิฯ อภิอาทีหิ โต โหติฯ อภิโต, ปริโต, ปจฺฉโต เหฏฺฐโตฯ

๙๘. อาทฺยาทีหิฯ อาทิปฺปภุตีหิ โต วา โหติ, อาโท อาทิโต, มชฺฌโต อนฺตโต, ปิฏฺฐิโต, ปสฺสโต, มุขโต, ยโตทกํ ตทาทิตฺตํ, ยํ อุทกํ ตเทวาทิตฺตนฺติ อโตฺถฯ

๙๙. สพฺพาทิโต สตฺตมฺยา ตฺรตฺตาฯ สพฺพาทีหิ สตฺตมฺยเนฺตหิ ตฺรตฺถา วา โหนฺติฯ สพฺพตฺร สพฺพฯ สพฺพสฺมิํ, ยตฺร ยตฺถ ยสฺมิํฯ พหุลาธิการา น ตุมฺหาเมฺหหิฯ

๑๐๐. กเตฺถตฺถ กุตฺราตฺร เกฺวหิธฯ

เอเตสทฺทา นิปจฺจเนฺตฯ กสฺมิํ กตฺถ, กุตฺร, กฺว, เอตสฺมิํ, เอตฺถ, อตฺร, อสฺมิํ อิห, อิธฯ

๑๐๑. ธิ สพฺพา วาฯ สตฺตมฺยนฺตโต สพฺพสฺมา ธิ วา โหติฯ สพฺพธิ, สพฺพตฺถฯ

๑๐๒. ยา หิํฯ สตฺตมฺยนฺตโต ยโต หิํ วา โหติฯ ยหิํ ยตฺรฯ

๑๐๓. ตา หํ จฯ

สตฺตมฺยนฺตโต ตโต วา หํ โหติ หิํ จฯ ตหํ, ตหิํ, ตตฺรฯ

๑๐๔. กุหิํ กหํฯ

กิํสทฺทา สตฺตมฺยนฺตา หิํ หํ นิปจฺจเนฺต กิสฺส กุกา จฯ กุหิํ, กหํฯ กถํ 'กุหิญฺจน'นฺติ? 'จนํ' อิติ นิปาตนฺตรํ 'กุหิญฺจี'ติ เอตฺถ จิสโทฺท วิยฯ

๑๐๕. สเพฺพกญฺญยเตหิ กาเล ทาฯ เอเตหิ สตฺตมฺยเนฺตหิ กาเล ทา โหติฯ สพฺพสฺมิํ กาเล สพฺพทา, เอกทา, อญฺญทา, ยทา, ตทาฯ กาเลติ กิํ? สพฺพตฺถ เทเสฯ

๑๐๖. กทา กุทา สทา ธุเนทานิฯ

เอเต สทฺทา นิปจฺจเนฺตฯ กสฺมึ กาเล กทา, กุทา, สพฺพสฺมึ กาเล สทา, อิมสฺมึ กาเล อธุนา, อิทานิฯ

๑๐๗. อชฺช สชฺชฺวปรเชฺชฺวตรหิ กรหาฯ

เอเตสทฺทา นิปจฺจเนฺตฯ ปกติปฺปจฺจโย อาเทโส กาลวิเสโสติ สพฺพเมตํ นิปาตนา ลพฺภติ, อิมสฺส โฎ โชฺช ชาหนิ นิปจฺจเต, อสฺมึ อหนิ อชฺชฯ สมานสฺส สภาโว ชฺชุ จาหนิ, สมาเน อหนิ สชฺชุฯ อปรสฺมา ชฺชุ, อปรสฺมึ อหนิ อปรชฺชุฯ อิมเสฺสโต กาเล รหิ จ, อิมสฺมึ กาเล เอตรหิฯ กึสทฺทสฺส โก รห จานชฺชตเน, กสฺมึ กาเล กรหฯ

๑๐๘. สพฺพาทีหิ ปยาเร ถาฯ

สามญฺญสฺส เภทโก วิเสโส ปกาโร, ตตฺถ วตฺตมาเนหิ สพฺพาทีหิ ถา โหติฯ สเพฺพน ปกาเรน สพฺพถา, ยถา, ตถาฯ

๑๐๙. กถมิตฺถํฯ

เอเต สทฺทา นิปจฺจเนฺต ปกาเรฯ กิมิเมหิ ถํ ปจฺจโย, กอิต จ เตสํ ยถากฺกมํ, กถํ, อิตฺถํฯ

๑๑๐. ธา สงฺขฺยาหิฯ

สงฺขฺยาวาจีหิ ปกาเร ธา ปรา โหติฯ ทฺวีหิ ปกาเรหิ, เทฺว วา ปกาเร กโรติ ทฺวิธา กโรติ, พหุธา กโรติ, เอกํ ราสึ ปญฺจปฺปการํ กโรติ ปญฺจธา กโรติ, ปญฺจปฺปการเมกปฺปการํ กโรติ เอกธา กโรติฯ

๑๑๑. เวกา ชฺฌํฯ

เอกสฺมา ปกเร ชฺฌํ วา โหติฯ เอกชฺฌํ กโรติ, เอกธา, กโรติฯ

๑๑๒. ทฺวิตีเหธาฯ

ทฺวิตีหิ ปกาเร เอธา วา โหติฯ เทฺวธา, เตธา, ทฺวิธา, ติธาฯ

๑๑๓. ตพฺพติ ชาติโยฯ

ปการวติ ตํสามญฺญวาจกา สทฺทา ชาติโย โหติ, ปฎุชาติโย, มุทุชาติโยฯ

๑๑๔. วารสงฺขฺยาย กฺขตฺตุํฯ

วารสมฺพนฺธินิยา สงฺขฺยาย กฺขตฺตุํ โหติฯ เทฺว วาเร ภุญฺชติ ทฺวิกฺขตฺตุํ ทิวสสฺส ภุญฺชติฯ วารคฺคหณํ กึ? ปญฺจ ภุญฺชติฯ สงฺขฺยายาติ กึ? ปหูเต วาเร ภุญฺชติฯ

๑๑๕. กติมฺหาฯ

วารสมฺพนฺธินิยา กติสงฺขฺยาย กฺขตฺตุํ โหติ, กติ วาเร, ภุญฺชถิ, กติกฺขตฺตุํ ภุญฺชติฯ

๑๑๖. พหุมฺหา ธา จ ปจฺจาสตฺติยํฯ

วารสมฺพนฺธินิยา พหุสงฺขฺยาย ธา โหติ กฺขตฺตุํ จ, วารานเญฺจ ปจฺจาสตฺติ โหติ, พหุธา ทิวสสฺส ภุญฺชติ พหุกฺขตฺตุํ ภุญฺชติฯ ปจฺจาสตฺติยนฺติ กึ? พหุวาเร มาสสฺส ภุญฺชติฯ

๑๑๗. สกึ วาฯ

เอกํ วารมิจฺจสฺมึ อเตฺถ สกินฺติ วา นิปจฺจเตฯ เอกวารํ ภุญฺชติ สกึ ภุญฺชติ, วาติ กึ? เอกกฺขตฺตุํ ภุญฺชติฯ

๑๑๘. โส วีจฺฉปฺปกาเรสุฯ

วีจฺฉายํ ปกาเร จ โส โหติ พหุลํฯ วีจฺฉายํ-ขณฺฑโส, พิลโสฯ ปกาเร-ปุถุโส, สพฺพโสฯ

๑๑๙. อภูตตพฺภาเว กราสภูโยเค วิการา จีฯ

อวตฺถาวโต-วตฺถนฺตเรนาภูตสฺส ตายาวตฺถาย ภาเวกราสภูหิ สมฺพเนฺธ สติ วิการวาจกา จี โหติ, อธวลํ ธวลํ กโรติ ธวลี กโรติ, อธวโล ธวโล สิยา ธวลี สิยา, อธวโล ธวโล ภวติ ธวลี ภวติฯ อภูต ตพฺภาเวติ กึ? ฆฏํ กโรติ, ทธิ อตฺถิ, ฆโฏ ภวติฯ กราสภูโยเคติ กึ? อธวโลธวโล ชายเตฯ วิการาติ กึ? ปกติยา มาโหตุ, สุวณฺณํ กุณฺฑลํ กโรติฯ

๑๒๐. ทิสฺสนฺตเญฺญปิ ปจฺจยาฯ

วุตฺตโต-เญฺญปิ ปจฺจยา ทิสฺสนฺติ วุตฺตาวุตฺตเตฺถสุฯ วิวิธา มาตโร วิมาตโร, ตาสํ ปุตฺตา เวมาติกา-ริกณฯ ปถํ คจฺฉตีติ ปถาวิโน-อาวีฯ อิสฺสา อสฺส อตฺถีติ อิสฺสุกี-อุกีฯ ธุรํ วหตีติ โธรโยฺห- ยฺหณฯ

๑๒๑. อญฺญสฺมึฯ

วุตฺตโต-ญฺญสฺมิมฺปิ อเตฺถ วุตฺตปฺปจฺจยา ทิสฺสนฺติฯ มคธานํ อิสฺสโร มาคโธ-ธณาฯ กาสีติ สหสฺสํ, ตมคฺฆตีติ กาสิโย อิโยฯ

๑๒๒. สกเตฺถฯ

สกเตฺถปิ ปจฺจยา ทิสฺสนฺติฯ หีนโก, โปตโก, กิจฺจยํฯ

๑๒๓. โลโปฯ

ปจฺจยานํ โลโปปิ ทิสฺสติฯ พุเทฺธ รตนํ ปณีตํ, จกฺขุํ สุญฺญํ อเตฺตน วา อตฺตริเยน วาติ ภาวปฺปจฺจยโลโปฯ

๑๒๔. สรานมาทิสฺสายุวณฺณสฺสาเอโอ ณานุพเนฺธฯ

สรานมาทิภูตา เย อการิวณฺณุวณฺณา, เตสํ อาเอโอ โหนฺติ ยถากฺกมํณานุพเนฺธฯ ราฆโว, เวนเตโยฺย, เมนิโก, โอฬุมฺปิโก, โทภคฺคํฯ ณานุพเนฺธติ กึ? ปฺราตโนฯ

๑๒๕. สํโยเค กฺวจิฯ

สรานมาทิภูตา เย อยุวณฺณา, เตสํ อาเอโอ โหนฺติ กฺวจิเทว สํโยควิสเย ณานุพเนฺธฯ เทโจฺจ, โกณฺฑโญฺญฯ กฺวจีติ กึ? กตฺติเกโยฺยฯ

๑๒๖. มเชฺฌฯ

มเชฺฌ วตฺตมานานมฺปิ อยุวณฺณานํ อา เอ โอ โหนฺติ กฺวจิฯ อฑฺฒเตโยฺย, วาเสฏฺโฐฯ

๑๒๗. โกสชฺชาชฺชว ปาริสชฺช โสหชฺช มทฺทวาริสฺสาสภาชญฺญเถยฺย พาหุสจฺจาฯ

เอเตสทฺทา นิปจฺจเนฺตณานุพเนฺธฯ กุสี ตสฺส ภาโวโกสชฺชํ, อุชุโน ภาโว อชฺชวํ, ปริสาสุ สาธุ ปาริสโชฺช, สุหทโยว สุหโชฺช, ตสฺส ปน ภาโว โสหชฺชํ, มุทุโน ภาโว มทฺทวํ, อิสิโน อิทํ ภาโว วา อาริสฺสํ, อุสภสฺส อิทํ ภาโว วา อาสภํ, อาชานียสฺส ภาโว โส เอว วา อาชญฺญํ, เถนสฺส ภาโว กมฺมํ วา เถยฺยํ, พหุสฺสตสฺส ภาโว พาหุสจฺจํ, เอเตสุ ยมลกฺขณิกํ, ตํ นิปาตนาฯ

๑๒๘. มนาทีนํ สกฯ

มนาทีนํ สก โหติ ณานุพเนฺธฯ มนสิ ภวํ มานสํ, ทุมฺมนโส ภาโว โทมนสฺสํ, โสมนสฺสํฯ

๑๒๙. อุวณฺณสฺสาวง สเรฯ

สราโท ณานุพเนฺธ อุวณฺณสฺสาวง โหติฯ ราฆโว, ชมฺพวํฯ

๑๓๐. ยมฺหิ โคสฺส จฯ

ยการาโท ปจฺจเย โคสฺสุวณฺณสฺส จ อวง โหติฯ คพฺยํ, ภาตโพฺยฯ

๑๓๑. โลโป-วณฺณิวณฺณานํฯ

ยการาโท ปจฺจเย อวณฺณิวณฺณานํ โลโป โหติฯ ทายชฺชํ, การุญฺญํ, อาธิปจฺจํ, เทปฺปํฯ พหุลํวิธานา กฺวจิ น โหติ กิจฺจยํฯ

๑๓๒. รานุพเนฺธ-นฺต สราทิสฺสฯ

อโนฺต สโร อาทิมฺหิ ยสฺสาวยวสฺส, ตสฺส โลโป โหติ รานุพเนฺธฯ กิตฺตกํ, เปเตฺตยฺยํฯ

๑๓๓. กิสมหตมิเม กส มหาฯ

กิสสฺส มหโต อิเม กสมหา โหนฺติ ยถากฺกมํ, กสิมา, มหิมาฯ

๑๓๔. อายุสฺสายส มนฺตุมฺหิฯ

อายุสฺส อายสาเทโส โหติ มนฺตุมฺหิฯ อายสฺมาฯ

๑๓๕. โช วุทฺธสฺสิยิเฏฺฐสุฯ

วุทฺธสฺส โช โหติ อิยอิเฏฺฐสุ, เชโยฺย, เชโฏฺฐฯ

๑๓๖. พาฬฺหนฺติกปสตฺถานํ สาธ เนท สาฯ

อิยอิเฏฺฐสุ พาฬฺหนฺติกปสตฺถานํ สาธ เนท สา โหนฺติ ยถากฺกมํฯ สาธิโย, สาธิโฏฺฐ, เนทิโย, เนทิโฏฺฐ, เสโยฺย, เสโฏฺฐฯ

๑๓๗. กณกนาปฺปยุวานํฯ

อิยอิเฏฺฐสุ อปฺปยุวานํ กณ กนา โหนฺติ ยถากฺกมํฯ กณิโย กณิโฏฺฐ, กนิโย กนิโฏฺฐฯ

๑๓๘. โลโป วี มนฺตุ วนฺตูนํฯ

วี มนฺตุ วนฺตูนํ โลโป โหติ อิยอิเฏฺฐสุฯ อติสเยน เมธาวี เมธิโย, เมธิโฏฺฐ, อติสเยน สติมา สติโย, สติโฏฺฐ, อติสเยน คุณวา คุณิโย, คุณิโฏฺฐฯ

๑๓๙. เฑ สติสฺส ติสฺสฯ

เฑปเร สตฺยนฺตสฺส ติการสฺส โลโป โหติ, วีสํ สตํ, ตึสํ สตํฯ

๑๔๐. เอตเสฺสฏ ตฺตเกฯ

ตฺตเก ปเร เอตสฺส เอฏ โหติฯ เอตฺตกํฯ

๑๔๑. ณิกสฺสิโย วาฯ

ณิกสฺส วา อิโย โหติ, สกฺยปุตฺติโย, สกฺยปุตฺติโกฯ

๑๔๒. อธาตุสฺส กา-สฺยาทิโต เฆ-สฺสิฯ

เฆ ปเร อธาตุสฺส โย กกาโร, ตโต ปุพฺพสฺส อการสฺส พหุลํ อิ โหติ สเจ โฆ น สฺยาทิโต ปโร โหติฯ พาลิกา, การิกา, อธาตุสฺสาติ กึ? สกา, เกติ กึ? นนฺทนา, อสฺยาทิโตติ กึ? พหุปริพฺพาชกา มถุรา, พหุจมฺมิกาติ กกาเรน สฺยาทิโน พฺยวหิตตฺตา สิทฺธํ, เฆติ กึ? พาลโก, อสฺสาติ กึ? พหุกตฺตุกา สาลาฯ

อิติ โมคฺคลฺลาเน พฺยากรเณ วุตฺติยํ

ณาทิกโณฺฑ จตุโตฺถฯ

๕. ปญฺจโม กโณฺฑ (ขาทิ)

๑. ติช มาเนหิ ข สา ขมา วีมํสาสุฯ

ขนฺติยํ ติชา วีมํสายํ มานา จ ขสปฺปจฺจยา โหนฺติ ยถากฺกมํ, ติติกฺขา, วีมํสา, ติติกฺขติ, วีมํสติฯ ขมาวีมํสา, สูติ กึ? เตชนํ, เตโช, เตชยติ, มานนํ, มาโนมาเนติฯ

๒. กิตา ติกิจฺฉาสํสเยสุ โฉฯ

ติกิจฺฉายํ สํสเย จ วตฺตมานา กิตา โฉ โหติฯ ติกิจฺฉา, วิจิกิจฺฉา, ติกิจฺฉติ, วิจิกิจฺฉติฯ อญฺญตฺร นิเกโต, สํเกโต, เกตนํ, เกโต, เกตยติฯ

๓. นินฺทายํ คุป พธา พสฺส โภ จฯ

นินฺทายํ วตฺตมาเนหิ คุป พเธหิ โฉ โหติ พสฺส โภ จฯ ชิคุจฺฉา, พีภจฺฉา, ชิคุจฺฉติ, พีภจฺฉติ, อญฺญตฺร โคปนํ, โคโป, โคเปติ, พธโกฯ

๔. ตุํสฺมา โลโป จิจฺฉายํ เตฯ

ตุมนฺตโต อิจฺฉายมเตฺถ เต ขสฉา โหนฺติ พหุลํ, โลโป จ ตุํปจฺจยสฺส โหติ สุตตฺตา, พุภุกฺขา, ชิคีสา, ชิฆจฺฉา, พุภุกฺขติ, ชิคีสติ ชิฆจฺฉติฯ อิธ กสฺมา น โหติ 'โภตฺตุมิจฺฉตี'ติ? ปทนฺตเรนาภิธานาฯ ตุํสฺมาติ กึ? โภชนมิจฺฉติฯ อิจฺฉายนฺติ กึ? ภุญฺชิตุํ คจฺฉติฯ กถํ 'กูลํ วิปติ สตี'ติ? ยถา กูลํ ปติตุ มิจฺฉตีติ วากฺยํ โหติ, เอวํ วุตฺติปิ โหสฺสติฯ วากฺยเมว จรหิ กถํ โหติ? โลกสฺส ตถา วจนิจฺฉายฯ

๕. อีโย กมฺมาฯ

อิจฺฉากมฺมโต อิจฺฉายมเตฺถ อียปฺปจฺจโย โหติฯ ปุตฺตมิจฺฉติ ปุตฺถียติฯ กมฺมาติ กึ? อสิเนจฺฉติฯ อิธ กสฺมา น โหติ 'รโญฺญปุตฺตมิจฺฉตี'ติ? สาเปกฺขตฺตา, น หิ อญฺญมเปกฺขมาโน อเญฺญน สเหกตฺถิภาวมนุภวิตุํ สโกฺกติฯ อิธาปิ จรหิ น สิยา 'อตฺตโน ปุตฺต มิจฺฉตี'ติ? เนเวตฺถ ภวิตพฺพํ, น หิ ภวติ 'อตฺตโน ปุตฺตียตี'ติ, กถํ จรหิ ปุตฺตสฺส อตฺตนิยตา-วคมฺยเต ? อญฺญสฺสาสุตตฺตา อิจฺฉาย จ ตพฺพิสยตฺตาฯ

๖. อุปมานาจาเรฯ

กมฺมโต อุปมานา อาจารเตฺถ อีโย โหติฯ ปุตฺตมิ-วา-จรติ ปุตฺตียติ มาณวกํ, อุปมานาติ กึ? ปุตฺตมาจรติฯ

๗. อาธาราฯ

อาธารตู-ปมานา อาจารเตฺถ อีโย โยติฯ กุฎิยมิวา-จรติ กุฎียตี ปาสาเท, ปาสาทียติ กุฎิยํ ภิกฺขุฯ

๘. กตฺตุตาโยฯ

กตฺตุ-ปมานา อาจารเตฺถ อาโย โหติฯ ปพฺพโต อิวาจรติ ปพฺพตายติฯ

๙. ยฺจเตฺถฯ

กตฺตุโต อภูตตพฺภาเว อาโย โหติ พหุลํฯ ภุสายติ, ปฏปฏายติ, โลหิตายติ, กตฺตุโต เตฺวว? (อภุสํ) ภุสํ กโรตีหิ, อิห กสฺมา น โหติ ‘ภุสี ภวตี’ติ? วุตฺตตฺถตายฯ

๑๐. สทฺทาทีนิ กโรติฯ

สทฺทาทีหิ ทุติยเนฺตหิ กโรตีติ อสฺมึ อเตฺถ อาโย โหติฯ สทฺทายติ, เวรายติ, กลหายติ, ธูปายติฯ

๑๑. นฺโมตฺว-โสฺสฯ

นโมอิจฺจสฺมา กโรตีติ อสฺมึ อเตฺถ อโสฺส โหติฯ นมสฺสติ ตถาคตํฯ

๑๒. ธาตฺวเตฺถ นามสฺมิฯ

นามสฺมา ธาตฺวเตฺถ พหุลมิโหติฯ หตฺถินา อติกฺกมติ อติหตฺถยติ, วีณาย อุปคายติ อุปวีณยติ, ทฬฺหํ กโรติ วินยํ ทฬฺหยติ, วิสุทฺธา โหติ รตฺติ วิสุทฺธยติ, กุสลํ ปุจฺฉติ กุสลยติฯ

๑๓. สจฺจาทีหาปิฯ

สจฺจาทีหิ ธาตฺวเตฺถ อาปิ โหติฯ สจฺจาเปติ, อตฺถาเปติ, เวทาเปติ, สุกฺขาเปติ, สุขาเปติ, ทุกฺขาเปติฯ

๑๔. กฺริยตฺถาฯ

อยมธิกาโร อาสตฺถปริสมตฺติยาฯ กฺริยา อโตฺถ ยสฺส โส กฺริยโตฺถ ธาตุฯ

๑๕. จุราทิโต ณิฯ

จุราทีหิ กฺริยเตฺถหิ สกเตฺถ ณิ ปโร โหติ พหุลํฯ ณกาโร วุทฺธฺยโตฺถ, เอวมญฺญตฺราปิ, โจรยติ, ลาฬยติ, กถํ ‘รชฺชํ กาเรตี’ติ? โยควิภาคโตฯ

๑๖. ปโยชกพฺยาปาเร ณาปิ จฯ

กตฺตารํ โย ปโยชยติ, ตสฺส พฺยาปาเร กฺริยตฺถา ณิณาปี โหนฺติ พหุลํ, กาเรติ, การาเปติฯ นนุ จ กตฺตาปิ กรณาทีนํ ปโยชโกติ ตํพฺยาปาเรปิ ณิณาปี ปาปุณนฺติ? ปโยชกคฺคหณสามตฺถิยา น ภวิสฺสนฺติ จุราทีหิ วิสุํ วจนสามตฺถิยา จฯ อโต ภิโยฺย ณาปิเยว, ณิเยวฺวณฺณโต, ทฺวยเมวเญฺญหิฯ

๑๗. โกฺย ภาวกเมฺมสฺว-ปโรเกฺขสุ มาน นฺต ตฺยาทีสุฯ ภาวกมฺมวิหิเตสุ ปโรกฺขาวชฺชิเตสุ มานนฺตตฺยาทีสุ ปเรสุ โกฺย โหติ กฺริยตฺถาฯ นฺตคฺคหณมุตฺตรตฺถํ, กกาโร อวุทฺธฺยโตฺถ เอวมุตฺตรตฺราปิฯ ฐียมานํ, ฐียเต, สูยมานํ, สูยเต, อปโรเกฺขสุ มานนฺตตฺยาทีสูติ กึ? พภูว เทวทเตฺ

ตน, พิภิท กุสุโลฯ ภิชฺชเต กุสุโล สยเมวาติ ‘ภิชฺชเต’ติ สวนา กมฺมตา-วคมฺยเต, ‘สยเมวา’ติ สวนโต กตฺตุตา, กตฺตุตาวจนิจฺฉายนฺตุ ‘ภินฺทติ กุสุโล อตฺตาน’นฺติ ภวติ, เอวมญฺญมฺปิ ยถา คมมนุคนฺตพฺพํฯ ‘อปโรเกฺขสุ มานนฺตตฺยาทีสู’ติ อยมธิกาโร อา ‘ตนาทิโตฺว’ติ ๕.๒๖ฯ อปิจ เอเต กฺยาทโย ตฺยาทีสุ ปรภูเตสุ กตฺตุกมฺมภาว วิหิเตสุ กฺยลาทีนํ วิธานโต เตเสฺวว วิญฺญายนฺตีติ อกมฺมเกหิ ธาตูหิ กตฺตุภาเวสุ, สกมฺมเกหิ กตฺตุกเมฺมสุ, กมฺมาวจนิจฺฉายํ ภาเว จ ภวนฺตีติ เวทิตพฺพาฯ ยสฺส ปน ธาตุสฺส กิริยา กมฺมมเปกฺขเต, โส สกมฺมโก, ยสฺส ตุ กิริยา กตฺตุมตฺตมเปกฺขเต, สฺวากมฺมโกติ ญาตพฺพํฯ

๑๘. กตฺตริ โลฯ

กฺริยตฺถโต อปโรเกฺขสุ กตฺตุวิหิตมาน นฺตตฺยาทีสุ โล โหติฯ ลกาโร, “ญิลเสฺส”ติ ๕-๑๖๓ วิเสสนโตฺถฯ ปจมาโน, ปจโนฺต, ปจติฯ

๑๙. มํ จ รุธาทีนํฯ

รุธาทิโต กตฺตุวิหิตมานนฺต ตฺยาทีสุ โล โหติ มํ จ อนฺตสรา ปโรฯ มกาโร-นุพโนฺธ, อกาโร อุจฺจารณโตฺถฯ รุนฺธมาโน, รุนฺธโนฺต, รุนฺธติฯ

๒๐. ณิณาปฺยาปีหิ วาฯ

ณิณาปฺยาปีหิ กตฺตุวิหิตมานนฺต ตฺยาทีสุ โล โหติ วิภาสา, โอรยโนฺต, โจเรโนฺต, การยโนฺต, กาเรโนฺต, การาปยโนฺต, การาเปโนฺต, สจฺจาปยโนฺต, สจฺจาเปโนฺต, โจรยติ, โจเรติ, การยติ, กาเรติ, การาปยติ, การาเปติ, สจฺจาปยติ, สจฺจาเปติฯ ววตฺถิตวิภาสโตฺถ-ยํ วาส โทฺท, เตน มาเน นิจฺจํ, โจรยมาโน, การยมาโน, การาปยมาโน, สจฺจาปยมาโนฯ

๒๑. ทิวาทีหิ ยกฯ

ทิวาทีหิ ลวิสเย ยก โหติฯ ทิพฺพโนฺต, ทิพฺพติฯ

๒๒. ตุทาทีหิ โกฯ

ตุทาทีหิ ลวิสเย โก โหติฯ ตุทมาโน, ตุทโนฺต, ตุทติฯ

๒๓. ชฺยาทีหิ กฺนาฯ

ชิอาทีหิ ลวิสเย กฺนา โหติฯ ชินโนฺต, ชินาติฯ กถํ ‘ชยโนฺต’ ชยตี, ติ? ภูวาทิปาฐาฯ

๒๔. กฺยาทีหิ กฺณาฯ

กีอาทีหิ ลวิสเย กฺณา โหติฯ กิณโนฺต, กิณาติฯ

๒๕. สฺวาทีหิ โกฺณฯ

สุอาทีหิ ลวิสเย โกฺณ โหติฯ สุณมาโน, สุณโนฺต, สุโณติฯ กถํ สุณาตีติ? กฺยาทิปาฐาฯ

๒๖. ตนาทิโตฺวฯ

ตนาทิโต ลวิสเย โอ โหติฯ ตโนติฯ

๒๗. ภาวกเมฺมสุ ตพฺพา-นียาฯ

ตพฺพอนียา กฺริยตฺถา ปเร ภาวกเมฺมสุ พหุลํ ภวนฺติฯ กตฺตพฺพํ, กรณียํ, กตฺตโพฺพ กโฏ, กรณีโยฯ พหุลาธิการา กรณาทีสุปิ ภวนฺติ, สินานียํ จุณฺณํ, ทานีโย พฺราหฺมโณ, สมฺมาวตฺตนีโย คุรุ, ปวจนีโย อุปชฺฌาโย, อุปฏฺฐานีโย สิโสฺสฯ

๒๘. ฆฺยณฯ

ภาวกเมฺมสุ กฺริยตฺถา ปโร ฆฺยณ โหติ พหุลํฯ วากฺยํ, การิยํ, เจยฺยํ, เชยฺยํฯ

๒๙. อาเสฺส จฯ

อาโตฆฺยณ โหติ ภาวกเมฺมสุ, อาสฺส เอ จฯ เทยฺยํฯ

๓๐. วทาทีหิ โยฯ

วทาทีหิ กฺริยเตฺถหิ โย โหติ พหุลํ ภาวกเมฺมสุฯ วชฺชํ, มชฺชํ, คมฺมํฯ (๔๒) "ภุชาเนฺน", โภโชฺช โอทโน, โภชฺชา ยาคุ, โภคฺคมญฺญํฯ

๓๑. กิจฺจ ฆจฺจ ภจฺจ ภพฺพ เลยฺยาฯ

เอเต สทฺทา ยปฺปจฺจยนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ

๓๒. คุหาทีหิ ยกฯ

คุตาทีหิ กฺริยเตฺตหิ ภาวกเมฺมสุ ยก โหติฯ คุยฺหํ, ทุยฺหํ, สิโสฺสฯ สิทฺธา เอเวเต ตพฺพาทโย เปสาติสคฺคปตฺตกาเลสุปิ คมฺยมาเนสุ สามเญฺญนวิธานโต, ตฺวยา ขลุ กโฏ กตฺตโพฺพ, กรณีโย, การิโย, กิโจฺจ, เอวํ ตฺวยา กโฏ กตฺตโพฺพ, โภตา กโฏ กตฺตโพฺพ, โภโต หิ ปโตฺต กาโล กฏกรเณฯ เอวํ อุทฺธโมหุตฺติเกปิ วตฺตมานโต เปสาทีสุ สิทฺธา เอวฯ ตถา อรเห กตฺตริสตฺติวิสิเฏฺฐ จ ปตียมาเน อาวสฺสกาธมีณตาวิสิเฏฺฐ จ ภาวาโท สิทฺธา, อุทฺธํมุหุตฺตโต-โภตา กโฏ กตฺตโพฺพ, โภตา รชฺชํ กตฺตพฺพํฯ ภวํ อรโห, โภตา สาโร วหิตโพฺพ, ภวํ สโกฺก, โภตา อวสฺสํ กโฏ กตฺตโพฺพ, โภตา นิโกฺข ทาตโพฺพฯ

๓๓. กตฺตริ ลฺตุณกาฯ

กตฺตริ การเก กฺริยตฺถา ลฺตุณกา โหนฺติ พหุลํฯ ปฐิตา, ปาฐโกฯ พหุลมิเตฺวว? ปาเทหิ หรียตีติ ปาทหา-รโก , คเล จุปฺปเตติ คเลโจปโกฯ สิโทฺธว ลฺตุ, อรเห สีลสาธุธเมฺมสุ จ สามญฺญวิหิตตฺตา, ภวํ ขลุ กญฺญาย ปริคฺคหิตา, ภวเมตํ อรหติฯ สีลาทีสุ-ขลฺวปิ อุปาทาตา กุมารเก, คนฺตา เขลํ, มุณฺฑยิตาโร สาวิฏฺฐายนา วธุํ กตปริคฺคหํฯ

๓๔. อาวีฯ

กฺริยตฺถา อาวี โหติ พหุลํ กตฺตริฯ ภยทสฺสาวีฯ อปฺปวิสยตญฺญาปนตฺถํ ภินฺนโยคกรณํ, สามญฺญวิหิตตฺตา สีลา ทีสุ จ โหเตวฯ

๓๕. อาสิํสายมโกฯ

อาสิํสายํ คมฺยมานายํ กฺริยตฺถา อโก โหติ กตฺตริฯ ชีวตูติ ชีวโก, นนฺทตูติ นนฺทโก, ภวตูติ ภวโกฯ

๓๖. กรา ณโนฯ

กรโต กตฺตริ ณโน โหติฯ กโรตีติ การณํ, กตฺตรีติ กิํ? กรณํฯ

๓๗. หาโต วีหิกาเลสุฯ

หาโต วีหิสฺมิํ กาเล จ ณโน โหติ กตฺตริฯ หายนา นาม วิหโย, หายโน สํวจฺฉโร, วีหิกาเลสูติ กิํ? หาตาฯ

๓๘. วิทา กูฯ

วิทสฺมา กู โหติ กตฺตริฯ วิทู, โลกวิทูฯ

๓๙. วิโต ญาโตฯ

วิปุพฺพา ญาอิจฺจสฺมา กู โหติ กตฺตริฯ วิญฺญูฯ วิโตติ กิํ? ปญฺญาฯ

๔๐. กมฺมาฯ

กมฺมโต ปรา ญาอิจฺจสฺมา กู โหติ กตฺตริฯ สพฺพญฺญู, กาลญฺญูฯ

๔๑. กฺวจณฯ

กมฺมโต ปรา กฺริยตฺถา กฺวจิ อณ โหติ กตฺตริฯ กุมฺภกาโร, สรลาโว, มนฺตชฺฌาโย, พหุลาธิการา อิธ น โหติ อาทิจฺจํ ปสฺสติ, หิมวนฺตํ สุโณติ, คามํ คจฺฉติฯ กฺวจีติ กิํ? กมฺมกโรฯ

๔๒. คมา รูฯ

กมฺมโต ปรา คมา รู โหติ กตฺตริฯ เวทคู ปารคูฯ

๔๓. สมานญฺญ ภวนฺต ยาทิตู-ปมานา ทิสา กเมฺม รีริกฺขกาฯ

สมานาทีหิ ยาทีหิ โจปมาเนหิ ปรา ทิสา กมฺมการเก รีริกฺขกา โหนฺติฯ สมาโน วิย ทิสฺสตีติ สที สทิกฺข สทิโสฯ อญฺญาที อญฺญาทิกฺข อญฺญาทิโสฯ ภวาที ภวาทิกฺข ภวาทิโสฯ ยาที ยาทิกฺข ยาทิโสฯ ตฺยาที ตฺยาทิกฺข ตฺยาทิโสฯ สมานาทีหีติ กิํ? รุกฺข วิย ทิสฺสติฯ อุปมานาติ กิํ? โส ทิสฺสติฯ กเมฺมติ กิํ? โส วิย ปสฺสติฯ รการา อนฺตสราทิโลปตฺถา, กการา เอการาภาวโตฺถฯ

๔๔. ภาวการเกสุว-ฆณ ฆกาฯ

ภาเว การเก จ กฺริยตฺถา อ ฆณ ฆ กา โหนฺติ พหุลํฯ อ-ปคฺคโห, นิคฺคโห, กโร, คโร, จโย, ชโย, รโว, ภโว, ปโจ, วโจ, อนฺนโท, ปุรินฺทโท, อีสกฺกโร, ทุกฺกโร, สุกโรฯ ฆณ-ภาเว ปาโก, จาโค, ภาโว, การเกปิ สญฺญายํ ตาว ปชฺชเตเนนาติ ปาโท, รุชตีติ โรโค, วิสตีติ เวโส, สรติ กาลนฺตรนฺติ สาโร ถิรํโส, ทรียเนฺต เอเตหีติ ทารา, ชีรยติ เอเตนาติ ชาโร, อสญฺญา ยมฺปิ ทาโย ทโตฺต, ลาโภ ลโทฺธ, ฆ-วโก, นิปโก, ก-ปีโย, ขิโป, ภุโช, อายุธํฯ

๔๕. ทาธาตฺวิฯ

ทาธาหิ พหุลมิ โหติ ภาวการเกสุฯ อาทิ, นิธิ, วาลมิฯ

๔๖. วมาทียฺยถุฯ

วมาทีหิ ภาวการเกสฺวถุ โหติฯ วมถุ, เวปถุ, (อวถุ, สยถุ)ฯ

๔๗. กฺวิฯ

กฺริยตฺถา กฺวิ โหติ พหุลํ ภาวการเกสุฯ กกาโร กานุพนฺธการิยโตฺถ, อภิภู, สยมฺภู, ภตฺตคฺคํ, (ทานคฺคํ) สลากคฺคํ, สภา, ปภาฯ

๔๘. อโนฯ

กฺริยตฺตา ภาวการเกสฺวโน โหติฯ คมนํ, ทานํ, สมฺปทานํ, อปาทานํ, อธิกรณํ, จลโน, ชลโน, โกธโน, โกปโน, มณฺฑโน, ภูสโนฯ

๔๙. อิตฺถิยมณ ตฺติ ก ยก ยา จฯ

อิตฺถิลิเงฺค ภาเว การเก จ กฺริยตฺถา ออาทโย โหนฺติ อโน จ พหุลํฯ อ ติติกฺขา, วีมํสา, ชิคุจฺฉา, ปิปาสา, ปุตฺติยา อีหา ภิกฺขา, อาปทา, เมธา, โคธา, ณการา, หารา, ตารา, ธารา, อารา, กฺติ-อิฏฺฐิ, สิฏฺฐิ, ภิตฺติ, ภตฺติ, ตนฺติ ภูติ, ก-คุหา, รุชา, มุทา, ยก-วิชฺชา, อิชฺชา, ย-เสยฺยา, สมชฺชา, ปพฺพชฺชา, ปริจริยา, ชาคริยา, อนการณา, หารณา, เวทนา, วนฺทนา, อุปาสนาฯ

๕๐. ชาหาหิ นิฯ

ชาหาอิเจฺจเตหิ นิ โหติตฺถิยํฯ ชานิ, หานิฯ

๕๑. กรา ริริโยฯ

กรโต ริริโย โหติตฺถิยํฯ กรณํ กิริยาฯ กถํ ‘กฺริยา’ติ? ‘‘กฺริยายํ’’ติ นิปาตนาฯ

๕๒. อิกิตี สรูเปฯ

กฺริยตฺถสฺส สรูเป-ภิเธเยฺย กฺริยตฺถา ปเร อิกิตี โหนฺติ, วจิ, ยุธิ, ปจติ, ‘อกาโร กกาโร’ติ อาทีสุ การสเทฺทน สมาโส, ยถา เอวกาโรติฯ

๕๓. สีลาภิกฺขญฺญา-วสฺสเกสุ ณีฯ

กฺริยตฺถา ณี โหติ สีลาทีสุ ปตียมาเนสุ, อุณฺหโภชี, ขีรปายี, อวสฺสการี, สตนฺทายีฯ

๕๔. ถาวริตฺตร ภงฺคุร ภิทุร ภาสุร ภสฺสราฯ

เอเต สทฺทา นิปจฺจเนฺต สีเล คมฺยมาเนฯ

๕๕. กตฺตริ ภูเต กฺตวนฺตุ กฺตาวีฯ

ภูเต-เตฺถ วตฺตมานโต กฺริยตฺถา กฺตวนฺตุตฺตาวี โหนฺติ กตฺตริฯ วิชิตวา, วิชิตาวี, ภูเตติ อธิกาโร ยาว ‘‘อาหารตฺถา’’ติ (๕-๖๐)ฯ

๕๖. โกฺตภาวกเมฺมสุฯ

ภาเว กเมฺม จ ภูเต โกฺต โหติฯ อาสิตํ ภวตาฯ กโต กโฏ ภวตาฯ

๕๗. กตฺตริ จารเมฺภฯ

กฺริยารเมฺภ กตฺตริ โกฺต โหติ ยถาปตฺตญฺจฯ ปกโต ภวํ กฏํ, ปกโต กโฏ ภวตา, ปสุโตฺต ภวํ, ปสุตฺตํ ภวตาฯ

๕๘. ฐา-ส วส สิลิส สี รุห ชร ชนีหิฯ

ฐาทีหิ กตฺตริ โกฺต โหติ ยถาปตฺตญฺจฯ อุปฏฺฐิโต คุรุํ ภวํ, อุปฏฺฐิโต คุรุ โภตา, อุปาสิโต คุรุํ ภวํ, อุปาสิโต คุรุ โภตา, อนฺวุสิโต คุรุํ ภวํ, อนฺวุสิโต คุรุ โภตา, อาสิลิโฏฺฐ คุรุํ ภวํ, อาสิลิโฏฺฐ คุรุ โภตา, อธิสฺสิโต ขโฏปิกํ ภวํ, อธิสฺสิตา ขโฏปิกา โภตา, อารโฬฺห รุกฺขํ ภวํ, อารุโฬฺห รุโกฺข โภตา, อนุชิโณฺณ วสลิํ เทวทโตฺต, อนุชิณฺณา วสลี เทวทเตฺตน, อนุชาโต มาณวโก มาณวิกํ, อนุชาตา มาณวิกา มาณวเกนฯ

๕๙. คมนตฺถากมฺมกาธาเร จฯ

คมนตฺถโต อกมฺมกโต จ กฺริยตฺถา อาธาเร โกฺต โหติ กตฺตริ จ ยถาปตฺตญฺจ, อิทเมสํ ยาตํ, อิห เต ยาตา, อิห เตหิ ยาตํ, อยํ เตหิ ยาโต ปโถ, อิทเมสมาสิตํ, อิห เต อาสิตา, อิห เตหิ อาสิตํ, ‘เทโว เจ วุโฏฺฐ สมฺปนฺนา สาลโย’ติ การณสามคฺคีสมฺปตฺติ เอตฺถาภิมตาฯ

๖๐. อาหารตฺถาฯ

อโชฺฌหารตฺถา อาธาเร โกฺต โหติ ยถาปตฺตญฺจ, อิทเมสํ ภุตฺตํ, อิทเมสํ ปีตํ, อิห เตหิ ภุตฺตํ, อิห เตหิ ปีตํ, โอทโน เตหิ ภุโตฺต ปีตมุทกํ, อกตฺตโตฺถ โยควิภาโค, กถํ ‘ปีตา คาโว’ติ? ปีตเมสํ วิชฺชตีติ ปีตา, พาหุลกา วา, ‘ปสฺสิโนฺน’ติ ยา เอตฺถ ภูตกาลตา, ตตฺร โตฺต, เอวํ รญฺญํ มโต รญฺญํ อิโฏฺฐ, รญฺญํ พุโทฺธ, รญฺญํ ปูชิโต, เอวํ สีลิโต, รกฺขิโต, ขนฺโต, อา

กุโฎฺฐ, รุโฎฺฐ, รุสิโต, อภิพฺยาหโฎ, ทยิโย, หโฎฺฐ, กนฺตา, สํยโต, อมโต, ‘กฎฺฐ’นฺติ ภูตตายเมว เหตุโน, ผลํ ตฺวตฺร ภาวิฯ

๖๑. ตุํ ตาเย ตเว ภาเว ภวิสฺสติ กฺริยายํ ตทตฺถายฯ

ภวิสฺสติ อเตฺถ วตฺตมานโต กฺริยตฺถา ภาเว ตุํ ตาเย ตเว โหนฺติ กฺริยายํ ตทตฺถายํ ปตียมานายํฯ กาตุํ คจฺฉติ, กตฺตาเย คจฺฉติ, กาตเว คจฺฉติ, อิจฺฉติ โภตฺตุํ กาเมติ โภตฺตุนฺติ อิมินาว สิทฺธํ, ปุนฺพฺพิธาเน ตฺวิหาปิ สิยา ‘อิจฺฉโนฺต กโรตี’ติ, เอวํ สโกฺกติ โภตฺตุํ, ชานาติ โภตฺตุํ, คิลายติ โภตฺตุํ, ฆฏเต โภตฺตุํ, อารภเต โภตฺตุํ, ลภเต โภตฺตุํ, ปกฺกมติ โภตฺตุํ, อุสฺสหติ โภตฺตุํ, อรหติ โภตฺตุํ, อตฺถิ โภตฺตุํ, วิชฺชติ โภตฺตุํ, วฎฺฎ ติโภตฺตุํ, กปฺปติ โภตฺตุนฺติฯ ตถา ปารยติ โภตฺตุํ, ปหุ โภตฺตุํ, สมโตฺถ โภตฺตุํ, ปริยโตฺต โภตฺตุํ, อลํ โภตฺตุนฺติ ภวติสฺส สพฺพตฺถ สมฺภวาฯ ตถา กาโล โภตฺตุํฯ สมโย โภตุํ, เวลา โภตฺนฺติ, ยถา โภตฺตุํมโน, โสตฺตุํ โสโต, ทฎฺฐุํ จกฺขุ, ยุชฺฌิตุํ ธนุ, วตฺตุํ ชโฬ, คนฺตุมโน, กตฺตุมลโสติ, อุจฺจารณนฺตุ วตฺตายตฺตํฯ ภาเวติ กึ? กริสฺสามีติ คจฺฉติ, กฺริยายนฺติ กึ? ภิกฺขิสฺสํ อิจฺจสฺส ชฏา, ตทตฺถายนฺติ กึ? คจฺฉิสฺสโต เต ภวิสฺสติ ภตฺตํ โภชนายฯ

๖๒. ปฏิเสเธ-ลํขลูนํ ตุน ตฺวาน ตฺวา วาฯ

อลํ ขลุสทฺทานํ ปฏิเสธตฺถานํ ปโยเค ตุนาทโย วา โหนฺติ ภาเวฯ อลํ โสตุน, ขลุ โสตุน, อลํ สุตฺวาน, ธลุ สุตฺวาน, อลํ สุตฺวา, ขลุ สุตฺวา, อลํ สุเตน, ขลุ โสเตน, อลํ ขลูนนฺติ กึ? มา โหตุ, ปฏิเสเธติ กึ? อลงฺกาโรฯ

๖๓. ปุเพฺพกกตฺตุกานํฯ

เอโก กตฺตา เยสํ พฺยาปารานํ, เตสุ โย ปุโพฺพ, ตทตฺถโต กฺริยตฺถา ตุนาทโย โหนฺติ ภาเว, โสตุน ยาติ, สุตฺวาน, สุตฺวา วา, เอกกตฺตุกานนฺติกึ? ภุตฺตสฺมึ เทวทเตฺต ยญฺญทโตฺต วชติ, ปุพฺพาติ กึ? ภุญฺชภิ จ ปจติ จฯ ‘อปฺปตฺวา นทึ ปพฺพโต อติกฺกมฺม ปพฺพตํ นที’ติ ภูธาตุสฺส สพฺพตฺถ สมฺภวา เอกกตฺตุกตา ปุพฺพกาลตา จ คมฺยเตฯ ‘ภุตฺวา ภุตฺวา คจฺฉตีติ’ อิมินาว สิทฺธํ อาภิกฺขญฺญนฺตุ ทฺวิพฺพจนาวคมฺยเตฯ กถํ ‘ชีวคฺคาหํ อคาหยิ, กายปฺปจาลกํ คจฺฉนฺตี’ติ อาทิ? ฆณเนฺตน กฺริยาวิเสสเนน สิทฺธํ ยถา ‘โอทนปากํ สยตี’ติฯ

๖๔. โนฺต กตฺถริ วตฺตมาเนฯ

วตฺตมานเตฺถ วตฺตมานโต กฺริยตฺตา โนฺต โห ติ กตฺตริ, ติฎฺฐโนฺตฯ

๖๕. มาโนฯ

วตฺตมานเตฺถ วตฺตมานโต กฺริยตฺถา มาโน โหติ, กตฺตริฯ ติฎฺฐมาโนฯ

๖๖. ภาวกเมฺมสุฯ

วตฺตมานเตฺถ วตฺตมานโต กฺรึยตฺถา ภาเว กเมฺมจ มาโน โหติฯ ฐียมานํ, ปจฺจมาโน โอทโนฯ

๖๗. เต สฺสปุพฺพานาคเตฯ

อนาคตเตฺถ วตฺตมานโต กฺริยตฺถา เตนฺตมานา สฺสปฺพฺพา โหนฺติฯ ฐสฺสโนฺต, ฐสฺสมาโน, ฐียิสฺสมานํ, ปจฺจิสฺสมาโน โอทโนฯ

๖๘. ณฺวาทโยฯ

กฺริยตฺถา ปเร พหุลํ ณฺวาทโย โหนฺติฯ จารุ, ทารุฯ

๖๙. ขฉสาน เมกสฺสโรทิ เทฺวฯ

ขฉสปฺปจฺจยนฺตานํ กฺริยตฺถานํ ปฐเมกสฺสรํ สทฺทรูปํ เทฺว ภวติฯ ติติกฺขา, ชิคุจฺฉา, วีมํสาฯ

๗๐. ปโรกฺขายญฺจฯ

ปโรกฺขายํ ปฐเมกสฺสรํ สทฺทรูปํ เทฺว ภวติฯ ชคาม, จกาโร อนุตฺตสมุจฺจยโตฺถ, เตนญฺญตฺราปิ ยถาคมํ, ชหาติ, ชหิตพฺพํ, ชหิตุํ, ททฺทลฺลติ, จงฺกมติฯ ‘โลลุโป, โมมูโหติ โอตฺตํ ตทมินาทิปาฐาฯ

๗๑. อาทิสฺมา สราฯ

อาทิภูตา สรา ปรเมกสฺสรํ เทฺว โหติ, อสิสิสติ, อาทิสฺมาติ กึ? ชชคาร, สราติ กึ? ปปาจฯ

๗๒. น ปุนฯ

ยํ ทฺวิภูตํ, น ตํ ปุน ทฺวิตฺตมาปชฺชเต, ติติกฺขิสติ, ชิคุจฺฉิสติฯ

๗๓. ยถิฎฺฐํ สฺยาทิโนฯ

สฺยาทฺยนฺตสฺส ยถิฎฺฐเมกสฺสรมาทิภูตมญฺญํ วา ยถาคมํ ทฺวิตฺตปชฺชเต, ปุปุตฺตียิสติ, ปุติตฺตียิสติ, ปุตฺตียิยิสติฯ

๗๔. รโสฺส ปุพฺพสฺสฯ

ทฺวิเตฺต ปุพฺพสฺส สโร รโสฺส โหติฯ ททาติฯ

๗๕. โลโป-นาทิพฺยญฺชนสฺสฯ

ทฺวิเตฺต ปุพฺพสฺสาทิโต-ญฺญสฺส พฺยญฺชนสฺส โลโป โหติฯ อสิสิสติฯ

๗๖. ขเฉสฺวสฺสิฯ

ทฺวิเตฺต ปุพฺพสฺส อสฺส อิ โหติ ขเฉสุฯ ปิปาสติ, ชิฆํสติ, ขเฉสูติ กึ? ชหาติ, อสฺสาติ กึ? พุภุกฺขติฯ

๗๗. คุปิสฺสุสฺสฯ

ทฺวิเตฺต ปุพฺพสฺส คุปิสฺส อุสฺส อิ โหติ ขณเสสุ, ชิคุจฺฉติฯ

๗๘. จตุตฺถทุติยานํ ตติยปฐมาฯ

ทฺวิเตฺต ปุเพสํ จตุตฺถทุติยานํ ตติยปฐมา โหนฺติฯ พุภุกฺขติ, จิเจฺฉทฯ

๗๙. กวคฺคหานํ จวคฺคชาฯ

ทฺวิเตฺต ปุเพฺพสํ กวคฺคหานํ จวคฺคชา โหนฺติ ยถากฺกมํฯ จุโกป, ชหาติฯ

๘๐. มานสฺส วี ปรสฺส จ มํฯ

ทฺวิเตฺต ปุพฺพสฺส มานสฺส วี โหติ ปรสฺส จ มํ, วีมํสติฯ

๘๑. กิตสฺสาสํสเย ติ วาฯ

สํสยโส-ญฺญสฺมึ วตฺตมานสฺส ทฺวิเตฺต ปุพฺพสฺส กิตสฺส วา ติ โหติฯ ติกิจฺฉติ, จิกิจฺฉติ, อสํสเยติ กึ? วิจิกิจฺฉติฯ

๘๒. ยุวณฺณานเมโอ ปจฺจเยฯ

อิวณฺณุวณฺณนฺตานํ กฺริยตฺถานํ เอโอโหนฺติ ยถากฺกมํ ปจฺจเยฯ เจตพฺพํ, เนตพฺพํ, โสต พฺพํ, ภวิตพฺพํฯ

๘๓. ลหุสฺสุปนฺตสฺสฯ

ลหุภูตสฺส อุปนฺตสฺส ยุวณฺณสฺส เอโอ โหนฺติ ยถากฺกมํฯ เอสิตพฺพํ, โกสิตพฺพํ, ลหุสฺสา ติ กึ? ธูปิตา, อุปนฺตสฺสาติ กึ? รุนฺธติฯ

๘๔. อสฺสา ณานุพเนฺธฯ

ณการานุพเนฺธ ปจฺจเย ปเร อุปนฺตสฺส อการสฺส อา โหติฯ การโกฯ

๘๕. น เต กานุพนฺธนาคเมสุฯ

เต เอโออา กานุพเนฺธ นาคเม จ น โหนฺติฯ จิโต, สุโต, ทิโฎฺฐ, ปุโฎฺฐ, นาคเม ‘วนา’ทินา (๑.๔๕) จินิตพฺพํ, จินิตุํ, สุณิตพฺพํ, สุณิตุํ ปาปุณิตพฺพํ, ปาปุณิตุํ, ธุนิตพฺพํ, ธุนิตุํ, ธุนนํ, ธุนยิตพฺพํ, ธุนาเปตพฺพํ, ธุนยิตุํ ธุนาเปตุํ, ธุนยนํ, ธุนาปนํ, ธุนยติ, ธุนาเปติ, ปีเนตพฺพํ, ปีนยิตุํ, ปีนนํ, ปีนิตุํ, ปีนยติ, สุโนติ, สิโนติ, ทุโนติ, หิโนติ, ปหิณิถพฺพํ, ปหิณิตุํ, ปหิณนํฯ

๘๖. วา กฺวจิฯ

เต กฺวจิ วา น โหนฺติ กานุพนฺธนาคเมสุฯ มุทิโต, รุทิตํ, โรทิตํฯ

๘๗. อญฺญตฺราปิฯ

กานุพนฺธนาคมโต-ญฺญสฺมิมฺปิ เต กฺวจิ, นฺ โหนฺติฯ ขิปโก, ปนูทนํ, วธโกฯ

๘๘. เปฺย สิสฺสาฯ

สิสฺส อา โหติ ปฺยาเทเส, นิสฺสายฯ

๘๙. เอโอนมยวา สเรฯ

สเร ปเร เอโอนํ อยอวา โหนฺติฯ ชโย, ภโว, สรติ กึ? เชติ, อนุโภติฯ

๙๐. อายาวา ณานุพเนฺธฯ

เอโอนํ อายาวา โหนฺติ สราโท ณานุพเนฺธฯ นายยติ, ภาวยติ, ‘สยาเปตฺวา’ติอาทีสุ รสฺสตฺตํฯ

๙๑. อาสฺสาณาปิมฺหิ ยุกฯ

อาการนฺตสฺส กฺริยตฺถสฺส ยุก โหติ ณาปิโต-ญฺญสฺมึ ณานุพเนฺธฯ ทายโก, ณานุพเนฺธเตฺวว? ทานํ, อณาปิมฺหีติ กึ? ทาปยติฯ

๙๒. ปทาทีนํ กฺวจิฯ

ปทาทีนํ ยุก โหติ กฺวจิฯ นิปชฺชิตพฺพํ, นิปชฺชิตุํ นิปชฺชนํ, ปมชฺชิตพฺพํ, ปมชฺชิตุํ, ปมชฺชนํ, กฺวจีติ กึ? ปาโทฯ

๙๓. มํ วา รุธาทีนํฯ

รุธาทีนํ กฺวจิ มํ วา โหติฯ รุนฺธิตุํ, รุชฺฌิตุํ, กฺวจิเตฺวว? นิโรโธฯ

๙๔. กฺวิมฺหิ โลโป-นฺตพฺยญฺชนสฺสฯ

อนฺตพฺยญฺชนสฺส โลโป โหติ กฺวิมฺหิฯ ภตฺตํ คสนฺติ คณฺหนฺติ วา เอตฺถาติ ภตฺตคฺคํฯ

๙๕. ปรรูปมยกาเร พฺยญฺชเนฯ

กฺริยตฺถานมนฺตพฺยญฺชนสฺส ปรรูปํ โหติ ยการโต-ญฺญสฺมึ พฺยญฺชเนฯ เภตฺตพฺพํ, พฺยญฺชเนติ กึ? ภินฺทิตพฺพํ, อยกาเรติ กึ? ภิชฺชติฯ

๙๖. มนานํ นิคฺคหีตํฯ

มการนการนฺตานํ กฺริยตฺถานํ นิคฺคหีตํ โหติ อยกาเร พฺยญฺชเนฯ คนฺตพฺพํ, ชงฺฆา, พฺยญฺชเนเตฺวว? คมนํ, อยกาเรเตฺวว? คมฺยเตฯ

๙๗. น พฺรูโสฺสฯ

พฺรูสฺส โอ น โหติ พฺยญฺชเนฯ พฺรูมิ, พฺยญฺชเนเตฺวว? อพฺรวิฯ

๙๘. กคา จชานํ ฆานุพเนฺธฯ

ฆานุพเนฺธ จการชการนฺตานํ กฺริยตฺถานํ กคา โหนฺติ ยถากฺกมํฯ วากฺยํ, ภาคฺยํฯ

๙๙. หนสฺส ฆาโต ณานุพเนฺธฯ

หนสฺส ฆาโต โหติ ณานุพเนฺธฯ อาฆาโตฯ

๑๐๐. กฺวิมฺหิ โฆ ปริปจฺจ-สโมหิฯ

ปยฺยาทีหิ ปรสฺส หนสฺส โฆ โหติ กฺวิมฺหิฯ ปลิโฆ, ปฏิโฆ, อฆํ รสฺสตฺตํ นิปาตนา, สโงฺฆ, โอโฆฯ

๑๐๑. ปรสฺส ฆํ เสฯ

ทฺวิเตฺต ปรสฺส หนสฺส ฆํ โหติ เสฯ ชิฆํสาฯ

๑๐๒. ชิหรานํ คีฯ

ทฺวิเตฺต ปเรสํ ชิตรานํ คี โหติ เสฯ วิชิคีสา, ชิคีสาฯ

๑๐๓. ธาสฺส โหฯ

ทฺวิเตฺต ปรสฺส ธาสฺส ห โหติฯ ทหติฯ

๑๐๔. ณิมฺหิ ทีโฆ ทุสสฺสฯ

ทุสสฺส ทีโฆ โหติ ณิมฺหิฯ ทุสิโตฯ ณิมฺหีติ กึ? ทุโฏฺฐฯ

๑๐๕. คุหิสฺส สเรฯ

คุหิสฺส ทีโฆ โหติ สเรฯ นิคูหนํ สเรติ กึ? คุยฺหํฯ

๑๐๖. มุหพหานญฺจ เต กานุพเนฺธ-เตฺวฯ

มุหพหานํ คุหิสฺส จ ทีโฆ โหติ ตการาโท กานุพเนฺธ ตฺวานตฺวาวชฺชิเต, มูโฬฺห, พาโฬฺห, คูโฬฺห, เตติ กึ? มุยฺหติ, กานุพเนฺธติ-กึ? มุยฺหิตพฺพํ, อเตฺวติ กึ? มุยฺหิตฺวาน, มุยฺหิตฺวา, ‘เต กานุพเนฺธ-เตฺว’ติ อยมธิกาโร ยาว ‘‘สาสสฺส สิเสฺว’’ติ -๑๑๗ฯ

๑๐๗. วหสฺสุสฺสฯ

วหสฺส อุสฺส ทีโฆ โหติ เต กานุพเนฺธ ตฺวานตฺวาวชฺชิเตฯ วุโฏฺฐฯ

๑๐๘. ธาสฺส หิฯ

ธา=ธารเณตีมสฺส หิ โหติ เต กานุพเนฺธ ตฺวานตฺวาวชฺชิเตฯ นิหิโต, นิหิตวาฯ

๑๐๙. คมาทิรานํ โลโป-นฺตสฺสฯ

คมาทีนํ รการนฺตานํ จ อนฺตสฺส โลโป โหติ เต กานุพเนฺธ ตฺวานตฺวาวชฺชิเตฯ คโต, ขโต, หโต, มโต, ตโต, สญฺญโต, รโต, กโต, เตเตฺวว? คมฺยเต, กานุพเนฺธเตฺวว? คนฺตพฺพํ, อเตฺวเตฺวว? คนฺตฺวาน, คนฺตฺวาฯ

๑๑๐. วจาทีนํ วสฺสุฏ วาฯ

วจาทีนํ วสฺส วา อุฏ โหติ กานุพเนฺธ-เตฺวฯ อุตฺตํ, วุตฺตํ, อุฏฺฐํ, วุฏฺฐํ, ‘อเตฺวเตฺวว? วตฺวาน, วตฺวาฯ

๑๑๑. อสฺสุฯ

วจาทีนมสฺส อุ โหติ กานุพเนฺธ-เสฺวฯ วุตฺตํ, วุฏฺฐํฯ

๑๑๒. วทฺธสฺส วาฯ

วทฺธสฺส อสฺส วา อุ โหติ กานุพเนฺธ เตฺวฯ วุโทฺธฯ วโทฺธฯ อเตฺวเตฺวว? วทฺธิตฺวาน, วทฺธิตฺวา, กถํ ‘วุตฺตี’ติ? ‘‘วุตฺตีมเตฺต’’ติ ๓-๖๙. นิปาตนา, ‘วตฺตี’ติ โหเตว ยถาลกฺขณํฯ

๑๑๓. ยชสฺส ยสฺส ฏิยีฯ

ยชสฺส ยสฺส ฏิยี โหนฺติ กานุพเนฺธ-เตฺวฯ อิฏฺฐํ, ยิฏฺฐํ, อเตฺวเตฺวว? ยชิตฺวาน, ยชิตฺวาฯ

๑๑๔. ฐาสฺสิฯ

ฐาสฺสิ โหติ กานุพเนฺธ-เตฺวฯ ฐิโต, อเตฺวเตฺวว? ฐตฺวาน, ฐตฺวาฯ

๑๑๕. คาปานมีฯ

คาปานมี โหติ กานพเนฺธ-เตฺวฯ คีตํ, ปีตํ, อเตฺวเตฺวว? คายิตฺวา นิจฺจํ ยาคโม, ปาสฺส ตุ ปีตฺวาติ พหุลาธิการาฯ

๑๑๖. ชนิสฺสาฯ

ชนิสฺส อา โหติ กานุพเนฺธ-เตฺวฯ ชาโตฯ อเตฺวเตฺวว? ชนิตฺวาฯ

๑๑๗. สาสสฺส สิส วาฯ

สาสสฺส สิส วา โหติ กานุพเนฺธ-เตฺวฯ สิฏฺฐํ, สตฺถํ, สิโสฺส, สาสิโย อเตฺวเตฺวว? อนุสาสิตฺวานฯ

๑๑๘. กรสฺสา ตเวฯ

กรสฺส อา โหติ ตเวฯ กาตเวฯ

๑๑๙. ตุํตุนตเพฺพสุ วาฯ

ตุมาทีสุ วา กรสฺสา โหติฯ กาตุํ กตฺตุํ, กาตุน กตฺตุน, กาตพฺพํ กตฺตพฺพํฯ

๑๒๐. ญาสฺส เน ชาฯ

ญาธาตุสฺส ชา โหติ นกาเรฯ ชานิตุํ, ชานนฺโต, เนติ กึ? ญาโตฯ

๑๒๑. สกาปานํ กุกกู เณฯ

สกอาปานํ กุกกุอิเจฺจเต อาคมา โหนฺติ ณกาเรฯ สกฺกุณนฺโต, ปาปุณนฺโต, สกฺกุโณติ, ปาปุโณติ, เณติ กึ? สโกฺกติ, ปาเปติฯ

๑๒๒. นิโต จิสฺส โฉฯ

นิสฺมา ปรสฺส จิสฺส โฉ โหติฯ นิจฺฉโยฯ

๑๒๓. ชรสทานมีม วาฯ

ชรสทานมนฺตสรา ปโร อีม โหติ วิภาสาฯ ชีรณํ, ชีรติ, ชีราเปติ, นิสีทิตพฺพํ, นิสีทนํ, นิสีทิตุํ, นิสีทติ, วาติ กึ? ชรา, นิสชฺชา, ‘อีม วา’ติ โยควิภาคา อเณฺญสมฺปิ, อหีรถ, สํโยคาทิ โลโปตฺถสฺสฯ

๑๒๔. ทิสสฺส ปสฺส ทสฺส ทส ท ทกฺขาฯ

ทิสสฺส ปสฺสาทโย โหนฺติ วิภาสาฯ วิปสฺสนา, วิปสฺสิตุํ, วิปสฺสติ, สุทสฺสี, ปิยทสฺสี, ธมฺมทสฺสี, สุทสฺสํ, ทสฺสนํ, ทเสฺสติ, ทฏฺฐพฺพํฯ ทฏฺฐา, ทฏฺฐุํ, ทุทฺทโส, อทฺทส, อทฺทา, อทฺทํ, อทฺทกฺขิ, ทกฺขิสฺสติ, วาเตฺวว? ทิสฺสนฺติ พาลาฯ

๑๒๕. สมานา โร รีริกฺขเกสุฯ

สมานสทฺทโต ปรสฺส ทิสสฺส ร โหติ วา รีริกฺขเกสุฯ สรี, สที, สริโกฺข, สทิโกฺข, สริโส, สทิโสฯ

๑๒๖. ทหสฺส ทสฺส โฑฯ

ทหสฺส ทสฺส โฑ โหติ วาฯ ฑาโห, ทาโห, ฑหติ, ทหติฯ

๑๒๗. อนฆณ สฺวาปรีหิ โฬฯ

อาปรีหิ ปรสฺส ทหสฺส ทสฺส โฬ โหติ อนฆณสุฯ อาฬหนํ, ปริฬาโหฯ

๑๒๘. อตฺยาทิเนฺตสฺวตฺถิสฺส ภูฯ

ตฺยาทินฺตวชฺชิเตสุ ปจฺจเยสุ ‘อส=ภุวิ’อิจฺจสฺส ภู โหติฯ ภวิตพฺพํฯ อาเทสวิธานมสฺสาปฺปโยคตฺถเมตสฺมึ วิสเย, เอเตน กตฺถจิ กสฺสจิ ธาตุสฺส อปฺปโยคาปิ ญาปิโต โหติฯ อตฺยา

ทิเนฺตสูติ กึ? อตฺถิ, สโนฺต, อตฺถิสฺสาติ กึ? อสฺสติสฺส มา โหตุฯ

๑๒๙. ออาสฺสาอาทีสุฯ

ออาโท, อาอาโท, สฺสาโท จ อตฺถิสฺส ภู โหติฯ พภูว, อภวา, อภวิสฺสา, ภวิสฺสติฯ

๑๓๐. นฺตมานนฺติยิยุํสฺวาทิโลโปฯ นฺตาทิสูตฺถิสฺสาทิโลโป โหติฯ สโนฺต, สมาโน, สนฺติ, สนฺตุ, สิยา, สิยุํ, เอเตสฺวีติ กึ? อตฺถิฯ

๑๓๑. ปาทิโต ฐาสฺส วา ฐโห กฺวจิฯ

ปาทีหิ กิริยาวิเสสโชตเกหิ สเทฺทหิ ปรสฺส ฐาสฺส กฺวจิ ฐโห วา โหติฯ สณฺฐหโนฺต สนฺติฎฺฐโนฺตฯ สณฺฐหติ, สนฺติฎฺฐติฯ ป ปรา อป สํ อนุ อว โอ นิ ทุ วิ อธิ อปิ อติสุ อุ อภิ ปติ ปริ อุป อา ปาทีฯ กฺวจีติ กึ? สณฺฐิติฯ

๑๓๒. ทาสฺสิยงฯ

ปาทิโต ปรสฺส ทาสฺส อิยง โหติ กฺวจิฯ อนาทิยิตฺวา, สมาทิยติ, กฺวจิเตฺวว? อาทายฯ

๑๓๓. กโรติสฺส โขฯ

ปาทิโต ปรสฺส กรสฺส กฺวจิ ข โหติฯ สงฺขาโร, สงฺขรียติ, กรสฺสาติ อวตฺวา กโรติสฺสาติ วจนํ ติมฺหิ จ วิกรณุปฺปตฺติญาเปตุํฯ

๑๓๔. ปุราสฺมาฯ

ปุรา อิจฺจสฺมา นิปาตา ปรสฺส กรสฺส ข โหติฯ ปุรกฺขตฺวา, ปุเรกฺขาโร-เอตฺตํ ตทมินาทิปาฐาฯ

๑๓๕. นิโต กมสฺสฯ

นิสฺมา ปรสฺส กมสฺส กฺวจิ ข โหติ, นิกฺขมติ, กฺวจิเตฺวว? นิกฺกโมฯ

๑๓๖. ยุวณฺณานมิยงุวง สเรฯ

อิวณฺณุวณฺณตฺตานํ กฺริยตฺถานมิยงุวง โหติ สเร กฺวจิฯ เวทิยติ, พฺรุวนฺติ, สเรติ กึ? นิเวเทติ, พฺรูติ, กฺวจิเตฺวว? ชยติ, ภวติฯ

๑๓๗. อญฺญาทิสฺสาสฺสี เกฺยฯ

ญาทิโต-ญฺญสฺส อาการนฺตสฺส กฺริยตฺถสฺส อี โหติ เกฺยฯ ทียติ, อญฺญาทิสฺสาติ กึ? ญายติ, ตายติํฯ

๑๓๘. ตนสฺสา วาฯ

ตนสฺส อา โหติ วา เกฺยฯ ตายเต, ตญฺญเตฯ

๑๓๙. ทีโฆ สรสฺสฯ

สรนฺตสฺส กฺริยตฺถสฺส ทีโฆ โหติ เกฺย, จียเต, สูยเตฯ

๑๔๐. สานนฺตรสฺส ตสฺส โฐฯ

สการนฺตโต กฺริยตฺถา ปรสฺสา-นนฺตรสฺส ตการสฺส ฐ โหติฯ ตุโฏฺฐ, ตุฏฺฐวา, ตุฏฺฐพฺพํ, ตุฏฺฐิ, อนนฺตรสฺสาติ กึ? ตุสฺสิตฺวาฯ

๑๔๑. กสสฺสิม จ วาฯ

กสสฺมา ปรสฺสานนฺตรสฺส ตสฺส ฐ โหติ กสสฺส วา อิม จฯ กิฏฺฐํ, กฏฺฐํ, อนนฺตรสฺสาเตฺวว? กสิตพฺพํฯ

๑๔๒. ธโสฺตตฺรสฺตาฯ

เอเต สทฺทา นิปจฺจเนฺตฯ

๑๔๓. ปุจฺฉาทิโตฯ

ปุจฺฉาทีหิ กฺริยเตฺถหิ ปรสฺสานนฺตรสฺส ตการสฺส ฐ โหติฯ ปุโฏฺฐ, ภโฏฺฐ, ยิโฏฺฐ, อนนฺตรสฺสาเตฺวว? ปุจฺฉิตฺวาฯ

๑๔๔. สาส วส สํส สสา โถฯ

เอเตหิ ปรสฺสานนฺตรสฺส ตสฺส ถ โหติ, สตฺถํ, วตฺถํ, ปสตฺถํ, สตฺถํฯ กถมนุสิโฏฺฐ (วุโฏฺฐ) ติ? ‘ตถนรานํ ฏฐฏฺฐณลา’ ๑-๕๒ ติ โฏฺฐ, อนนฺตรสฺสาเตฺวว? สาสิตุํฯ

๑๔๕. โธ ธหเภหิฯ

ธการหการภการเนฺตหิ กฺริยเตฺถหิ ปรสฺสานนฺตรสฺส ตสฺส ธ โหติฯ วุโทฺธ, ทุทฺธํ, ลทฺธํฯ

๑๔๖. ทหา โฒฯ

ทหา ปรสฺสานนฺตรสฺส ตสฺส ฒ โหติฯ ทโฑฺฒฯ

๑๔๗. พหสฺสุม จฯ

พหา ปรสฺสานนฺตรสฺส ตสฺส โฒ โหติ, พหสฺสุม จ ฒสนฺนิโยเคนฯ พุโฑฺฒฯ

๑๔๘. รุหาทีหิ โห ฬ จฯ

รหาทีหิ ปรสฺสานนฺตรสฺส ตสฺส ห โหติ โฬ จานฺตสฺสฯ อารุโฬฺห, คูโฬฺห, วูโฬฺห, พาโฬฺห, (โอคาโฬฺห), อนนฺตรสฺสาเตฺวว? อาโรหิตุํฯ

๑๔๙. มุหา วาฯ

มฺหา ปรสฺสานนฺตรสฺส ตสฺส ห โหติ วา โฬ จานฺตสฺส หสนฺนิโยเคนฯ มูโฬฺห, มุโทฺธฯ

๑๕๐. ภิทาทิโต โน กฺตกฺตวนฺตูนํฯ

ภิทาทิโต ปเรสํ กฺตกฺตวนฺตูนํ ตสฺส โน โหติฯ ภิโนฺน ภินฺนวา, ฉิโนฺน ฉินฺนวา, ฉโนฺน ฉนฺนวา, ฉิโนฺน ขินฺนวา, อุปฺปโนฺน อุปฺปนฺนวา, สิโนฺน, สินฺนวา, สโนฺน สนฺนวา, ปีโน ปีนวา, สูโน สูนวา, ทีโน ทีนวา, ฑีโน ฑีนวา, ลีโน ลีนวา, ลูโน ลูนวา, กฺตกฺตวนฺตูนนฺติ กึ? ภิตฺติ, ฉิตฺติ, เภตฺตุํ, เฉตฺตุํฯ

๑๕๑. ทาตฺวิโนฺนฯ

ทาโต ปเรสํ กฺตกฺตวนฺตูนํ ตสฺส อิโนฺน โหติฯ ทิโนฺน, ทินฺนวาฯ

๑๕๒. กิราทีหิ โณฯ

กิราทีหิ ปเรสํ กฺตกฺตวนฺตูนํ ตสฺสานนฺตรสฺส ณ โหติ, กิโณฺณ กิณฺณวา, ปุโณฺณ ปุณฺณวา, ขีโณ ขีณวาฯ

๑๕๓. ตราทีหิ ริโณฺณฯ

ตราทีหิ ปเรสํ กฺตกฺตวนฺตูนํ ตสฺส ริโณฺณ โหติฯ ติโณฺณ ติณฺณวา, ชิโณฺณ ชิณฺณวา, จิโณฺณ จิณฺณวาฯ

๑๕๔. โค สนฺชาทีหิฯ

ภนฺชาทีหิ ปเรสํ กฺตกฺตวนฺตูนํ ตสฺสานนฺตรสฺส ค โหติฯ ภโคฺค ภคฺควา, ลโคฺค ลคฺควา, นิมฺโคฺค นิมฺคฺควา, สํวิโคฺค สํวิคฺควาฯ

๑๕๕. สุสา โขฯ

สุสา ปเรสํ กฺตกฺตวนฺตูนํ ตสฺส โข โหติฯ สุโกฺข สุกฺขวาฯ

๑๕๖. ปจา โกฯ

ปจา ปเรสํ กฺตกฺตวนฺตูนํ ตสฺส โก โหติฯ ปโกฺก ปกฺกวาฯ

๑๕๗. มุจา วาฯ

มุจา ปเรสํ กฺตกฺตวนฺตูนํ ตสฺส โก วา โหติฯ มุโกฺก มุโตฺต, มุกฺกวา มุตฺตวาฯ ‘สโกฺก’ติ ณฺวาทีสุ สิทฺธํ, กฺตกฺตวนฺตูสุ สโตฺต, สตฺตาวาเตฺวว โหติฯ

๑๕๘. โลโป วฑฺฒา กฺติสฺสฯ

วฑฺฒา ปรสฺส กฺติสฺส ตสฺส โลโป โหติฯ วฑฺฒิฯ

๑๕๙. กฺวิสฺสฯ

กฺริยตฺถา ปรสฺส กฺวิสฺส โลโป โหติ, อภิภูฯ

๑๖๐. ณิณาปีนํ เตสุฯ

ณิณาปีนํ โลโป โหติ เตสุ ณิณาปีสุฯ กาเรนฺตํ ปโยชยติ กาเรติ การาปยติฯ

๑๖๑. กฺวจิ วิกรณานํฯ

วิกรณานํ กฺวจิ โลโป โหติฯ อุทปาทิ, หนฺติฯ

๑๖๒. มานสฺส มสฺสฯ

กฺริยตฺถา ปรสฺส มานสฺส มการสฺส โลโป โหติ กฺวจิฯ กราโณ, กฺวจีติ กึ? กุรุมาโนฯ

๑๖๓. อูลเสฺสฯ

ญิลานเม โหติ กฺวจิฯ คเหตฺวา, อเทนฺติ, กฺวจิเตฺวว? วปิตฺวาฯ

๑๖๔. โปฺย วา ตฺวาสฺส สมาเสฯ

ตฺวาสฺส วา โปฺย โหติ สมาเสฯ ปกาโร ‘‘เปฺย สิสฺสา’’ ติ ๕-๘๘ วิเสสนโตฺถฯ อภิภูย, อภิภวิตฺวา, สมาเสติ กึ? ปตฺวา, กฺวจาสมาเสปิ พหุลาธิการา ‘ลตํ ทเนฺตหิ ฉินฺทิย’ฯ

๑๖๕. ตุํยานาฯ

กฺตฺวาสฺส วา ตุํยานา โหนฺติ สมาเส กฺวจฺจิฯ อภิหฏฺฐุํ อภิหริตฺวา, อนุโมทิยาน อนุโมทิตฺวา, อสมาเสปิ พหุลาธิ การา, ทฏฺฐุํ ทิสฺวา, เอสมปฺปวิสยตาญาปนโตฺถ โยควิภาโคฯ

๑๖๖. หนา รโจฺจฯ

หนสฺมา ปรสฺส กฺตฺวาสฺส รโจฺจ วา โหติ สมาเสฯ อาหจฺจ, อาหนิตฺวาฯ

๑๖๗. สาสาธิกรา จจริจฺจาฯ

สาสาธีหิ ปรา กรา ปรสฺส กฺตฺวสฺส จจริจฺจา โหนฺติ ยถากฺกมํฯ สกฺกจฺจ สกฺกริตฺวา, อสกฺกจฺจ อสกฺกริตฺวา, อธิกิจฺจ อธิกริตฺวาฯ

๑๖๘. อิโต โจฺจฯ

อิอิจฺจสฺมา ปรสฺส กฺตฺวาสฺส โจฺจ วา โหติฯ อธิจฺจ อธียิตฺวา, สเมจฺจ สเมตฺวาฯ

๑๖๙. ทิสา วานวา ส จฯ

ทิสโต กฺตฺวาสฺส วานวา โหนฺติ วา ทิสสฺส จ ส กาโร ตํสนฺนิโยเคนฯ สสฺส สวิธานํ ปรรูปพาธนตฺถํฯ ทิสฺวาน, ทิสฺวา ปสฺสิตฺวา, กถํ ‘นาทฏฺฐา ปรโต โทส’นฺติ? ญาปกา ตฺวาสฺส วโลโป, เอวํ ‘ลทฺธา ธน’นฺติ อาทีสุฯ

๑๗๐. ญิ พฺยญฺชนสฺสฯ

กฺริยตฺถา ปรสฺส พฺยญฺชนาทิปฺปจฺจยสฺส ญิ วา โหติฯ ภุญฺชิตุํ โภตฺตุํ, พฺยญฺชนสฺสาติ กึ? ปาจโกฯ

๑๗๑. รา นสฺส โณฯ

รนฺตโต กฺริยตฺถา ปรสฺส ปจฺจยนการสฺส โณ โหติฯ อรณํ, สรณํฯ

๑๗๒. น นฺตมานตฺยาทีนํฯ

รนฺตโต ปเรสํ นฺตมานตฺยาทีนํ นสฺส โณ น โหติ, กโรโนฺต, กุรุมาโน, กโรนฺติฯ

๑๗๓. คมยมิสาสทิสานํ วา จฺฉงฺฯ

เอเตสํ วา จฺฉงฺ โหติ นฺตมานตฺยาทีสุฯ คจฺฉโนฺต คจฺฉมาโน คจฺฉติ, ยจฺฉโนฺน ยจฺฉมาโน ยจฺฉติ, อิจฺฉโนฺต อิจฺฉมาโน อิจฺฉติ อจฺฉโนฺต อจฺฉมาโน อจฺฉติ, ทิจฺฉโนฺต ทิจฺฉมาโน ทิจฺฉติ, วาติ กึ? คมิสฺสติ, ววตฺถิตวิภาสา-ยํ, เตนาเญฺญสุ จ กฺวจิ-อิจฺฉิตพฺพํ อิจฺฉา อิจฺฉิตุํ, อจฺฉิตพฺพํ อจฺฉตุํ, อเญฺญสญฺจ โยควิภาคา-ปเวจฺฉติฯ

๑๗๔. ชรมรานมียงฺฯ

เอเตสมียงฺ วา โหติ นฺตมานตฺยาทีสุฯ ชียโนฺต ชีรโนฺต, ชียมาโน ชีรมาโน, ชียติ ชีรติ, มียโนฺต มรโนฺต, มียมาโน มรมาโน, มียติ มรติฯ

๑๗๕. ฐาปานํ ติฏฺฐ ปิวาฯ

ฐาปานํ ติฏฺฐปิวา โหนฺติ นฺตมานตฺยาทีสุฯ ติฏฺฐโนฺต, ติฏฺฐมาโน, ติฏฺฐติ, ปิวโนฺต, ปิวมาโน, ปิวติ, วาเตฺววิ? ฐาติ, ปาติฯ

๑๗๖. คมวททานํ ฆมฺมวชฺชทชฺชาฯ

คมาทีนํ ฆมฺมาทโย วา โหนฺติ นฺตมานตฺยาทีสุฯ ฆมฺมโนฺต, คจฺฉโนฺต, วชฺชโนฺต วทโนฺต, ทชฺชโนฺต ททโนฺตฯ

๑๗๗. กรสฺส โสสฺส กุพฺพกุรุกยิราฯ

กรสฺส สโอการสฺส กุพฺพาทโย วา โหนฺติ นฺตมานตฺยาทีสุฯ กุพฺพโนฺต กยิรโนฺต กโรโนฺต, กุพฺพมาโน กุรุมาโน กยิรมาโน, กราโณ, กุพฺพติ กยิรติ กโรติ, กุพฺพเต กุรุเต, กยิรเต, ววตฺถิตวิภาสตฺตา วาธิการสฺส ภิโยฺย มานปรจฺฉเกฺกสุ กุรุ, กฺวจิเทว ปุพฺพฉเกฺก ‘อคฺฆํ กุรุตุ, โน ภวํ, โสสฺสาติ วุตฺตตฺตา กตฺตริเยวิเมฯ

๑๗๘. คหสฺส เฆโปฺปฯ

คหสฺส วา เฆโปฺป โหติ นฺตมานตฺยาทีสุฯ เฆปฺปโนฺต, เฆปฺปมาโน, เฆปฺปติ, วาเตฺวว? คณฺหติฯ

๑๗๙. โณ นิคฺคหีตสฺสฯ

คหสฺส นิคฺคหีตสฺส โณ โหติฯ คณฺหิตพฺพํ, คณฺหิตุํ, คณฺหโนฺตฯ

อิติโมคฺคลฺลาเน พฺยากรเณ วุตฺติยํ

ขาทิกโณฺฑ ปญฺจโมฯ

๖. ฉฏฺฐ กโณฺฑ (ตฺยาทิ)

๑. วตฺตมาเน ติ อนฺติ สิ ถ มิ ม เต อเนฺต เส เวฺห เอ เมฺหฯ

วตฺตมาเน อารทฺธาปริสมเตฺต อเตฺถ วตฺตมานโต กฺริยตฺถา ตฺยาทโย โหนฺติฯ คจฺฉติ, คจฺฉนฺติ, คจฺฉสิ คจฺฉถ, คจฺฉามิ คจฺฉาม, คจฺฉเต คจฺฉเนฺต, คจฺฉเส คจฺฉเวฺห, คเจฺฉ คจฺฉาเมฺหฯ กถํ 'ปุเร อธโมฺม ทิปฺปติ, ปุรา มรามี'ติ? วตฺตมานเสฺสววตฺตุมิฏฺฐตฺตา ตํสมีปสฺส ตคฺคหเณน คหณา, ปุเรปุราสเทฺทหิ วา อนาคตตฺตาวคเม ตทา ตสฺส วตฺตมานตฺตา, กาลพฺยตฺตโย วา เอโส, ภวเนฺตว หิ กาลนฺตเรปิ ตฺยาทโย พาหุลกา 'สเนฺตสุ ปริคูหามิ, มา จ กิญฺจ อิโต อทํ' 'กายสฺส เภทา อภิสมฺปรายํ, สหพฺยตํ คจฺฉติ วาสวสฺส, 'อเนกชาติสํสารํ สนฺธาวิสฺสํ' อติเวลํ น มสฺสิสฺส'นฺติฯ

๒. ภวิสฺสติ สฺสติ สฺสนฺติ สฺสสิ สฺสถ สฺสามิ สฺสาม สฺสเต สฺสเนฺต สฺสเส สฺสเวฺห สฺสํ สฺสาเมฺหฯ

ภวิสฺสติ อนารเทฺธ อเตฺถ วตฺตมานโต กฺริยตฺถา สฺสตฺยาทโย โหนฺติฯ คมิสฺสติ คมิสฺสนฺติ, คมิสฺสสิ คมิสฺสถ, คมิสฺสามิ คมิสฺสาม, คมิสฺสเต คมิสฺสเนฺต, คมิสฺสเส คมิสฺสเวฺห, คมิสฺสํ คมิสฺสาเมฺหฯ

๓. นาเม ครหาวิมฺหเยสุฯ

นามสเทฺท นิปาเต สติ ครหายํ วิมฺหเย จ คมฺยมาเน สฺสตฺยาทโย โหนฺติฯ อิเม หิ นาม กลฺยาณธมฺมา ปฏิชานิสฺสนฺติ, น หิ นาม ภิกฺขเว ตสฺส โมฆปุริสสฺส ปาเณสุ อนุทฺทยา ภวิสฺสติ, กถํ หิ นาม โส ภิกฺขเว โมฆปุริโส สพฺพมตฺติกามยํ กุฏิกํ กริสฺสติ? ตตฺถ นาม ตฺวํ โมฆปุริส มยา วิราคาย ธเมฺม เทสิเต สราคาย เจเตสฺสสิ? อตฺถิ นาม ตาต สุทินฺน อาภิโทสิกํ กุมฺมาสํ ปริภุญฺชิสฺสสิ, อตฺถิเยวิหาปิ นินฺทาวคโมฯ วิมฺเย-อจฺฉริยํ วต โภ อพฺภุตํ วต โภ สเนฺตน วต โภ ปพฺพชิตา วิหาเรน วิหรนฺติ, ยตฺร หิ นาม สญฺญี สมาโน ชาคโร ปญฺจมตฺตานิ สกฏสตานิ นิสฺสาย นิสฺสาย อภิกฺกนฺตานิ เนว ทกฺขติ น ปน สทฺทํ โสสฺสติ, อจฺฉริยํ อโนฺธ นาม ปพฺพตมาโรหิสฺสติ, พธิโร นาม สทฺทํ โสสฺสติฯ

๔. ภูเต อีอุํ โอตฺถ อิํ มฺหา อา อู เส วฺหํ อ เมฺหฯ

ภูเต ปริสมเตฺต อเตฺถ วตฺตมานโต กฺริยตฺถา อี อาทโย โหนฺติฯ อคมี อคมุํ, อคโม อคมิตฺถ, อคมิํ อคมิมฺหา , อคมา อคมู, อคมิเส อคมิวฺหํ, อคม อคมิเมฺหฯ ภูตสามญฺญวจนิจฺฉายมนชฺชตเนปิ 'สุโว อโหสิ อานโนฺท'ฯ

๕. อนชฺชตเน อา อู โอ ตฺถ อ มฺหา ตฺถ ตฺถุํ เส วฺหํ อิํ มฺหเสฯ

อวิชฺชมานชฺชตเน ภูเต-เตฺถ วตฺตมานโต กฺริยตฺถา อาอาทโย โหนฺติฯ

อาญายฺยา จ อุฏฺฐานา, อาญายฺยา จ สํเวสนา;
เอสชฺชตโน กาโล, อหรุภตฑฺฒรตฺตํ วาฯ

อคมา อคมู, อคโม, อคมตฺถ, อคม อคมมฺหา, อคมตฺถ อคมตฺถุํ, อคมเส อคมวฺหํ, อคมึ อคมมฺหเสฯ อญฺญปทโตฺถ กึ? อชฺช หิโยฺย วา อคมาสิฯ

๖. ปโรเกฺข อ อุ เอ ตฺถ อ มฺห ตฺถ เร โตฺถ โวฺห อิ เมฺหฯ

อปจฺจเกฺข ภูตานชฺชตเน-เตฺถ วุตฺตมานโต กฺริยาตฺถา อ อาทโย โหนฺติฯ ชคาม ชคมุ, ชคเม ชคปิตฺถ, ชคม ชคมิมฺห, ชคมิตฺถ ชคมิเร, ชคมิโตฺถ ชคมิโวฺห, ชคมิ ชคมิเมฺหฯ มูฬฺห วิกฺขิตฺตพฺยาสตฺตจิเตฺตน อตฺตนาปิ กฺริยากตาภินิพฺพตฺติตกาเล-นุปลทฺธา สมานา ผเลนา-นุมียมานา ปโรกฺขาว วตฺถุโต, เตนุตฺตมวิสเยปิ ปโยคสมฺภโวฯ

๗. เอยฺยาโท วาติปตฺติยํ สฺสา สฺสํ สฺ เสฺส สฺสถ สฺสํ สฺสามฺหา สฺสถ สฺสึสุ สเสฺส สฺสเวฺห สฺสึ สฺสามฺหเสฯ

เอยฺยาโท วิสเย กฺริยาติปตฺติยํ สฺสาทโย โหนฺติ วิภาสาฯ วิธุรปฺปจฺจโยปนิปาตโต การณเวกลฺลโต วา กฺริยายาติปตนมนิปฺผตฺติ กฺริยาติปตฺติ, เอเต จ สฺสาทโย สามตฺถิยาตีตานาคเตเสฺวว โหนฺติ น วตฺตมาเน ตตฺร… กฺริยาติปตฺยสมฺภวา, สเจ ปฐมวเย ปพฺพชฺชํ อลภิสฺสา อรหา อภวิสฺสา, ทกฺขิเณน เจ อคมิสฺสา น สกฏํ ปริยา ภวิสฺสา, ทกฺขิเณน เจ อคมิสฺสํสุ, อคมิเสฺส อคมิสฺสถ, อคมิสฺสํ อคมิสฺสามฺหา, อคมิสฺสถ อคมิสฺสึสุ, อคมิสฺสเส อคมิสฺสเวฺห, อคมิสฺสึ อคมิสฺสามฺหเส, น สกฏํ ปริยาภวิสฺสา, วาติกึ? ทกฺขิเณ น เจ คมิสฺสติ น สกฏํ ปริยา ภวิสฺสติฯ

๘. เหตุผเลเสฺวยฺย เอยฺยุํ เอยฺยาสิ เอยฺยาถ เอยฺยามิ เอยฺยาม เอถ เอรํ เอโถ เอยฺยโวฺห เอยฺยํ เอยฺยาเมฺหฯ

เหตุภูตายํ เอลภูตายญฺจ กฺริยายํ วตฺตมานโต กฺริยตฺถา เอยฺยาทโย วา โหนฺติ, สเจ สงฺขารา นิจฺจา ภเวยฺยุํ น นิรุเชฺฌยฺยุํ, ทกฺขิเณน เจ คเจฺฉยฺย น สกฏํ ปริยาภเวยฺย, ทกฺขิเณน เจ คเจฺฉยฺยุํ, คเจฺฉยฺยาสิ คเจฺฉยฺยาถ, คเจฺฉยฺยามิ คเจฺฉยฺยาม, คเจฺฉถ คเจฺฉรํ, คเจฺฉโถ คเจฺฉยฺยโวฺห, คเจฺฉยฺยํ คเจฺฉยฺยาเมฺห, น สกฏํ ปริยฺยาภเวยฺย, ภวนํ คมนํ จ เหตุ, อนิรุชฺฌนํ อปริยาภวนํ จ ผลํ, อิห กสฺมา น โหติ ‘หนฺตีหิ ปลายติ, วสฺสตีติ ธาวติ, หนิสฺสตีติ ปลายิสฺสตี’ติ? อิติ สเทฺทเนว เหตุเหตุมนฺตตาย โชติตตฺตา, วาติ กึ? ทกฺขิเณน เจ คมิสฺสติ น สกฏํ ปริยาภวิสฺสติฯ

๙. ปญฺหปตฺถนาวิธีสุฯ

ปโญฺห=สมฺปุจฺฉนํ สมฺปธารณํ นิรูปณํ การิยานิจฺฉยนํ ปตฺถนา=ยาจนํ อิฏฺฐาสึ ภนญฺจ, วิธิ=วิธานํ นิโยชนํ กฺริยาสุ พฺยาปารณา, สา จ ทฺวิธาว สาทรานาทรวเสน… วิสยเภเทน ภินฺนายปิ ตทุภยานติวตฺตนโต, เอเตสุ ปญฺหาทีสุ กฺริยตฺถโต เอโยฺยทโย โหนฺติ, ปเญฺห - กิมายสฺมา วินยํ ปริยาปุเณยฺย? อุทาหุ ธมฺมํ, คเจฺฉยฺยํ วาหํ อุโปสถํ น วา คเจฺฉยฺยํ, ปตฺถนายํ-ลเภยฺยา-หํ ภเนฺต ภควโต สนฺติเก ปพฺพชฺชํ ลเภยฺยํ อุปสมฺปทํ, ปเสฺสยฺยํ ตํ วสฺสสตํ อโรคํ, วิธิมฺหิ-ภวํ ปตฺตํ ปเจยฺย, ภวํ ปุญฺญํ กเรยฺย, อิห ภวํ ภุเญฺชยฺย, อิห ภวํ นิสีเทยฺย, มาณวกํ ภวํ อชฺฌาเปยฺย, อนุญฺญาปตฺตกาเลสุปิ สิทฺธาว… ตตฺถาปิ วิธิปฺปตีติโต, อนุญฺญายํ-เอวํ กเรยฺยาสิ, ปตฺตกาเล-กฏํ กเรยฺยาสิ, ปโตฺต เต กาโล กฏกรเณ, ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺลํ สโงฺฆ อุ

โปสถํ กเรยฺย, เอตสฺส ภควา กาโล เอตสฺส สุคต กาโล ยํ ภควา สาวกานํ สิกฺขาปทํ ปญฺญเปยฺย, เปสเนปิจฺฉนฺติ ‘คามํ ตฺวํ ภเณ คเจฺฉยฺยาสิ’ฯ

๑๐. ตุ อนฺตุ หิ ถ มิ ม ตํ อนฺตํ สฺสุ โวฺห เอ อามเสฯ

ปญฺหาทีเสฺวเต โหนฺติ กฺริยตฺถโตฯ คจฺฉตุ คจฺฉนฺตุ, คจฺฉาหิ คจฺฉถ, คจฺฉามิ คจฺฉาม, คจฺฉตํ คจฺฉนฺตํ, คจฺฉสฺสุ คจฺฉโวฺห, คเจฺฉ, คจฺฉามเส, ปเณฺห-กินฺนุ ขลุ โภ พฺยากรณมธียสฺสุ, ปตฺถนายํ-ททาหิ เม, ชีวตุ ภวํ, วิธิมฺหิ-กฏํ กโรตุ ภวํ, ปุญฺญํ กโรตุ ภวํ, อิห ภวํ ภุญฺชตุ, อิห ภวํ นิสีทตุ, อุทฺทิสตุ ภเนฺต ภควา ภิกฺขูนํ ปาติโมกฺขํ, เปสเน-คจฺฉ ภเณ คามํ, อนุมติยํ - เอวํ กโรหิ, ปตฺตกาเล-กาโล-ยํ เต มหาวีร อุปฺปชฺช มาตุกุจฺฉิยํฯ

๑๑. สตฺยรเหเสฺวยฺยาทีฯ

สตฺติยํ อร หเตฺถ จ กฺริยตฺถา เอยฺยาทโย โหนฺติฯ ภวํ ขลุ รชฺชํ กเรยฺย, ภวํ สโตฺต อรโหฯ

๑๒. สมฺภาวเน วาฯ

สมฺภาวเน คมฺยมาเน ธาตุนา วุจฺจมาเน จ เอยฺยาทโย โหนฺติ วิภาสาฯ อปิ ปพฺพตํ สิรสา ภิเนฺทยฺย, กฺริยาติปตฺติยนฺตุ สฺสาที-อสนิยาปิ หโต นาปติสฺสา, สมฺภาเวมิ สทฺทหามิ อวกเปฺปมิ ภุเญฺชยฺย ภวํ ภุญฺชิสฺสติ ภวํ อภุญฺชิ ภวํ, กฺริยาติปตฺติยนฺตุ สฺสาที-สมฺภาเวมิ นาภุญฺชิสฺสา ภวํฯ

๑๓. มาโยเค อีอาอาทีฯ

มา โยเค สติ อีอาทโย อาอาทโย จ วา โหนฺติฯ มา สุ ปุนปิ เอวรูปมกาสิ, มา ภวํ อคมา วนํ, วาเตฺวว? มา เต กามคุเณ ภมสฺสุ จิตฺตํ, มา ตฺวํ กริสฺสสิ, มา ตฺวํ กเรยฺยาสิ, อสกกาลโตฺถ ยมารโมฺภ, พุโทฺธ ภวิสฺสตีติ ปทนฺตรสมฺพเนฺธนานาคตกาลตา ปตียเต, เอวํ กโต กโฏ เสฺว ภวิสฺสติ, ภาวิ กิจฺจมาสีติฯ

ลุนาหิ ลุนาหิเตฺววายํ ลุนาติ, ลุนสฺสุ ลุนสฺสุเตฺววายํ ลุนา-ตีติ ตฺวาทีนเมเวตํ มชฺฌิมปุริเสกวจนานมาภิกฺขเญฺญ ทฺวิพฺพวจนํ, อิทํ วุตฺตํ โหติ ‘เอว เมส ตุริโต อเญฺญปิ นิโยเชโนฺตวิย กิริยํ กโรตี’ติ, เอวํ ลุนาถ ลุนาถเตฺววายํ ลุนาติ, ลุนโวฺห ลุนโวฺหเตฺววายํ ลุนาติ, ตถา กาลนฺตเรสุปิ ลุนาหิ ลุนาหิเตฺววายํ อลุนิ, อลุนา, ลุลาว, ลุนิสฺสตีติ, เอวํ สฺสุมฺหิ จ โยชนียํ, ตถา สมุจฺจเยปิ มฐมฏ, วิหารมเฏเตฺววายมฏติ, มฐมฏสฺสุ, วิหารมฏสฺสุเตฺววายมฏติ, พฺยาปารเภเท ตุสามญฺญวจนเสฺสว พฺยาปกตฺตา อนุปฺปโยโค ภวติ, โอทนํ ภุญฺช, ยาคุํ ปิว, ธานา ขาเทเตฺววาย-มโชฺฌหรติฯ

๑๔. ปุพฺพปรจฺฉกฺกานเมกาเนเกสุ ตุมฺหามฺหเสเสสุ เทฺว เทฺว มชฺฌิมุตฺตมปฐมาฯ

เอกาเนเกสุ ตุมฺหามฺหสทฺทวจนีเยสุ ตทญฺญสทฺทวจนีเยสุ จ การเกสุ ปุพฺพจฺฉกฺกานํ ปรจฺฉกฺกานํ มชฺฌิมุตฺตมปฐมา เทฺว เทฺว โหนฺติ ยถากฺกมํ กฺริยตฺถา, อุตฺตมสโทฺท-ยํ สภาวโต ตติยทฺเก รุโฬฺห, ตฺวํ คจฺฉสิ, ตุเมฺห คจฺฉถ, ตฺวํ คจฺฉเส, ตุเมฺห คจฺฉเวฺห, อหํ คจฺฉามิ, มยํ คจฺฉาม, อหํ คเจฺฉ, มยํ คจฺฉาเมฺห, โส คจฺฉติ, เต คจฺฉนฺติ, โส คจฺฉเต, เต คจฺฉเนฺต, สามตฺถิ

ยา ลทฺธตฺตา อปฺปยุชฺชมาเนสุปิ ตุมฺหามฺหเสเสสุ ภวนฺติฯ คจฺฉสิ, คจฺฉถ, คจฺฉเส, คจฺฉเวฺห, คจฺฉามิ, คจฺฉาม, คเจฺฉ, คจฺฉาเมฺห, คจฺฉติ, คจฺฉนฺติ, คจฺฉเต, คจฺฉเนฺตฯ

๑๕. อาอีสฺสาทีสฺวญ วาฯ

อาอาโท อีอาโท สฺสา อาโท จ กฺริยตฺถสฺส วา อญ โหติฯ ญกาโร-นุพโนฺธ, อคมา, คมา, อคมี, คมี, อคมิสฺสา, คมิสฺสาฯ

๑๖. ออาทีสฺวาโห พฺรูสฺสฯ

พฺรูสฺส อาโห โหติ ออาทีสุฯ อาห, อาหุฯ

๑๗. ภูสฺส วุกฯ

ออาทีสุ ภูสฺส วุก โหติฯ กกาโร-นุพโนฺธ, อุกาโร อุจฺจารณโตฺถ, พภูวฯ

๑๘. ปุพฺพสฺส อฯ

ออาทีสุ ทฺวิเตฺต ปุพฺพสฺส ภูสฺส อ โหติ, พภูวฯ

๑๙. อุสฺสํสฺวาหา วาฯ

อาหาเทสา ปรสฺส อุสฺส อํสฺวา โหติฯ อหํสุ, อาหุฯ

๒๐. ตฺยนฺตีนํ ฏฏูฯ

อาหา ปเรสํ ติอนฺตีนํ ฏฏู โหนฺติฯ ฏการา สพฺพาเทสตฺถา, อาห, อาหุ, อโตเยว จ ญาปกา ติอนฺตีสุ จ พฺรูสฺสา-โหฯ

๒๑. อีอาโท วจโสฺสมฯ

อีอาทีสุ วจสฺส โอม โหติฯ มกาโร-นุพโนฺธ, อโวจ, อีอาโทติ กึ? อวจาฯ

๒๒. ทาสฺส ทํ วา มิเมสฺวทฺวิเตฺตฯ

อทฺวิเต วตฺตมานสฺส ทาสฺส ทํ วา โหติ มิเมสุฯ ทมฺมิ เทมิ, ทมฺม เทม, อทฺวิเตฺตติ กึ? ททาธิ ททามฯ

๒๓. กรสฺส โสสฺส กุํฯ

กรสฺส สโอการสฺส กุํ วา โหติ มิเมสุฯ กุมฺมิ กุมฺม, กโรมิ กโรมฯ

๒๔. กา อีอาทีสุฯ

กรสฺส สโอการสฺส กา โหติ วา อีอาทีสุฯ อกาสิ อกริ, อกํสุ อกรึสุ, อกา อกราฯ

๒๕. หาสฺส, จาหง เสฺสนฯ

กรสฺส โสสฺส หาสฺส จ อาหง วา โหติ เสฺสน สหฯ กาหติ กริสฺสติ, อกาหา อกริสฺสา, หาหติ หายิสฺสติ, อหาหา อหายิสฺสาฯ

๒๖. ลภวสจฺฉิทภิทรุทานํ จฺฉงฯ

ลภาทีนํ จฺฉง วา โหติ เสฺสนสหฯ อลจฺฉา อลภิสฺสา, ลจฺฉติ ลภิสฺสาติ, อวจฺฉา อวสิสฺสา, วจฺฉติ วสิสฺสติ, อเจฺฉจฺฉา อจฺฉินฺทิสฺสา, เฉจฺฉติ ฉินฺทิสฺสติ, อเภจฺฉา อภินฺทิสฺสา, เภจฺฉติ ภินฺทิสฺสติ, อรุจฺฉา อโรทิสฺสา, รุจฺฉติ โรทิสฺสตี , อณฺญสฺมิมฺปิ ฉิทสฺส วา จฺฉง โยควิภาคา, อเจฺฉจฺฉํ อจฺฉนฺติํสุ, อเณฺญสณฺจ คจฺฉํ คจฺฉิสฺสํฯ

๒๗. ภุช มุจ วจ วิสานํ กฺขงฯ

ภุชาทีนํ กฺขง วา โหติ เสฺสน สหฯ อโภกฺขา อภุณฺชิสฺสา, โภกฺขติ ภุณฺชิสฺสติ, อโมกฺขา อมุณฺจิสฺสา, โมกฺขติมุณฺจิสฺสติ, อวกฺขา อวจิสฺสา, วกฺขติ วจฺจิสฺสติ, ปาเวกฺขา ปาวิสิสฺสา, ปเวกฺขติ ปวิสิสฺสติ, วิสสฺสา-ณฺญสฺมิมฺปิ วา กฺขง โยควิภาคา ปาเวกฺขิ, ปาวิสิฯ

๒๘. อาอีอาทีสุ หรสฺสาฯ

อาอาโท อีอาโท อ หรสฺส อา โหติ วาฯ อหา อหรา, อหาสิ อหริฯ

๒๙. คมิสฺสฯ

อาอาโท อีอาโท อ คมิสฺส อา โหติ วาฯ อคา อคมา, อคา อคมีฯ

๓๐. ฑํสสฺส จ ฉงฯ

ฑํสสฺส คมิสฺส จ ฉง วา โหติ อาอีอาทีสุฯ อฑณฺฉา อฑํสา, อฑณฺฉิ อฑํสี, อคณฺฉา อคจฺฉา, อคณฺฉิ อคจฺฉีฯ

๓๑. หูสฺส เหเหหิโหหิ สฺสตฺยาโทฯ

หูสฺส เหอาทโย โหนฺติ สฺสตฺยาโทฯ เหสฺสติ, เหหิสฺสติ, โหหิสฺสติฯ

๓๒. ณานาสุ รโสฺสฯ

กฺณากฺนาสุ กฺริยตฺถสฺส รโสฺส โหติฯ กิณาติ, ธุนาติฯ

๓๓. อา อี ณฺ มฺหา สฺสา สฺสมฺหานํ วาฯ

เอสํ วา รโสฺส โหติฯ คม คมา, คมิ คมี, คมฺ คมู, คมิมฺห คมิมฺหา, คมิสฺส คมิสฺสา, คมิสฺสมฺห คมิสฺสมฺหาฯ

๓๔. กุสรุเหหีสฺส ฉิฯ

กฺสา รุหา จ ปรสฺส อีสฺส ฉิ วา โหติฯ อโกฺกจฺฉิ อโกฺกสิ, อภิรุจฺฉิ อภิรุหิฯ

๓๕. อ อี สฺสาอาทีนํ พฺยญฺชนสฺสิญฯ

กฺริยตฺถา ปเรสํ ออาทีนํ อีอาทีนํ สฺสอาทีนญฺจ-พฺยญฺชนสฺส อิญ โหติ วิภาสาฯ พภฺวิตฺถ, อภวิตฺถา, อนุภวิสฺสา, อนุภวิสฺสติ อนุโภสฺสติ หริสติ หสฺสติ, เอเตสนฺติ กึ? ภวติ, พฺยญฺชนสฺสาติ กึ? พภูวฯ

๓๖. พฺรูโต ติสฺสีญฯ

พฺรูโต ปรสฺส ติสฺส อีญ วา โหติฯ พฺรวีติ, พฺรูติฯ

๓๗. กฺยสฺสฯ

กฺริยตฺถา ปรสฺส กฺยสฺส อีญ วา โหติฯ ปจียติ, ปจฺจติฯ

๓๘. เอยฺยาถ เสฺส อ อา อีถานํ โอ, อ, อํ, ตฺถ, โตฺถ, โวฺหกฯ

เอยฺยาถาทีนํ โออาทโย วา โหนฺติ ยถากฺกมํฯ ตุเมฺห ภเวยฺยาโถ ภเวยฺยาถ, ตฺวํ อภวิสฺส อภวิเสฺส, อหํ อภวํ อภว, โส อภวิตฺถ อภวา, โส อภวิโตฺถ, อภวี, ตุเมฺห ภวโถฺวห ภวถ, อาสห จริโตว อกาโร คยฺหเต, โถ ปน-เนฺต นิเทฺทสา ตฺวาทิสมฺพนฺธีเยว, ตเสฺสว วา นิสฺสิตตฺตา, นิสฺสยกรณมฺปิ หิ สุตฺตการาจิณฺณํฯ

๓๙. อุํสฺสิํ สฺวํสุฯ

อุมีจฺจสฺส อิํสุ อํสุ วา โหนฺติฯ อคมิํสุ, อคมํสุ, อคมุํฯ

๔๐. เอโอตฺตา สุํฯ

เออาเทสโต โออาเทสโต จ ปรสฺส อุมิจฺจสฺส สุํ วา โหติฯ เนสุํ, นยิํสุ, อโสฺสสุํ, อสฺสุํ, อาเทสตฺตาขฺยาปนตฺถํตฺตคฺคหณํฯ

๔๑. หูโต เรสุํฯ

หูโต ปรสฺส อุมิจฺจสฺส เรสุํ วา โหติฯ อเหสุํ, อหวุํฯ

๔๒. โอสฺส อ อิ ตฺถ โตฺถฯ

โอสฺส ออาทโย วา โหนฺติฯ ตฺวํ อภว, อภวิ, อภวิตฺถ, อภวิโตฺถ อภโวฯ

๔๓. สิฯ

โอสฺส สิ วา โหติฯ อโหสิ ตฺวํ อหุโวฯ

๔๔. ทีฆา อีสฺสฯ

ทีฆโต ปรสฺส อีสฺส สิ วา โหติฯ อกาสิ อกา, อทาสิ อทาฯ

๔๕. มฺหาตฺถานมุญฯ

มฺหาตฺถานมฺหญ วา โหติฯ อคมฺหมฺหา อคมิมฺหา, อคมุตฺถ อคมิตฺถฯ

๔๖. อึสฺส จ สิญฯ

อิมิจฺจสฺส สิญ วา โตติ มฺหาตฺถานญฺจ พหุลํฯ อกาสิํ อกริํ, อกาสิมฺหา อกริมฺหา อกาสิตฺถ อกริตฺถฯ

๔๗. เอยฺยุํสฺสุํฯ

เอยฺยุมิจฺจสฺส ญํ วา โหติฯ คจฺฉุํ คเจฺฉยฺยุํฯ

๔๘. หิสฺส-โต โลโปฯ

อโต ปรสฺส หิสฺส โลโป วา โหติฯ คจฺฉ คจฺฉาหิ, อโตติ กิํ? กโรหิฯ

๔๙. กฺยสฺส เสฺสฯ

กฺยสฺส วา โลโป โหติ เสฺสฯ อนฺวภวิสฺสา อนฺวภูยิสฺสา, อนุภวิสฺสติ อนุภูยิสฺสติฯ

๕๐. อตฺถิเตยฺยาทิจฺฉนฺนํ ส สุ ส สถ สํ สามฯ

อส=ภุวิจฺจสฺมา ปเรสํ เอยฺยาทิจฺฉนฺนํ สาทโย โหนฺติ ยถากฺกมํฯ อสฺส, อสฺสุ, อสฺส, อสฺสถ, อสฺสํ, อสฺสามฯ

๕๑. อาทิทฺวินฺนมิยาอิยุํฯ

อตฺถิเตยฺยาทิจฺฉนฺนํ อาทิภูตานํ ทฺวินฺนํ อิยา อิยุํ โหนฺติ ยถากฺกมํฯ สิยา, สิยุํฯ

๕๒. ตสฺส โถฯ

อตฺถิโต ปรสฺส ตการสฺส โถ โหติฯ อตฺถิ, อตฺถุฯ

๕๓. สิหิสฺวฏฯ

อตฺถิสฺส อฏ โหติ สิหิสุ, โฏ สพฺพาเทสโตฺถฯ อสิ อหิฯ

๕๔. มิมานํ วา มฺหิมฺหา จฯ

อตฺถิสฺมา ปเรสํ มิมานํ มฺหิมฺหา วา โหนฺติ, ตํสนฺนิโยเคนอตฺถิสฺส อฏ จฯ อมฺหิ อสฺมิ, อมฺห อสฺมฯ

๕๕. เอสุ สิฯ

เอสุ มิเมสุ อตฺถิสฺส สกาโร โหติฯ อสฺมิ อสฺม, ปรรูปพาธนตฺถํฯ

๕๖. อีอาโท ทีโฆฯ

อตฺถิสฺส ทีโฆ โหติ อีอาทิมฺหิฯ อาสิ, อาสุํ, อาสิ, อาสิตฺถ, อาสึ, อาสึ มฺหาฯ

๕๗. หิมิเมสฺวสฺสฯ

อการสฺส ทีโฆ โหติ หิมิเมสุฯ ปจาหิ, ปจามิ, ปจาม, มฺยฺหามิฯ

๕๘. สกา ณาสฺส ข อีอาโทฯ

สกสฺมา กฺณาสฺสโขโหติ อีอาทีสุฯ อสกฺขิ, อสกฺขึสุฯ

๕๙. เสฺส วาฯ

สกสฺมา กฺณสฺสโข วา โหติ เสฺสฯ สกฺขิสฺสา สกฺกุณิสฺสา, สกฺขิสฺสติ, สกฺกุณิสฺสติฯ

๖๐. เตสุ สุโต โกฺณกฺณานํ โรฏฺฯ

เตสุ อีอาทิเสฺสสุ สุโต ปเรสํ โกฺณกฺณานํ โรฏ วา โหติฯ อโสฺสสิ อสฺุณิ, อโสฺสสฺสา อสฺุณิสฺสา, โสสฺสติ สฺุณิสฺสติฯ

๖๑. ญาสฺส สนาสฺส นาโย ติมฺหิฯ สนาสฺส ญาสฺส นาโย วา โหติ ติมฺหิฯ นายติ, ชานาติฯ

๖๒. ญามฺหิ ชํฯ

ญาเทเส สนาสฺส ญาสฺส ชํ (วา) โหติฯ ชญฺญา (ชาเนยฺย)ฯ

๖๓. เอยฺยาสฺสิยาญา วาฯ

ญาโต เอยฺยาสฺส อิยาญา โหนฺติ วาฯ ชานิยา, ชญฺญา ชาเนยฺยฯ

๖๔. อีสฺสตฺยาทีสุ กฺนาโลโปฯ

อีอาโท สฺสตฺยาโท จ ญาโต กฺนาโลโป วา โหติฯ อญฺญาสิ อชานิ, ญสฺสติ ชานิสฺสติฯ

๖๕. สฺสสฺส หิ กเมฺมฯ

ญาโต ปรสฺส สฺสสฺส หิ วา โหติ กเมฺมฯ ปญฺญายิหิติ ปญฺญายิสฺสติฯ

๖๖. เอติสฺมาฯ

เอติสฺมา ปรสฺส สฺสสฺส หิ โหติ วาฯ เอหิติ เอสฺสติฯ

๖๗. หนา ฉขาฯ

หนา สฺสสฺส ฉขา วา โหนฺติฯ หญฺฉามิ หนิสฺสามิ, ปฏิหงฺขามิ ปฏิหนิสฺสามิฯ

๖๘. หาโต หฯ

หาโต ปรสฺส สฺสสฺส ห โหติ วาฯ หาหติ ชหิสฺสติฯ

๖๙. ทกฺข ข เหหิ โหหีหิ โลโปฯ

ทกฺขาทีหิ อาเทเสหิ ปรสฺส สฺสสฺส โลโป วา โหติฯ ทกฺขติ ทกฺขิสฺสติ, สกฺขติ สกฺขิสฺสติ, เหหิติ เหหิสฺสติโหหิติ โหหิสฺสติฯ

๗๐. กยิเรยฺยเสฺสยฺยุมาทีนํฯ

กยิรา ปรสฺส เอยฺยุมาทีนํ เอยฺยสฺส โลโป โหติฯ กยิรุํ, กยิราสิ, กยิราถ, กหิรามิ, กยิรามฯ

๗๑. ฎาฯ

กยิรา ปรสฺส เอยฺยสฺส ฎา โหติฯ โส กยิราฯ

๗๒. เอถสฺสาฯ

กยิรา ปรสฺส เอถสฺส อา โหติฯ กยิราถฯ

๗๓. ลภา อิํ อีนํ ถํ ถา วาฯ

ลภสฺมา อิํอีอิเจฺจสํ ถํถา โหนฺติ วาฯ อลตฺถํ อลภิํ, อลตฺถ อลภิฯ

๗๔. คุรุปุพฺพา รสฺสา เร เนฺตนฺตีนํฯ

คุรุปุพฺพสฺมา รสฺสา ปเรสํ เนฺตนฺตีนํ เร วา โหติฯ คจฺฉเร คจฺฉนฺติ, คจฺฉเร คจฺฉเนฺต, คมิสฺสเร คมิสฺสนฺติ, คมิสฺสเร คมิสฺสเนฺต, คุรุปุพฺพาติ กิํ? ปจ, รสฺสติ กิํ? โหนฺติฯ

๗๕. เอเยฺยยฺยาเสยฺยนฺนํ เฎฯ

เอยฺยาทีนํ เฎ วา โหติฯ โส กเร กเรยฺย, ตฺวํ กเร กเรยฺยาสิ, อหํ กเร กเรยฺยํฯ

๗๖. โอวิกรณสฺสุ ปรจฺฉเกฺกฯ

โอวิกรณสฺส อุ โหติ ปรจฺฉเกฺก วิสเยฯ ตนุเตฯ

๗๗. ปุพฺพจฺฉเกฺก วา กฺวจิฯ

โอวิกรณสฺส อุ โหติ วา กฺวจิ ปุพฺพจฺฉเกฺกฯ วนฺติ วโนติฯ

๗๘. เอยฺยามเสฺสมุ จฯ

เอยฺยามเสฺสมุ วา โหติ อุ จฯ ภเวมฺห, ภเวยฺยามุ ภเวยฺยามฯ

อิติ โมคฺคลฺลาเน พฺยากรเณ วุตฺติยํ

ตฺยาทิกโณฺฑ ฉโฏฺฐฯ

๗. สตฺตโม กโณฺฑ (ณฺวาทิ)

‘‘พหุลํ’’ (๑.๕๘) ‘‘กฺริยตฺถา’’ติ (๕.๑๔) จ สพฺพตฺถ วตฺตเตฯ

๑. จร ทร กร รห ชน สน ตล สาท สาธ กสาส จฎาย วาหิ ณุฯ

จร-คติภกฺขเณสุ, ทร-ทรเณ, กร-กรเณ, รห-จาเค, ชน-ชนเน, สน-สมฺภตฺติยํ, ตล-ปติฎฺฐายํ, สาท-อสฺสาทเน, สาธ-สํสิทฺธิยํ, กส-วิเลขเน, อส-เขปเน, จฎ-เภทเน, อย-อิติ คมนโตฺถ ทณฺฑโก ธาตุ, วา-คติคนฺธเนสุ, เอเตหิ กฺริยเตฺถหิ พหุลํ ณุ โหติฯ ‘‘อสฺสา ณานุพเนฺธ’’ติ (๕.๘๔) อุปนฺตสฺส อสฺส อา, จรติ หทเย มนุญฺญภาเวนาติ จารุ=โสภนํฯ ทรียตีติ ทารุ=กฎฺฐํฯ กโรตีติ การุ=สิปฺปี, มฑ วา, วิสุกโมฺม จฯ รหติ จนฺทาทีนํ โสภาวิเสสํ นาเสตีติ ราหุ=อสุริโนฺทฯ ชายติ คมนาคมนํ อเนนาติชานุ=ชโงฺฆรูนํ สนฺธิฯ สเนติ อตฺตนิ ภตฺตึ อุปฺปาเทตีติ สานุ=คิริปฺปเทโสฯ ตลนฺติ ปติฎฺฐหนฺติ เอตฺถ ทนฺตาติ ตาลุ=วทเนกเทโสฯ สา ทียติ อสฺสาทียตีติ สาทุ=มธุรํฯ สาเธติ อตฺตปรหิตนฺติ สาธุ=สชฺชโนฯ กสียตีติ กาสุ=อาวาโฎ, อสติ สีฆภาเวน ปวตฺตตีติ อาสุ=สีฆํฯ จฎติ ภินฺทติ อมนุญฺญภาวนฺติ จาฎุ=มนุโญฺญฯ อยนฺติ ปวตฺตนฺติ สตฺตา เอเตนาติ อายุ=ชีวิตํฯ ‘‘อสฺสา ณาปิมฺหิ ยุก’’ อิติ (๕.๙๑) ยุก- วาติ คจฺฉตีติ วายุ-วาโตฯ

๒. ภร มร จร ตร อร คร หน ตน มน ภม กิต ธน พํห กมฺพมฺพ จกฺข ภิกฺข สํกินฺทนฺท ยช ปฎาณาส วส ปส ปํส พนฺธา อุฯ

ภร-ภรเณ, มร-ปาณจาเค, จร-คติภกฺขเณสุ, ตร ตรเณ, อร-คมเน, คร ฆร-เสจเน, คิราติ วา นิปาตนา อกาโร, หน-หึ สายํ, ตน-วิตฺตาเร, มน-ญาเณ, ภม-อนวฎฺฐาเน, กิต-นิวาเส, ธน-สเทฺท, พํห พฺรห พฺรูห-วุทฺธิยํ, กมฺพ-สํวรเณ, อมฺพ-สเทฺท, จกฺข อิกฺข ทสฺสเน, ภิกฺข-ยาจเน, สํกสงฺกายํ, อินฺท-ปรมิสฺสริเย, อนฺท-พนฺธเน, ยช-เทวปูชายํ, อฎ ปฎ-คมนตฺถา, อณ-สทฺทโตฺถ, อส-เขปเน, วส-นิวาเส, ปสพาธเน, ปํส-นาสเน, พนฺธ-พนฺธเน, เอเตหิ กฺริยเตฺถหิ อุ โหติฯ ภรตีติ ภร=ภตฺตาฯ มรติ รูปกาเยน สเหวาติ มรุ=เทโว, นิชฺชลเทโส จฯ จรียติ ภกฺขียตีติ จรุ=หพฺยปา โกฯ ตรนฺติ อเนนาติ ตรุ=รุโกฺขฯ อรติ สูนภาเวน อุทฺธํ คจฺฉตีติ อรุ=วโณฯ ครติ สิญฺจติ, คิรติ วมติ วา สิเสฺสสุ สิเนหนฺติ ครุ=อาจริโยฯ หนติ โอทนาทีสุ วณฺณวิเสสํ นาเสตีติ หนุ=วทเนกเทโสฯ ตโนติ สํสาร ทุกฺขนฺติ ตนุ-สรีรํฯ มญฺญติ สตฺตานํ หิตาหิตนฺติ มนุ=ปชาปติฯ ภมติ จลตีติ ภมุ=นยโน ปติฎฺฐานํฯ เกตติ อุทฺธํ คจฺฉติ, อุปริ นิวสตีติ วา เกตุ=ธโชฯ ธนติ สทฺทํ กโรตีติ ธนุ=จาโปฯ พํห อิติ นิเทฺทสา อุมฺหิ นิจฺจํ นิคฺคหีตโลโป, พํหติ วุทฺธึ คจฺฉตีติ พหุ=อนปฺปกํฯ กมฺพติ สํวรํ กโรตีถิ กมฺพุ=วลโย, สโงฺข จฯ อมฺพติ นาทํกโรตีติ อมฺพุ=วาริฯ จกฺขติ รูปนฺติ จกฺขุ=นยนํฯ ภิกฺขตีติ ภิกฺขุ=สมโณฯ สํกิรตีติ สํกุ=สูลํฯ อินฺทติ นกฺขตฺตานํ ปรมิสฺสริยํ ปวเตฺตตีติ อินฺทุ=จโนฺทฯ อนฺทนฺติ พนฺธนฺติ สตฺตา เอตายาติ อนฺทุ=สงฺขลิกาฯ ยชนฺติ อเนนาติ ยชุ=เวโทฯ ปฎติ พฺยตฺตภาวํ คจฺฉตีติ ปฎุ=วิจกฺขโณฯ อณติ สุขุมภาเวน ปวตฺตตีติ อณุ=สุขุโม, วีหิเภโท จฯ อสนฺติ ปวตฺตนฺติ สตฺตา เอเตหีติ อสโว=ปาณาฯ สุขํ วสนฺตฺยเนนาติ วสุ=ธนํฯ ปสียติ พาธียติ สามิเกหีติ ปสุฯ จตุปฺปโทฯ ปํสติ โสภาวิเสสํ นาเสตีติ ปํสุ=เรณุฯ พนฺธียติ สิเนหภาเวนาติ พนฺธุ=ญาติฯ

๓. พนฺธา อู วโธ จฯ

พนฺธ-พนฺธเน ติมสฺมา อู โหติ, พนฺธสฺส วธาเทโส จฯ ปญฺจหิ กามคุเณหิ อตฺตนิ สเตฺถ พนฺธตีติ วธู-สุณิสา, อิตฺถีจฯ

๔. ชมฺพาทโยฯ

ชมฺพูอาทโย สทฺทาอูปจฺจยนฺตา นิปจฺจเนฺต, นิปาตนํ อปฺปตฺตสฺส ปาปนํ ปตฺตสฺส ปฏิเสโธ จฯ ชนิสฺมา อู, พฺกาคโม, ‘‘มนานํ นิคฺคหีต’’นฺติ (๕.๙๖) นสฺส นิคฺคหีตํ, ‘‘วเคฺค วคฺคนฺต’’ติ (๑.๔๑) นิคฺคหีตสฺส โม, ชายติ, ชนียตี วา ชมฺพู=รุโกฺขฯ ภมิสฺส อมโลโป, ภมติ กมฺปตีติ ภู=ภมุฯ กโรติสฺมา อู, ตสฺส กนฺธุญฺ จ, ‘‘ปรรูปมยกาเร พฺยญฺชเน’’ติ (๕.๙๕) ธาตฺวนฺตสฺส พฺยญฺชนสฺส ปรรูปตฺตํ, รุธิรุปฺปาทํ กโรตีติ กกฺกนฺธู=พทรีฯ ลมฺพ-อวสํสเน , อาปุโพฺพ, สํโยคาทิโลปทีฆรสฺสา, อาลมฺพติ อวสํสตีติ อลาพู=ตุมฺพิฯ สร-คติ หิํสาจินฺตาสุ, อูมฺหิ อภุก อพฺก จ, สรติ คจฺฉตีติ สรภู=เอกา มหานทีฯ สรติ ปาเณ หิํสตีติ สรพู=ขุทฺทชนฺตุกวิเสโสฯ จมอทเน, จมติ ภกฺขติ นิวาปนฺติ จมู=เสนาฯ ตน-วิตฺถาเร, ตโนติ สํสารทุกฺขนฺติ ตนุ=สรีรํ, เอวมเญฺญปิ ปโยคโต ทฏฺฐพฺพาฯ

๕. ตปุส วิ ธ กุร ปุถ มุทา กุฯ

ตป-สนฺตาเป, อุส-ทาเห, วิธ-เวธเน, กุร-สเทฺท, ปุถ ปถ-วิตฺถาเร, มุท-โตเส, เอเตหิ กุ, โหติฯ กกาโรนุพโนฺธ ‘‘น เต กานุพนฺธนาคเมสู’’ติ (๕.๘๕) เอโอนมภาวโตฺถฯ ตป อิติ นิเทฺทสโตว อสฺส อิตฺตํ, ตาปียตีติ ติปุ=โลหวิเสโสฯ อุสติ ทาหํ กโรตีติ อุสุ=สโรฯ เวธติ รํสีหิ ติมิรนฺติ วิธุ=จโนฺทฯ กุรติ กิจฺจากิจฺจํ วทตีติ กุรุ=ราชา, กุรโว=ชนปโทฯ ปุถติ มหนฺตภาเวน ปตฺถิรตีติ ปุถุ=วิตฺถิโณฺณ, โมทนํ, มุทียตีติ วา มุทุ=อถโทฺธฯ

๖. สินฺธาทโยฯ

สินฺธุ อาทโย กุปจฺจยนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ สนฺท-ปสฺสวเน, อสฺส อิตฺตํ, โธจานฺตา เทโส นิปาตนา, สนฺทติ ปสฺสวตีติ สินฺธุ=นทิ, วหิสฺปนฺตสฺส ทีฆาทิพเตฺต, พาธิสฺส วานฺตหเตฺต จ, วหนฺตฺยเนนาติ พาหุ, พาธติ อุปทฺทเว วาเรตี ติ วา พาหุ=ภุโชฯ รํฆ-คมเน, นิคฺคหีตโลโป, รงฺฆติ ปวตฺตหิ ราชธเมฺมติ รฆุ=ราชาฯ วิท-ลาเภ, นการาคโม, วสฺส โพ, วินฺทตฺยเนน นนฺทนนฺติ พินฺทุ=กณิกาฯ มน-ญาเณ, นสฺส โธ, มญฺญูติ ญายติ มธุรนฺติ มธุ=มธุกรีหิ กตมธุ, รป ลป ชป ชปฺป-วจเน, อสฺสอิตฺตํ, รปติ ชปฺปติ มนฺตนฺตี ริปุ=ปจฺจามิโตฺตฯ สส-คติ หิํ สาปาณเนสุ, อสฺส อุตฺตํ, สสติ ชีวตีติ สุสุ=ยุวาฯ อร คมเน, อสฺสอุตฺต มูตฺตญฺจ, อรติ มหนฺตภาวํ คจฺฉตีติ อุรุ=มหา, อรติเนนาติ อูรุ-สตฺถิฯ ขณ-อวทารเณ, อา ปุโพฺพ อนโลโป, อาขนตีติ อาขุ=อุนฺทูโรฯ ตรตรเณ, ตสฺส โถ, ตรตีติ ถรุ=ขคฺคาวยโวฯ ลํฆ-คติ โสสเนสุ ฆสฺส วา หตฺตํ, นิคฺคหีตโลโป จ, ลงฺฆติ ปวตฺตตีติ ลฆุภาเวนาติ ลฆุ ลหู เอกตฺถา, (ภํช-โอมทฺทเน, ป-ปุโพฺพ, ชสฺส คตฺตํ, ปภญฺชติ วิเสเสนาติ ปภงฺคุ=ภงฺคุโรฯ) ฐา-คตินิวตฺติยํ, สุปุโพฺพ, ฐาติ ปวตฺตติ สุนฺทรภาเวนาติ สุฏฺฐุ=โสภนํ, ทุปุโพฺพ ฐาติ ปวตฺตติ อสุนฺทรภาเวนาติ ทุฏฺฐุ=อโสภนํฯ เอวมเญฺญปิ วิเญฺญยฺยาฯ

๗. อิฯ

กฺริยตฺถา พหุลํ อิ โหติ, อภ-เขปเน, อสียติ ขิปียตีติ อสิ=ขโคฺคฯ กส-วิเลขเน, กสียเต กสิ=กสนํฯ มส-อามสเน, มสียตีติ มสิ=เมฬาฯ กุ-สเทฺท โอ อวาเทสา, กวติ กเถภีติ กวิ=กพฺ

พกาโรฯ รุสเทฺท, รวติ คชฺชตีติ รวิ=อาทิโจฺจฯ สปฺป-คมเน, สปฺปติ ปวตฺตตีติ สปฺปิ=ฆตํฯ คนฺถ-คนฺถเน, ‘‘ต ถ น รานํ ฎ ฐ ณลา’’ติ (๑.๒๕) นถานํ ณฐา, คเนฺถตีติ คณฺฐิ=ปโพฺพ, คณฺฐิจฯ ราช-ทิตฺติยํ, ราชติ ปวตฺตตีติ ราชิ=ปาฬิฯ กล-สงฺขฺยาเน, กลียติ ปริมียตีติ กลิ=ปาปํฯ พล-ปาณเน, พลนฺติ ชีวนฺติ อเนนาติ พลิ=กโรฯ ธน-สเทฺท, ธนติ นทตีติ ธนิ=สโทฺทฯ อจฺจ อณฺจ-ปูชายํ, อจฺจียติ ปูชียตีติ อจฺจิ=ชาลาฯ วล วลฺล-สํวรเณ, วลนํ สํโกจนํ วลิ=อุทราทีสุ ปลิ, วลฺลียนฺติ สํวรียนฺติ สตฺตา เอตายาติ วลฺลิ=ลตาฯ วิมฺหิ วลี วลฺลีติปิ โหติ, โสเยวโตฺถ, เอวมเญฺญปิฯ

๘. ทฌาทโยฯ

ทธิอาทโย สทฺทา อิปจฺจยนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ ธา-ธารเณ, ทฺวิภาโว นิปาตนา, ฆตมาทธาตีติ ทธิ=โคร สวิเสโสฯ อํห-คมเน, นิคฺคหีตโลโป, อํหติ คจฺฉตีติ อหิ=สโปฺปฯ กมฺป จลเน, สํโยคาทิโลโป, กมฺปติ จลตีติ กปิ=วานโรฯ มน-ญาเณ, อสฺส อุตฺตํ, มนติ ชานาตีติ มุนิ=สมโณฯ นสฺส ณตฺตํ, มนติ มหคฺฆภาวํ คจฺฉตีตี มณิ=รตนํฯ อิกฺข จกฺข-ทสฺสเน, อิสฺส อตฺตํ อิกฺขติ อเนนาติ อกฺขิ=นยนํฯ กมปวิเกฺขเป, อสฺส อิตฺตํ, กมติ ยาตีติ กิมิ=ขุทฺทชนฺตุกวิเสโสฯ ตร ตรเณ, ติตฺติราเทโส, ตฺริโต ตรติ ยาตีติ ติตฺติริ=ปกฺขิวิเสโสฯ กีฬ-วิหาเร, อีสฺส เอตฺตํ, กีฬนํ เกฬิ=กีฬาฯ อุสิสฺมา อิสฺส ขลุญ, อุสติ ทหตี อุกฺขลิ=ภาชนํ, เอวมเญฺญปิฯ

๙. ยุวณฺณุปนฺตา กิฯ

อิวณฺณุปเนฺตหิ จ อุวณฺณุปเนฺตหิ จ กฺริยเตฺถหิ พหุลํ กิ โหติฯ กกาโร-นุพโนฺธ, อิส สิส-อิจฺฉายํ, สิวํ อิจฺฉตีติ อิสิ=ตปสฺสีฯ คิร-นิคิรเณ, คิรติ ปสวติ ฉวิมํสสารภูตํ เภสชฺชาทินฺติ คิริ=เสโลฯ สุจ-โสจเนฯ โสจนํ สุจิ=โสเจยฺยํ, รุจ-อภิลาเส รุจนฺติ เอตายาติ รุจิ=อาภิลาโส, เอวมเญฺญปิฯ

๑๐. วป วร วส รส นภ หร หน ปณา อิณฯ

วป-พีชนิเกฺขเป, วร-วรณสมฺภตฺตีสุ, วส-นิวาเส, รส-อสฺสาทเน, นภ-หิํสายํ, หร หรเณ, หน หิํสายํ, ปณ-พฺยวหารถุติสุ, เอเตหิ อิณ โหติฯ วปนฺติ เอตายาติ วาปิ=ชลาสโยฯ วาเรนฺติ เอเตนาติ วาริ=ชลํฯ วสนฺติ เอตายาติ วาสิ=ตจฺฉก ภณฺฑํฯ รสียติ อสฺสาทนวเสน สโม สรียตีติ ราสิ=สมูโหฯ นภติ หิํสตีติ นาภิ=สรีราวยโวฯ หาเรตีติ หาริ=มนุญฺญํฯ ‘‘หนสฺส ฆาโต ณานุพเนฺธ’’ (๕.๙๙) ติ หนสฺส ฆาโต, หนนฺติ เอเตนาติ ฆาติ=ปหรณํ, ปณติ โวหรตีติ ปาณิ, ปณติ โวหรติ เอเตนาติ วา ปาณิ=กโรฯ

๑๑. ภูคมา อีณฯ

ภู-สตฺตายํ, อม คม-คมเน เอเตหิ อีณ โหติ ภวิสฺสติ กาเลฯ ภวิสฺสตีติ ภาวี=ภวิสฺสมาโนฯ คมิสฺสตีติ คามี=คมิสฺสมาโนฯ

๑๒. ตนฺทลกฺขา อีฯ

ตนฺท-อาลสิเย, ลกฺข-ทสฺสนเงฺกสุ, เอเตหิ อี โหติฯ ตนฺทนํ ตนฺที=อาลสฺยํ, ลกฺขียนฺติ สตฺตา เอตายาติ ลกฺขี=สิรีฯ

๑๓. คมา โรฯ

คมิสฺมา โร โหติฯ ‘‘รานุพเนฺธนฺตสราทิสฺสา’’ติ (๔.๑๓๒) อมโลโป, คจฺฉตีติ โค=ปสุฯ

(อิติ สรปจฺจยวิธานํ)ฯ

๑๔. อิ ภี กา กรา วก สก วาหิ โกฯ

อิ-อเชฺฌน คตีสุ, ภี-ภเย, กา คา-สเทฺท, กร-กรเณ, อร-คมเน, กุก วก-อาทาเน, สก-สตฺติยํ, วา-คติพนฺธเนสุ, เอเตหิ กปจฺจโย โหติฯ เอติ ปวตฺตตีติ เอโต=อสหาโยฯ ภายนฺติ เอตสฺมาติ เภโก=มณฺฑูโกฯ กายติ สทฺทํ กโรตีติ กาโก=วายโสฯ กโรติ วณฺณกนฺติ กโกฺก=วณฺณวิเสโส, ปิสิตทพฺพญฺจฯ อรติ ยาตีติ อโกฺก=สูโร, วิฏปิวิเสโส จฯ วกติ โอทนํ อาททาตีติ วกฺกํ=เทหโกฏฺฐาสวิเสโส, สกฺกตีติ สโกฺก-เทวิโนฺท, สมโตฺถ จฯ วาติ พนฺธติ เอเตนาติ วาโก=วกฺกลํฯ

๑๕. ณฺกาทโยฯ

ณฺกาทโย กปจฺจยนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ อูห-วิตเกฺก, หโลโป นิปาตนา อูหียติ วิจินียตีติ อูกา-โอโกทนีฯ อุนฺท กิเลทเน, สํโยคาทิ โลโป, อก จฯ อุนฺทติ ทฺรวํ กโรตีติ อุทกํ=ชลํฯ ภี-ภเย, เอตฺตาภาโว, ภายนฺติ เอตสฺมาติ ภีโก=ภีรุฯ สก-สตฺติยํ, อุปนฺตสฺสิ, สโกฺกติ ธาเรตุนฺติ สิกฺกา=อุปกรณวิเสโสฯ หา-จาเค, หียติ สาธูหิ ชหียตีติ หาโก=โกโธฯ สมฺพ-มณฺฑเน, กสฺส อุญฺ , สมฺพติ อุทกํ มเณฺฑตีติ สมฺพุโก=ชลชนฺตุวิเสโภฯ ปุถ ปถ-วิตฺถาเร, โอตฺตาภาโว, กสฺส อุญฺ, ปุถติ ปตฺถรติ อตฺตโน พาลภาวนฺติ ปุถุโก=พาโลฯ สุจ-โสเก, โสจนฺติ เอเตนาติ สุกฺกํ=สมฺภโว, เสตญฺจฯ จิ-จเย, อุปปุโพฺพ, เอตฺตาภาโว, อุปจินนฺตีติ อุปจิกา=วมฺมิก การาฯ กมฺป-จลเน, กมฺปิสฺส ปํ, กมฺปติ จลตีติ ปโงฺก=กทฺทโมฯ อุส-ทาเห, อุสตีติ อุกฺกา=ชาลาฯ กสฺส มุญฺ, อุสติ ทหตีภิ อุมฺมุกํ=อลาตํฯ วม-อุคฺคิรเณ, กสฺส มิญฺ, วมียตีติ วมฺมิโก=อุปจิกากโต จโย, มส-อามสเน, สสฺส ตฺถง, มสียติ เปเมนาติ มตฺถกํ=สีสํ, เอวมเญฺญปิฯ

๑๖. ภีตฺวา นโกฯ

ภี-ภเย ตีมสฺมา อานโก โหติฯ ภายนฺติ เอตสฺมากิ ภยานโก=ภยชนโกฯ

๑๗. สิงฺฆา อาณิกาฏกาฯ

สิงฺฆ-ฆายเนตีมสฺมา อาณิก อาฏกา โหนฺติฯ ‘‘อิตฺถิยมตฺวา’’ติ ๙๓.๒๖๐ อา, สิงฺฆยติ ปสฺสวตีติ สิงฺฆาณิกา=นาสาสฺสโวฯ สิงฺฆติ เอกีภาวํ ยาตีติ สิงฺฆาฏกํ=วีถิจตุกฺกํฯ

๑๘. กราทิตฺวโกฯ

กร-กรเณ, สร-คติหิํสาจินฺตาสุ, นร-นเย, ตรตรเณ, วร-วรณ สมฺภตฺตีสุ, ชน-ชนเน, กร-ทิตฺติ คติกนฺตีสุ, กฏ-มนฺทเน, กุร-สเทฺท, ถุ-อภิตฺถเว, เอวมาทีหิ อโก โหติฯ กรียตีติ กรโก=กมณฺฑลุฯ กโรตีติ กรกา=วโสฺสปลาฯ สรติ อุทกเมตฺถาติ สรโก=ปานภาชนํฯ นรนฺติ ปาปุณนฺติ สตฺตา เอตฺถาติ นรโก=นิรโยฯ ตรนฺตฺยเนนาติ ตรโก=ตรณํฯ วาเรตีติวรโก=วรโณ,

ธญฺญวิเสโส จฯ ชเนตีติ ชนโก=ปิตาฯ กนติ ทิพฺพตีติ กนกํ=สุวณฺณํฯ กฎติ มทฺทติ ริปโวติ กฎกํ=นครํฯ กุรตีติ โกรโก=กลิกาฯ ถวียตีติ ถวโก-คุโจฺฉฯ

๑๙. พล ปเตหฺยาโกฯ

พล-ปาณเน, ปต ปถ-คมเน, เอเตหิ อาโก โหติฯ พลติ ชีวตีติ พลากา=ปกฺขิวิเสโสฯ ปตติ ยาตีติ ปตากา=ธโชฯ

๒๐. สามากาทโยฯ

สามากอาทโย อากนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ สา-ตนุ กรณาวสาเนสุ, สาสฺส มุก, สาติ เทหํ ต นุํ กโรตีติ สามาโก=ติณธญฺญํฯ ปา-ปาเน, อินง, ปิวติ รตฺตนฺติ ปินาโก=มหิสฺสรธนุฯ คุ-สเทฺท, “ยุวณฺณาน มิยงฺวง สเร”ติ (๕.๑๓๖) อุวง, ควติ นทติ เอเตนาติ คุวโก=ปูคผลํฯ อฎ ปฎ-คมนตฺถา, ปฎติ ยาตีติ ปฎากา=เวชยนฺตีฯ สล ปิล ปล หุล-คมนตฺถา, สลติ ยาตีติ สลากา=เวโชฺชปกรณทพฺพํฯ วิท-ญาเณ, วิทติ ชานาตีติ วิทาโก=วิทฺวาฯ ปณพฺยวหารถุตีสุ อสฺส อิตฺตํ, อูก จ, ปณียติ โวหรียตีติ ปิณฺญาโก=ติลกโกฺก, เอวมเญฺญปิฯ

๒๑. วิจฺฉาลคมมุสา กิโกฯ

วิจฺฉา-คมเน , อล=พนฺธเน, อม คม-คมเน, มุส-เถเยฺย, เอเตหิ กิโก โหติฯ วิจฺฉติ ยาตีติ วิจฺฉิโก=กีโฎฯ อลติ พนฺธติ เอเตนาติ อลิกํ=อสจฺจํฯ คจฺฉตีติ คมิโก=คนฺตาฯ มุสาติ นิเทฺทสา ทีโฆ, มุสติ เถเนตีติ มูสิโก=อุนฺทูโรฯ

๒๒. กิํกณิกาทโยฯ

กิํกณิกาทโย สทฺทา กิกนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ กณอิติ ทณฺฑโก ธาตุ สทฺทโตฺถ, กสฺส ทฺวิตฺตํ, อสฺส อิตฺตํ, นิคฺคหีตาคโม จ, กณติ สทฺทํ กโรตี กิํกณิกา=ฆณฺฑิกาฯ มุท-โตเส, ทสฺส ทฺวิตฺตํ, มุทนฺติ เอตมยาติ มุทฺทิกา=องฺคุลิยาเวฎฺฐนํ, ผลวิเสโส อฯ มหียติ ปูชียตีติ มหิกา=หิมํฯ กล-สงฺขฺยาเน, กลียติ ปริมีตยตีติ กลิกา=โกรโกฯ สปฺป-คมเน, อสฺส อิตฺตํฯ สปฺปติ คจฺฉตีติ สิปฺปิกา=ชลชนฺตุวิเสโส, เอวมเญฺญปิฯ

๒๓. อิสา กีโกฯ

อิส สิํส-อิจฺฉายํ, อิจฺจสฺมา กีโก โหติฯ อิจฺฉียตีติ อิสีกา=ตูลนิสฺสโยฯ

๒๔. กมปทา ณุโกฯ

กม-อิจฺฉายํ, ปท-คมเน, เอเตหิ ณุโก โหติฯ “ณิณาปีน”นฺติ (๕.๑๖๐) โยควิภาคา ณิโลโปฯ กาเมตีติ กามุโก=กามยิตา ฯ ปชฺชติ ยาติ เอตายาติ ปาทุกา=ปาโทปกรณํฯ

๒๕. มณฺฑสลา ณูโกฯ

มณฺฑ-ภูสเน, สล-คมนโตฺถ ทณฺฑโก ธาตุ, เอเตหิ ณูโก โหติฯ มเณฺฑติ ชลํ ภูเสตีติ มณฺฑูโก=เภโก, สลติ โคจรตฺต มุปยาตีติ สาลูกํ=อุปฺปลกโณฺฑฯ

๒๖. อุลูกาทโยฯ

อุลูกาทโย สทฺทา ณูกนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ อุล-คเวสเน, โอตฺตาภาโว นิปาตนา, อุลติ คเวสตีติ อุลูโก=โกสิโยฯ มน=ญาเณ, นสฺส ธตฺตํ, มณฺญูตีติ มธูโก=รุโกฺขฯ ชล-ทิตฺติยํ, ชลตีติ ชลูกา=โลหิตโป, เอวมเญฺญปิฯ

๒๗. กสา สโกฯ

กส-วิเลขเนตีมสฺมา สโก โหติฯ กสตีติ กสฺสโก=กสิกมฺมกาโรฯ

๒๘. กรา ติโกฯ

กโรติสฺมา ติโก โหติฯ กโรนฺติ กีฬํ เอตฺถาติ กตฺติโก=พาหุโลฯ

๒๙. อิสา ฐกนฯ

อิส สิํส-อิจฺฉายํ, อิจฺจสฺมา ฐกน โหติฯ อิจฺฉียตีติ อิฏฺฐกา=มตฺติกาวิกาโรฯ

๓๐. สมา โขฯ

สม-อุปสมเขเทสุ , เอตสฺมา โข โหติฯ สเมติ อุปสเมตีติ สโงฺข=กมฺพุฯ

๓๑. มุขา ทโยฯ

มุข อาทโย ขนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ มุ-พนฺธเน, โอตฺตาภาโว นิปาตนา, มุนนฺติ พนฺธนฺติ เอเตนาติ มุขํ=ลปนํฯ สิ-เสวายํ, เอตฺตา ภาโว นิปาตนา, สยนฺติ เอตฺถ อูกา กุสุม-ทโย จาติ สิขา=จูฬาฯ วิปุพฺพสฺส สิสฺส, วิสติสฺส วา, วิเสเสน สยนฺติ เอตฺถ, ปวิสนฺตีติ วิสิขา=รจฺฉาฯ กน-ทีตฺติ คติ กนฺตีสุ, นิปุโพฺพ, อนภาคโลโป, กนติ ทิพฺพตีติ นิโกฺข=สุวณฺณวิกาโรฯ มยอิติ คมนโตฺถ ทณฺฑโก ธาตุ, ขสฺส อูญ, มยติ ยาตีติ มยูโข-กิรโณฯ ลู-เฉทเน, โอตฺถาภาโว, ลุนาติ ฉินฺทติ โสภนฺติ ลูโข=อสินิโทฺธฯ อร-คมเน, อรนฺติ ยนฺติ เอเตนาติ อโกฺข=สกฏาวยวา, ปาสโก จฯ ยส-ปยตเน, ยสฺสติ ปยตติ พลิมาหรณตฺถายาติ ยโกฺข=อมนุโสฺส, รุห-ชนเน, รุหติ ชายตีติ รุโกฺข=ปาทโป, อุส-ทาเห, อุสติ ทหติ กามคฺคินาติ อุโกฺข=พลีพโทฺทฯ สห-มริสเน ‘หโลโป, สหติ อตฺตนิ กตาปราธํ ขมตีติ สขา=สหาโย, เอวมเญฺญปิฯ

๓๒. อช วช มุท คท คมา คกฯ

อช วช-คมเน, มุท-โตเส, คท-วจเน, อม คม-คมเน, เอเตหิ คก โหติฯ อชติ คจฺฉติ เสฏฺฐภาวนฺติ อโคฺค-เสโฏฺฐ ฯ วชติ สมูหตฺตํ คจฺฉตีติ วโคฺค=สมูโหฯ มุทนฺติ เอเตนาติ มุโคฺค=ธญฺญวิเสโสฯ คทตีติ คโคฺค=อิสิฯ ‘‘มนานํ นิคฺคหีต’’นฺติ (๕.๙๖) มสฺส นิคฺคหีตํ, คจฺฉตีติ คงฺคา=สุราปคาฯ

๓๓. สิงฺคาทโยฯ

สิงฺคอาทโย สทฺทา คกอนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ สี-สเย, นิคฺคหีตาคโม, รสฺสตฺตญฺจ, สยติ ปวตฺตติ มตฺถเกติ สิงฺคํ=วิสาณํฯ ผุร-จลเน, ลิมุง, ผุรติ จลตีติ ปุลิโงฺค=ชลิตงฺคา ราวยโวฯ

จล-กมฺปเน, อุปุโพฺพ, จลสฺส จาลึ, อุจฺจลติ กมฺปตีติ อุจฺจาลิโงฺค=สุกฺกกีโฏ, กล-สเทฺท, อิมฺก, กลติ อภินาทํ กโรติ พหุรชฺชตายา ติ กลิโงฺค=ทกฺขิณาปโถฯ ภม-อนวฏฺฐาเน, อสฺส อิตฺตํ, ภมตีติ ภิโงฺค=ภมโรฯ ปฏ อฏ-คมเน, ปฏิสฺส อมฺก, อก จฯ ปฏติ ปตโนฺต คจฺฉตีติ ปฏโงฺค, ปฏโค=สลโภ, เอวมเญฺญปิฯ

๓๔. อคา คิฯ

อค-กุฏิลคมเนตีมสฺมา คิ โหติฯ อคติ กุฏิโล หุตฺวา คจฺฉตีติ อคฺคิ=ปาวโกฯ

๓๕. ยาวลา คุฯ

ยา-ปาปุณเน, วล วลฺล-สํวรเณ, เอเตหิ คุ โหติฯ ยาตีติ ยาคุ=เปยฺยาฯ วลียติ สํวรียตีติ วคฺคุ=มนุโญฺญฯ

๓๖. เผคฺคาทโยฯ

เผคฺคุ อาทโย คุอนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ ผล-นิปฺผตฺติยํ, อสฺส เอตฺตํ, ผลติ นิฏฺฐานํ คจฺฉตีติ เผคฺคุ=อสาโรฯ ภร-ภรเณ, รโลโปฯ ภรตีติ ภคุ=อิสิฯ หิ-คติยํ, นิคฺคหีตาคโม, หิโน ติ ปวตฺตตีติ หิงฺคุ=รามฐชํฯ กม-อิจฺฉายํ, กามียตีติ กงฺคุ=ธญฺญวิเสโส, เอวมเญฺญปิฯ

๓๗. ชนา โฆฯ

ชน-ชนเนตีมสฺมา โฆ โหติฯ ''มนานํ นิคฺคหีต''นฺติ (๕.๙๖) นสฺส นิคฺคหีตํ, ชายติ คมนเมตายาติ ชงฺฆา=ปาณฺยงฺควิเสโสฯ

๓๘. เมฆาทโยฯ

เมฆอาทโย ฆนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ มิห-เสจเน, หโลโป, เมหติ สิญฺจตีติ เมโฆ=อมฺพุโทฯ มุห-มุจฺฉายํ, หโลโป, มุยฺหนฺติ สตฺตา เอตฺถาติ โมโฆ=ตุโจฺฉฯ สี-สเย, เอตฺตาภาโว, เสติ ลหุ หุตฺวา ปวตฺตตีติ สีฆํ=อาสุฯ อห-ภสฺมีกรเณ, นิปุโพฺพ, หโลปทีฆา, นิทหตีติ นิทาโฆ=คิโมฺหฯ มหีสฺส หโลโป, มหียติ ปูชียตีติ มฆา=นกฺขตฺตํ, เอวมเญฺญปิฯ

(อิติ กวคฺคปจฺจยวิธานํ)ฯ

๓๙. จุสรวรา โจฯ

จุ-จวเน, สร-คติ หึสา จินฺตาสุ, วร-วรณ สมฺภตฺตีสุ, เอเยหิ โจ โหติฯ จวติ รุกฺขาติ โจจํ=อุปภุตฺตผล- วิเสโส ฯ สรติ อายตึ ทุกฺขํ หึสตีติ สจฺจํ=อวิตถํฯ วาเรติ สุขนฺติ วจฺจํ=คูโถฯ

๔๐. มรา จุอีจี จฯ

มร-ปาณจาเค ตีมสฺมา จุอีจี โหนฺติ โจ จฯ มรณํ มจฺจุ=มรณํฯ มาเรติ อนฺธการํ วินาเสตีติ มรีจิ=รํสิ, มิคตณฺหิกา จฯ มรตีติ มโจฺจ=สโตฺตฯ

๔๑. กุส ปสา ฉิกฯ

กุส-อโกฺกเส, ปส-พาธเน, เอเตหิ ฉิก โหติฯ กุสียติ อโกฺกสียตีติ กุจฺฉิ=อุทรํฯ ปสียติ พาธียติ เอตฺถาติ ปจฺฉิ=ภาชนวิเสโสฯ

๔๒. กส อุสา ฉุกฯ

กส-วิเลขเน, อุส-ทาเห, เอเตหิ ฉุก โหติฯ กสนฺติ วิเลขนฺติ เอตฺถาติ กจฺฉุ=ปามํฯ อุสติ ทหติ สนฺตาปนฺติ อุจฺฉุ=รสาโลฯ

๔๓. อส มส วท กุจ กจา โฉฯ

อส-ขิปเน, มส-อามสเน, วท-วจเน, กุจ-สํโกจเน, กจ-พนฺธเน, เอเตหิ โฉ โหติฯ อสติ ฉิปตีติ อโจฺฉ=ภลฺลูโกฯ มสติ ชลนฺติ มโจฺฉ=มีโนฯ วทตีติ วโจฺฉ=เนลโกฯ กุจียติ สํโกจียตีติ โกโจฺฉ=ภทฺทปีฐฺฐํฯ กจียติ พนฺธียตีติ กโจฺฉ=ตนุปเทโส, อนูโป จฯ

๔๔. คุจฺฉาทโยฯ

คุจฺฉอาทโย ฉนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ คุป-โคปเน, โอตฺตาภาโว, โคปียตีติ คุโจฺฉ=ถวโกฯ ตุส-ตุฏฺฐิมฺหี, ตุสนฺติ เอเตนาติ ตุจฺฉํ=มุสาฯ ปุส-โปสเน, โปสนฺติ ตนฺมเนนาติ ปุโจฺฉ=วาลธิ, เอวมเญฺญปิฯ

๔๕. อรา ชุ ญฏ จฯ

อร-คมเนตีมสฺมา ชุ โหติ, อริสฺส อฺฏ จฯ ฏกาโร สพฺพาเทสโตฺถ, อรติ อกุฏิลภาเวน ปวตฺตตีติ อุชุ=อวโงฺกฯ

๔๖. รชฺชาทโยฯ

รชฺชุอาทโย ชฺอนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ รุธ-อาวรเณ, อุสฺส อตฺตํ, รุนฺธนฺติ เอเตนาติ รฺชฺชุ-โยตฺตํฯ มน-ญาเณ, อมญฺญิตฺถาติ มญฺชุ=มญฺชุลํ, เอวมเญฺญปิฯ

๔๗. คิธา ฌกฯ

คิธ-อภิกงฺขายมิจฺจสฺมา ฌก โหติฯ เคธตีติ คิโชฺฌ=ปกฺขิวิเสโสฯ

๔๘. วณฺฌาทโยฯ

วณฺจฺยอาทโย ฌก อนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ วน-ยาจเน, วโนติ อตฺตานํ อนุภวิตุํ ยาจตีติ วโญฺฌ=อผลรุกฺข, วณฺฌา=อปสวา อิตฺถี, อสฺส อิตฺตํ วิโญฺฌ=ปพฺพโต, สํช-สเงฺค, นิคฺคหีตโลโป, สญฺชิยตีติ สชฺฌํ=รชตํ, เอวมเญฺญปิฯ

๔๙. กมยชา โญฯ

กม-อิจฺฉายํ , ยช-เทวปูชาสงฺคติกรณทาเนสุ, เอเตหิ โญ โหติ, มสฺส นิคฺคหีตวคฺคนฺตา, กามียตีติ กญฺญา=กุมารีฯ ชสฺส ปรรูปตฺตํ, ยชนฺตฺยเนนาติ ยโญฺญ=ยาโคฯ

๕๐. ปุณฺญํฯ

ปุนาติ ปุณติสฺมา วา โญโอตฺตาภาโว จ นิปจฺจเนฺตฯ ปุนาติ, ปุณติ สุนฺทรตฺตํ กโรตีติ วา ปุญฺญํ=กุสลํฯ

๕๑. อร หาโณฺญ หาสฺส หิร จฯ

อร-คมเน, วา-จาเค, เอเตหิ อโณฺญ โหติ, หาสฺส หิรณฺจาเทโสฯ อรียเต คมฺยเตติ อรญฺญํ=วนํฯ ชหาติ สตฺตานํ หีนตฺตนฺติ หิรญฺญํ=ธนํ, สุวณฺณญฺจฯ

(อิติ จวคฺคปจฺจยวิธานํ)ฯ

๕๒. กิร ตรา กีโฏฯ

กิร-วิกิรเณ, ตร-ตรเณ, เอเตหิ, กีโฏ โหติฯ โสเภตุเมตฺถ รตนานิ วิกิรียนฺตีติ กิรีฏํ=มกุฏํฯ ตรอิติ นิเทฺทสา อสฺส อิตฺตํ, ตรนฺติ ยนฺติ สุรูปตฺต มเนนาติ ติรีฏํ=เวฏฺฐนํฯ

๕๓. สกาทีหฺยโฏฯ

สก-สตฺติยํ, กส-คมเน, กร-กรเณ, มกฺก อิติ สุตฺติโย ธาตุ, เทว-เทวเน, กม-อิจฺฉายํ, เอวมาทิหิ อโฏ โหติฯ สโณฺณติ ภารํ วหิตุนฺติ สกโฏ=ยานํฯ อกสิ นิโรชตฺตํ อคมีติ กสฏํ=นิโรชํฯ กโรติ อมนาปนฺติ กรโฏ=กาโก ฯ มกฺกติ จลตีติ มกฺกโฏ=วานโรฯ เทวียติ ปูชียตีติ เทวโฏ=อิสิฯ กมติ อิจฺฉติ อาโรหตฺถนฺติ กมโฏ=วามโนฯ

๕๔. มกุฏาวาฏ กวาฏ กุกฺกุฏาฯ

เอเต สทฺทา นิปจฺจเนฺตฯ มํกิสฺมา อุโฏ, นิคฺคหีตโลโป จ, มํเกติ โสเภตีติ มกุฏํ=กิรีฏํฯ อวติสฺมา อาฏณ, อวฺยเต ขณฺญเตติ อาวาโฏ=กาสุฯ กุ-สเทฺทตีมสฺมา อาโฏ, โออวาเทสายถาโยคํ, กวติ รวตีติ กวาฏํ=ทฺวารปิธานํฯ กุก วก-อาทาเนตีมสฺมา กุฏก, กุกติ โคจรมาททาตีติ กุกฺกุโฏ=ตมฺพจูโฬฯ

๕๕. กมฺส กุส กสา โฐฯ

กม-อิจฺฉายํ, อุส-ทาเห, กุส-อโกฺกเส, กส-คมเน, เอเตหิโฐ โหติ, นิคฺคหีตวคฺคนฺตา, โอทนาทีนิ กาเมตีติ กโณฺฐ=คโลฯ โอกฺกปรรูปาทีนิ, โอทนาทีสุ อุเณฺหน อุสียตี ติ โอโฏฺฐ=ทนฺตจฺฉโท, กรโภ จฯ กุสียติ อโกฺกสียตีติ โกโฏฺฐ=ธญฺญนิลโยฯ กสติ ยาติ วินาสนฺติ กฏฺฐํ=ทารุฯ

๕๖. กุฏฺฐาทโยฯ

กุฏฺฐอาทโย สทฺทา ฐนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ กุสิสฺมา โฐ, โอตฺตาภาโว จ, กุสียติ อโกฺกสียตีติ กุฏฺฐํ=ฉวิโรโคฯ กุณ-สเทฺท, ปรรูปาภาโว โอตฺตาภาโว จ, กุณติ นทตีติ กุโณฺฐ=อติขิโณ, กุณียติ อโกฺกสียตีติ กุโณฺฐ= ฉินฺนหตฺถปาทาทิโก ฯ ทํสิสฺส ทา, ทํสติ เอตายาติ ทาฐา=ทนฺตวิเสโสฯ กมิสฺส อก จฯ กามียาติ ทีเนตีติ กมโฐ=ภิกฺขาภาชนํ, วามโน, กุโมฺม จฯ ผสฺสิสฺส ผุโฏ, ผสฺสียตีติ ผุโฏฺฐ=ผโสฺส, เอวมเญฺญปิฯ

๕๗. วร กรา อโณฺฑฯ

วร-วรเณ, กร-กรเณ, เอเตหิ อโณฺฑ โหติฯ อตฺตนิ เปผํ วารยตีติ วรโณฺฑ=มุขโรโคฯ กรียตีติ กรโณฺฑ=ภณฺฑวิเสโสฯ

๕๘. มนนฺตา โฑฯ

มการ นการเนฺตหิ กฺริยเตฺถหิ พหุลํ ฑปฺปจฺจโย โหติฯ สม-อุปสเม, สมนํ สณฺฑํ=สมูโหฯ กม-ปทวิเกฺขเป, กมติ ยาตีติ กโณฺฑ=สโร, ปริเจฺฉโท จ, ทม-ทมเน, ทมนฺตฺวฺยเนนาติ ทโณฺฑ=นิคฺคโหฯ อม คม-คมเน, อมนฺติ อุปฺปชฺชนฺติ เอตฺถาติ อโณฺฑ=ปกฺขิปสโว, โกโส จฯ คจฺฉติ สูนภาวนฺติ คโณฺฑ=พฺยาธิ, วทเนกเทโส จฯ รมุ-กีฬายํ, รมนฺติ เอตฺถาติ รุณฺฑา=วิธวาฯ มน-ญาเณ, มญฺญนฺติ เอเตนาติ มโณฺฑ=โอทนาทินิสฺสาโวฯ ขน ขณ=อวทารเณ, ขญฺญตีติ ขโณฺฑ=อุจฺฉุวิการ วิเสโสฯ ลม-หึสายํ, ลมติ หึสติ สุจิภาวนฺติ ลโณฺฑ=วจฺจํ, เอวมเญฺญปิฯ

๕๙. กุณฺฑาา ทโยฯ

กุณฺฑอาทโย ฑนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ กม มน ตนานํ อสฺส อุตฺตํ, กามียตีติ กุณฺฑํ=ภาชนํฯ มญฺญติ หิตาหิตนฺติ มุโณฺฑ= ฉินฺนเกโส ฯ ตโนติ เอเตนาติ ตุณฺฑํ=ลปนํฯ อีร-เขเป, เอรํอาเทโสฯ อีรติ กมฺปตีติ เอรโณฺฑ=พฺยคฺฆปุโจฺฉ, สิ-เสวายํ, สิสฺส ขมฺก, สุคนฺธํ เสวตีติ สิขโณฺฑ=จูฬา, เอวมเญฺญปิฯ

๖๐. ติช กส ตส ทกฺขา กิโณ ชสฺส โข จฯ

ติช-นิสาเน, กส-คมเน, ตส-ปิปาสายํ, ทกฺข-วุทฺธิยํ, เอเตหิ กิโณ โหติ, ชสฺส โข จ, เตชยิตฺถาติ ติขิณํ=นิสิตํฯ กสติ ปวตฺตตีติ กสิณํ=อเสสํฯ ตสนํ ตสิณา=ตณฺหาฯ ทกฺขติ วุทฺธึ คจฺฉติ เอตายาติ ทกฺขีณา=กุสลํฯ

๖๑. วีอาทิโต ณิฯ

วี-ตนฺตสนฺตาเน, สิ-เสวาสํ, สู-ปสฺสวเน, ทุ-คมเน, กี-ทพฺพวินีมเย, สา-ตนุกรณาวสาเนสุ, เอวมาทีหิ ณิ โหติฯ วียตีติ เวณิ=เกสกลาโปฯ เสวนํ เสณิ=สชาตีนํ การูนํ สมูโหฯ นิปุโพฺพ, นิเสวียตีติ นิเสณิ=โสปานํฯ สวติ ปสฺสวตีติ โสณิ=กฎิฯ ทวติ วหตีติ โทณิ=กฎฺฐมฺพุวาหนี, นาวา จฯ นทาทิปาฐา วิมฺหิ โสณี โทณี ติปิ โหติฯ กยนํ, กียเต เอตายาติ วา เกณิ=กโยสาติ ทุกฺขํ ตนุํ กโรตีติ สาณิ=ติโรกรณี, เอวมเญฺญปิฯ

๖๒. คหาทีหฺยณิฯ

คห-อุปาทาเน, อร-คมเน, ธร-ธารเณ, สร-คติยึสา จินฺตาสุ, ตร-ตรเณ, เอวมาทีหิ อณิปฺปจฺจโย โหติฯ คณฺหาตีติ คหณิ=อสิตาทิปาจโก อคฺคิฯ อรียติ คมียตีติ อรณิ=อคฺคิมนฺถนกฎฺฐํ ฯ ธาเรตีติ ธรณิ=มหีฯ สรียติ คมียตีติ ภรณิ=มโคฺคฯ ตรนฺตฺยเนนาติ ตรณิ=นาวา, สูริโย จฯ

๖๓. รีวีภาหิ ณุฯ

รี-ปสฺสวเน, วี วา-คมเน, ภา-ทิตฺติยํ, เอเตหิณุ โหติฯ รียติ ปสฺสวตีติ เรณุ=รโชฯ เวติ ปวตฺตตีติ เวณุ=เวฬุฯ ภาติ ทิพฺพตีติ ภาณุ=รํสิฯ

๖๔. ขาณุวา ทโยฯ

ขาณุอาทโย ณุอนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ ขณ ขน-อวทารเณ, ณสฺส อา, ขณฺญติ อวทารียตีติ ขาณุ=ฉินฺนสาโข รุโกฺขฯ ชน-ชนเน, นสฺส วา อาตฺตํ, ชายติ คมน มเนนาติ ชาณุ, ชณฺณุ=ช โงฺฆรูนํ สนฺธิฯ หร-หรเณ, เอก, หรียตีติ หเรณุ=คนฺธทพฺพ, เอวมเญฺญปิฯ

๖๕. กฺวาทิโต โณฯ

กุ-สเทฺท, สุ-สวเน, ทุ-คมเน, วร-วรเณ, กร-กรเณ, ปณ-พฺยวหารถุติสุ, ตา-ปาลเน, ลี-นิลียเน, เอวมาทีหิ โณ โหติฯ กวติ นทติ เอตฺถาติ โกโณ=อสฺสิ, วีณาทิวาทนทโณฺฑ จฯ สุโณตีติ โสโณ=สุนโข, นโร จฯ ทวติ ปวตฺตตีติ โทโณ=ปริมาณวิเสโสฯ วิรูปตฺต วาเรตีติ วโณฺณ=นีลาทิฯ สวนํ กโรตีติ กโณฺณ=สวนํฯ ปณียติ โวหรียตีติ ปโณฺณ=ปลาโสฯ ลายตีติ ตาณํ=รกฺขาฯ นิลียนฺติ เอตฺถาติ เลณํ=นิลียนฎฺฐานํฯ

๖๖. สุวีหิ ณกฯ

สุ-สวเน , วี-ตนฺตสนฺตาเน, เอเตหิ ณก โหติฯ สุโณตีติ สุโณ=สุนโขฯ วียตีติ วีณา=วลฺลกีฯ

๖๗. ติณาทโยฯ

ติณอาทโย ณกนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ ติช-เตชเน, ชโลโป, เตเชติ เอเตนาติ ติณํ=พีรณาทิฯ ลี ลิห สาท เกฺลทานํ โล ลวา, ลียติ รสโต สพฺพตฺถ อลฺลียตีติ โลณํ ลวณํ, เลหียตีติ โลณํ ลวณํ, สาทียตีติ โลณํ ลวณํ, เกฺลทยตีติ โลณํ ลวณํ, คมิสฺส โอ, คจฺฉตีติ โคโณ=โคฯ หร-หรเณ, ณสฺสณฺชิ, หรียตีติ หริโณ=มิโคฯ อีร-กมฺปเน, รสฺสตฺตํ, ณสฺส ญิจ, อตฺตโน ลูขภาเว สมฺปเตฺต อีรติ กมฺปตีติ อิริณํ=อูสรํฯ ถุ-อภิตฺถเว, ทีโฆ, อภิตฺถวียตีติ ถูณํ=นครํ, ถูโณ=ฆรตฺถ โมฺภ, เอวมเญฺญปิฯ

๖๘. รวณ วรณ ปูรณา ทโยฯ

รวณ วรณ ปูรณา ทโย อณปฺปจฺจเยน สิทฺธาฯ รวตีติ รวโณ=โกกิโลฯ วาเรตีติ วรโณ=ปาการโรฯ ปูรียเต อเนนาติ ปูรโณ=ปริปูรีฯ

(อิติ ฎวคฺคปจฺจยวิธานํ)ฯ

๖๙. ปาวสา อติฯ

ปา-รกฺขเณ, วส-นิวาเส, เอเตติ อติ โหติฯ ปุพฺพสรโลโป, ปาติ รกฺขตีติ ปติ=สามี, วสนฺติ เอตฺถาติ วสติ=เคหํฯ

๗๐. ธา หิ สิ ตน ชน ชร คม สจา ตุฯ

ธา-ธารเณ , หิ-คติยํ, ตน-วิตฺถาเร, ชน-ชนเน, ชร-วโย-หานิยํ, อม คม-คมเน, สจ-สมวาเย, เอเตหิ ตุ โหติฯ ธาเรตีติ ธาตุ=เครุกาทิฯ หิโนติ ปวตฺตาติ ผลํ เอเตนาติ เหตุ=การณํ, เสวียติ ชเนหีติ เสตุ=พนฺธติ (ปทฺธติ)ฯ ตญฺญเตติ ตนฺตุ=สุตฺตํฯ ชนียเต กมฺมกิเลเสหีติ ชนฺตุ, ชายติ กมฺมกิเลหีติ วา ชนฺตุ=สโตฺตฯ ชีรตีติ ชตฺตุ=อํสสนฺธิฯ คจฺฉตีติ คนฺตุ=คมิโก, สจติ สเมตีติ สตฺตุ=ยวาทิจุณฺณํฯ

๗๑. อริสฺสุฎ จฯ

อร-คมเนตีมสฺมา ตุ โหติ, อริสฺส อุฎ อาเทโสจฯ อรติ ปวตฺตตีติ อุตุ=เหมนฺตาทิ,

๗๒. ปิตฺวาทโยฯ

ปิตุอาทโย สทฺทา ตุอนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ ปา-รกฺขเณ, อาสฺส อิตฺตํ, ปาติ รกฺขตีติ ปิตา=ชนโกฯ ปาติเสฺสวาทิสฺส โม, ปาเยตีติ มาตา=ชนนีฯ ภา-ทิตฺติยํ, ภาตีติ ภาตา=โสทริโยฯ ธา-ธารเณ, อาสฺส อีตฺตํ, ธารียตีติ ธีตา=ปุตฺตีฯ ทุห-ปปูรเณ, โอตฺตาภาโว, ตุสฺส ณฺฉิจฯ ทุหติ ปสเว ปปูเรตีติ ทุหิตา=ปุตฺตีฯ ชน-ชนเน, อสฺส อาตฺตํ, มา จานฺตาเทโสฯ ปปุเตฺต ชเนตีติ ชามาตา=ทุหิตุปติฯ นห-พนฺธเน, นหียติ พนฺธียติ เปเมนาติ นตฺตา-ปปุโตฺตฯ หุ-หวเน, หวติ ปูเชตีติ โหตา=ยญฺญโกฯ ปู-ปวเน, ปุนาติ อายตึ ภวํ ปวิตฺตํ กโรตีติ โปตา=โสเยวฯ

๗๓. ชน กรา รตฺฯ

ชน-ชนเน, กร-กรเณ, เอเตหิ รตุ โหติ, รกาโร อนฺตสราทิโลปโตฺถฯ ชายตีติ ชตฺ=ลาขาฯ กรียตีติ กตุ=สยูโป ยโญฺญฯ

๗๔. สกา อุโนฺตฯ

สก-สตฺติยมิจฺจสฺมา อุโนฺต โหติฯ สโกฺกตีติ สกุโนฺต=ปกฺขีฯ

๗๕. กปา โอโตฯ

กป-อจฺฉาทเน อิจฺจสฺมา โอโต โหติฯ กปตีติ กโปโต=ปาเรวโตฯ โฎ ตสฺส วา โหติ กโปโฎ=โสเยวฯ

๗๖. วสาทีหฺยโนฺตฯ

วส-นิวาเส, รุห-ชนเน, ภทฺท-กลฺยาเณ, นนฺท-สมิทฺธิยํ, ชีว-ปาณธารเณ, เอวมาทีติ อโนฺต โหหิฯ วสนฺติ เอตสฺมึ กาเล กีฬาปสุตาติ วสโนฺต=อุตุฯ รุหติ ชายตีติ รุหโนฺต=รุโกฺข, เอวํนามโก มิคราชา จฯ ภทฺทิสฺส สํโยคาทิโลโป, ภชติ กลฺยาณธมฺมนฺติ ภทโนฺต=ปพฺพชิโตฯ นนฺทติ เอตายาติ นนฺทนฺตี=สขี, นทาทิปาฐา วี, เอวมฺปริ จฯ ชีวนฺติ เอตา- ยาติ ชีวนฺตี=โอสธิฯ สวตีติ สวนฺตี=นทีฯ โรทาเปตีติ โรทนฺตี=โอสธิฯ อวติ รกฺขตีติ อวนฺตี=ชนปโทฯ

๗๗. หิสีนํ มุก จฯ

หิ-คติย, สี-สเย, เอเตหิ อโนฺต โหติ มุก จฯ กกาโร อนฺตาวยวโตฺถ, หิมํ หิโนติ ปวตฺตติ เอตสฺมินฺติ เหมโนฺต=อุตุ, สยนฺติ เอตฺถ อูกา กุสุมาทโย จาติ สีมโนฺต=เกสมโคฺคฯ

๗๘. หร รุห กุลา อิโตฯ

หร-หรเณ, รุห-ชนเน, กุล-ปตฺถาเร, เอเตติ อิโต โหติฯ อตฺตโน สิเนหํ หรตีติ หริโต=วณฺณวิเสโสฯ รุหตีติ โรหิโต=มจฺฉวิเสโสฯ รุหติ สรีเร พฺยาปนวเสนาติ โรหิตํ, รสฺส ลเตฺต โลหิตํ=รุธิรํฯ อตฺตโน คุณํ กุลติ ปตฺถรตีติ โกลิโต=ทุติยคฺคสาวโก, เอวํ นามโก มรุ จฯ

๗๙. ภราทีหฺยโตฯ

ภร รํช ยช ปจ เอวมาทีหิ อโต โหติฯ ภรตีติ ภรโต=นโฏฯ นิคฺคหีตโลโป, รณฺชนฺติ เอตฺถาหิ รชตํ=สชฺฌํฯ ยชิตโพฺพติ ยชโต=อคฺคิฯ ปจตีติ ปจโต=สูปกาโรฯ

๘๐. กิรา ทีหฺยาตกฯ

กิร-วิกิรเณ, อล-พนฺธเน, จิล-วสเน, เอวมาทีหิ อาตก โหติ, กิรตีติ กิราโต=สวโร, รสฺส ลเกฺก กิ- ลาโต=โสว ฯ อลตีติ อลาตํ=อุมฺมุกํฯ จิลตีติ จิลาโต=มลจฺฉชาติฯ

๘๑. อมาทีหฺยโตฺตฯ

อม มา วร กลาทีหิ อโตฺต โหติฯ อมติ กาลนฺตรํ ปวตฺตตีติ อมตฺตํ=ภาชนํฯ ปุพฺพสรโลโป, มานํ มตฺตํ=ปมาณํ ปริเจฺฉโท จฯ วรนฺตฺเนนาติ วรตฺตา=โยตฺตํฯ กลติ ปริจฺฉินฺทตีติ กลตฺตํ=ภริยาฯ

๘๒. วาทีหิ โตฯ

วา-คมเน, ตา-ปาลเน, ตน-วิตฺถาเร, ทม-อุปสเม, อ-มคมเน, สิ-เสวายํ, สุ-สวเน, ปูปวเน, คุป-โควเน, ยุช-สํยเม, คห-อุปาทาเน, อต-สาตจฺจคมาน, ขิป-เปรเณ, เอวมาทีหิ โต โหติฯ วายตีติ วาโต=วายุฯ ตายตีติ ตาโต=ปิตาฯ ตนุเตติ ตนฺตํ=ตนฺตโวฯ ทมตีติ อโนฺต=ทสโนฯ อมติ ยาตีติ อโนฺต=โอสานํ, โกฏฺฐาสสมีปาวยวา จฯ เสวียตีติ เสโต=ธวโลฯ สุณนฺตฺเนนาติ โสตํ=สวนํฯ สวตีติ โสโต=ชลปฺปวาโหฯ ปุนียตีติ โปโต=พาโลฯ โคปียตีติ โคตฺถํ=กลาทิฯ โยชนฺตฺยเนนาติ โยตฺตํ=รชฺชุฯ มมายเนฺตหิ คยฺหตีติ คตฺตํ=สรีรํฯ อพาธํ นิรนฺตรํ อตติ ปวตฺตตีติ อตฺตา=มนาทิฯ ขิปียติ เอตฺถาติ เขตฺตํ=เกทารํฯ

๘๓. ฆราทีหิ ตกฯ

คร ฆร-เสจเน, สิ-เสวายํ, ทู-ปริตาปเน, มิท-สิเนเห, จิต-สเณฺจตเน, ปุส-โปสเน, วิท-ลาเภ, เอวมาทีหิ ตก ๔ โหติ, ฆรติ สิญฺจตีติ ฆตํ=สปฺปิฯ เสวียตีติ สิโต=เสโตฯ ทุพฺพจตฺตา ทูยติ ปริตาเปตีติ ทูโต=เปสรกาโรฯ มิชฺชติ สิเนหตีติ มิโตฺต=สุหทโยฯ จิเนฺตตีติ จิตฺตํ=วิญฺญาณํ จิตฺตกมฺมาทิ จฯ โปสียตีติ ปุโตฺต=อตฺตโชฯ วินฺทนฺติ ปีติ มเนนาติ วิตฺตํ=ธนํฯ วร-วรณสมฺภตฺตีสุ, วรณํ วตฺตํ=พฺรหฺมจริยาทิฯ

๘๔. เนตฺตาทโยฯ

เนตฺตอาทโย ตก ปรา นิปจฺจเนฺตฯ นี-ปาปเน, เอตฺตํ, ตฺก จ นิปาตนาฯ นยติ ปาเปตีติ เนตฺตํ=นยนํ, เนตา จฯ กร-กร-เณ, อสฺสุ, กรณํ กฺตฺตํ=กิริยาฯ กมิสฺส อสฺสุ, กมติ ยาตีติ กุโนฺต=อาวุธวิเสโสฯ รม-กีฬายํ, สุปฺโพฺพ, สุสฺสนิจฺจํ ทีโฆฯ สุฎฺฐุ รมณํ, สุฎฺฐุ รมตีติ วา สูร

โต=สุขสํวาโสฯ มิหิสฺสอิสฺสุ, มิหติ สิญฺจตีติ มุตฺตํ=ปสฺสาโวฯ ปาล=รกฺขเณ อาสฺส รสฺสตฺตํ, ญิจฯ ปาลียตีติ ปลิตํ=เกสโลมานํ ชราย กตํ เสตตฺตํ, สทฺธาทิตฺตา อกาเร ตํ ยสฺส อตฺถิ โส ปลิโต=ปุมา, ปลิตา=อิตฺถีฯ มฺหิสฺส สิ, มิหิ จ, มฺหยนํ สิตํ=มนฺทหสิตํ, มฺหยนํ มิหิตํ=ตเทว, กุส-อโกฺกเส ตสฺส อีญ, กุสียติ อโกฺกสียตีติ กุสีโต=อลโส, สิ=พนฺธเน, ทีโฆ, เสนฺติ พนฺธนฺติ ฆราวาสํ เอตายาติ สีตา=นงฺคลเลขา, เอวมเญฺญปิฯ

๘๕. สมาทีหฺยโถฯ

สม-อุปสเม , ทร-ทรเณ, ทม-อุปสเม, กิลม กฺลม-เคลเญฺญ, สป-อโกฺกเส, วส-นิวาเส, อาปุโพฺพ, เอวมาทีหิ อโถ โหติฯ สเมตีติ สมโถ=สมาธิฯ ทรณํ ทรโถ=ปีฬาฯ ทมนํ ทมโถ=ทโมฯ กิลมนํ กิลมโถ=ปริสฺสโมฯ สปนํ สปโถ=สจฺจกรณํฯ อาวสนฺติ เอตฺถาติ อาวสโถ=ฆรํฯ

๘๖. อุปวสา วโสฺสฏ จฯ

อุปปุพฺพา วสติสฺมา อโถ โหติ, วสฺส โอฏ จาเทโสฯ อุปวสนฺติ เอตฺถาติ อุโปสโถ=ติถิวิเสโส, นวมหตฺถิ กุลญฺจฯ

๘๗. รมา ถกฯ

รมติสฺมา ถก โหติ, กานุพนฺธกรณสามตฺถิยา อต การาโทปิ มโลโปฯ รมนฺติ กีฬนฺติ เอเตนาติ รโถ=สนฺทโนฯ

๘๘. ติตฺถาทโยฯ

ติตฺถอาทโย ถกปรา นิปจฺจเนฺตฯ ตร-ตรเณ, อสฺส อิตฺตํ, ปรรูปาทิ, ตรนฺตฺยเนนาติ ติตฺถํ=นชฺชาทีํ เยนาวตรนฺติ ตํฯ สิจ-รกฺขเณ, เสจตีติ สิตฺตํ=มธุจฺฉิฏฺฐํฯ หส-หสเน, หสนฺตฺยเนนาติ หโตฺถ=กโร, นกฺขตฺตาญฺจฯ คายตีติ คาถา=ปชฺชวิเสโสฯ อรนฺติ ปวตฺตนฺตฺยเนนาติ อโตฺถ=ธนํฯ โรคํ ตุทติ ปีเฬตีติ ตุตฺถํ=โอสธํฯ ยุ-มิสฺสเน, ทีโฆ, ยวตีติ ยู- โถ=สชาติกานํ ติรจฺฉานานํสมูโหฯ คุป-โคปเน, ทีโฆ, ปโลโป, ปฏิกูลตฺตา โคปียตีติ คูโถ=วจฺจํ, เอวมเญฺญปิฯ

๘๙. วส มส กุสา ถุฯ

วส-นิวาเส, มส-อามสเน, กุส-อโกฺกเส, เอเตหิ ถุ โหติฯ วสนฺติ เอตฺถาติ วตฺถุ=ปทโตฺถฯ ทธิํ อามสตีติ มตฺถุ=ทธิมโณฺฑฯ กุสียติ อโกฺกสียติ เภร วนาทตฺตาติ โกตฺถุ=สิคาโลฯ

๙๐. สก วสา ถิฯ

สก-สตฺติยํ, วส-นิวาเส, เอเตหิ ถิ โหติฯ สโกฺกติ คนฺตุมเนนาติ สตฺถิ=อูรุฯ วสียติ อจฺฉาทียตีติ วตฺถิ=นาภิยา อโธฯ

๙๑. วีโต ถิกฯ

วี วา-คมเนตีมสฺมา ถิก โหติฯ วียนฺติ คจฺฉนฺติ เอตายาติ วีถิ=อาวลิฯ

๙๒. สาริสฺมา รติฯ

สาริสฺมา ณฺยนฺตา รถิ โหติฯ สาเรตีติ สารถิ=รถ-วาโหฯ

๙๓. ตา-ตา อิถิฯ

ตา-ปาลเน, อต-สาตจฺจคมเน, เอเตหิ อิถิ โหติฯ ตายติ ปาเลตีติ ติถิ=ปฏิปทาทิ, อตติ คจฺฉตีติ อติถิ=อพฺภาคโตฯ

๙๔. อิสา ถีฯ

อิสติสฺมา ถี โหติฯ อิจฺฉติ อิจฺฉียตีติ วา อิตฺถี=นารีฯ

๙๕. รุท ขุท มุท มท ฉิท สูท สป กมา ทกฯ

เอเตหิ ทก โหติฯ รุทตีติ รุโทฺท=อุมาปติฯ รสฺส ลเตฺต ลุโทฺท=เนสาโทฯ ขุทติ อสหตีติ ขุโทฺท=นีโจฯ โมทนฺติ เอตายาติ มุทฺทา=สกฺขรมงฺคุลิยํฯ มชฺชนฺติ อสฺมินฺติ มโทฺท=ชนปโทฯ ฉิชฺชตีติ ฉิทฺทํ=รนฺธํฯ อูสฺส รสฺสตฺตํ, สูทติ สามิเกหิ ภตึ ปกฺขรตีติ สุโทฺท=วสโลฯ สปนฺตฺเนนาติ สโทฺท=โสตวิสโยฯ กามียตีติ กโนฺท=มูลวิเสโสฯ

๙๖. กุนฺทาทโยฯ

กุนฺทอาทโย ทกอนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ กมิสฺส อสฺสุ, กามียตีติ กุโนฺท=ปุปฺผวิธสโส, มณิสฺส มน, มญฺญเตติ มโนฺท=ชโฬฯ วฺณาติสฺส พุน, วฺณียติ สํวรียตีติ พุโนฺท=มูลปฺปเทโสฯ นินฺท-ครหายํ, นโลโป, นินฺทียตีติ นิทฺทา=โสปฺปํฯ อุนฺท-กิเลทเน, นโลโป, อุนฺทติ กิเลทตีติ อุโทฺท=ชลพิฬาโลฯ สํปุพฺพสฺส อุนฺทิสฺส จ, สมฺมา อุนฺทติ กิเลทตีติ สมุโทฺท=สาคโรฯ ปุล-มหตฺตหิํ สาญาเณสุ, อิมุญ, ปุลติ หิํสตีติ ปุลิโนฺท=สวโรฯ เอวํ-มเญฺญปิฯ

๙๗. ททา ทุฯ

ทท-ทาเนตีมสฺมา ทุ โหติฯ ทุกฺขํ ททาตีหิ ททฺทุ=กุฏฺฐวิเสโสฯ

๙๘. ขนาน ทม รมา โธฯ

ขน ขณ-อวทารเณ, อน-ปาณเน, ทม-อุปสเม, รม-กีฬายํ, เอเตหิ โธ โหติฯ ญาเณน ธญฺญเตติ ขโนฺธ=ราสิฯ อนติ ชีวติ เอเตนาติ อโนฺธ=อจกฺขุโกฯ ทเมตโพฺพติ ทโนฺธ=ชโฬ, รมนฺติ เอตฺถ สปฺปาทโยติ รนฺธํ=ฉิทฺทํฯ

๙๙. มุทฺธา ทโยฯ

มุทฺธอาทโย ธนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ มุท-โตเส, โอตฺตาภาโว, โมทนฺติ เอตฺถ อูกาติ มุทฺธา=มตฺถโกฯ อร-คมเน, อรนฺติ ยนฺติ เอตฺถาติ อทฺธา=มโคฺค, กาโล จ, อทฺธํ=อุปทฺธํฯ คิธ-อภิ กงฺขายํ, อิสฺส อตฺตํ, เคธตีติ คโทฺธ=คิโชฺฌฯ วิธ-เวธเน, เอตฺตาภาโว, ปริวชฺฌตีติ วิทฺธํ=วิมลํ, เอวมเญฺญปิฯ

๑๐๐. สีโต ธุกฯ

เสติสฺมา ธุก โหติฯ สยนฺติ เอตายาติ สีธุ=สุราวิเสโสฯ

๑๐๑. วรารกรตรทรยมอชฺชมิถสกา กุโนฯ

วร-วรณสมฺภตฺตีสุ, อร-คมเน, กร-กรเณ, ตร-ตร-เณ ทร-วิทารเณ, ยม-อุปรเม, อชฺช สชฺช-อชฺชเน, มิถ-สงฺคเม, สก-สตฺติยํ, เอเตหิ กุโน โหติฯ ‘‘รา นสฺส โณ’’ติ (๕-๑๗๑) นสฺส ณตฺตํ, วาเรตีติ วรุโณ=เอวํนามโก อิสิ, เทวราชา, ปาทโป จฯ อรติ คจฺฉตีติ อรุโณ=สูริโย, ตสฺส สารถิ จฯ ปรทุเกฺข สติ สาธูนํ หทยกมฺมนํ กโรตีติ กรุณา=ทยาฯ พาลภาวํ อตรีติ ตรุโณ=ยุวาฯ ‘‘ณิณาปีน’’นฺติ (๕.๑๖๐) โยควิภาคา ณิโลโป, วิทาเรตีติ ทารุโณ=กกฺขโฬฯ ยเมติ ปาวํ นาเสตีติ ยมุนา=เอกา มหานทีฯ อชฺชติ ธนสญฺจยํ กโรตีติ อชฺชุโน=ราชา, รุกฺขวิเสโส จฯ มิโถ สงฺคโม มิถุนํ=ปุมิตฺถิยุคฬํฯ สโกฺกตีติ สกุโน=ปกฺขีฯ นทาทิปาฐา วีมฺหิ=สกุนีฯ ‘‘ตถนรานํฎฐฺฐณลา’’ติ (๑-๒๗) วา ณเตฺต=สกุโณ, สกุณิฯ

๑๐๒. อชา อิโนฯ

อช วช-คมเน ตีมสฺมา อิโน โหติฯ อชติ วิกฺกยํ ยาตีติ อชินํ=จมฺมํฯ

๑๐๓. วิปินาทโยฯ

วิปินอาทโย อินนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ วป-พีชนิเกฺขเป, อสฺส อิตฺตํ, วปนฺติ เอตฺถาติ วิปินํ=วนํฯ สุป-สเย, สุปนฺติ เอเตนาติ สุปินํ=นิทฺทา, สุปเนฺตน ทิฎฐญฺจฯ ตุท-พฺยถเน, ทสฺส โห, ตุทติ สเตฺต ปีเฬตีติ ตุหินํ=หิมํฯ กปฺป-สามตฺถิเย, กปฺปติ ริปโว วิเชตุํ สมเตฺถตีติ กปฺปิโน=ราชาฯ กม-ปทวิเกฺขเป, อสฺส อุตฺตํ, กมนฺติ เอตฺถ มีนาทโย ปวิสนฺตีติ กุมินํ=มจฺฉพนฺธโน ปกรณวิเสโสฯ ทา-ทาเน, เทนฺติ เอตสฺมินฺติ ทินํ=ทิวโส, เอวมเญฺญปิฯ

๑๐๔. กิรา กโนฯ

กิรติสฺมา กโน โหติฯ นสฺส โณ, กิรนฺติ วิกิรนฺตีติ กิรณา=รํสิโยฯ

๑๐๕. ที ชิอิมีหิ นกฯ

ที-ขเย, ชิ-ชเย, อิ-อเชฺฌนคตีสุ, มี-หึสายํ, เอเตหิ นก โหติฯ อเทสิ ขยมคมาสีติ ทีโน=นิทฺธโนฯ ปญฺจมาเร อชินีติ ชิโน=พุโทฺธฯ เอสิ อิสฺสรตฺตมคมาสีติ อิโน=สามีฯ มียเต หึสียเตติ มีโน=มโจฺฉฯ

๑๐๖. สิธาวีวาหิ โนฯ

สิ-พนฺธเน, ธา-ธารเณ, วี วา-คมเน, เอเตหิ โน โหติฯ เสติ พนฺธตีติ เสโน=สสาทโน เสนา=จมูฯ ธาเรตีติ ธานา=ภชฺชิตยโวฯ เวติ ปวตฺตตีติ เวโน=หีนชาติฯ สเตฺตสุ วาติ ปวตฺตตีติ วานํ=ตณฺหาฯ

๑๐๗. อูนาทโยฯ

อูนอาทโย นนฺตา นีปจฺจเนฺตฯ อูห-วิตเกฺก, หโลโป, อูหนํ อูโน=อปุโณฺณฯ หิ-คติยํ, ทีฆตฺตํ, เหสิ หีนตฺตมคมีติ หีโน=นิหีโนฯ จิ-จเย, ทีฆตฺตํ, จยนฺติ เอตฺถ รตนานีติ จีโน=ชนปโทฯ หนิสฺส ชโฌ, หญฺญตีติ ชฌนํ=กฎิฯ ฐาสฺส เถ ฐาติ ปวตฺตตีติ เถโน=โจโรฯ อุนฺทิสฺส โอโท, อุนฺทียตีติ โอทโน=อนฺนํฯ อนฺนํฯ รํชิสฺส นิคฺคหีตโลโป, อก จ, รํชเต อเนนาติ รชนํ=ราโคฯ รญฺชนฺติ เอตฺถาติ รชนี=รตฺติฯ ปทิสฺส ชฺนุก , ปชฺชติ คจฺฉตีติ ปชฺชุโนฺน=อิโนฺท, เมโฆ จฯ คมิสฺส คง, คจฺฉนฺติ เอตฺถ วิหงฺคาทโยติ คคนํ=อนฺตลิกฺขํ, เอวมเญฺญปิฯ

๑๐๘. วี ปตา ตโนฯ

วี วา-คมเน, ปต ปถ-คมเน, เอเตหิ ตโน โหติฯ เวติ ปวตฺตติ เอเตนาติ เวตนํ=ภติฯ ปตนฺติ เอตฺถาติ ปตฺตนํ=นครํฯ

๑๐๙. รมา ตนกฯ

รม กีฬายมิจสฺมา ตนก โหติฯ ‘‘คมาทิรานํ โลโปนฺตสฺสา’’ติ (๕.๑๐๙) มโลโป, รมนฺติ เอตฺถาติ รตนํ=มณิ อาทิ, หตฺถมตฺตญฺจฯ

๑๑๐., สู ภาหิ นุก,

สู-ปสเว, ภา-ทิตฺติยํ, เอเตหิ นุก โหติฯ ปสวียตีติ สูนุ=ปุโตฺตฯ ภาติ ทิพฺพตีติ ภานุ=สูริโยฯ

๑๑๑. ธาเสฺส จฯ

ธา-ธารเณตีมสฺมา นุก โหติ, ธาสฺส เอ จฯ ธาเรตีติ เธนุ=คาวีฯ

๑๑๒. วตฺตา ฎาว ธมาเสหฺยนิฯ

วตฺต-วตฺตเน, อฎ-คมนโตฺถ, อว-รกฺขเณ, ธม-สเทฺท, อส-เขปเน, เอเตหิ อนิ โหติฯ วตฺตนฺติ เอเตนาติ วตฺตนิ=ตสรทณฺฑฑํฯ วีมฺหิ วตฺตนี=ปโนฺถฯ อฎเต คมฺมเตติ อฎนิ= มญฺจโงฺค ฯ สเตฺต อวติ รกฺขตีติ อวนิ=มหีฯ ธมนฺติ เอเตน วีณาทโยติ ธมนิ=สีราฯ ทณฺฑตฺถาย อสียเต ขิปียเตติ อสนิ=กุลิสํฯ

๑๑๓. ยุโต นิฯ

ยุ-มิสฺสเนตีมสฺมา นิ โหติฯ ยวนฺติ สตฺตา อเนน เอตีภาวํ คจฺฉนฺตีติ โยนิ=ภคํ, อณฺฑชาทิโยนิ จฯ

(อิติ ตวคฺคปจฺจยวิธานํ)ฯ

๑๑๔. จมาป ปา วปา โปฯ

จม-อทเน, อป-ปาปุณเน, ปา-รกฺขเณ, วป-พีชนิเกฺขเป, เอเตหิ โป โหติฯ จมนฺติ อทนฺติ เอตฺถาติ จมฺปา=นครํ, อเปสิ อีสกมตฺตมคมาสีติ อปฺปํ=อพหุฯ อปายํ ปาติ รกฺขตีติ ปาปํ-กิพฺพิสํฯ วปนฺติ เอตฺถาติ วโปฺป=เกทารํฯ

๑๑๕. ยุ ถุ กูนํ ทีโฆ จฯ

ยุ-มิสฺสเน, ถุ-อภิตฺถเว, กุ-สเทฺท, เอเตหิ โป โหติ, เอเตสํ ทีโฆ จฯ ทีฆวิธานสามตฺถิยา โอตฺตาภาโวฯ ยวนฺติ สห วตฺตนฺติ เอตฺถาติ ยูโป=ยญฺญยฏฺฐิ, ปาสาโท จฯ ถวียตีติ ถูโป=เจติยํฯ กวนฺติ นทนฺติ เอตฺถาติ กูโป=อุทปาโนฯ

๑๑๖. ขิป สุป นีสู ปูหิ ปกฯ

ขิป-เปรเณ, สุป-สเย, นี-นเย, สู-ปสเว, ปู-ปวเน, เอเตหิ ปก โหติฯ ขปติ ขยํ คจฺฉตีติ ขิปฺปํ=สีฆํฯ สุปนฺติ เอตฺถ สุนขาทโยติ สุปฺปํ=ปโปฺผฏนํฯ นยนฺติ เอตสฺมา ผลนฺติ นิโป=รโกฺขฯ สวติ รุจิํ ชเนตีติ สูโป=พฺยญฺชนวิเสโสฯ ปวียติ มริจชีรกาทีหิ ปวิตฺตํ กรียตีติ ปูปํ=ขชฺชกํฯ

๑๑๗. สิปฺปาทโยฯ

สิปฺปอาทโย ปกอนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ สปิสฺส อสฺสอิตฺตํ, สปติ อเนนาติ สิปฺปํ=กลาฯ วปิสฺส อสฺสิ, วิชฺชํ วปตีติ วิโปฺป=พฺราหฺมโณฯ วสฺส โพ, วปติ พหิ นิกฺขมติ หทยงฺคตโสเกนาติ พปฺปํ=อสฺสุฯ ฉุป-สมฺผเสฺส, อุเสฺส, ฉุปติ อเนนาติ เฉปฺปํ=นงฺคุฏฺฐํฯ รุป=รุปฺปเน, ปโลป ทีฆา, รุปฺปติ วิการมาปชฺชตีติ รูปํ-ภูตภูติกํ, เอวมเญฺญปิฯ

๑๑๘. สาสา อโปฯ

สาส อนุสิฏฺฐิยมิจฺจสฺมา อโป โหติฯ สาสียนฺติ เอเตนาติ สาสโป=วีหิวิเสโสฯ

๑๑๙. วิฏปาทโยฯ

วิฏปอาทโย อปนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ วฏ-เวฏฺฐเน, อสฺส อิตฺตํ, วฏติ เวฏฺฐตีติ เอเตนาติวิฏโป=คุมฺพวิเสโส, กุถ-ปูติภาเว, ถสฺส โณ, อกุถิ ปูติภาวมคมีติ กุณโป=มตโกฯ มณฺฑ=ภูสเน, มเณฺฑติ ชนํ, มณฺฑียติ ชเนหีติ วา มณฺฑโป=ชนาลโย, เอวมเญฺญปิฯ

๑๒๐. คุปา โผฯ

คุปิสฺมา โผ โหติฯ โคปียตีติ โคโปฺผ=จรณคณฺฐิฯ

๑๒๑. ครสราทีหิ โพฯ

ครสราทีหิ โพ โหติฯ ครติ อเญฺญ อเนน ปีเฬตีติ คโพฺพ=อภิมาโนฯ สรติ ปวตฺตตีติ สโพฺพ=สกโลฯ ผลกาเมหิ ชเนหิ อมียติ คมียตีติ อโมฺพ=จูโตฯ ปุเตฺตน อมียติ คมียตีติ อมฺพา=มาตาฯ

๑๒๒. นิมฺพาทโยฯ

นิมฺพอาทโย พนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ นมิสฺส อสฺสิ, นมติ ผลภาเรนาติ นิโมฺพ=อริโฏฺฐฯ วมิสฺส วสฺส พิตฺตํฯ ปิตฺตาทโย วมติ อุคฺคิรตีติ พิมฺพํ=สรีรํฯ กุสิสฺส อมุก, ติเตฺตน กุสียติ อโกฺกสียตีติ โกสโมฺพ=รุโกฺขฯ กทติสฺส อมุก, กทนฺติ เอเตน ทฺวาราทีนีติ กทโมฺพ=รุโกฺขฯ กุฏิสฺส อุ

มฺก, ชเนหิ โกฏียติ ปวตฺตียตีติ กุฏุมฺพํ=จตุปฺปโท, เขตฺตํ, ฆรํ, กลตฺตํ, ทาสา จฯ กณฺฑิสฺส กุฑฺฯ ตณฺฑุลาทโย อเนน กณฺฑนฺติ ปริจฺฉินฺทนฺตีติ กุฑฺโพ=มานํ, เอวมเญฺญปิฯ

๑๒๓. ทรา พิฯ

ทร วิทารเณตีมสฺมา พิ โหติฯ โอทนาทีนิ ทาเรนฺติ ชตายาติ ทพฺพิ=กฏจฺฉุ, วีมฺหิ ทพฺพีฯ

๑๒๔. กร สร สล กล วลฺล วสา อโภฯ

กร-กรเณ, สร-คติ หิํสาจินฺตาสุ, สล-คมนโตฺถ, กล-สงฺขฺยาเน, วล วลฺล-สํวรเณ, วส-นิวาเส, เอเตหิ อโภ โหติฯ กโรตีติ กรโภ=โอฏฺฐา, ปาณิปฺปเทโส จฯ สรติ คจฺฉตีติ สรโภ=มิควิเสโสฯ สลติ คจฺฉตีติ สลโภ=ปฏโงฺค ฯ กลียติ ปริมียติ วยสาติ กลโภ=หตฺถิโปตโกฯ ตทมินาทิปาฐา ฬเตฺต กฬโภ=โสวฯ วเลฺลติ สํวรณํ กโรตีติ วลฺลโภ=ปิโยฯ วสนฺตฺยเนนาติ วสโภ=ปุงฺคโวฯ

๑๒๕. คทา รโภฯ

คทติสฺมา รโภ โหติฯ คทตีติ คทฺรโภ=ขโรฯ

๑๒๖. อุสราสา กโภฯ

อุส-ทาเห, ราส-สเทฺท, เอเตหิ กโภ โหติฯ อุสติ ปฏิปเกฺข ทหตีติ อุสโภ=เสโฏฺฐฯ ราสติ นทตีติ ราสโภ=คทฺรโภฯ

๑๒๗. อิโต ภกฯ

อิ อิติสฺมา ภก โหติฯ เอติ คจฺฉตีติ อิโภ=หตฺถีฯ

๑๒๘. คราวา โภฯ

คร ฆร-เสจเน, อว-รกฺขเน, เอเตหิ โภ โหติฯ ครติ พหิ นิกฺขมนวเสน สิญฺจตีติ คโพฺภ=ปสโว, โอวรโก จฯ อวติ สเตฺต รกฺขตีติ อพฺภํ=เมโฆฯ

๑๒๙. โสพฺภาทโยฯ

โสพฺภอาทโย ภนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ สทติสฺส อสฺส โอตฺตํ, สีทนฺติ เอตฺถาติ โสพฺภํ=วิวรํ, โสโพฺภ=ชลาสยวิเสโสฯ กมิสฺส อสฺสุ, กามียตีติ กุโมฺภ=ทสมฺพณมโตฺต, ฆโฏ จฯ (เกน ชเลน อุมฺภียติ ปูรียตีติ วา กุโมฺภ=ฆโฏฯ) กุสิสฺส อุมฺก, กุสติ อวฺหายตีติ กุสุมฺภํ=มหารชนํฯ กุสุโมฺภ=กนกํ, เอวมเญฺญปิฯ

๑๓๐. อุส กุส ปท สุขา กุโมฯ

อุสาทีหิ กุโม โหติฯ อุสติ ทหตีติ อุสฺมํ=อุณฺหํฯ กุสติ อวฺหายตีติ สุกุมํ=ปุปฺผํฯ ปชฺชติ เทวปูชาทิํ ยาตีติ ปทุมํ=ปงฺกชํฯ สุขยตีติ สุขุม=อณุฯ

๑๓๑. วฎุมาทโยฯ

วฎุมอาทโย กุมนฺตา นิปจฺจเนฺถฯ วชิสฺส-นฺตสฺส โฎ, วชนฺติ เอตฺถาติ วฎุมํ=ปโถฯ สิลิสสฺส ลิเสฺส, สิลิสฺสตีติ สิเลสุปํ=เสมฺหํฯ กมิสฺส กุงฺกาเทโส, กามียตีติ กุงฺกมํ=กสฺมีรชํ, เอวมเญฺญปิฯ

๑๓๒. คุธา อุโมฯ

คุธ ปริเวฐฺฐเนตีมสฺมา อุโม โหติฯ คุธติ ปริเวฐฺฐตีติ โคธุโม=ธญฺญวิเสโสฯ

๑๓๓. ปฐ จรา อมิมาฯ

ปฐติจรติสฺมา อม อิมา โหนฺติ ยถากฺกมํฯ ปฐฺฐียติ อุจฺจารียติ อุตฺตมภาเวนาติ ปฐมํ=เสฎฺฐํฯ จรติ หีนตฺตํ ยาตีติ จริมํ=ปจฺฉิมํฯ

๑๓๔. หิธูหิ มกฯ

หิ-คติยํ , ธู-กมฺปเน, เอเตหิ มก โหติฯ หิโนติ ปวตฺตหีติ หิมํ=ตุหินํฯ ธุนาติ กมฺปตีติ ธูโม=อคฺคิปสโวฯ

๑๓๕. ภีโต รีสโน จฯ

ภี-ภเยตีมสฺมา รีสโน โหติ มกจฯ อนฺตสราทิโลโป, ภายนฺติ เอตสฺมาติ ภีสโน=ภยานโกฯ ภีโม=โสวฯ

๑๓๖. ขี สุ วี ยา คาหิ สา ลู ขุ หุ มร ธร ฆร ชมาม สมา โมฯ

ขี-ขเยฯ สุ-สวเน, วี-ตนฺตสนฺตาเน, ยา-ปาปุณเน, คา-สเทฺท, หิ-คติยํ, สา-ตนุกรณาวสาเนสุ, ลู-เฉทเน, ขุ-สเทฺท, หุ-หวเน, มร-ปาณจาเค, ธร-ธารเณ, กร-กรเณ, ฆร-เสจเน, ชม-อทเน, อม คม-คมเน, สม-อุปเม, เอเตหิ ธาตูหิ โม โหติฯ เขปนํ นิรุปทฺทวกรณตาย เขโม=นิรุปทฺทโวฯ สุโนตีติ โสโม=จโนฺทฯ วายนฺติ เอเตนาติ เวโม=ตนฺตวาโยปกรณํฯ ยาตีติ ยาโม=ทินสฺส ฉโฎฺฐ ภาโค, อฎฺฐโม วาฯ คายนฺติ เอตฺถาติ คาโม=สํวสโถฯ หิโนติ ปวตฺตตีติ เหมํ=สุวณฺณํฯ สาติ สุนฺทรตฺตํ ตนุํ กโรตีติ สาโม=กาโฬฯ ลูยเตติ โลมํ=ตนุรุหํฯ ขูยเต อุตฺตมภาเวนาติ โขมํ=อตสิฯ หวนํ, หูยเต วา โหมํ=หุติฯ มรนฺตฺยเนนาติ มมฺพํ=ยสฺมิํ ตาฬิเต น ชีวติ ตํฯ อตฺตานํ ธาเรเนฺต อปาเย วฎฺฎทุเกฺข จ อปตมาเน กตฺวา ธาเรตีติ ธโมฺม=ปริยตฺยาทิ ฯ กรณํ, กรียตีติ วา กมฺมํ=สุขทุกฺขผลาทิฯ เสโท ปคฺฆรติ อเนนาติ ฆโมฺม=นิทาโฆฯ ชเมติ อภกฺขิ ตพฺพํ อทตีติ ชโมฺม=นิหีโน, อนิสมฺมการี จฯ อเมติ เปเมน ปุตฺตเกสุ ปวตฺตตีติ อมฺมา=มาตาฯ สเมนฺติ อเนนาติ สมฺมา=ปิยสมุทาจาโรฯ

๑๓๗. อสฺมาทโยฯ

อสฺมอาทโย มนฺตา นิปจฺจเนฺต, ปรรูปาทีนมภาโว นิปาตนาฯ อส-เขปเน, อสฺสเตติ อสฺมา=ปาสาโณฯ ภส-ภสฺมีกรเณ, ภสติ ปกฺขรตีติ ภสฺมา=ฉาริกาฯ อุส-ทาเห, อุสติ ทหตีติ อุสฺมา=เตโชธาตุฯ วิส-ปวิสเน, ปวิสนฺติ เอตฺถาติ เวสฺมํ=ฆรํฯ ภี-ภเย, มสฺส สฺุญ, ภายนฺติ เอตสฺ

มาติ เภสฺมา=ภยานโกฯ อสติสฺส ธง, อสฺสติ ชเนหิ จชียตีติ อธโม=นิหีโนฯ กโรติสฺส อสฺส อุตฺตํ, กโรตีติ กุโมฺม=กจฺฉโปฯ เอวมเญฺญปิฯ

๑๓๘. นีโต มิฯ

นยติสฺมา มิ โหติฯ นยตีติ เนมิ=จกฺกนฺตํฯ

๑๓๙. อูมิ ภูมินิมิ รสฺมิฯ

เอเตสทฺทา มิอนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ อูห-วิตเกฺก, หโลโป, อูหนฺติ วิตเกฺกนฺติ เอเตนาติ อูมิ=ตรโงฺคฯ ภู-สตฺตายํ โอตฺตาภาโว, ภวนฺติ เอตฺถาติ ภูมิ=มหีฯ นิ-ปาปเน, เอตฺตาภาโว, สุคตึ เนติ ปาเปตีติ นิมิ=ราชาฯ รส-อสฺสาทเน, ปรรูปาภาโว, รสนฺติ สตฺตา เอตายาติ รสฺมิ=รชฺชุฯ

(อิติ ปวคฺคปจฺจยวิธานํ)ฯ

๑๔๐. มาฉาหิ โยฯ

มา-มาเน-ฉา-ฉาทเน , เอเตหิ โย โหติฯ เมติ ปริเมติ อเญฺญน อุตฺตเมน คุเณน อตฺตโน อคุณนฺติ มายา=สนฺตโทส ปฏิจฺฉาทน ลกฺขณาฯ เฉติ ฉินฺทติ สํสยนฺติ ฉายา=ปฏิพิมฺพํฯ

๑๔๑. ชนิสฺส ชา จฯ

ชนิสฺมา โย โหติ, ชนิสฺส ชา จ, ชเนตีติ ชายา=ภริยาฯ

๑๔๒. หทยา ทโยฯ

หทยอาทโย ยนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ หริสฺส ทง, หรตีติ หทยํ=จิตฺตํ, มโนธาตุ มโนวิญฺญาณธาตุ นิสฺสโย จ, ตนิสฺสอก, อตฺตนิ เปมํ ตโนตีติ ตนโย=ปุโตฺตฯ สรติสฺส สุริ, สรติ คจฺฉตีติ สูริโย=อาทิโจฺจฯ หรติสฺส มฺมิง, สุขมาหรตีติ หมฺมิยํ=มุณฺฑจฺฉทนปาสาโทฯ กส-คมเน, กสสฺส อลก, อสฺส อิ จ, กสติ วุทฺธึ ยาตีติ กิสลยํ=ปลฺลวํ, เอวมเญฺญปิฯ

๑๔๓. ขี สิ สิ นี สี สุ วี กุสูหิ รกฯ

ขี-ขเย, สิ-เสวายํ, สิ-พนฺธเน, นี-ปาปเน, สี-สเย, สุ-สวเน, วี วา-คมเน, กุ-สเทฺท, สู-ปสเว, เอเตหิ รก โหติฯ ขยติ ทุหเนนาติ ขีรํ=ปโยฯ กุสุมาทีหิ เสวียตีติ สิโร=มุทฺธาฯ เสติ สรีรํ พนฺธตีติ สิรา=เทหพนฺธนีฯ เนติ, ปเรหิวานียตีติ นีรํ=ชลํฯ สยตีติ สีโร=หลํฯ อนิฏฺฐผลทายกตฺตํ สวตีติ สุรา=มทิราฯ สุโณติ อุตฺตมคีตาทินฺติ สุโร=เทโวฯ เวติ อุตฺตมภาวํ ยาตีติ วีโร=วิกฺกโนฺตฯ กวติ นทตีติ กุรํ=ภตฺตํฯ ภยฏฺฐิตานํ ปฐมกปฺปิยานํ สูรตฺตํ ปสวตีติ สูโร=สูริโย, วิกฺกโนฺต จฯ

๑๔๔. หิ จิ ทุ มินํ ทีโฆ จฯ

หิ-คติยํ, จิ-จเย, ทุ-คติยํ, มิ-ปเกฺขปเน, เอเตหิ รก โหติ, ทีโฆ จานฺตสฺสฯ หิโนติ ปวตฺตตีติ หีรํ=ตาลหีราทิฯ จยตีติ จีรํ=วกฺกลํฯ ทุยติ ทุเกฺขน คมียตีติ ทูรํ=อนาสนฺนํฯ มียเต ปกฺขิปีย

เตติ มีโร=สมุโทฺทฯ

๑๔๕. ธา ตานมี จฯ

ธา-ธารเณ, ตา-ปาลเน, เอเตหิ รก โหติ, อี จานฺตาเทโสฯ ธาเรตีติธีโร=ธิติมาฯ ชลํ ตายตีติ ตีรํ=ตฏํฯ

๑๔๖. ภทฺราโยฯ

ภทฺรอาทโย รกอนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ ภทฺท-กลฺยาเณ, ทโลโป ปรรูปาภาโว, ภชียตีติ ภทฺรํ=กลฺยาณํฯ ภี-ภเย, นทาทิปาฐา วี, ภายนฺติ เอตายาติ เภรี=ทุนฺทุภิฯ จิต-สเฌฺจตเน, วิปุโพฺพ, วิจินฺติตพฺพนฺติ วิจิตฺรํ=นานาการํ, ยา-ปาปุณเน, รสฺส ตฺญ, คมนํ ยาตฺรา=ยานํฯ คุป-โคปเน, อุสฺส โอ, ปสฺส ตณฺจ โคปียตีติ โคตฺรํ=กุลาทิ, ภส-ภสฺมีกรเณ, รสฺส ตฺญ, ภสติ ภกฺขํ กโรติ โตยาติ ภสฺตา-กมฺมารคคฺครีฯ อุส=ทาเห, สโลโป, โสเกน ตาฬิเต อุสติ ทหตีติ อุโร=สรีเรกเทโส, เอวมเญฺญปิฯ

๑๔๗. มนฺทงฺก สสาส มถ จตา อุโรฯ

มนฺท-ชฬเตฺต , องฺก-ลกฺขเณ, สส-คติหิํสาปาณเนสุ, อส-เขปเน, มถ มนฺถ-วิโลฬเน, จต-ยาจเน, เอเตหิ อุโร โหติฯ อมนฺทิ อสุนฺทรตฺตา ชฬตฺถมคมีติ มนฺทุรา=วาชิสาลาฯ องฺกียติ ลกฺขียตีติ องฺกุโร=พีชปสโวฯ สสติ หิํสตีติ สสุโร=ชยมฺปตีนํ ปิตาฯ อสียิตฺถาติ อสุโร=ทานโว, อรีหิ มถียติ อาโลฬียตีติ มถุรา=นครํฯ จตียตีติ จตุโร=ทโกฺขฯ

๑๔๘. วิธุราทโยฯ

วิธุรอาทโย อุรนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ วิธ-เวธเน, เอตฺตาภาโว, เวธติ หิํสตีติ วิธุโร=วิรุโทฺธฯ อุนฺท-กิเลทเน, อุนฺทติ กิเลทตีติ อุนฺทุโร=อาขุฯ มํก-มณฺฑเน, นิคฺคหีตโลโป, มงฺกติ อเนนอตฺตานํ อลงฺกโรตีติ มกุโร=อาทาโส, รโถ, กโกฺก, มโจฺฉ จฯ กุก วก-อาทาเน, กสฺส ทฺวิตฺตํฯ กุกติ สลาทโย อาททาตีติ กุกฺกุโร=สาฯ มงฺค-มงฺคเลฺย, อมงฺคิ ปสตฺถมคมีติ มงฺคุโร=มจฺฉวิเสโส, เอวมเญฺญปิฯ

๑๔๙. ติม รุห รุธ พธ มท มนฺท วชาช รุจ กสา กิโรฯ

ติม-เตมเน, รุห-ชนเน, รุธ-อาวรเณ, พธ-พาธเน, มทอุมฺมาเท, มนฺท-โมทนถุติชฬเตฺตสุ, วช อช-คมเน, รุจ-ทิตฺติยํ, กส-คมเน, เอเตหิ กิโร โหติฯ เตเมตีติ ติมิรํ=อนฺธการํ, อาโปจฯ รุหติ ปวตฺตตีติ รุหิรํ=โลหิตํฯ ชีวิตํ รุนฺธตีติ รุธิรํ=ตเทวฯ พาธียตีติ พธิโร=โสตวิกโลฯ ชนา มชฺชนฺติ เอตายาติ มทิรา=สุราฯ โมทนฺติ เอตฺถาติ มนฺทิรํ= ฆรํ ฯ วชตีติ วชิรํ=กุลิสํฯ อชนฺติ คจฺฉนฺตี เอตฺถาติ อชิรํ=องฺคณํ ฆรวิสโยกาโส จฯ โรจตีติ รุจิรํ=มนุญฺญํฯ กสียติ ทุเกฺขน คมียตีติ กสิรํ=กิจฺฉํฯ

๑๕๐. ถิราทโยฯ

ถิรอาทโย กิรนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ ฐา-คตินิวตฺติยํ, ฐสฺส ถตฺตํ, ฐาติ ปวตฺตตีติ ถิรํ=จิรฏฺฐายีฯ อิส สิํส-อิจฺฉายํ, นิคฺคหีตโลโป, อิจฺฉียตีติ สิสิโร=อุตุวิเสโสฯ อท ขาท-ภกฺขเน, อาสฺส

รสฺสตฺถํ, ขาทียติ ปาณเกหีติ ขทิโร=ทนฺตธาวโน, เอวมเญฺญปิฯ

๑๕๑. ทท คเรหิ ทุรภราฯ

ทท-ทาเน, คร ฆร-เสจเน, เอเตหิ ยถากฺกมํ ทุรภรา โหนฺติฯ อนฺตานํ ททาตีติ ททฺทุโร=เภโกฯ ครติ สิญฺจตีติ คพฺภรํ=คุหาฯ

๑๕๒. จร ทร ชร คร มเรหิ เตฯ

จราทีหิ ธาตูหิ เต จราทโย โหนฺติ ยถากฺกมํฯ จรคติภกฺขเนสุ จรนฺติ เอตฺถาติ จจฺจรํ=วีถิจตุกฺกํ, องฺคณญฺจ, ทร-วิทารเณ, ทรียตีติ ททฺทรํ=วาทิตฺตํ, เภรี จฯ ชร-วโยหานิยํ, อชรีติ ชชฺชโร=ชิโณฺณฯ คร ฆร-เสจเน, ครติ สิญฺจตีติ คคฺคโร=ภินฺนสฺสโร, หํสสฺสโร จฯ มร-ปาณจาเค, มรตีติ มมฺมโร=สุกฺขปณฺณํ, ปตฺถปณฺณานํ สโทฺท จฯ

๑๕๓. ปีโต กฺวโรฯ

ปี-ตปฺปเนตีมสฺมา กฺวโร โหติฯ อปฺปิณีติ ปีวรํ=ถูลํฯ

๑๕๔. จีวราทโยฯ

จีวรอาทโย กฺวรนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ จินาติสฺส ทีฆตฺตํฯ จียตีติ จีวรํ=กาสาวํฯ สม-อุปสเม, นทาทิตฺตา วี, ปริฬาหํ สเมตีติ สํวรี=รตฺติฯ ธาสฺส อี, ชาลกฺมินาทีนิ ธาเรตีติ ธีวโร=โกโฏฺฐ, ตายติสฺส อี, เยน เกนจิ อตฺตานํ ตายตีติ ตีวโร=หีนชาติฯ นยติสฺสี, นยนฺติ เอตฺถ สตฺตาติ นีวรํ=ฆรํ, เอวมเญฺญปิฯ

๑๕๕. กุโต กฺริโรฯ

กุ-สเทฺทตีมสฺมา กฺริโร โหติฯ กวติ นทตีติ กุรโร=ปกฺขี, อิตฺถิยํ วีมฺหิ กุรรีฯ

๑๕๖. วสาสา ฉโรฯ

วส-นิวาเส, อส-เขปเน, เอเตหิ ฉโร โหติฯ วสนฺติ เอตฺถาติ วจฺฉโร=วโสฺสฯ สํปุโพฺพ, สํวสนฺติ เอตฺถาติ สํวจฺฉโร=โสวฯ อสติ วิสฺสเชฺชตีติ อจฺฉรา=เทวกญฺญา, องฺคุลิโผฏฺฐนญฺจฯ

๑๕๗. มสา เฉโร จฯ

มส-อมสเนตีมสฺมา เฉโร โหติ ฉโร จฯ ตณฺหาย ปรามสนํ มเจฺฉรํ=สกสมฺปตฺตินิคุหนํ, มจฺฉรํ=ตเทวฯ

๑๕๘. ธู วาโต สโรฯ

ธุนาติ วาตีหิ สโร โหติฯ ธุนาตีติ ธูสโร=ลูโข อีสํปณฺฑุ จฯ วาติ คจฺฉตีติ วาสโร=ทิวโสฯ

๑๕๙. ภมาทีหฺยโรฯ

ภม ตส มนฺท กนฺทาทีหิ อโร โหติฯ ภมตีติ ภมโร=มธุกโรฯ ตสติ ตนฺตํ คณฺหาตีติ ตสโร=สุตฺตเวฐฺฐโนฯ มนฺทนฺติ โมทนฺติ เอตฺถาติ มนฺทโร=ปพฺพโตฯ กนฺทติ อวฺหายตีติ กนฺทโร=ทรีฯ ทิวสฺส เอตฺตํ, เทวนฺติ กีฬนฺติ เอเตนาติ เทวโร=ปติโร ภาตาฯ

๑๖๐. วทิสฺส พทจฯ

วทติสฺมา อโร โยติ, วทติสฺส พทาเทโส จฯ วทนฺติ เอเตนาติ พทโร=กกฺกนฺธูผลํฯ วีมฺหิ พทรี=กกฺกนฺธูฯ

๑๖๑. วท ชนานํ ฐงจฯ

วท ชเนหิ อโร โหติ, ฐง จานุตาเทโสฯ วทตีติ วฐโร=มูโฬ วฐรํ=ถูลํฯ ชายตีติ ชฐรํ=อุทรํฯ

๑๖๒. ปจิสฺสิฐงจฯ

ปจติสฺมา อโร โหติ อิฐงจานุตาทโสฯ ปจนฺติ เอเตนาติ ปิฐโร=ถาลีฯ

๑๖๓. วกา อรณฯ

วก กุก-อาทาเนติมสฺมา อรณโหติฯ วเกติ อาททาติ เอตายาติ วากรา=มิคพนฺธนีฯ

๑๖๔. สิงฺคฺยงฺคาค มชฺชกลาลา อาโรฯ

สิงฺคิอิติ นามธาตุ, องฺค-คมนโตฺถ, อค-กุฏิลคมเน, มชฺชสํสุทฺธิยํ, กล-สงฺขฺยาเน, อล-พนฺธเน, เอเตหิ อาโร โหติฯ วิชฺฌมนเตฺถน สิงฺคํ วิย สิงฺคํ=นาคริกภาวสงฺขาตสฺส กิเลสสิงฺคเสฺสตํ นามํ, ตํกโรติ สิงฺคํ วา ปยุตฺตํ, ตํ กโรติ ราคีสุ ปภวตีติ วา, ‘‘ธาตฺวเตฺถ นานามสฺมี’’ติ (๕.๑๒) อิ, ปุพฺพ สรโลโป, สิงฺคิ, ตโต อาโร, ‘‘สโรโลโป สเร’’ติ (๑.๒๖) อิโลโป, ปุเพฺพ ‘‘วิปฺปฏิเสเธ’’ติ (๑.๒๒) อนิฏฺฐปฺปฏิเสโธ, เอตฺถ หิ อารโต อญฺญตฺถ สาวกาสปุพฺพสรโลโปว, อิปจฺจยโต อญฺญตฺถ จ, สิงฺคาโร=กิเลสสิงฺคกรณํ, วิลาโสติ วุตฺตํ โหติฯ องฺคติ วินาสํ คจฺฉตีติ องฺคาโร=ทฑฺฒกฏฺฐํฯ อคนฺติ คจฺฉนฺติ เอตฺถาติ อคารํ=ฆรํฯ ลีหเนน อตฺตโน สรีรํ มชฺชติ นิมฺมลตฺตํ กโรตีติ มชฺชาโร=พิฬาโรฯ กลาติ นิเทฺทสา ลสฺส ฬตฺตํ, เอเตน คุณํ กลียติ ปริมียตีติ กฬาโร=ปิงฺคโลฯ ทีฆตฺตํ อลติ พนฺธตีติ อฬาโร=วโงฺก วิสาโล จฯ

๑๖๕. กมิสฺสสฺสุ จฯ

กม-อิจฺฉายมิจฺจสฺมา อาโร โหติ, อสฺส อุ จฯ กามียตีติ กุมาโร=พาโลฯ

๑๖๖. ภิงฺคาราทโยฯ

ภิงฺคารปฺปภุตโย อารนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ ภร=ภรเณ, ภรณํ ธารณํ โปสนญฺจ, ธารณตฺถสฺส ภรติสฺส ภิงฺคาเทโส, ภรติ ทธาติ อุทกนฺติ ภิงฺคาโร=เหมภาชนํฯ เกฺลท กฺลิท-อลฺล ภาเว, ลโลโป, เกฺลทยตีติ เกทารํ=เขตฺตํ, (เก ชเล สติ ทาโร วิทารณมสฺสาติ วา เกทารํ=ตเทว, พหุลาธิการา สตฺตมิยา น โลโปฯ) วิท-ลาเภตีมสฺมา กุปุพฺพา อาโร ทสฺส ฬตฺตํ อิสฺส เอตฺตาภาโว สมาเส กุสฺส โอ จ นิปจฺจเนฺต, กุํ ปถวิํ วินฺทติ ตตฺรุปฺปนฺนตายาติ โกวิฬาโร=ทิคุณปโตฺตฯ

๑๖๗. กรา มาโรฯ

กโรติสฺมา มาโร โหติฯ โลหกิจฺจํ กโรตีติ กมฺมาโร=โลหกาโรฯ

๑๖๘. ปุส สเรหิ ขโรฯ

ปุส สเรหิ ขโร โหติฯ โปสียติ ชเลนาติ โปกฺขรํ=ปทุมํฯ สรติ วิการํ คจฺฉตีติ สกฺขรา=อุจฺฉุวิกาโรฯ

๑๖๙. สร วส กลา กีโร วสฺสุฎ จฯ

เอเตหิ กีโร โหติ วสฺส อุฎ จฯ สรียตีติ สรีรํ=เทโหฯ วสนฺติ วาสํ กโรนฺติ เอเตนาติ อุสีรํ=พีรณมูลํฯ อเนน ถูลาทิ กลียติ ปริมียตีติ กลิโร=องฺกุโรฯ

๑๗๐. คมฺภีราทโยฯ

คมฺภีรอาทโย กีรนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ คมิสฺส ภุก, มโลโป วา, ปถวิํ, ภินฺทิตฺวา คจฺฉติ ปวตฺตตีติ คมฺภีโร, คภีโร= อคาโธ , กุลิสฺส ลสฺส โฬ, ปาเท กุลติ ปตฺถรตีติ กุฬีโร=กกฺกโฏ, เอวมเญฺญปิฯ

๑๗๑. ขชฺช วลฺล มสา อูโรฯ

ขชฺช-มชฺชเน, วล วลฺล-สํวรเณ, สม-อามสเน, เอเตหิ อูโร โหติ, ขชฺชียตีติ ขชฺชูโร, วีมฺหิ ขชฺชูรี=รุกฺขวิเสโสฯ วลฺลียติ สํวรียตีติ วลฺลูโร=สุกฺขมํโสฯ มสียตีติ มสูโร=วีหิวิเสโสฯ

๑๗๒. กปฺปูราทโยฯ

กปฺปูรอาทโย อูรนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ ตฺฎฺฐิมฺปฺปาเทตุํ กปฺปติ สโกฺกตีติ กปฺปูรํ=ฆนสาโรฯ กโรติสฺส อสฺสุ, กิพฺพิสํ กโรตีติ กุรูโร=ปาปการีฯ ปส-พาธเน, ปสติ ปีเฬตีติ ปสูโร=ทุโฎฺฐ, พฺยญฺชนํ, เอวํนามโก จ, เอวมเญฺญปิฯ

๑๗๓. กฐ จกา โอโรฯ

กฐ-กิจฺฉชีวเน, จก-ปริวิตกฺกเน, เอเตหิ โอโร โหติฯ กฐติ กิเจฺฉน ชีวตีติ กโฐโร=ถโทฺธฯ จกติ ปริวิตเกฺกตีติ จโกโร=ปกฺขิวิเสโสฯ

๑๗๔. โมราทโยฯ

โมรอาทโย โอรนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ มี-หิํสายํ, อีโลโป, มยติ หิํสตีติ โมโร=มยูโรฯ กส-คมเน, อสฺสิ , กสติ คจฺฉตีติ กิโสโร=ปฐมวโย อโสฺสฯ มหียติ ปูชียตีติ มโหโร=วมฺมิโก, เอวมเญฺญปิฯ

๑๗๕. กุโต เอรกฯ

กุ-สเทฺทตีมสฺมา เอรก โหติฯ “ยุวณฺณานมิยงฺวง สเร”ติ (๕.๑๓๖) อุวง, กวติ นทตีติ กุเวโร=เวสฺสวโณฯ

๑๗๖. ภู สูหิ ริกฯ

ภูสตฺตายํ, สู-ปสวเน, เอเตหิ ริก โหติฯ ภวตีติ ภูริ=ปหูตํ, งีมฺหิ ภูรี=เมธาฯ สวติ หิตํ ปสวตีติ สูริ=วิจกฺขโณฯ

๑๗๗. มี กสี นีหิ รุฯ

มี-หึสายมิจฺจสฺมา, กปฺพุพา สยติสฺมา, นยติสฺมา จ รุ โหติฯ รํสีหิ อนฺธการํ มียติ หึสตีติ เมรุ=สิเรรุ, เก ชเล สยติ ปวตฺตตีติ กเสรุ=ติณวิเสโสฯ อตฺตนิสฺสิเต สุนฺทรตฺตํ เนติ ปาเปตีติ เนรุ=ปพฺพโตฯ

๑๗๘. สินา เอรุฯ

สินา-โสเจเยฺยตีมสฺมา เอรุ โหติฯ สินาติ สุจึ กโรตีติ สิเนรุ=ปพฺพตราชาฯ

๑๗๙. ภี รุหิ รุกฯ

ภี-สเย, รุ-สเทฺท, เอเตหิ รุก โหติฯ ภายนฺติ เอตสฺมาติ ภีรุ=ภยานโกฯ รวตีติ รุรุ=มิโคฯ

๑๘๐. ตมา พูโลฯ

ตม-ภูสเนตีมสฺมา พูโล โหติฯ มุขํ ตเมติ ภูเสตีติ ตมฺพูลํ=มุขภูสนํฯ

๑๘๑. สิโต ลกวาลาฯ

สิ-เสวายมิจฺจสฺมา ลกวาลอิเจฺจเต ปจฺจยา โหนฺติฯ สเตฺตหิ เสวียตีติ สิลา=ปาสาโณ, เสโล=ปพฺพโตฯ ชลํ เสวตีติ เสวาโล=ชลติณํฯ

๑๘๒. มงฺค กม สมฺพ สพ สก วส ปิส เกว กล ปลฺล กฐ ปฏ กุณฺฑ มณฺฑา อโลฯ

มงฺค-มงฺคเลฺย, กม-อิจฺฉายํ, สมฺพ-มณฺฑเน, สพอิติ อเสฺสว กตมโลปสฺส นิเทฺทโส, สก-สตฺติย, วส-นิวาเส, ปิสคมเน, เกว-เสวเน, กล-สงฺขฺยาเน, ปลฺล-คมเน, กฐ กิจฺฉชีวเน, ปฏ-คมนโตฺถ, กุณฺฑ-ทาเห, มณฺฑ-ภูสเน, เอเตหิ อโล โหติฯ มงฺคนฺติ สตฺตา เอเตน วุทฺธึ คจฺฉนฺตีติ มงฺคลํ=ปสตฺถํฯ กามียตีติ กมลํ-ปงฺกชํฯ สมฺปติ มเณฺฑตีติ สมฺพลํ=ปาเถยฺยํฯ สพลํ=วิสภาค วณฺณวนฺตํฯ สโกฺกติ วตฺตุนฺติ สกลํ=สพฺพํฯ วสตีติ วสโล=สุโทฺทฯ ปิยภาวํ ปิสติ คจฺฉตีติ เปสโล=ปิยสีโลฯ เกวติ ปวตฺตตีติ เกวลํ=สกลํฯ กลียติ ปริมียติ อุทกเมเตนาติ กลลํ=อปตฺถินฺนํ, ปลฺลติ อาคจฺฉติ อุทกเมตสฺมาติ ปลฺลลํ=อโปฺปทโก สโรฯ กฐนฺติ เอตฺถ ทุเกฺขน ยนฺตีติ กฐลํ=กปาลขณฺฑํ, ปฏติ วุทฺธึ คจฺฉตีติ ปฏลํ=สมู- โห ฯ ฑํเสน กุณฺฑติ ทหตีติ กุณฺฑลํ=กณฺณาภรณํฯ มณฺฑียติ ปริเจฺฉทกรณวเสน ภูสียตีติ มณฺฑลํ=สมนฺตโต ปริจฺฉินฺนํฯ

๑๘๓. มุสา กโลฯ

มุสติสฺมา กโล โหติฯ มุสติ เอเตนาติ มุสโล=อโยโคฺคฯ

๑๘๔. ถลาทโยฯ

ถลอาทโย กลนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ ฐสฺส โถ, ปุพฺพสรโลโป, ติฎฺฐนฺติ เอตฺถาติ ถลํ=อุนฺนตปฺปเทโสฯ ปา-ปาเน, อุปฺโพฺพ, ทฺวิภาวสรโลปา, อุทกํ ปิวตีติ อุปฺปลํ=กุวลยํฯ ปติสฺส ปาฎํ, ปตติ คจฺฉติ ปริปากนฺติ ปาฎลํ=ผลํ, ตมฺพวณฺณํ กุสุมญฺจฯ พํหิสฺส นิคฺคหีตโลโป, พํหติ วุทฺธิํ คจฺฉตีติ พหลํ=ฆนํฯ จุปิสฺส อุสฺส อตฺตํ, จุปติ เอกตฺถ น ติฎฺฐตีติ จปโล=อนวฎฺฐิโต, เอวมเญฺญปิฯ

๑๘๕. กุลา กาโล จฯ

กุล-ปตฺถาเรตีมสฺมา กาโล โหติ กโล จฯ กุลติ อตฺตโน สิปฺปํ ปตฺถรตีติ กุลาโล=กุมฺภกาโรฯ กุลติ ปเกฺข ปสาเรตีติ กุลโล=ปกฺขิชาติฯ

๑๘๖. มุฬาลาทโยฯ

มุฬาลอาทโย กาลนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ มีล-นิมีลเน, อุตฺตฬตานิ, อุทฺธฎมเตฺต นิมีลตีติ มุฬาลํ=ภิสํฯ พล-ปาณเน, อิตฺต- ฬตฺตานิ , มูสิกาทิขาทเนน พลติ ชีวตีติ พิฬาโล=มชฺชาโรฯ กปฺปิสฺส สํโยคาทิโลโป, กปฺปนฺติ ชีวิกํ เอเตนาติ กปาลํ=ฆฎาทิขณฺฑํฯ ปี ตปฺปเนฯ ‘‘ยุวณฺณานมิยงฺวง สเร’’ติ (๕.๑๓๖) อิยง, อตฺตโน ผเลน สเตฺต สนฺตเปฺปตีติ ปิยาโล-รุโกฺขฯ กุณ-สเทฺท, วาตสมฺฎฺฐิตา วีจิมาลา เอตฺถ กุณนฺติ นทนฺตีติ กุณาโล=เอโก มหาสโรฯ วิส-ปวิสเน, ปวิสนฺติ เอตฺถาติ วฺสาโล=วิตฺถิโณฺณฯ ปล-คมเน, วาเตน ปลติ คจฺฉตีติ ปลาลํ=สสฺสานมุปนีตธญฺญานํ นาฬปตฺตานิฯ สรติสฺส สิโค, สสาทโย สรติ หิํสตีติ สิคาโล=โกตฺถุ, เอวมเญฺญปิฯ

๑๘๗. จณฺฑ ปตา ณาโลฯ

จณฺฑ-จณฺฑิเกฺย, ปต ปถ-คมเน, เอเตหิ ณาโล โหติฯ จเณฺฑติ ปีเฬตีติ จณฺฑาโล=มาตโงฺค, ปตติ อโธคจฺฉตีติ ปาตาลํ=รสาตลํฯ

๑๘๘. มาทิโต โลฯ

มา-มาเน, อิ-อเชฺฌนคตีสุ, ปี-ตปฺปเน, ทู-ปริตาเป, เอวมาทีหิ โล โหติฯ มียติ ปริมียตีติ มาลา=ปนฺติฯ เอติ คจฺฉตีติ เอลา=สุขุเมลาฯ ปิเณติ ตเปฺปติ เอตฺถาติ เปลา=อาสิตฺตกูปธานํฯ ทูยติ ปริตาเปตีติ โทลา=กีฬนยานกํฯ กลสงฺขฺยาเน, กลนํ กลฺลํ=ยุตฺตํฯ

๑๘๙. อน สล กล กุก สฐ มหา อิโลฯ

อน-ปาณเน, สล-คมเน, กล-สงฺขฺยาเน, กุก วก-อาทเน, สฐ-กิตเว, อรห มห-ปูชายํ, เอเตหิ อิโล โหติฯ อนติ ปวตฺตตีติอนิโล=มาลุโตฯ สลติ คจฺฉตีติ สลิลํ=ชลํฯ กลติ ปวตฺตตีติ กลิลํ=คหนํฯ กุกติ อตฺตโน นาเทน สตฺตานํ มนํ คณฺหาตีติ โกกิโล=ปรปุโฏฺฐฯ สฐติ วเญฺจตีติ สฐิโล=สโฐฯ มหียติ ปูชียตีติ มยิลา=อิตฺถีฯ

๑๙๐. กุฎา กิโลฯ

กุฐ-โกฺฐิเลฺยตีมสฺมา กิโล โหติฯ อกฺฐิ กุฐิลตฺตมคมีติ กุฐิโล=วโงฺกฯ

๑๙๑. สิถิลาทโยฯ

สิถิลอาทโย กิลนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ สห ขมายํ, สหิสฺส สิถตฺตํ, สหิตุมลนฺติ สิถิลํ=อทฬฺหํฯ กมฺปิสฺส สํโยคาทิโลโป, ปรทุเกฺข สติ กมฺปตีติ กปิโล=อิสิฯ กพ-วเณฺณ, พสฺส โป, อกพิ นีลาทิวณฺณตฺตมคมีติ กปิโล=วณฺณวิเสโสฯ มถิสฺส มิโถ, มถียตีติ มิถิลา=ปุรี, เอวมเญฺญปิฯ

๑๙๒. จฎ กณฺฑ วฎฺฎ ปุถา กุโลฯ

จฎ-เภทเน, กณฺฑ-เฉทเน, วฎฺฎ-วตฺตเน, ปุถ ปถ-วิตฺถาเร, เอเตหิ กุโล โหติฯ จฎติ มิเตฺต ภินฺทตีติ จฎุโล=จาฎุการีฯ กณฺฑียติ ฉินฺทียตีติ กณฺฑุโล=รุโกฺขฯ วฎฺฎตีติ วฎฺฎุโล=ปริมณฺฑโลฯ อปตฺถรีติ ปุถุโล=วิตฺถาโรฯ

๑๙๓. ตุมฺลาทโยฯ

ตุมฺลอาทโย กุลนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ ตม เขทเน, อสฺสุ, อตมิ วิตฺถิณฺณตฺตมคมีติ ตุมฺโล=ปตฺถโฎฯ ตมิสฺส ฑุก, ตมียติ วิการมาปาทียตีติ ตณฺฑุโล=วีหิสาโรฯ นิปุพฺพสฺส จินาติสฺส อิโลโป, อตฺถิเกหิ นิจียเตติ นิจุโล=หิชฺชโล, เอวมเญฺญปิฯ

๑๙๔. กลฺล กป ตกฺก ปฎา โอโลฯ

กลฺล-สเทฺท, กป-อจฺฉาทเน, ตกฺก-วิตเกฺก, ปฎ-คมเน, เอเตหิ โอโล โหติฯ วาตเวเคน สมุทฺทโต อุฎฺฐหิตฺวา กลฺลติ นทตีติ กโลฺลโล=มหาวีจิฯ กปติ ทเนฺต อจฺฉาทตีติ กโปโล=วทเนกเทโสฯ ตกฺกียตีติ ตโกฺกลํ=โกลกํฯ ปฎติ พฺยาธิเมเตน คจฺฉตีติ ปโฎโล=ติตฺตโกฯ

๑๙๕. องฺคา อุโลลีฯ

องฺค-คมนโตฺถ, เอตสฺมา อุลอุลี โหนฺติฯ องฺคนฺติ เอเตน ชานนฺตีติ องฺคุลํ=ปมาณํฯ องฺคติ อุคฺคจฺฉตีติ องฺคลิ=กรสาขาฯ

๑๙๖. อญฺชาลิฯ

อญฺช-พฺยตฺติ มกฺขน คติ กนฺตีสุ, เอตสฺมา อลิ โหติฯ อเญฺชติ ภตฺติมเนน ปกาเสตีติ อญฺชลิ=กรปุโฎฯ

๑๙๗. ฉทา ลิฯ

ฉท-สํวรเณ, เอตสฺมา ลิ โหติฯ ฉาเทตีติ ฉลฺลี=สกลิกาฯ

๑๙๘. อลฺลฺยาทโยฯ

อลฺลิอาทโย ลิอนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ อร-คมเน, อรติ ปวตฺตตีติ อลฺลิ=รุโกฺขฯ นยติสฺส เอตฺตาภาโว, อตฺถิเกหิ นียตีติ ๔ นีลิ, งีมฺหิ นีลี=คจฺฉชาติฯ ‘‘สรมฺหา เทฺว’’ติ (๑.๓๔) ลสฺส ทฺวิ

ภาเว รสฺสเตฺต จ นิลฺลีติปิ โหติฯ ปาลิสฺส ปา, ปาเลติ รกฺขตีติ ปาลิ, งีมฺหิ ปาลี=ปนฺติฯ ปาลิสฺส ปโล, ปาเลติ รกฺขตีติ ปลฺลิ=กุฎิฯ จุท-โจทเน, โอตฺตาภาโว, โจทียตีติ จุลฺลิ=อุทฺธนํ, เอวมเญฺญปิฯ

๑๙๙. ปิลาทีหฺยโวฯ

ปิล-วตฺตเน, ปลฺล-คมเน, ปณ-พฺยวหารถุตีสุ, เอวมาทีหิ อโว โหติฯ ปิลฺยเตติ เปลโว=ลหุฯ ปลฺลตีติ ปลฺลโว=กิสลยํฯ ปณียตีติ ปณโว=มุทโงฺคฯ เอวมเญฺญปิฯ

๒๐๐. สาฬวาทโยฯ

สาฬวอาทโย อวนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ สล-คมนโตฺถ, อุปนฺตสฺส ทีโฆ ฬตฺตญฺจ นิปาตนาฯ สลติ ปวตฺตตีติ สาฬ โว=อภิสงฺขตํ พทราทิผลขาทนียํฯ กิต-นิวาเส, เอตฺตาภาโว, เกตตีติ กิตโว=ชูตกาโร, โจโร จฯ มู-พนฺธเน, อูสฺส รสฺสตฺตํ, ตฺญ จาวสฺส, มุนาติ พนฺธตีติ มุตโว=จณฺฑาโลฯ วล วลฺล-สํวรเณ, ฬตฺตํ, วลติ, วลฺยเตติ วา วฬวา=ตุรงฺคกนฺตาฯ มุร-สํเวฬเน, มุรียตีติ มุรโว=มุทโงฺค, เอวมเญฺญปิฯ

๒๐๑. สรา อาโวฯ

สรติสฺมา อาโว โหติฯ สรติ ปวตฺตตีติ สราโว=ภาชนวิเสโสฯ

๒๐๒. อล มล พิลา ณุโวฯ

อล-พนฺธเน , มล มลฺล-ธารเณ, พิล-เภทเน, เอเตหิ ณุโว โหติฯ ลตาหิ อลียตีติ อาลุโว=คจฺฉชาติฯ มลติ ธาเรตีติ มาลุโว=ปตฺตลตาฯ พิลติ ภินฺทตีติ เพลุโว=รุโกฺขฯ

๒๐๓. คาตฺวี โวฯ

กา คา-สเทฺทตีมสฺมา อีโว โหติฯ คายนฺติ เอตายาติ คีวา=คโลฯ

๒๐๔. สุโต กฺวตฺวาฯ

สุ-สวเนตีมสฺมา กฺว กฺวา โหนฺติฯ สุณาตีติ สุโว=กีโรฯ สุวา=สุโณฯ

๒๐๕. วิทฺวาฯ

วิทติสฺมา กฺวา ปรรูปาภาโว อ นิปจฺจเนฺตฯ วิทติ ชานาตีติ วิทฺวา=วิทูฯ

๒๐๖. ถุโต เรโวฯ

ถุ-อภิตฺถเว, เอตสฺมา เรโว โหติฯ ถวติ สิญฺจตีติ เถโว=ผุสิตํฯ

๒๐๗. สมา ริโวฯ

สม-อุปสเม, เอตสฺมา ริโว โหติฯ สเมติ อุปสเมตีติ สิโว=อุมาปติ, สิวา=สิคาโล, สิวํ=สนฺติฯ

๒๐๘. ฉทา รวิฯ

ฉท-สํวรเณ , เอตสฺมา รวิ โหติฯ ฉาเทตีติ ฉวิ=ชุติฯ

๒๐๙. ปูร ติมา กิโส รโสฺส จฯ

ปูร-ปูรเณ, ติม-เตมเน, เอเตหิ กิโส โหติ อูสฺส รโสฺส จฯ ปูเรตีติ ปุริโส=ปุมาฯ (ปุเร อุจฺจฎฺฐาเน เสติ ปวตฺตตีติ วา ปุริโส=โสวฯ) เตเมตีติ ติมิสํ=ตโมฯ

๒๑๐. กรา อีโสฯ

กโรติสฺมา อีโส โหติฯ กรียตีติ กรีสํ=คูถํฯ

๒๑๑. สิรีสาทโยฯ

สิรีสอาทโย อีสนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ สรติสฺส อสฺสิ, สปฺปทฎฺฐกาลาทีสุ สรียตีติ สิรีโส=รุโกฺขฯ ปูริสฺส รสฺสตฺตํ, ปูเรตีติ ปุรีสํ=คูถํฯ ตลิสฺส ทีโฆ, ตลติ สตฺตานํ ปติฎฺฐานํ ภวตีติ ตาลีสํ=โอสธิวิเสโส, เอวมเญฺญปิฯ

๒๑๒. กรา ริพฺพิโสฯ

กโรติสฺมา ริพฺพิโส โหติฯ กรียตีติ กิพฺพิสํ=ปาปํฯ

๒๑๓. สสาส วส วิส หน วน มนาน กมา โสฯ

สส-คติ หิํสา วิสฺสส ปาณเนสุ, อส-เขปเน, วส-นิวาเส, วิส-ปวิสเน, หน-หิํ สายํ, วน สน-สมฺภตฺติยํ, มน-ญาเณ, อน-ปาณเน, กม-อิจฺฉายํ, เอเตหิ โส โหติ, สสนฺติ ชีวนฺติ สตฺตา เอเตนาติ สสฺสํ=กลมาทิ, อสติ ขิปตีติ อโสฺส=หโย ฯ วสนฺติ เอตฺถาติ วสฺสํ=สํวจฺฉโรฯ วิสตีติ เวโสฺส=ตติยวโณฺณฯ หญฺญเตติ หํโส=สิตจฺฉโทฯ วโนติ ปตฺถรตีติ วํโส=สนฺตาโน, เวฬุ จฯ มญฺญเตติ มํสํ=ปิสิตํ, อนติ ชีวติ เอเตนาติ อํโส=เอกาฎฺฐาโส, ภุชสิโร จฯ กามียตีติ กํโส=ปริมาณํฯ

๒๑๔. อามิ ถุ กุ สีโต สกฯ

อาปุโพฺพ มิ-ปเกฺขเป, ถุ-อภิตฺถเว กุ-สเทฺท, สี-สเย, เอเตหิ สก โหติฯ อามียติ อโนฺตปกฺขิปียตีติ อามิสํ=ภกฺขํฯ ถวียตีติ ถุโส=วีหิตโจฯ กวติ วาเตน นทตีติ กุโส=ติณวิเสโสฯ สยนฺติ เอตฺถ อูกาติ สีสํ=มุทฺธา, กาลติปุ จฯ

๒๑๕. ผสฺสาทโยฯ

ผสฺสอาทโย สกอนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ ผุส-สมฺผเสฺส, อุสฺสตฺถํ, ผุสตีติ ผโสฺส=กายวิญฺญาณวิสโยฯ ผุโสฺส=นกฺขตฺตํฯ ปุส โปสเน, โปสียตีติ ปุสฺสํ=ผลวิเสโสฯ ภู-สตฺตายํ, ภูสฺส รโสฺส, อภวีติ ภุสํ=ตุจฺฉธญฺญํ, อํกิสฺส อุก, อเงฺกติ อเนน อเญฺญติ องฺกุโส=คชปโตโทฯ ผาย-วุทฺธิยํ, ปปุโพฺพ, ยโลโป, ผายติ วุทฺธิํ คจฺฉตีติ ปปฺผาสํ=เทหโกฎฺฐาสวิเสโสฯ กลิสฺมา สสฺสมาญฺ, กุลิสฺมา จ, กลียติ ปริมียตีติ กมฺมาโส=สพโล, กมฺมาสํ=ปาปํฯ กุลติ ปตฺถรตีติ กุมฺ

มาโส=ภกฺขวิเสโสฯ มนิสฺส ชูก, มญฺญติ สธนตฺตํ เอตายาติ มญฺชูสา=กฎฺฐเปฬาฯ ปีสฺส ยูก, ปิเณตีติ ปียูสํ=อมตํฯ กุล-สํวรเณ, อิก, กุลียติ สํวรียตีติ กุลิสํ=วชิรํ ฯ พล-สํวรเณ, อิก, ลสฺส ฬตฺตญฺจ, พลติ เอเตน มเจฺฉ คณฺหาตีติ พฬิโส=มจฺฉเวธนํฯ มหิสฺส เอก, มหียตีติ มเหสี=ก ตาภิเสกา ปธานิตฺถี, เอวมเญฺญปิฯ

๒๑๖. สุโต ณิสกฯ

สุณาติสฺมา ณิสก โหติฯ สุณาตีติ สุณิสา=ปุตฺตภริยาฯ

๒๑๗. เวตาต ยุ ปนาล กล จมา อโสฯ

เวต-สุตฺติโย ธาตุ, อต-สาตจฺจคมเน, ยุ-มิสฺสเน, ปนถุติยํ, อล-พนฺธเน, กล-สงฺขฺยาเน, จม-อทเน, เอเตหิ อโส โหติฯ เวตติ ปวตฺตตีติ เวตโส=วานีโรฯ อตติ วาเตริโต นิจฺจํ เวธตฺตํ ยาตีติ อตโส=วนปฺปติวิเสโส วีมฺหิ อภสี=คจฺฉวิเสโสฯ ยวียติ มิสฺสียตีติ ยวโส=ปสุฆาโสฯ ปญฺญเต ถวียเตติ ปนโส=กณฺฑกณีผโลฯ อลียติ พนฺธิยตีติ อลโส=มนฺทการีฯ กลียตีติ กลโส=กุมฺภฯ จมติ อทติ อเนนาติ จมโส=โหมภาชนํฯ

๒๑๘. วย ทิว กร กเรหฺยสณสกปาสกสาฯ

วยตฺยาทีหิ อสณอาทโย โหนฺติ ยถากฺกมํฯ วยติ คจฺฉตีติ วายโส=กาโกฯ ทิพฺพนฺติ เอตฺถาติ ทิวโส=ทินํฯ กรียตีติ กปฺปาโส=สุตฺตสมฺภโวฯ กิพฺพิสํ กโรตีติ กกฺกโส=ผรุโสฯ

๒๑๙. สส มส ทํสาสา สุฯ

สสาทีหิ สุ โหติฯ สสติ ชีวตีติ สสฺสุ=ชยมฺปตีนํ มาตาฯ มสียตีติ มสฺสุ=ปุริสมุเข ปวทฺธ โลมานิฯ ‘‘โลโป’’ติ (๑.๓๙) นิคฺคหีตโลโป, ทํสียติ พนฺธมเนนาติ ทสฺสุ=โจโรฯ อสียติ ขิปีย ตีติ อสฺสุ=พโปฺปฯ

๒๒๐. วิทา ทสุกฯ

วิทิสฺมา ทสุก โหติฯ วิทติ ชานาตีติ วิทฺทสุ=วิทฺวาฯ

๒๒๑. สสา รีโหฯ

สสติสฺมา รีโห โหติฯ สสติ หึสตีติ สีโห=เกสรีฯ

๒๒๒. ชีวามา โห วมา จฯ

ชีว-ปาณธารเณ, อม-คมเน, เอเตหี โห โหติ, วมา จานฺตาเทสา ยถากฺกมํ, อาเทสวิธานํ ปน ปรรูปพาธนตฺถํฯ ‘‘พฺยญฺชเน ทีฆรสฺสา’’ติ (๑.๓๙) รสฺสตฺตํ, ชีวนฺติ เอตายาติ ชิวฺหา=รส นาฯ อมติ ปวตฺตตีติ อมฺหํ=อสฺมาฯ ปปฺเพฺพ อมติ ปวตฺตตีติ ปมฺหํ=ปขุมํฯ

๒๒๓. ตณฺหาทโยฯ

ตณฺหอาทโย หนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ ตส-ปิปาสายํ, สสฺส ณตฺตํ, เอวมุปริ จ, ตสติ ปาตุมิจฺฉติ เอตายาติ ตณฺหา=โล โภฯ กส-วิเลขเน, กสตีติ กโณฺห=กาโฬฯ ชุต-ทิตฺติยํ, ตสฺส ณตฺตํ, โอตฺตาภาโว จ, โชเตตีติ ชุณฺหา=จนฺท- ปภา ฯ มีลิสฺส โฬ, นิมีลนฺตฺยเนน อกฺขีนีติ มีฬฺหํ-คูถํฯ คาหิสฺส โฬ, คยฺหตีติ คาฬฺหํ, ทหิสฺส โฬ, ทหตีติ ทฬฺหํ, พหิสฺส โฬ, ทีโฆ จ, พหติ วุทฺธิํ วจฺฉตีติ พาฬฺหํ, เอเต ตโย ทฬฺหตฺถาฯ คมิสฺส อสฺสิ, คจฺฉตีติ คิโมฺห-นิทาโฆฯ ปฏกลานํ อก จ, ปฏติ ยาตีติ ปฏโห=เภริวิเสโสฯ กลียติ ปริมียติ อเนน สูรภาโวติ กลโห=วิวาโทฯ กฏาวรานํ อาก, กฏนฺติ เอตฺถ โอสธาทิํ มทฺทนฺตีติ กฏาโห=ภาชนวิเสโสฯ วรียตีติ วราโห=สูกโรฯ ลุนาติสฺส โอ, ลุนาติ เอเตนาติ โลหํ=อยาทิฯ เอวมเญฺญปิฯ

๒๒๔. ปณฺสฺสหา หิหี โณฬัง จฯ

ปณา อุปุพฺพสหา จ หิหี โหนฺติ ยถากฺกมํ, ณโอฬัง จานฺตาเทสา, อาเทสวิธานสามตฺถิยา ปรรูปาภาโว, ปณียติ โวหรียตีติ ปณฺหิ=ปาทสฺส ปจฺฉาภาโคฯ อุสฺสหตีติ อุสฺสาฬฺหี-วีริยํฯ

๒๒๕. ขี มิ ปี จุ มา วากาหิ โฬ อุสฺส วา ทีโฆ จฯ

ขี-ขเย, มิ-ปเกฺขเป, ปี-ตปฺปเน, จุ-จวเน, มา-มาเน, วี วา-คมเน, กา คา-สเทฺท, เอเตหิ โฬ โหติ, อุการสฺส วา ทีโฆ จฯ ขียตีติ เขโล=ลาลาฯ มียติ ปกฺขิปียตีติ เมฬา=มสิฯ ปิเณตีติ เปฬา=ภาชนวิเสโสฯ จวตีติ จูฬา=สิขาฯ โจโฬ=ปิโลติโกฯ มียติ ปริมียตีติ มาโฬ=เอกกูฏสงฺคหิโต อเนกโกณวโนฺต ปฏิสฺสยวิเสโสฯ วาติ คจฺฉตีติ วาโฬ=จณฺฑมิโคฯ กายติ ผรุสํ วทตีติ กาโฬ=กโณฺห, วีมฺหิ กาฬี=กณฺหาฯ

๒๒๖. คุโต ฬก จฯ

คุ-สเทฺทตีมสฺมา ฬก โหติ โฬ จฯ ควติ ปวตฺตติ เอเตนาติ คุโฬ=อุจฺฉุวิกาโรฯ โคโฬ=ลกุณฺฑโกฯ

๒๒๗. ปงฺคุฬาทโยฯ

ปงฺคุฬอาทโย ฬก อนฺตา นิปจฺจเนฺตฯ ขณฺช-คติเวกเลฺล, ปงฺคุอาเทโส, อขณฺชิ คติเวกลฺลมาปชฺชีติ ปงฺคโฬ=ปีฐสปฺปีฯ กโรติสฺมา ฬสฺส ขญ, กิพฺพิสํ กโรตีติ กกฺขโฬ=กุรูโรฯ กุกติสฺส กุก, กุกฺยติ ปาปการีหิ อาทียตีติ กุกฺกุฬํ=สงฺกุ สํกิโณฺณ โสโพฺภฯ กุกฺกุโฬ=ถุสคฺคีฯ มํกิสฺส อุก, พินฺทุ โลโป จ, มํเกติ วนํ มเณฺฑตีติ มกุโฬ=อวิกสิตกุสุมํฯ

๒๒๘. ปาโต ฬิฯ

ปาติสฺมา ฬิ โหติฯ อตฺถํ ปาติ รกฺขตีติ ปาฬิ=ตนฺติฯ

๒๒๙. วีโต ฬุฯ

วีติสฺมา ฬุ โหติฯ เวติ ปวตฺตตีติ เวฬุ=เวณุฯ

(อิติ อวคฺคปจฺจยวิธานํ)ฯ

อิติ โมคฺคลฺลาเน พฺยากรเณ วุตฺติยํ

ณฺวาทิกโณฺฑ สตฺตโมฯ

สุตฺตํ ธาตุ คโณ ณฺวาทิ, นามลิงฺคานุสาสนํ;
ยสฺส ติฏฺฐติ ชีวฺหเคฺค, ส พฺยากรณเกสรีฯ

สมตฺตา จายํ โมคฺคลฺลานวุตฺติ

สตฺตหิ ภาณวาเรหิฯ

๑. ยสฺส รโญฺญ ปภาเวน, ภาวิตตฺตยมากุลํ;
อนากุลํ ทุลทฺธีหิ, ปาปภิกฺขูหิ สพฺพโสฯ

๒. ลงฺกาย มุนิราชสฺส, สาสนํ สาธุ สณฺฐิกํ;
ปุณฺณจนฺทสมาโยคา, วาริธีว วิวทฺธเตฯ

๓. ปรกฺกมภุเช ตสฺมึ, สทฺธาพุทฺธิคุโณทิเต;
มนุวํสทฺธชากาเร, ลงฺกาทีปํ ปสาสติฯ

๔. โมคฺคลฺลาเนน เถเรน, ธีมตา สุจิวุตฺตินา;
รจิตํ ยํ สุวิเญฺญยฺย-มสนฺทิทฺธ'มนากุลํฯ

๕. อเสสวิสยพฺยาปิ, ชินพฺยปฺปถ นิสฺสยํ;
สทฺธสตฺถ'มนายาส-สาธิยํ พุทฺธิวทฺธนํฯ

๖. ตสฺส วุตฺติ สมาเสน, วิปุลตฺถปกาสนี;
รจิตา ปุน เตเนว, สาสนุโชฺชตการินาติฯ

โมคฺคลฺลานพฺยากรณํ นิฏฺฐิตํฯ